HADTÖRTÉNELMI KÖZLEMÉNYEK

A TARTALOMBÓL

Dombrády Lóránd
A KÁLLAY-FÉLE KIUGRÁSI POLITIKA
ÉS A MAGYAR KATONAI VEZETÉS

T. Nelles
A NÉMET DEMOKRATIKUS KÖZTÁRSASÁG
NEMZETI NÉPHADSEREGE,
A SZOVJETUNIÓ FEGYVERES ERŐI
ÉS A TÖBBI SZOCIALISTA HADSEREG
FEGYVERES SZÖVETSÉGÉNEK FEJLŐDÉSÉHEZ

4

XXVI. ÉVFOLYAM · BUDAPEST, 1979

HADTÖRTÉNELMI KÖZLEMÉNYEK

4

1979

ÚJ FOLYAM · BUDAPEST · XXVI. ÉVFOLYAM

A HADTÖRTÉNELMI INTÉZET ÉS MÚZEUM FOLYÓIRATA

E SZÁMUNK MUNKATÁRSAI

Dr. Ács Tibor alezredes (Budapest), *Lengyel István* kandidátus, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának docense (Budapest), *T. Nelles* ezredes, a történelemtudományok doktora, a Német Demokratikus Köztársaság Hadtörténelmi Intézetének munkatársa (Berlin), *dr. Sávoly Mária* tanár (Budapest), *Szanati József* ny. alezredes (Budapest), *Dombrády Lóránd* kandidátus, *Farkas Márton* kandidátus, *Nádor Tibor* alezredes, *Viniczai István*, *Windisch Aladárné*, *Zachar József* kandidátus, a Hadtörténelmi Intézet és Múzeum tudományos munkatársai.

HADTÖRTÉNELMI KÖZLEMÉNYEK

A Hadtörténelmi Intézet és Múzeum folyóirata

Szerkesztő bizottság:

Balázs József (főszerkesztő), Benda Kálmán, Farkas Márton, Godó Ágnes, Háncs Ernő, Hetés Tibor, Liptai Ervin (a szerkesztő bizottság elnöke), Mucs Sándor, Nagy Gábor, Nádor Tibor, Ölvedi Ignác, Tóth Sándor, Urbán Aladár

Szerkesztőség:

Budapest, I., Kapisztrán tér 2—4. Postacím: Budapest, Pf. 7. 1250
Telefon: 360-764

Kiadja:

a Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest VIII., Kerepesi út 29/b. Postacím: Budapest, Pf. 22. 1440. Telefon: 330-993

Megjelenik negyedévenként. Előfizetési díj: 1 évre 44,— Ft, negyedévre 11,— Ft.

Terjeszti:

a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál, a kézbesítőknél, a Posta hírlapüzleteiben és a Posta Központi Hírlap Irodájában (Budapest, V., József nádor tér 1. Telefon: 180-850. Postacím: Posta Központi Hírlap Iroda, 1900 Budapest) közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással KHI 215—96 162 pénzforgalmi jelzőszámra.

Index: 250 371 HU ISSN 0017—6540

79.2707/2-04 — Zrínyi Nyomda, Budapest. Felelős vezető: Bolgár Imre vezérigazgató

TANULMÁNYOK

DOMBRÁDY LÓRÁND

A KÁLLAY-FÉLE KIUGRÁSI POLITIKA ÉS A MAGYAR KATONAI VEZETÉS

Az 1943. évi brit—magyar titkos tárgyalásokról megjelentetett dokumentumkötet új megvilágításba helyezte és ezideig ismeretlen adalékokkal gazdagította a Kállay-kormány béketapogatódzásairól meglevő, eddigi ismereteinket. Juhász Gyulának a dokumentumok kapcsán írt kitűnő tanulmánya sokoldalúan elemzi a Kállay miniszterelnök körül csoportosuló, a háborúból és a német szövetségből való kiválás lehetőségét kereső anglofil csoport és az angolszász hatalmak között kibontakozó kapcsolat folyamatát, és felfűzi azt a korszak magyar külpolitikájának — általa már korábban megrajzolt — fő vonulatára, teljesebbé téve ezzel az arról alkotott szintézist.[1]

A kibontakozó kép teljességéhez azonban feltétlenül szükségesnek látszik a kérdés katonapolitikai aspektusú vizsgálata is. A magyar katonai vezetés viszonya a béketapogatódzások érdekében munkálkodó körökhöz, a közöttük kialakult nézetkülönbségek és ellentétek, ezek módosulása nem maradhatott hatástalan ezen körök akcióképességére, a szövetséges hatalmakkal szembeni kapcsolatuk alakulására. A Szombathelyi Ferenc vezérezredes, vezérkari főnök által képviselt katonai vezetés ugyanis, a Kállay-féle politikával szemben, a szövetségesek felé való kibontakozás lehetőségét aláértékelte és a legkevésbé sem bízott a német kapcsolatok megszakíthatóságában, a háborúból való kiválás lehetőségekben súlyos és elháríthatatlan, a hadsereg állapotára is döntő kihatással levő német retorziós lépések kockázata nélkül. Ezért gyakorlatilag a Kállay-féle kiugrási elképzelések és törekvések negációját tűzték zászlajukra és a Németországnak tett engedmények révén történő kivárás alapjára helyezkedve, ezirányban igyekeztek befolyásolni a miniszterelnököt, akinek törekvései ennélfogva minduntalan beleütköztek a katonák által hangoztatott elképzelések merevségébe.

*

Németország sztálingrádi és észak-afrikai vereségei, a 2. magyar hadsereg pusztulása a Donnál végleg megrendítette a magyar uralkodó osztályok egy részének — így a hatalmon levőknek is — hitét a német győzelemben. Ezek, hatalmuk átmentése érdekében, szükségesnek látták a német szövetségből való kiválást, ennek érdekében kezdeményező lépések megtételét az angolszász hatal-

1 Magyar—brit titkos tárgyalások 1943-ban Összeállította, sajtó alá rendezte és a bevezető tanulmányt írta Juhász Gyula. Budapest, 1978.

mak felé, ugyanakkor a hadsereg megmaradt erőinek megőrzését, s a harcokban való részvételének elutasítását.

A Szombathelyi—Nagy Vilmos-féle katonai vezetés hasonlóképpen — már a doni katasztrófát megelőzően is — a magyar háborús részvétel bővítése ellen foglalt állást. Úgy ítélték meg, hogy a német győzelemmel szembeni illúziók szertefoszlottak, a további magyar áldozatvállalás hiábavaló, s a német szövetségen belül meg kell keresni azokat a lehetőségeket, amelyekre az új, rugalmas magyar katonapolitikai elképzeléseket építeni lehet.

Szombathelyi Ferenc vezérezredes vezérkari főnök az 1942 decemberi tábornoki és vezérkari bizalmas megbeszélésen a felső és középszintű vezetés új követendő elméletéről és gyakorlatáról tartott előadásában — több jelenlevő meglepetésére — hangsúlyozta, hogy a németek villámháborús hadászatának immáron vége, az megbukott a mérhetetlen orosz térben, a katlancsatákban és az orosz katona szívós ellenállásán, továbbá az angolszászok mérhetetlen anyagtartalékokon nyugvó „ellankasztó" hadászatán. Ebben az új helyzetben — sokakkal ellentétben — a magyar katonának már nem egy 90 milliós nép fejével, hanem saját fejével kell gondolkodnia. Figyelembe kell venni, hogy a háború befejezéséhez „nemcsak fényes szemkápráztató, nagy csaták kellenek, hanem politikai helyzetek szerencsés kihasználása, felismerése, a diplomáciai szálak ügyes szövése . . ." Szükségesnek találta felhívni a résztvevők figyelmét arra, hogy amit a megbeszélésen elmondott, az őszinte, kertelés nélküli véleménye, s elvárja, hogy az a résztvevők között marad. „Ne legyenek hírvivők, akik az itt hallottakat és tapasztaltakat kint megbeszéljék és más fórumok elé terjesszék."[2]

Január végén, egy beszélgetés során, a kialakult súlyos katonai helyzetet s annak következményeit elemezve, Szombathelyi kifejtette Andorka Rudolfnak, hogy véleménye szerint elérkezett az ideje, hogy a németekkel szemben bizonyos kérdésekben opponálhassunk, azonban szakításra még nem lehet gondolni. Ez esetben a németek menthetetlenül a szélsőjobboldalt juttatnák — akár katonai erővel is — hatalomra. Szerinte Németország még nem vesztette el a háborút, egy kompromisszumra mindenképpen lehetősége van. Mindenesetre hiszi, hogy az orosz hadsereget valahol feltartóztatják, mert „különben végünk van".[3]

*

Nagy Vilmos honvédelmi miniszter 1943 február végén tájékoztatta a kormányt a második hadsereg helyzetéről. A hadsereg állományából mintegy 70 000 ember maradt meg. Az anyagi veszteség 70%-os, nehéz fegyverekben 100%-os volt. Az anyagi veszteséget 367 millió pengőre becsülte a honvédelmi miniszter. Drámai erővel festette le a magyar csapatok nyomorúságos pusztulását, s elítélőleg szólt a német vezetésről, mely lehetetlen helyzetbe hozta, majd cserben hagyta őket. A magyar hadvezetés elgondolása most az, folytatta, hogy „több embert nem küldünk ki a harctérre és több felszerelést sem".[4]

A honvédelmi miniszter március 23-án arról tájékoztatta a minisztereket, hogy a 2. hadsereg maradványai a közeljövőben hazatérnek ugyan, de ennek ára, hogy két megszálló hadosztály kint marad és azt áprilisban további két újabb megszálló hadosztállyal egészítik ki. Nagy Vilmos úgy vélte, ezzel eleget tesznek a német kívánságoknak, mert határozottan leszögezte: „Ezen

2 A m. kir. honvéd vezérkar főnökének előadása a vezetésről az 1942. december 14—15-i tábornoki és vezérkari megbeszélésen.
3 A madridi követségtől Mauthausenig. *Andorka Rudolf* naplója. Budapest, 1978. 289—290. o.
4 Országos Levéltár, Minisztertanácsi jegyzőkönyvek (a továbbiakban — OL Mt. jkv.) 1943. február 23. és március 2.

erőnél többet nem bocsáthatunk és nem bocsátunk a keleti front rendelkezésére. A kiszállítás is csak akkor indul meg, ha a 2. hadsereg zöme már hazajött".[5]

A honvédelmi miniszter tévedett, ha azt hitte, hogy négy hadosztállyal ki lehet elégíteni a németek étvágyát. Az OKW ugyanis már március elején közölte a magyar kormánnyal, hogy a szovjet frontról kivonandó magyar alakulatok ellenében a „Balkán-térség hatásosabb katonai biztosítására magyar hadosztályokat vet be szerbiai területen". Két vagy három hadosztályt kértek. Tekintettel a honvédség fegyverzeti hiányosságaira, még két hadosztály felszerelésére is hajlandóaknak mutatkoztak.[6] Ezt megelőzőleg Szombathelyi vezérezredesnek a főhadiszálláson tett februári látogatása során már előterjesztették a kérdést, aki magáévá tette azt, s a miniszterelnök és a honvédelmi miniszter megkérdezése nélkül, önhatalmúlag ígéretet tett annak teljesítésére.[7]

A balkáni német hadosztályok ügye március 10-én és 30-án került a minisztertanács elé és határozott visszautasításra talált. Nagy Vilmos honvédelmi miniszter előterjesztésében a maga részéről elutasította a balkáni megszállásban való részvételt. Nem értett egyet a vezérkar főnöke javaslatával, aki szerint a balkáni akcióban való részvétel hasznos lenne, mert „a németek felszerelnének három hadosztályt, és a szerbek szívesebben vennék, ha mi szálljuk meg területüket és nem a németek, ezért ez a tény szimpátiákat szerezhetne a szerbek körében részünkre... különben is nehéz volna elzárkózni ezen kérés elől, amikor a keleti frontról kivonjuk a 2. hadsereget".[8]

Kállay miniszterelnök sem fogadta el Szombathelyi okfejtését és erősen kifogásolta magatartását, hogy a miniszterelnök és a honvédelmi miniszter tudta nélkül ilyen értelemben tárgyalt és ígéretet tett a németeknek, sőt már propozícióval is járult a kormányzó elé.

A kormány ezután, mint a magyar érdekekkel össze nem egyeztethetőt, elvetette a német kívánság teljesítését. Egy ilyen lépés helyrehozhatatlanul megrontaná a kormány kapcsolatát az angolszászokkal és az emigráns szerb kormánnyal. A magyar közvélemény előtt lehetetlen lenne a bevatkozást erkölcsileg elfogadhatóvá tenni. Ami pedig a három hadosztály felszerelésére vonatkozó német ígéretet illeti, „ha ígéretüket valóban be is tartanák, az honvédelmünk számára semmi néven nevezendő előnyt nem jelentene, mert ezek a csapatok az ország határán kívül állomásoznának".[9] De különben is „felszerelésünket pedig a németek számára dolgozó hadiiparunkkal fennálló szerződések biztosítják. Ha a németek ezeknek a régebbi keletű szerződéses kötelezettségeiknek nem tesznek eleget, mi indokolná azt, hogy újabb ígéreteiket eddigi gyakorlatukkal szemben betartsák".[10]

Szentmiklóssy Andornak, a külügyminiszter állandó helyettesének Szombathelyihez írott levele is a legélesebben állást foglalt a balkáni megszállásban való részvétel ellen. Hangsúlyozta, „az angolszász hatalmak és Magyarország között fennálló hadiállapot inkább technikai jellegűnek minősíthető, mert Németország és az angolszász hatalmak közötti háborúban eddig de facto tulajdonképpen nem vettünk részt. Ezen a helyzeten lényegileg az sem változtatna, ha az angolszász légihaderő Magyarországot megtámadná, mert az angolszász légierők

5 OL Mt. jkv. 1943. március 23. Később, a balkáni megszállásban való részvétel ismételt megtagadása következtében, a keleti fronton lévő megszálló hadosztályok száma nőtt, októberre már kilencre emelkedett. A létszám májusban még csak 69 440 fő volt, augusztusban 93 350, októberben pedig már 111 290 főre emelkedett.

6 A Wilhelmstrasse és Magyarország. Összeállította: Ránki György, Pamlényi Ervin, Tilkovszky Lóránt, Juhász Gyula. Budapest, 1968. 710. o. (528. dok.).

7 *Nagybaczoni Nagy Vilmos:* Végzetes esztendők 1938—1945. Budapest, 1946. 132. o.

8 OL Mt. jkv. 1943. március 10. és 30.

9 Horthy Miklós titkos iratai. Sajtó alá rendezte: Szinai Miklós és Szűcs László. Budapest, 1962. 364. o.

10 Uo.

olyan területek ellen is indítanak légitámadást — Franciaország, Belgium, Hollandia stb. —, mely területeket az ellenség által megszálltnak tekintenek. A honvédelmi miniszter úr javaslatának[11] elfogadása ezt a de facto fennálló helyzetet teljesen felborítaná, és ennek következtében a magyar politikának új, minden eddiginél súlyosabb tehertételt jelentene, és ezt olyan időpontban, amidőn a háború végső kimenetele legalábbis kétséges. A balkáni területen az angolszász erők előbb-utóbb meg fognak jelenni, tehát a magyar hadsereg idegen területen kerülne velük szembe. A magyar kormány egyik alapelve, hogy a honvédséget az oroszországi kivételtől eltekintve az ország határán kívül nem használja fel. Ezt az elvet a legsúlyosabb következmények nélkül ma sem törhetjük át, sőt minden törekvésünknek oda kell irányulnia, hogy az oroszországi kivételt is megszüntessük".[12]

A német követelés előzményei tehát 1943 február elejéig nyúltak vissza, amikor Szombathelyi látogatást tett Hitlernél a főhadiszálláson azzal a megbízatással, hogy eszközölje ki a 2. hadsereg maradványainak hazaszállítását, és ugyanakkor a hozott áldozatokra és a hadsereg kritikus állapotára való tekintettel igyekezzen elzárkózni az újabb csapategységek rendelkezésre bocsátása iránti német igények elől.

Szombathelyinek a főhadiszálláson Hitlerrel szemben tanúsított — a következőkben vizsgált — magatartása megítélésénél különösképpen figyelembe kell venni az 1943 január—februárjában, sőt bizalmas beszélgetések során korábban is hangoztatott azon véleményét, hogy a kétségtelenül súlyos vereségek még nem jelentik a német hadsereg végét, az még komoly tartalékokkal rendelkezik, így a magyar honvédségnek a háborúból való teljes kiválására ez idő szerint még nem lehet gondolni. A vezérkar főnöke ilyen belső indíttatással — mint később ezt a maga mentségére szóvá is tette — egyedül, senkitől sem kísérve és támogatva állt Hitler elé a kényelmetlen kormánymegbízatással.[13]

A Führer mindenekelőtt kellemetlen incidensként említette a közelmúlt vereségeit, és a háború menetében rövidesen bekövetkező, számára kedvező fordulat taglalásával igyekezett lefegyverezni a szóhoz sem jutó, megilletődött Szombathelyit. Ezután rátért a szövetségi hűség és kötelességek emlegetésére, s nem mulasztotta el, hogy burkolt formában hangot adjon fenyegetéseinek a netán hűtlen szövetségesekkel szemben. Nem sokáig késlekedett, hogy kifejezze kívánságait a „leszerepelt" honvédség további áldozatvállalásával kapcsolatosan.

Szombathelyi Hitlert hallgatva meggyőződött, hogy várható következmények nélkül nem lehetséges teljes egészében kitérni a német kívánságok elől, legfeljebb az elszenvedett veszteségekre és az ezek nyomán szükségessé vált átszervezésekre és újrafegyverzésre való hivatkozással mérsékelni lehet azok mértékét, illetve ideig-óráig el lehet odázni teljesítésüket. Érvként hozta fel a vezérkar főnöke, hogy a magyar csapatok pillanatnyi felszereltségi szintje különben sem teszi lehetővé azoknak a szovjet csapatok elleni sikeres alkalmazását. Sikerült is elérnie a 2. hadsereg hazaszállításának engedélyezését, valamint az ígéretet, hogy a már kint levő magyar megszálló erőn túl újabb jelentős csapatok kiküldésére nem kerül sor.

E kétségtelen eredmény ellentételeként Hitler a Balkánra kért megszálló hadosztályokat, aminek Szombathelyi hajlandó volt eleget tenni. Hagyta magát meggyőzni Hitlertől, hogy előbb-utóbb várható a szövetségesek balkáni partraszállása, aminek következtében Magyarország stratégiai helyzete megváltozott. Abban reménykedett, hogy a Balkánra küldendő magyar hadosztályokkal kielé-

11 Szombathelyi, nem pedig a honvédelmi miniszter javaslatáról van szó.
12 *Nagybaczoni Nagy:* i. m. 180. o.
13 Hadtörténelmi Levéltár (a továbbiakban — HL) A Békeelőkészítő Bizottság iratai. A/II/1.

gíti Hitlert, valamint, hogy az ott állomásozó magyar csapatok a sajátos magyar stratégiai célkitűzések érdekében is felhasználhatóak lesznek. Engedékennyé tette Hitler azon ajánlata is, hogy soron kívül hajlandó felszerelni az ott bevetésre kerülő magyar hadosztályokat.

Szombathelyi, lépésének kedvezőtlen hazai fogadtatását tapasztalva, Horthynak február 12-én írt felterjesztésében próbálta igazolni lépését. Elsősorban azokról a stratégiai előnyökről igyekezett meggyőzni, amelyekhez a szovjet frontról kivonandó csapatok ellenében a Balkánra küldendő csapatok révén lehet jutni: „Magyarország számára földrajzi helyzeténél fogva a déli hadszíntér jön beavatkozásra tekintetbe. A szövetséges hadvezetés, illetve háború keretében itt találja meg azokat a feladatokat, amelyek saját katonai helyzetének és célkitűzéseinek, valamint képességeinek jobban megfelelnek. Magyarország ezen hadászati elképzelésben hadászati tartalék a Duna-medencében arccal a Dél- és Dél-Kelet felé".[14] Szombathelyi úgy vélte, hogy ebben az új helyzetben a németek, felismerve annak fontosságát, hogy Magyarország lehetőleg minél nagyobb erőt képviseljen, „hathatósabb támogatást és segítséget nyújtanak úgy a 2. hadseregünk újra felfegyverzése, mint a hátországban levő erőink felfegyverzése tekintetében is, és adott esetben a keleti hadszíntérről harcoló csapataink szintén a déli hadszíntérre lesznek vonhatók".[15] Ezt pedig elsőrendű magyar érdeknek tekintette ezért is, mivel egy balkáni partraszállás esetén a románok átállásával kell számolni, aminek bekövetkezte után, hogy ezzel az angolszászoknál jó pontokat szerezzenek, bennünket azonnal meg fognak támadni. Fel kell készülnünk arra, hogy „ezen támadásokat, amelyeket valószínűleg a határmenti nagyobb városaink és a Székelyföld ellen fognak intézni, visszaverjük, sőt megtorlásképpen magunk részéről is erélyesen visszavágjunk. Egy balkáni háború keretében tehát Románia elleni beavatkozás lenne az első lépés, amelyre nekünk készülni kell, és amely által a közös háború mellett sajátlagos magyar céljainkat is, Erdély teljes megszállását és biztosítását megvalósíthatnánk. Ez a Románia elleni fellépés, úgy látszik a német elképzelésekben is helyet talál — vélte Szombathelyi —, amely a »hadászati tartalék« megjelölésben jut kifejezésre. A Balkán egyéb területén való fellépésünk külön megfontolás tárgyát kell, hogy képezze, éppen ezért erre vonatkozólag javaslattal most nem élek."[16]

Szombathelyit feltehetően meglephette a miniszterelnök merev elzárkózása, ugyanis február eleji berlini útja idején még nem minden alap nélkül hihette, hogy egy esetleges balkáni akcióban való részvétel nem lesz ellentétben a miniszterelnök külpolitikai koncepciójával. Ezt látszik igazolni Kállaynak az országgyűlés külügyi bizottsága előtt február 18-án tartott tájékoztatója is. Kállay többek között elmondta a bizottság tagjainak, hogy a figyelem súlypontja a Balkán felé terelődik, mivel itt várható a második front megnyitása. „Ebben Magyarország közvetlenül érdekelt. Magyarországnak természetesen továbbra is Szovjet-Oroszország a fő ellensége. Magyarország a jelenlegi helyzetben leginkább szilárd belső rendjének fenntartásával támogathatja szövetségeseit." A balkáni eseményekkel kapcsolatosan várható a románok Erdély elleni aktivizálódása, aminek visszaverésére kell tartalékolni a honvédség megmaradt erőit. Ugyanakkor szólt arról is, hogy szerb nemzeti erők részéről közeledési kísérlet történt Magyarország felé, ami „foglalkoztatja" a magyar politikát.[17] E kapcsolat mibenlétéről és feltételezhető kibontakozásának módjáról Kállay ugyan nem hozott többet a jelenlevők tudtára, azonban biztosra vehető, hogy a kérdés bizal-

14 Horthy titkos ... i. m. 348. o.
15 Uo.
16 Uo. 350. o.
17 A Wilhelmstrasse ... i. m. 707. o. (526. dok.) továbbá DCA-Potsdam INLAND II. 14080/452420—452427.

mas körben való megtárgyalása során — a vezérkar főnöke tudtával — felmerülhetett a magyar csapatok és a Mihajlovics-féle erők a szövetségesek oldalán történő együttműködésének a gondolata is. Elképzelhető, hogy Szombathelyi ezt a lehetőséget is figyelembe vette, mikor hajlott Hitler kérésének elfogadására. A kiugrással kapcsolatos tapogatózások alakulása folyamán a Mihajloviccsal való együttműködés azonban hamar — de már a berlini látogatása után — lekerült a napirendről. Szombathelyi — mint a Horthyhoz írottakból láttuk — a megváltozott helyzetben is fenntartotta véleményét, és magyar érdekből is szükségesnek tartotta a balkáni katonai jelenlétet. Az ügy egyben meg is erősítette idegenkedését a Kállay mögött álló anglofil nagybirtokos és finánctőkés körökkel szemben. Kiugrási elképzeléseiknek a fenyegető német jelenléttel szemben korábban sem volt számára túlzott realitása. A bizalmatlanság kölcsönös volt. Nem véletlen, hogy egy esetleges fordulat esetére Szombathelyi nem tartozott a számukra posszibilis személyek közé. Mint a németek felé elkötelezettet, nem vonták be bizalmukba, s még „társasági szinten" is csak erős fenntartással, a legszükségesebb mértékben avatták be elképzeléseikbe, ami sértette hiúságát. Ilyen körülmények között nem meglepő, hogy szükségesnek találta figyelmeztetni Horthyt, hogy a háború még nem ért véget és óva intette azoktól, akik abba a „képzeletvilágba" akarják magukat beleélni, hogy a „háború számunkra tulajdonképpen elveszítette konkrét formáját, és már most csak az lesz a feladatunk, hogy figyeljük az eseményeket és spekulációknak adjuk át magunkat, hogy melyikhez csatlakozzunk".[18]

Szombathelyi Horthynak kifejtett álláspontja félreérthetetlen volt. Inkább hajlandó vállalni a balkáni megszállásban való részvétel veszélyeit is — így angol—amerikai partraszállás esetén akár az ellenük való, nehezen elkerülhető harcot —, mint a németekkel való szembefordulást, amit ekkor katonailag reménytelennek tartott. Bár szükségesnek tartotta leszögezni, hogy végül is „a legfőbb vezetés fogja adott esetben elhatározni azt, hogy mit csináljunk", azonban a németek melletti további megmaradás és harc szükségességének makacs hangoztatásával a maga és a hadsereg részéről óhatatlanul akadályozta a kormánynak a szövetségesek felé való közeledését. Kállay joggal panaszolta Horthynak, hogy a vezérkar főnöke az ő tudtán kívül politikájával ellenkező vonalat képvisel és ilyen értelmű kijelentéseket tesz, amelyeknek helyességéről igyekszik meggyőzni a kormányzót is.

Mindebből levonhatjuk a következtetést, hogy bár Szombathelyi feltétlen hite a német győzelemben már megingott, a kormány néhány tagjával és az uralkodó osztályok anglofil szárnyával ellentétben azonban még nem nézett szembe a németek teljes vereségével. Úgy látta, Magyarországot érdekei egyelőre még feltétlenül Németországhoz kötik. Figyelembe vette azt is, hogy a magyar hadiipar a németeknek kiszolgáltatott állapotban van. Tetszés szerint bármikor képesek megbénítani a magyar ipari termelést és ezzel a hadsereg felszerelését. Ezért is engedni kell a német követeléseknek, még a balkáni megszállásban való részvétel árán is. A haderő harcképes állapotba hozása döntő kérdés, mert az anyagi erők egyelőre nem teszik lehetővé a nagyobb erővel való fellépést. Mindent meg kell tenni, hogy legalább az V., a IX. hadtest és a lovashadosztály azonnali riasztható állapotba kerüljön. Rövid idő alatt be kell fejezni a páncélos hadosztályok, az új három ezredes hadosztályok és a légierő felszerelését is úgy, hogy legalább a hadialkalmazhatóság alsó fokát elérjék. Ezt Németország támogatásától remélte Szombathelyi, annak ellenére is, hogy nem volt feltétlenül biztos a német ígéretek megvalósulásában. Még ha a németek érdeke is, hogy „a

18 Horthy titkos . . . i. m. 349. o.

Duna-medencében minél erősebb Magyarország álljon, ha magukévá tették és segítségüket a fegyverkezés terén kilátásba helyezték is, mégsem számíthatunk azzal, hogy a közeljövőben kiadós megerősítéseket kaphatnánk. A németek ugyanis maguk is rendkívül sok anyagot veszítettek, de egyben Olaszországot, Bulgáriát sőt Spanyolországot is kisegítik fegyverkezés terén".[19]

*

Hitler a balkáni megszálló hadosztályok megtagadását barátságtalan lépésnek tekintette, amiért Kállay miniszterelnököt, de nem utolsó sorban Nagy Vilmos honvédelmi minisztert marasztalta el, aki nem támogatta a vezérkar főnökét a kérdésben. Hangot is adott elégedetlenségének Horthy áprilisi látogatása alkalmával. A látogatás célja, mint ezt a miniszterelnök a minisztertanácsnak kifejtette „nyilvánvalóan az volt, hogy impresszionálja a kormányzó urat oly irányban, hogy nekünk az összes erőket be kell vetni, és semmi olyat nem szabad tenni, ami azt a benyomást keltené, mintha Magyarország külpolitikai vonala ingadoznék".[20]

A látogatás során Hitler először is nyomatékosan tudtára adta Horthynak, hogy Németország katonai ereje töretlen, majd — mint ismeretes — egész bűnlajstromot tárt a kormányzó elé a Kállay-kormány kétkulacsos politikájáról, mellyel bizonyos dolgokban „disztanszírozza" magát a németektől. A legfőbb vádat a magyar béketapogatózások képezték, melyek egyes megnyilvánulásait tételszerűen tárta a „jól értesült" Hitler a meglepett kormányzó elé. A továbbiakban szemére vetette a magyar csapatok — elsősorban a legénység — gyenge harci szellemét és helytállását, mellyel nehéz helyzetbe hozták szövetségesüket. Ezzel szemben kiemelte néhány román hadosztály „nagyszerű teljesítményét", a román katonák és tisztek bátor viselkedését. Horthy visszautasította a hadsereget ért vádakat, mondván, hogy „semmi esetre sem viselkedett szégyenletesen az a hadsereg, amelynek 146 000 halottja és 30 000 sebesültje volt", s minden fegyverét elvesztette. A magyar ezredek nem egyszer éppen a német kötelékek visszavonulását fedezték.

A továbbiakban Hitler már nem érintette a magyar háborús részvételt, s nem terjesztett elő újabb kívánságokat, hogy az ország friss erőket adjon a frontnak. Mindenesetre ismételten támadta a Kállay-kormányt azért is, mert csak a szovjetek elleni közös harcról beszél, ezzel szemben nem említi az angolszászok elleni közös küzdelmet, sőt kapcsolatot keres az angolokkal.[21]

Közben Keitel is tárgyalásokat folytatott a kormányzó kíséretében levő Szombathelyivel — aminek tényét utólag a kiadott kommünikéből törölték. Ennek során Szombathelyi is visszautasította a Keitel által is hangoztatott német vádakat, s szemére vetette tárgyaló partnerének, hogy míg a románoknak nyolc hadtest számára adtak felszerelést, addig a magyar hadseregnek jóformán semmit sem adtak és adnak, holott a magyar csapatok a doni harcokban elvesztették felszerelésük zömét. Végül megállapodtak Keitellel: „egymás szemére nem vetünk semmit". Feltehető, hogy Szombathelyi ismételt meghívását — ezúttal a kormányzó kíséretében — a magyar csapatoknak a balkáni megszállásban való részvétele iránti, ezúttal magának Horthynak előadandó igény, s az ezzel kapcsolatos részletek megtárgyalásának szándéka indokolta. A kérdést valószínű-

19 Uo. 351. o.
20 OL Mt. jkv. 1943. április 20.
21 P. O. Schmidt követ feljegyzése a klessheimi találkozóról. *A. Hillgruber* (Staatsmänner und Diplomaten bei Hitler. Zweiter Teil. [Frankfurt am Main, 1970.] 31. sz. irat 233—255. o.) nyomán Juhász Gyula magyar nyelven adja közre. Két tárgyalás 1943 tavaszán. Történelmi Szemle, 1973. 3—4. sz. 510—530. o.

leg a Szombathelyi—Keitel előzetes megbeszélés után, részleteiben is kidolgozva akarta Hitler a kormányzó elé terjeszteni. Szombathelyinek Horthy makacs ellenállására és a várható visszautasításra való hivatkozással, s újabb, a szovjet partizánok ellen alkalmazandó, gyenge felszereltségű megszálló hadosztályok felajánlásával sikerült elejét venni, hogy a kérést Hitler felvesse a kormányzónak. Így aztán a balkáni kérdés nem is került szóba a tárgyalások során.

*

Kállay miniszterelnök és köre a háborúból való kiválás lehetőségeit keresve tisztában volt azzal, hogy a hadsereg vezetésének megnyerése nélkül aligha számíthat sikerre. Tudták azt is, hogy ehhez elkerülhetetlen egy, a katonai vezetésben végrehajtandó alapos tisztogatás. Ebben elsősorban Szombathelyire számítottak, aki a kormányzó bizalmát bírta. Most, hogy a kormány dezavuálásától sem riadva vissza, Szombathelyi a német követelések önhatalmú támogatójaként lépett fel, alaposan megrendült a bizalom iránta, bár számításaikból továbbra sem hagyhatták ki. Igen valószínű azonban, hogy a történtek következtében ennek ellenére sem tájékoztatták a szövetségesek felé tett kezdeti lépéseikről, sőt titkolták azokat előtte. Semmi jel nem mutat ugyanis arra, hogy Szombathelyi ez idő tájt tájékozott lett volna ezen a téren. A kép teljességéhez tartozik azonban, hogy — bizonyos megnyilvánulásai következtében — Szombathelyi megítélése már korábban sem volt egyértelmű Kállayék részéről. Annak idején, mikor Horthy megbízta a vezérkari főnöki feladat ellátásával, azt várta tőle — s magától Szombathelyitől sem vitatható el a szándék —, hogy elődjénél körültekintőbb, a németek felé kevésbé elkötelezett politikát s hadseregvezetést igyekszik megvalósítani. Ennek — a várakozásnak megfelelően — meg is próbált eleget tenni, azonban törekvéseinek megvalósításában egyre több akadályba ütközött, s olyan válaszutak elé került, melyek megoldásának módját nem találta. Ez eredeti szándékainak végrehajtásában óhatatlanul megtorpanáshoz vezetett. Helyzetmegítélései általában helyesek voltak a frontok és a háború várható alakulását illetően, ami azonban az adott politikai és katonai környezet, valamint saját bizonytalansága következtében rendszerint nem párosult a helyes cselekvéssel. Befolyásolhatóvá vált, ami különösen a németekkel szembeni megnyilvánulásaiban mutatkozott meg. Cselekedeteivel és kijelentéseivel zavarba hozta a benne bízókat is.

Ilyen körülmények között, amikor még a vezérkar főnökének megnyilatkozásai és szereplése is negatív irányba befolyásolta az eseményeket, meglepő Kállay és köre várakozása a hadsereg vezetésében végrehajtható változtatásokat és a hadsereg átállíthatóságát illetően. Meglepő, hogy ezek a Horthyhoz közel álló körök a honvédségben uralkodó szellemet és állapotokat milyen roszszul ítélték meg. Kezdetben azt remélték, hogy a honvédség tisztikarában kisebb a német elkötelezettség és a szélsőjobboldali fertőzöttség, vannak szép számmal olyan megbízható tábornokok és törzstisztek, akiknek segítségével végre lehet hajtani a szükséges átcsoportosításokat, meg lehet változtatni a vezérkari testület és ezen keresztül az egész tisztikar szellemét, s ennek megfelelően tájékoztatták brit partnereiket is. A szükséges átszervezések és átcsoportosítások mértéke azonban csakhamar oly mérvűnek bizonyult, ami eleve meghaladta a sikeres végrehajthatóság lehetőségét. Jellemző az ez irányú tájékozatlanságra, hogy Szentgyörgyi Albert 1943 februárjában Ankarában még azt közölte az angolok megbízottjaival, hogy 25 németbarát, vagy német származású törzstisztnek a vezérkarból való eltávolítása szükséges, hogy ő és megbízói a had-

sereg támogatására számíthassanak.[22] Schrecker Károly 1943 áprilisában, az ankarai brit nagykövetnek a brit kormány részére átadott memorandumban, már nem ilyen optimistán ítélte meg a helyzetet. Ő mint a „lakosság legveszedelmesebb németbarát rétegéről" emlékezett meg a tisztikarról, amelynek nem kevesebb mint 70—80%-a a német származású és „magyar maszkja mögött leplezetlenül német érzelmű". Az ily módon meglehetősen vigasztalan képet enyhítendő, szükségesnek találta az angolok tudtára hozni: „Igazságtalanság volna elhallgatni, hogy a tisztikar egy elenyésző kisebbsége, a magasabb rendfokozatúak, kifogástalanul viselkedett a kormány iránt. Egy idő óta a kormány fokozottan ezeket lépteti elő, és ezzel máris elért valamelyes eredményt."[23] Schrecker májusban, egy Isztambulban, a törökországi holland követ által közvetített levélben, nem tudni milyen tapasztalatok alapján, de mindenesetre az angol kormány jóindulatát és tárgyaló készségét növelendő, a dolog előrehaladásáról értesítette az angolokat: „A magyar kormány már egy éve (sic!) keményen dolgozik azon, hogy a hadseregben kialakítsa a valóban magyar szellemet, kizárja a németbarát elemeket a tisztikarból, csökkentse annak német szellemét, és már eddig is említésre méltó eredményt ért el, (sic!) elsősorban a magasabb rendfokozatú tisztek körében."[24] Schreckernek ez a megállapítása erősen túlzó volt, legfeljebb a kormány szándékát illetően volt helytálló, amit az elért „eredményről" mondott, alaptalan és félrevezető volt, hiszen a valóságban a kormány odáig sem jutott, hogy a feltételezetten kormányhű tábornokoknak és törzstiszteknek a tisztikar egészén belüli arányáról, ezek személy szerinti kilétéről, s így a szükséges átszervezések mértékéről megfelelő adatok álljanak a rendelkezésére.[25]

A vezérkar, a honvédelmi minisztérium és a magasabbegységek parancsnokságainak a németbarát és szélsőjobboldali érzelműektől és kapcsolatokkal rendelkezőktől való megtisztítása — az ígéretek és a valóban megtörtént bátortalan kezdeményezések ellenére — nem történt meg. Szombathelyi 1945-ben, az ellene folyó vizsgálat során erről a következőket mondta: „... hozzáláttam a vk. tisztek kicseréléséhez, akik a németekkel huzamosabb időn át szoros együttműködéssel és mintegy baráti viszonyban voltak. E tekintetben azonban csak lassan és biztosan járhattam el..., mert... akadályoztak ebben a németek, akik rögtön érdeklődtek a cserék oka és a leváltottak új beosztása után."[26] Nem vitatjuk el Szombathelyitől a szükséges cserék végrehajtásának szándékát. Valóban történtek cserék, áthelyezések, azonban mindez igen óvatosan és lassan történt, s közel sem volt a helyzet megkívánta méretű, úgyannyira, hogy ezeknél a mozgásoknál többnyire nem is fedezhető fel egyértelműen az indíték.

22 Magyar—brit titkos . . . i. m. 105. o.
23 Uo. 120. o.
24 Uo. 144. o.
25 Konkrét, ez irányú vizsgálatokat a hadtörténet még nem végzett, így a tanulmány írójának sem áll módjában, hogy felrajzolhassa a honvédség tisztikarának korabeli politikai arculatát, jelesül, hogy milyen volt az arány a német és szélsőjobboldali kapcsolatokkal rendelkező, vagy szimpatizáns, illetve a megbízható, adott esetben a kormányzó parancsára — elsősorban angolszász csapatok megjelenése esetén — végrehajtandó fordulat esetén akár a németekkel való szembefordulást is vállaló, vagy legalábbis ilyennek vélt tábornokok és törzstisztek — vezérkariak és csapattisztek — között. A sok évi hadtörténeti kutató- és feldolgozó tevékenységünk során kialakult feltételezésünk szerint a tábornokok kb. kétharmada felelt meg többékevésbé a kormányhűség fenti kritériumának, míg a törzstiszteknek, akiknek német és szélsőjobb elkötelezettségét karriervágyuk is jobban motiválta, legjobb esetben is csak egyharmada volt e csoportba sorolható. A vezérkari tisztek között — véleményünk szerint — ez még az egyharmadot sem érte el. Tovább bonyolítja a helyzetet, ha a fontosabb beosztások oldaláról közelítjük meg a kérdést. A németek és magyar barátaik ugyanis gondoskodtak arról, hogy ezekbe a beosztásokba minél nagyobb számban kerüljenek be megbízható embereik, s azonnal megfelelő ellenakciót indítottak, ha valamelyiküket a leváltás veszélye fenyegette. A hadsereg irányítása szempontjából jelentőséggel nem bíró beosztott csapattisztek — századosig bezárólag — ez irányú megoszlásának valószínűsítése még nehezebb feladat. Feltételezhető, hogy ezek közvetlen parancsnokaik befolyásától és szolgálati helyükön kialakított kapcsolataiktól függően ingadoztak a jobb- és szélsőjobboldal között.
26 HL Békeelőkészítő Bizottság iratai. A/II/1.

Áttekintve a vezérkari és minisztériumi osztályok, illetve csoportfőnökségek vezetői körében — az ide beosztott tisztekkel kapcsolatosan ez nem végezhető el — 1942—43 folyamán bekövetkezett áthelyezéseket, nem fedezhetők fel oly mérvű változások, melyek az itteni vezetés összetételére és szellemére lényeges hatással lehettek volna. Az egyes csoportfőnökségek és osztályok közötti vezető- és beosztott-cserékről — melyek szinte kivétel nélkül az érdekelteknek magasabb beosztásba való kerülését eredményezték —, valamint fontos csapatparancsnoki beosztásokba való kihelyezésekről, nehezen mutatható ki a tudatos tisztogatási szándék, még akkor is, ha egynémely esetben valóban vezethette is ilyen szándék a vezérkar főnökét és a honvédelmi minisztert. Az „áthelyezettek" mindenesetre olyan helyekre, beosztásokba kerültek, ahol ártó szerepük tovább érvényesülhetett. Az érintett vezető beosztású tisztek zöme változatlanul helyén maradt. Kipróbált és közismert németbarátok maradtak meg beosztásukban, akiktől megszabadulni már csak a várható német „közbenjárás" miatt sem lehetett.

Egészen 1944 tavaszáig megőrizte például hadműveleti csoportfőnöki helyét Vörös Géza tábornok, aki közismert volt német és szélsőjobboldali kapcsolatairól. Amikor végre megszabadult tőle a vezérkar, nem kevésbé fontos poszt, a Legfelső Honvédelmi Tanács vezérkari beosztása várt rá. Továbbra is alkalma volt betekinteni a legfelső szintű honvédelmi döntésekbe, s erről információkat szolgáltatni. Ő már bátyját, Vörös Jánost követte vezérkari beosztásában, akitől hasonló okok miatt szabadult meg Szombathelyi, s aki ugyanekkor a németek érdeklődésének középpontjában álló Anyagi Csoportfőnökség vezetésével bízatott meg.

Mészöly ezredest az a Nádas Lajos ezredes követte a VKF 1. osztály élén, aki a németek és nyilasok fő besúgóinak egyike volt.

László Dezső altábornagy Werthtel együtt távozott a vezérkar hadműveleti osztályának éléről, hogy mint a VIII. hadtest parancsnoka működjön tovább.

Grassy József vezérőrnagyot közvetlenül vád alá helyezése előtt, 1943-ban nevezte ki Szombathelyi a VKF kiképzési osztályvezetőjévé.

Olyan közismerten németbarát, szélsőjobboldali beállítottságú vezérkariak — már Szálasi alatt tábornokká előlépők — mint Sáska Elemér, Zákó András, Tömöry Jenő, Szász Ferenc, Deák Ferenc vk. ezredesek és mások karrierje zavartalanul ívelt felfelé ez időben is.

Kádár Gyula kinevezésétől eltekintve nem tudunk olyan, a vezetésben végrehajtott mozgatásokról, amelyekről kétségkívül megállapítható lenne, hogy német és szélsőjobboldali kapcsolatoktól mentes, a kormánypolitika szempontjából feddhetetlen személyek kerültek volna megbízhatatlanok helyére.

Mi sem bizonyítja jobban a vezérkar főnökének e téren tanúsított óvatosságát, s a valóban hatásos intézkedések hiányát, mint az, hogy a vezető beosztásokban levők között Kádár Gyulán kívül senki sem volt, aki oly mértékben kompromittálódott volna a németek előtt, hogy a megszállás után akár csak leváltásukat is követelték volna. Még Hatznak, az amerikai kapcsolat értelmi szerzőjének és közvetítőjének sem esett bántódása, sőt a németek nem emeltek kifogást az ellen sem, hogy 1944 júniusában a honvédelmi miniszter szárnysegéde legyen.

A mindig és mindenütt jelenlevő németek valóban jelentős szerepet játszottak a tervezett intézkedések maradéktalan megvalósításának elmaradásában, azonban végtelenül leegyszerűsítenénk a kérdést, ha annak okát kizárólag a német befolyásra szűkítenénk le. Megkötötte a vezérkar főnökének kezét az is, hogy néhány, személyesen közelebbről ismert vagy ismerni vélt tábornokon és törzstiszteken kívül, akik — mint Kádár Gyula — előtt nyugodtan kinyilvá-

nithatta őszinte véleményét anélkül, hogy azt tovább adták volna, aligha tudta, kinek mi az igazi meggyőződése, hol áll, milyen fokon elkötelezett a németeknél, milyen a kapcsolata a szélsőjobboldal különböző csoportjaival. A fegyelmezett, szolgálatát kiválóan ellátó, a parancsokat maradéktalanul teljesítő, a szövetségi hűség alapján álló vezérkari tiszt minta volt a hadseregben. Feljebbvalói megdicsérték, kitüntetésekkel látták el. Ezen vonások mögött még Szombathelyi számára is nehezen volt felfedezhető valamiféle hajlandóság a németellenességre, s a szélsőjobboldal iránti ellenszenv. Ilyen körülmények között nehéz volt rövid idő alatt kiválasztani olyan vk. tiszteket, akik alkalmas partnerek lehetnek egy új, az eddigiekkel ellentétes, bonyolult politikai irányvonal szolgálatára. Minden átszervezés kiváltotta a vezérkariak gyanakvását. Lehetetlen volt szépen dekorált vk. tiszteket megfelelő indok nélkül — amit nehezen lehetett találni — kiemelni a vezérkari osztályok és helyek székeiből. A legóvatosabb mozgások is gyanúsak voltak, azonnal aktivizálták a különböző klikkeket, akik azonnal német és szélsőjobboldali politikus pártfogóikhoz menekültek.

A szovjetellenességben, antiszemitizmusban és németbarátságban nevelkedett tisztikartól szövetségesi hűséget követeltek, az ezzel ellentétes viselkedés, az elvárt megnyilvánulások megsértése üldözendő volt a hadseregben. A tisztek jelentős számban kapcsolatban álltak nyilas, imrédysta és más szélsőjobboldali pártokkal, csoportokkal, klikkekkel, melyek így beépültek a vezérkari testületbe, honvédelmi minisztériumba, a csapatok parancsnokságaiba. Ennélfogva a magyar szélsőjobboldal és a német hírszerző szervek azonnal értesültek a hadseregben történtekről, az ott kialakult hangulatról, melyet beépített embereik révén megfelelően tudtak befolyásolni.

Szombathelyinek ilyen körülmények között vigyáznia kellett, ha el akarta kerülni a vezérkar esetleges jobboldali palotaforradalmát, ami saját pozícióját is veszélyeztette. Szembe kellett néznie a ténnyel, hogy ha a vezérkarban, HM-ben, a csapatoknál szolgáló tisztek között akadtak is józanabbul gondolkodók, szélesebb látókörűek, ezek elszigeteltek maradtak társaik között, nem találtak, vagy nem mertek kapcsolatot teremteni a hasonlóan gondolkodó katonákkal vagy polgárokkal. A „bal felé" nyitás szándéka, bár néhány tábornoknál és törzstisztnél felfedezhető ugyan, azonban az óvatos próbálkozások sohasem jutottak el a cselekvésig. „Magatartásuk legszomorúbb jellemzője, hogy jóformán egymást sem ismerték, és belső álláspontjukat leplezték. Lepleziniük is kellett: a hivatalos, a legfelső elöljárói megnyilatkozások a háborúban való helytállást hirdették. Ha a legfelsőbb hadúr, az összes katonai elöljárók, a kormányférfiak nyilatkozatai és parancsai ezt követelik, ezzel ellentétes nyilvános állásfoglalás katona részéről lehetetlen" — írta róluk Kádár Gyula visszaemlékezésében.[27]

A tisztikar zöme azonban szilárdan németbarát és szélsőjobboldali, sőt nyilas érzelmű volt, ami a hadsereg minden részlegénél meghatározta a közhangulatot. Ezek nem a háborúból való kiugrásra, hanem éppen ellenkezőleg, a fokozott háborús részvételre számítottak, s egy német segítséggel történő szélsőjobboldali hatalomátvételtől várták előrejutásukat.

Mint már utaltunk rá, Szombathelyi, munkatársainak kiválasztásában, szeretett saját, korábbi tapasztalataira támaszkodni, ami viszont gyakran pillanatnyi benyomásokat, hangulatokat jelentett. Ritkán tudta magát függetleníteni szubjektív megítéléseitől. Gyorsan kialakított véleményét viszont könnyen meg is változtatta valakiről. Köztudott volt, hogy nem szerette a túlságosan erős egyéniségeket, akik könnyen ellent mondtak neki. Beosztottjaitól — már akiktől

27 *Kádár Gyula:* A Ludovikától Sopronkőhidáig. Budapest, 1978. 500. o.

ellentmondást egyáltalán eltűrt — megkövetelte, hogy fenntartás nélkül elismerjék katonai kvalitásait. Szubjektivitása gyakran vezette tévedésekhez az emberek megítélésében, s magas beosztásba helyezett arra érdemteleneket is. Szívesen hagyta magát meggyőzni környezetétől, amikor — mint ez gyakran megtörtént — megrettent saját következtetéseitől, melyek egyre inkább a rendszer pusztulásának felismeréséhez vezették el. Menekült a valóság felismerése elől, igyekezett önmagával szemben is tagadó álláspontra helyezkedni. Ehhez gyakran megnyugtatólag jött másoknak a helyzetről alkotott optimista, sőt hazug véleménye, ugyanakkor menthetetlenül leszidta azt, aki a valóság kíméletlen feltárásával kétségeit erősítette meg, még ha önmagában igazat is adott neki. Természetesen ez utóbbiak kevesen voltak beosztottjai között.

A kelleténél büszkébb volt valóban magas szintű katonai tudására, széles körű ismereteire, magánál jobb katonai szakembert nem ismert el. Különösen bosszantotta a jobb- és baloldali civil politikusok katonai kérdésekben megmutatkozó dilettantizmusa. Gyakran ragadtatta magát epés, sőt durva megnyilvánulásokra, ami igen megnehezítette a kapcsolatok kiépítését közte és a kiugrás módozatain munkálkodó polgári elemek között.

Gyakoriak voltak nézeteltérései a hadsereg tábornokaival is. Nagy Vilmossal viszonya meglehetősen hűvös volt, amiben közrejátszott egyes vk. osztályok vezetőinek tudatos aknamunkája is.

Kitűnő viszony alakult ki viszont közte és Csatay honvédelmi miniszter között. Csatay jól képzett, becsületes katona volt, akitől ugyan távol állt a németbarátság, de ugyanakkor híjával volt minden politikai érzéknek is. Szombathelyivel szemben kisebbrendűségi érzése volt, így mindenben alávetette magát akaratának, az ő véleményét visszhangozta a minisztertanácsban is. Nem egyszer kínos helyzetbe került, mikor a Szombathelyi véleményének tolmácsolása után a miniszterek többségének ellenvéleményével találta magát szemben. Általában rosszul érezte magát honvédelmi miniszteri beosztásában, képtelen volt önálló vélemény alkotására. Reá nem számíthattak a kiugrás felé tapogatózó körök oly egyértelműen, mint Nagy Vilmosra.[28]

Kádár Gyula is megemlíti visszaemlékezésében Szombathelyinek egy olyan káros tulajdonságát, amellyel a hozzá közeledő baloldali polgári köröket is gyakran eltaszította magától. Szombathelyi azonnal élesen reagált és visszautasított minden vádat és gyanúsítást, amelyek a hadsereg tisztjeit elsősorban polgári elemek részéről érték. Ez a megnyilvánulás a mundér becsülete védelmének látszik, azonban több volt annál, s nem egyszer súlyos következményekkel járt. Igyekezett megőrizni hitét és illúzióját a tiszti becsületben, a felettesek iránti hűségben és a maradéktalan parancsteljesítésben. Dühös volt azokra, akik — ennélfogva gyakran megkésve — bebizonyították előtte a tisztek visszaéléseit, garázdálkodását, s a felelősségre vonás elrendelésére kényszerítették. Nem akarta elhinni — és ez döntő hiba volt —, hogy adott esetben a tisztikar nem fogja gondolkodás nélkül követni legfelsőbb hadurának, s a vezérkar főnökének utasításait. Tragikus következmény ennek az újvidéki eseményekkel kapcsolatos szerepe is: a gyilkosságok elrendelőinek sokáig halogatott, csak az általános felháborodás kiváltotta felelősségre vonása, majd szökésük lehetővé tétele.

*

A béketapogatózásokkal kapcsolatos kezdeményezésekkel és közeledési kísérletekkel egyidőben ennélfogva semmi sem történt azok várható katonai kon-

28 Uo. 524. o.

zekvenciáinak levonására. Semmiféle olyan elképzelés — terv — nem volt az angol—amerikai balkáni partraszállás esetére, mellyel biztosítani lehetett volna az inváziós csapatokkal való együttműködést, és szembeszállni a várható német megszállással és a szélsőjobboldali hatalomátvételi kísérlettel. Az ehhez szükséges katonai előkészületek megtétele a honvédség felső vezetésében és a tisztikarban ekkor uralkodó viszonyok közepette lehetetlen volt anélkül, hogy a németek és a szélsőjobboldal idejekorán ne értesüljön róla, s ne tegyék meg az azonnali ellenlépéseket. Szombathelyi — esetleg valamelyik más magas beosztású tábornok — Horthy utasítására néhány megbízható tábornokot — Nagy Vilmos, Nádai, Lakatos, Dálnoki, Veres, Röder — és törzstisztet bevonhatott volna ezirányú előkészületekbe, azonban ez a szűk kör feltétlenül elszigetelődött volna, az elképzeléseik realizálásához szükséges lépések — intézkedések a csapatok felé — megtétele az azonnali lelepleződés veszélyét rejtette magában. Az alapvető feltétel, a legfelső hadúri parancs azonban már eleve hiányzott. Horthynak eszébe sem jutott egy ilyen, a német szövetséges ellen irányuló parancsot kiadni. Erre sokkal később sem szánta el magát. Nem történt meg egy ilyen lépés biztosítása a parancsnoki beosztásokban szükséges áthelyezésekkel sem.

Szombathelyi Kádár Gyulát 1943 nyarán megbízta, hogy dolgozza ki elképzelését egy esetleges nyugati segítséggel végrehajtandó katonai átállásról. Ennek tartalmaznia kellett, „mennyi légi úton szállított segítő erőre volna szükség, hol kellene ezeknek földet érni, milyen előnyomulási irányokkal, mit kézbe venni, hogyan kapcsolódhatna be ezekbe a hadműveletekbe a honvédség, milyen erőkkel stb." Kádár kifejtette elképzelését, miszerint „három légi úton szállított hadosztály a minimum, amire szükség lett volna. Ejtőernyős biztosító csapatok, utána szállító gépek, leszállási terület a Hortobágy, Tisza menti védelem. A kelet-magyarországi csapattestek részben csatlakoznak, részben a románok felé biztosítanak stb."[29] A vezérkar főnöke csakhamar visszaadta a tervet, mint ami már nem aktuális, és különben is túl „regényes". Mint Kádár írja erről, valószínűleg Szombathelyinek csak szokásos meditálásaihoz volt szüksége a tervre. Meg akarta győzetni magát arról, amit maga is vallott, hogy egy efféle átállás végrehajtásának nincsenek meg az előfeltételei, az nem időszerű.

*

A németek nyomására Nagy Vilmost 1943 júniusában nyugdíjazta a kormányzó. Utódjának, Csatay Lajos vezérezredesnek augusztusi bemutatkozó látogatása során Hitler elérkezettnek látta az időt, hogy felújítsa a Szerbia megszállásában való magyar részvétel iránti követelését. Hosszasan fejtegette Csataynak a katonai helyzetet, melyet a területveszteségek és az olasz kiugrás ellenére is megfelelőnek, sőt biztatónak tartott. Miután ily módon eloszlatni vélte Csatay esetleges kétkedéseit, rátért a lényegre: „A Balkán partjainak védelmét a németek veszik át. Azt szeretnénk, ha a magyarok vennék át a német katonák megvédését és biztosítását. Ennek megbeszélésére és letárgyalására Szombathelyit várják a főhadiszállásra."[30]

Csatay idehaza tájékoztatta a kormányt impresszióiról: a németek helyzete nehéz ugyan, de feltétlenül kitartanak. Hivatkozott a németek jóindulatára,

29 Uo. 536. o. Egy ilyen Magyarországon — a Hortobágyon vagy másutt — végrehajtandó ejtőernyős akciónak semmiféle reális alapja nem volt. A második világháború folyamán az amerikai hadseregnek összesen 3, az angolnak 1 ejtőernyős hadosztálya volt. Az általuk végrehajtott — nem túl sikeres — hadműveletek során ezek nem igen távolodtak el 150—200 km-nél távolabb kiinduló bázisaiktól.

30 OL Mt. jkv. 1943. augusztus 24.

amit nem veszíthetünk el, hiszen minden „fontos fegyverrészt" tőlük kapunk. Különben is érdekünkben áll, hogy minél eredményesebben harcoljanak a németek az oroszok ellen. Mindezek figyelembe vételével nem volna-e előnyös számunkra, ha a keleti frontról elvonhatnánk 100 000 embert és Jugoszlávia területén alkalmaznánk. Ez a „németek felé komoly segítséget jelentene, viszont a mi számunkra nem jelentene több és nagyobb áldozatot, mint eddig, vagy kedvezőtlenebb körülményeket, mint a jelenlegi helyzet".[31]

A minisztertanács nem értett egyet Csatayval. A német kérés ezúttal is visszautasításra talált. A legélesebben Keresztes-Fischer Ferenc fejtette ki véleményét a felújított német terv ellen. „Ami a németeknek azon kívánságát illeti, hogy mi a Balkánon a német hadsereg mögött működjünk, ez ellen a leghatározottabban állást foglal. Ezt katasztrofálisnak tartaná. Ez reánk nézve a teljes végső pusztulást jelentené. Ehhez sohasem adná hozzájárulását. Egy magyar katona se lépje át a Duna vonalát. Ezért nem vállalná a maga részéről a felelősséget és levonná saját személyére nézve a konzekvenciákat. Mi ma már csak a saját érdekeinkkel foglalkozhatunk. A végső pillanatra fel kell készülve lennünk" — számol be a minisztertanácsról készült jegyzőkönyv a belügyminiszter reagálásáról.[32]

Szombathelyi osztotta a honvédelmi miniszter véleményét. Úgy látszott, a németek elérték céljukat, Nagy Vilmos távozása után a katonai vezetés egységesebbé, irányukban toleránsabbá vált. Nem volt kétséges, hogy mindketten fenntartásokkal kísérték figyelemmel, és alig tartották kivihetőnek Kállaynak a nyugati hatalmak felé folytatott kiugrási puhatolózásait. Túl nagy volt a német hadsereg nimbusza előttük, semhogy a tőlük való elszakadást és a velük való szembefordulást magukévá tudják tenni, a német hadsereg teljes összeomlását pedig nem tartották valószínűnek. Csatay a júliusi, a magyar—német közös repülőgépgyártás bővítésével kapcsolatos tárgyalások során már ezt megelőzően is kifejtette idevágó nézeteit. A németeknek azonban csalódniok kellett. A katonák ezúttal sem tudták keresztülvinni akaratukat Kállayval és az őt támogató Horthyval szemben.

Feltehetően Kállay augusztus elején még maga is latolgatta a német kérés teljesítésének lehetőségeit. Megpróbálta azt összhangba hozni kiugrási kísérleteivel. Egy esetleges angol—amerikai balkáni partraszállás esetén a közvetlen kapcsolat felvételének lehetősége kedvezőnek látszott. A miniszterelnök meditálása és feltehetőleg érdeklődést sugalló, elejtett megjegyzései arra indították Csatayt, hogy — Szombathelyivel egyetértésben — úgy tájékoztassa a németeket, mintha a balkáni ügy ezúttal a legjobb úton haladna a megvalósulás felé. Amikor azonban Kállay felvetette az ügyet a szövetségeseknek, s az amerikaiak pártoló közbenjárását kérte, a leghatározottabb visszautasításban részesült, amire elvetette a balkáni akció gondolatát, s ennek megfelelő határozatot hozott a minisztertanács és a koronatanács is.

Szombathelyinek kellemetlen volt ezt a németek tudtára adni. Úgy érezhette, Kállay becsapta. A visszautasításból származó esetleges hátrányokért a felelősséget igyekezett magáról elhárítani. A Legfelső Honvédelmi Tanács (LHT) 1943. szeptember 4-i ülésén előadott helyzetelemzésében, amit emlékirat formájában is megörökített, Szombathelyi rámutatott a visszautasítás nyomán elképzelhető német retorziós lépésekre, melyeket jó lenne elkerülni egy toleránsabb magyar magatartással, így elsősorban a Balkánnal kapcsolatos követelések legalább részbeni kielégítésével.

31 Uo.
32 Uo.

Bevezetőben szükségesnek találta leszögezni, hogy az események most már kétségtelenné tették előtte, a németek elvesztették a háborút. Németország az összes frontokon defenzívába szorult, az egyre nagyobb túlerő nem teszi lehetővé, hogy bárhol is kezdeményezzen és döntő csapást mérjen. Ma már célja: „A háborúnak kihúzása addig, míg valami elfogadható békéhez jutnak".[33] Ha már korábban meg is érlelődött benne, a magyar vezérkar főnöke most először mondotta ki azt nyilvánosan, hogy a németek nem nyerhetik meg a háborút. Teljes összeomlásukkal azonban még most sem akart szembenézni, még mindig elég erősnek hitte a német hadsereget egy elfogadható béke kicsikarásához.

Szombathelyi a jövő lehetőségeit vizsgálva nem látott más kiutat, mint kitartani a németek mellett és osztozni a vereségben, illetve — reménye szerint — a ránk is kiterjedő „elfogadható" békében. Ennek az elképzelésnek megfelelően változatlanul hajlandónak mutatkozott „a Balkánra megszálló csapatokat küldeni, hogy ezzel elérje, hogy Hitler »kiadja« az Oroszországban levő megszálló magyar hadosztályokat, amelyek azután a hazai föld védelmében használhatók fel".[34]

A vezérkar főnöke megismételte korábbi figyelmeztetését: senki se éljen abban az illúzióban, hogy a 2. hadsereg kivonásával számunkra véget ért a háború. Újabb és nehezebb feladatokra kell felkészülni, amely „feladatok végrehajtásánál a harcot állni kell." Egy korábban kiadott bizalmas parancsában a tisztikart is figyelmeztette: „Még az orosz háború a maga rendkívüli viszonyaival sok jelenséget ha nem is megbocsáthatóvá, de érthetővé tett, — de egy közelebb lezajló fegyveres mérkőzés teljesen más elbírálás alá esik. Itt nem lesz megbocsátás és méltánylás."[35]

A továbbiakban Szombathelyi kifejtette, hogy a háborút követő béke során a magyar érdekek a szomszéd népek részéről mindenképpen veszélybe fognak kerülni, aminek kivédésére fel kell készülni. „Bármelyik fél győzzön is, egyik sem fogja a mi ügyünket dűlőre vinni, hanem azt nekünk kell kiharcolni. Ezért a nemzetet fel kell ébreszteni, nehogy úgy járjon, mint 1918-ban. Most is megtörténhet az, hogy a nemzet egyik fele nem akar harcolni, mert a németeket úgy is megverik, most már úgyis hiába minden. A másik fele pedig azért nem, mert úgyis az angolszászok győznek, tehát mostmár az igazság és az emberi jogok, valamint a nemzetközi jog győz, amiben mindannyian megnyugodhatunk."[36] Ezt elkerülendő szilárdan meg kell őrizni a belső rendet és biztosítani az uralkodó osztály uralmának érintetlenségét, akcióképességét.

Az angolszász-barát politikusokat ismételten óvatosságra intette Szombathelyi: A német hadsereg, bár szorult helyzetben van, szelleme és ereje még töretlen. Hiú remény, hogy a német megszállás veszélyét is vállalva, mely az erre spekulálók szerint úgyis rövid ideig tartana, fel lehet mondani a szövetséget, és faképnél lehet hagyni a németeket. A német hadsereg még „kegyetlen csapásokat mérhet azokra, akik vele szemben fellázadnak" ... „Aki így gondolkodik az nem fűzte tovább ezt az elméletet, mert különben hamar visszarettenne tőle. Először is nem a németek szállnának meg, hanem a románok és a tótok és minden nyomorúságuk mellett még a horvátok is, akik hamar visszavennék azokat a területeket, melyek Trianon szerint az övék voltak, sőt még ennél is többet. És ezeket a területeket összes javaikból kifosztanák, kirabolnák. De ezen felül mindent elkövetnének, hogy védképességünk, szuverenitásunk egyedüli támaszát: haderőnket tönkretegyék. Ezt lefegyvereznék, fegyvereinket elrabol-

33 *Nagybaczoni Nagy:* i. m. 172. o.
34 Uo.
35 HL Eln. Vkf. 1. 1943/5373.
36 *Nagybaczoni Nagy:* i. m. 175. o.

nák... Németország talán csak Budapestet tartaná meg és ott ahol erősebb lenne az ellenállás, bombázná. Természetesen erre az angolszászok és oroszok is bombáznának. Pár hónap elég lenne ahhoz, hogy teljesen tönkre tegyenek minket. Magyarország elvesztené szuverenitását és a földet, amit tőle szomszédai elvettek soha többé nem kapná vissza."[37] Németország és hadserege további háborús esélyeinek tragikusan hibás elemzéséből a magyar vezérkar főnöke levonta az egyértelmű következtetést: érdekeink, de a becsület is arra intenek, hogy Németország mellett kitartsunk. Velük együtt harcolva, az ő oldalukon meglapulva tudunk felkészülni és magunknak pozíciót teremteni. Mindez Szombathelyi szerint nem jelentette azt, hogy „ész nélkül kiszolgáljuk őket. Ne bocsátkozzunk kalandokba, ellenben, ha kell hozzunk meg minden áldozatot szuverenitásunk érdekében, hogy fegyveres erőnket fenntarthassuk, és ha kell a balkáni feladattól se riadjunk vissza."[38]

Csatay — Szombathelyivel egyetértésben —, arra számítva, hogy végül is sikerül meggyőzni a kormányzót és Kállayt, még közvetlenül Szombathelyinek a német főhadiszállásra indulása előtt is abban a hitben hagyta Jagow német követet és Pappenheim katonai attasét, hogy a magyar kormány válasza pozitív lesz. Így aztán Pappenheim még szeptember 6-án is azt jelentette az OKW-nak: Csatay javaslatához a kormányzó hozzájárult. Igen elismerősen szólt Csatay magatartásáról, aki mióta — igen kedvező benyomásokkal — a német főhadiszállásról visszaérkezett, „általában mindenütt, a kabinetben is, épp oly bizalomteljesen és határozottan nyilatkozott, mint követünk előtt. E tény újból megmutatja, hogy a honvédelmi miniszter a mi értelmezésünk szerint a legpozitívabb tényező Magyarországon." A továbbiakban Pappenheim kifejtette, hogy a vezérkar főnökének küszöbön álló látogatása során a magyar csapatok balkáni bevetését az ukrajnai megszálló erők egy részének visszavonásával összefüggésben fogja szóvá tenni. „Ebben a kérdésben tanúsított német előzékenység vagy akár csak kilátásba helyezése is megszilárdítaná a honvédség vezetőinek helyzetét a politikusokkal szemben."[39]

A német impressziók tehát kedvezőek voltak a magyar katonai vezetésről. A Csatayról alkotott jó vélemény egyúttal a vezérkar főnökével szembeni elégedettséget is kifejezte, hiszen a helyzet alapos ismeretében nem lehetett titok előttük, hogy Csatay megnyilatkozásaiban elsősorban a vezérkar főnökének véleményét visszhangozza. Felismerték a bizalom hiányán alapuló ellentétet, ami a katonai és politikai vezetés viszonyát alapvetően jellemezte. Regisztrálták továbbá azt is, hogy ennek következtében a béketapogatózásokból a legfelső katonai vezetés kimaradt, önmagában ilyet nem kezdeményezett. Attól tartottak viszont, hogy ez az ellentét szakításhoz vezethet Kállay és a katonák között. „Megfontolandó — írta Pappenheim —, hogy a hadvezetőség helyzete nem megingathatatlan. Ezért véleményem szerint, az ukrajnai hadosztályok visszavonásának kérdésében előzékenységünk nem terjedhet annyira, hogy a magyarországi politikai vezetésnek lehetősége nyíljon olyan benyomás keltésére, mintha Magyarország teljesen kivonná magát a keleten folyó küzdelemből. Megfontolandó továbbá az is, hogy a magyarországi bizonytalan helyzetben a német körletekben bevetett magyar csapatok értékes zálogot képeznek."[40] Pappenheim benyomása szerint, a magyar vezérkar 4—4 hadosztály balkáni, illetve ukrajnai bevetését tartotta ideális megoldásnak.

Szombathelyi csak közvetlenül a főhadiszállásra indulása előtt — Kádár Gyu-

37 Uo. 178. o.
38 Uo.
39 A Wilhelmstrasse... i. m. 728. o. (549. dok.)
40 Uo.

la szerint útközben, a vonaton — közölte Pappenheimmel a nemleges választ. Mint ez Pappenheim szeptember 15-én kelt, az OKW-nek előre küldött táviratából egyértelműen kitűnik, Szombathelyi Kállayra és kormánya „polgári" tagjaira hivatkozott és hárította a dolog ódiumát, akik meggyőzték Horthyt, hogy változtassa meg álláspontját. „A vezérkar főnökének tehát nincs felhatalmazása... hogy ígéretet tegyen a magyar csapatok Balkánra küldésére... A magyar véderő általános beállítottsága a közös hadviseléssel kapcsolatban változatlanul pozitív, de különösen áll ez a magyar csapatok balkáni kiküldésére. A honvédelmi miniszter és a vezérkari főnök a kormánnyal, főként Ghyczy külügyminiszterrel szemben nem tudták álláspontjukat a kormányzónál érvényesíteni, és fel vannak háborodva kormányuk — ahogy ők kifejezték — gyávaságán. A vezérkari főnök kijelentette, ilyen körülmények között szégyell a főhadiszállásra utazni."[41]

Szombathelyi véleményének ilyen megfogalmazását tekinthetnénk a pappenheimi interpretáció túlzásának, amellyel a számára is kínos helyzetben igyekezett elsősorban magát, de az őt tájékoztató Szombathelyit is kedvezőbb színben feltüntetni az OKW előtt, azonban ismerve Szombathelyi természetét, elfogultságát — talán szorongását is —, ha a német főhadiszálláson Hitlerrel és a német katonai vezetőkkel tárgyalt, továbbá kellemetlen helyzete miatti sértettségét és bosszúságát Kállayval szemben, bizonyosra vehetők a Pappenheim által leírt, neki tulajdonított dühös szavak.

Hitler már nem is említette meg Szombathelyinek a Balkánnal kapcsolatos kérését, tudomásul vette a magyar kormány álláspontját. Részletes fejtegetésekbe bocsátkozott viszont a végső győzelmet követő időszakról, amikor is az olasz árulókhoz hasonló kegyetlenséggel fog elbánni mindenkivel, aki árulóvá válik. A Hitler fenyegetéseitől megrettent Szombathelyi valószínűleg igyekezett megértetni Hitlerrel, hogy — mint ezt a német katonai attaséval is korábban közölte — ő a legjobb szándékkal volt a német követelés teljesítése iránt.

Szombathelyi és Kállay között hűvösebbé vált a korábban sem túl bensőséges viszony. A miniszterelnök nem véletlenül bízta meg a Szombathelyi társaságában utazó Kádár Gyulát, hogy kísérje figyelemmel főnöke szereplését a főhadiszálláson, s hazatértük után azonnal jelentse, ha az — akiben különben ő és a kormányzó feltétlenül megbíznak — a határozott utasítás ellenére bármiféle ígéretet tenne.[42]

A vezérkar főnöke különben önmaga ismételt igazolását látta az olasz események alakulásában, a fegyverszünet végrehajtásának katonai kudarcában. Az a tény, hogy Németországnak még volt ereje Olaszország megszállására, az olasz egységek lefegyverzésére, s új front nyitására a Dél-Olaszországban partraszálló angol—amerikai csapatokkal szemben, megerősítette hitében, hogy egy elhibázott lépés, a németek türelmének túlfeszítése az elkerülhetetlen német megszállást eredményezheti. Egy ilyen szituáció viszont a magyar hadsereg szabad mozgását és felhasználását lehetetlenné tenné, s óhatatlanul a szélsőjobboldalt juttatná a teljes hatalomhoz a kormányban és a hadseregben egyaránt. Mindez a németek támogatta románokat juttatná beláthatatlan előnyökhöz velünk szemben. A német megszállás — mint azt Kállaynak kifejtette — mindenképpen tragikus hatású lesz, ezért óvja őt a meggondolatlan lépésektől, az olasz fegyverszünethez hasonló következményektől. Egyre kevésbé hisz egy balkáni angol—amerikai partraszállás lehetőségében, a rendszer átmentésének lehetőségét változatlanul a németek melletti megmaradásban látja.[43]

41 Uo. 732. ó. (553. dok.)
42 *Kádár Gyula:* i. m. 619. o.
43 *N. Kállay:* Hungarian Premier. A Personal Account of a Nation's Struggle in the Second World War. Columbia University Press, New York. 1954. 141. o.

Az olasz események nemcsak Szombathelyire voltak hatással, elbizonytalanították azon keveseket is a hadseregben, akik egyáltalán fontolgatták egy katonai átállás lehetőségeit. Ugyanakkor a szélsőjobb ujjongott, s egyre hangosabban követelte magának a teljes hatalmat, hogy az olaszhoz hasonló „árulást" megakadályozhassa.

A Magyar Katonai Szemle, az olasz eseményeket kommentálva, az elhamarkodott, katonailag megalapozatlan külpolitikai lépések veszélyességére hívta fel a figyelmet:

„Sikerült szeptember 3-án rábírni az olasz kormányt a fegyverszünet megkötésére... A külpolitikai angol siker katonailag nem érvényesült, mert az olasz hadsereg lefegyverzése, a katonai közigazgatás átvétele, a csapatok őrizete nem volt hatásosan előkészítve. Ennek következtében az olasz hadsereg órák alatt letette a fegyvert, de a németek előtt. A németekkel szembeni fegyveres ellenállás szintén nem volt alkalmas arra, hogy a fegyverszünetnek erre vonatkozó feltételei konkrét formát öltsenek. Ennélfogva Olaszország ma háborús hadszíntér maradt, csak politikailag esett ki a háborúból. Más szóval: ez alkalommal kristálytiszta példát látunk arra, hogy mennyire szükséges a külpolitikai sikereknek katonai kihasználása, hogy abból a háború tovább vezetése szempontjából döntő esemény következzék be. Ennek elmaradása természetesen nagy mértékben csökkentette az Olaszországgal szemben elért fegyszerszünet politikai értékét."[44]

Kállay miniszterelnök szeptemberben levélben is válaszolt Szombathelyi kemény figyelmeztetésére. Határozottan elutasította a balkáni akcióval kapcsolatos okfejtését. „A magyar nemzet létét érintő szempontokból pedig egy ilyen vállalkozást megsemmisítőnek és helyrehozhatatlan hibának tartok. Ehhez hozzájárulásomat semmi körülmények között sem adhatom meg."[45] Egyben kérte Szombathelyit, hogy a németekkel szemben tárgyalásai során tartsa szem előtt a kormány politikájának irányelveit, „melyektől eltérőket a magyar királyi kormány tudomásul nem vehetne".[46]

Kállay azonban nem volt abban a helyzetben, hogy a politikájával immár másodízben is szembe helyezkedő Szombathelyi menesztését javasolhassa a kormányzónak. Egyrészt nem volt olyan a maga és a Szombathelyiben változatlanul bízó Horthy számára is elfogadható, nála alkalmasabb személy, akivel megnyugtatóan végrehajtható lett volna a személycsere, másrészt egy ilyen lépés a Kállayval szembeni bizalmatlanságukban immár türelmük végpontján álló németek azonnali bevatkozását válthatta volna ki. Werthet még el lehetett küldeni túlzó német orientációjú politikája miatt, ezt most Szombathelyivel nem lehetett megtenni. Néhány hónappal később viszont Szombathelyinek is a németek kívánságára kellett távoznia, akik többek között azért vonták meg tőle bizalmukat, mert nem lépett fel kellő eréllyel a kormánnyal szemben követeléseik teljesítése érdekében, s ezzel óhatatlanul a kormány politikája támogatójává vált.

Nem tekinthetünk el a Szombathelyi—Csatay-féle vezetés fent vázolt politikájának értékelésénél attól sem, hogy ennek egyik mozgató rugója a magyar hadianyaggyártásnak Németországtól való függése volt. Ezt, mint a katonai vezetés kezét nem kis mértékben megkötő, kihatásaiban a hadsereg felszerelésére nézve igen súlyos következményekkel járó komponenst is, gyakran felemlegették törekvéseik igazolására.

*

44 Magyar Katonai Szemle, 1943/10.
45 *Nagybaczoni Nagy:* i. m. 179. o.
46 Uo. 180. o.

Az úgynevezett Veress-misszió eredménye is a német orientáció fenntartásának szükségességéről győzte meg Szombathelyit. Az augusztus 16-án Veress által Isztambulban a S.O.E.-nak átadott, a miniszterelnökből, a belügyminiszterből, a külügyminisztérium politikai osztályának vezetőjéből és a vezérkar főnökéből álló csoport üzenete az olasz események hatás alatt, valamint az angol—amerikai csapatok közeli balkáni és magyarországi megjelenésére számítva, tájékoztatta a szövetségeseket, hogy „Magyarország elfogadja a feltételnélküli megadás formuláját, és mindent igyekszik elkövetni annak a mielőbbi megvalósítására. Kijelentették, hogy a magyar hadsereg készen áll, hogy megvédje határait a németekkel szemben, teljes mértékben a szövetségesek rendelkezésére bocsátja repülőtereit, valamint más katonai létesítményeit, és mindenképpen együttműködik a szövetségesekkel, hogy azoknak az ország megszállását megkönnyítse".[47]

Az üzenet megfogalmazói a reális lehetőségektől függetlenítve magukat, valamiféle nagy erőkkel és főként a világháború során azideig nem tapasztalt légideszant-hadművelettel végrehajtott villámháborús angol—amerikai megszállásra számítottak. Ilyen hadművelet azonban még az esetleges balkáni partraszállás esetére sem merült fel az angol—amerikai katonai vezetés terveiben, ez csak Kállay miniszterelnök és a köréje csoportosuló anglofil körök dédelgetett, csodavárásra alapított elképzelései között szerepelt, aminek feltételezésére semmiféle alapjuk nem volt. Hogy az angol—amerikai akciot a maguk módján is ösztönözzék, igyekeztek kedvezőbb színben feltüntetni annak várható sikerét, ezért az üzenetben — felelőtlenül és megalapozatlanul — a honvédség egyértelmű támogatásáról, a német csapatokkal való szembefordulásáról, az erre való felkészültségéről beszéltek, amikor jól tudták, hogy a honvédség egyáltalán nincs felkészítve az ígért együttműködésre. Tisztában volt a honvédség állapotával Szombathelyi vezérezredes is, akinek egyetértését az üzenet katonai részének megfogalmazásával épp ezért erős fenntartással kell fogadnunk. Semmi hitele nem lehetett előtte a Kállayék által remélt, katonailag megalapozatlan, valószínűtlen szövetséges hadműveletnek. Nehezen hihető ezért, hogy egy ilyen hamis, felelőtlen ígéret megfogalmazásához hozzájárult volna. Fenntartásait bizonyára nem hallgatta el a miniszterelnök előtt sem. Valószínűsíthető, hogy szerepeltetése az üzenet megfogalmazói között egyetértése nélkül, legfeljebb hallgatólagos hozzájárulásával történt, mivel anélkül a hadseregről állítottak még kevésbé lettek volna meggyőzőek a szövetségesek előtt.

A Foreign Office megfontolandónak tartotta a magyar ajánlatot, de mindenekelőtt véleményt kért a brit vezérkartól a Magyarországgal szemben megteendő lépések katonai vonatkozásait illetően. A brit vezérkari főnök helyettesének állásfoglalása augusztus 23-án került az illetékesek asztalára: a magyar kapituláció — összehangolva az olasszal — igen kedvező lenne a szövetségesek számára, mivel egyrészt német csapatokat vonna el a frontokról — elsősorban a keleti frontról — Magyarország megszállására, másrészt kedvező hatással lenne a hasonló gondolatokkal foglalkozó többi csatlósországra. Ugyanakkor Magyarország nem számíthat arra, hogy a szövetségesek csapatokat tudnak küldeni és fegyveres segítséget nyújtani. Ennélfogva nem is valószínű, hogy Magyarország vállalja a kapitulációval járó német megszállást. Ebben a helyzetben viszont a legfontosabb, hogy a magyar kormány tagadja meg a német csapat- és anyagszállításokat az ország területén keresztül és maga se szállítson nyersanyagot Németországnak — elsősorban bauxitot és olajat. Haladéktalanul vonják vissza a keleti frontról a magyar légierő ott levő alakulatait. Bizonyítsa

47 Magyar—brit . . . i. m. 189. o. (45. dok.)

továbbá jószándékát azzal is, hogy „megszüntet minden együttműködést Németországgal, annak akcióit akadályozza és késlelteti, sőt esetleg kisebb mértékű szabotázst folytat". Végül szükségesnek találta a brit vezérkar a szövetséges hírszerzés lehetővé tételét Magyarországon.[48]

A szövetségesek válaszát a brit megbízott szeptember 9-én, Isztambulban nyújtotta át Veressnek. A négy pontból álló üzenet leszögezte:

„a, Őfelsége kormánya szívesen látna további hitelesebb meghatalmazásokat, amelyek a magyar kormány által tanácsosnak vélt csatornák útján lennének közölhetők velünk.

b, Őfelsége kormánya elvárja, hogy a magyar kormány a megfelelő pillanatban bejelenti a feltétel nélküli megadás elfogadását, és a lehető legrövidebb időn belül megteszi a maga részéről azokat az eredetileg javasolt lépéseket, amelyeket a S. O. E. isztambuli képviselője augusztus 19-i táviratában foglalt össze.

c, Amennyiben a magyar kormány úgy érzi, hogy az idő még nem érett meg ilyen bejelentésre, a szövetségesek támogatására irányuló jószándékát azzal tanúsíthatja, hogy megszakít minden együttműködést Németországgal és obstrukciós, késleltető, esetleg kisebb szabotázsakciókat hajt végre.

d, Amennyiben a magyar kormány egyetért a c. ponttal, Őfelsége kormánya hajlandó előkészíteni a módozatok és eszközök megvitatását egy magyar katonai küldöttel Isztambulban, amint azt Veress javasolta."[49]

A magyar kormány visszarettent az üzenetben foglaltak teljesítésétől. Nem különben Szombathelyi vezérezredes, aki a szövetséges csapatok balkáni, illetve magyarországi megjelenésének immár bizonyossá váló elmaradása következtében — amiben eddig sem bízott — lehetetlennek minősítette a feltételek akár részleges teljesítését is, mert már ez is az ország kivédhetetlen német megszállásához vezetne. A németek azonnal kierőszakolnák a honvédség egészének azonnali bevetését a keleti fronton. Lehetetlenné tennék a magyar hadiipar működését, azt beolvasztanák a német ipari komplexumba, leállítva ezzel a honvédség amúgy is nagy nehézséggel küszködő felfegyverzését. A német megszállással való fegyveres szembefordulást pedig kivihetetlennek és katasztrófálisnak tartotta a vezérkar főnöke. Ezért a meglevő magyar katonai erők és cselekvési szabadságuk fenntartása érdekében a németek melletti további megmaradást, kívánságaik óvatos teljesítését — a Balkánnal kapcsolatosakat is — elkerülhetetlennek és szükségesnek látta, mint ezen véleményének koronatanácsi beszédében is hangot adott.

A magyar válasz késett a szövetségesek feltételeire, akiknek kormányaiban egyre jobban megerősödött a felismerés, hogy a Kállay-kormány időhúzásra rendezkedik be, s minden olyan lépést igyekszik elkerülni, amely a németekkel való szakításhoz és összeütközéshez vezethetne. Külső angolszász fegyveres segítség híján nem állnak rendelkezésére megfelelő — katonai és politikai — erők, amelyekre egy ilyen lépés megtételénél támaszkodhatna.

A kormány törekvése ezért 1943 őszétől arra irányult, hogy meggyőzze a szövetséges kormányokat őszinte szándékáról, és a kétségkívül súlyos következményekről, melyek egyelőre megkötik a kezét.

Ullein-Reviczky Antal, az ekkor kinevezett stockholmi magyar követ elsődleges feladatai közé tartozott, hogy — az angol kormányon keresztül — tartsa a kapcsolatot a szövetséges kormányokkal, s igyekezzen meggyőzni őket azokról a lépésekről, amelyeket Magyarország tervez összes erőforrásainak a néme-

48 Uo. 219. o. (47. dok.)
49 Uo. 236. o. (3. dok.) Az üzenet megfogalmazásának és átadásának körülményeit l. uo. 60—65. o.

tek ellen történő bevetésére, mihelyt (és nem előbb — D. L.) a szövetségesek hadseregei elérik Magyarország határait. Minden a szövetséges csapatok megérkezése előtt végrehajtott „akció elsietett lenne és a szövetségesek szempontjából is káros következményekkel járna". A hadászatilag fontos pontokat a németek megszállnák, amit a nyugatbarát elemek és a zsidó lakosság likvidálása követne. Elkerülhetetlen lenne az ország teljes kirablása és „az egymilliós hadsereg (sic!) megbénítása, amely potenciálisan felkészült rá, hogy a szövetségesek oldalán küzdjön Németország ellen".[50] Ullein-Reviczky is a hadsereggel kapcsolatosan a valós helyzetet meghamisító, a korábban elhangzottaknál is merészebb ígérettel próbált operálni. Ezek a hadseregről közreadott hazug adatok ellentmondásba is keverték a kormányt, és rontották hitelét. A szövetségesekben ugyanis megfogalmazódott a kérdés, ha egymilliós megbízható hadsereggel rendelkezik a magyar kormány, miért nem ura a helyzetnek, miért fél a német retorziós lépésektől.

A magyar kormány csakhamar belátta, hogy ez a hadsereg állapotáról a szövetségesek „biztatására" kialakított kép nem tartható fenn, hiszen időközben azok már tájékozottak voltak a honvédség tényleges állapotáról.

A szövetségesek csak októberben kapták meg a nemleges magyar választ, melyben — mint a S. O. E. október 27-én kelt összefoglalójából értesülünk — az olaszországi események és a katonai akció elmaradása miatt elcsüggedt magyar kabinet, a maga mentségére, többek között — korábbi megnyilatkozásaival szemben — kénytelen volt bevallani, hogy „nem bíznak a hadsereg vezetésében, és még nem tudták befejezni a németbarát parancsnokok eltávolítására irányuló tisztogatási akciót". „A magyar kormány kénytelen teljes őszinteséggel rámutatni, hogy a magyar hadsereg nem tartott lépést a közvélemény (sic!) politikai fejlődésével. Módszeresen folyik a tisztogatás a katonai kulcspozíciókban, ami egyik fő oka a németek gyanakvásának. Ezek az intézkedések pillanatnyilag még nem fejeződtek be, következésképpen jelenleg akadályai vannak a katonai kapcsolatok megteremtésének." Ebből következőleg a magyar vezérkar és egy esetleges Magyarországra érkező brit katonai misszió közötti kapcsolat létesítését — bár a kormány ezzel egyetért és nagy fontosságot tulajdonít neki — nem tudja biztosítani, nem garantálja a misszió magyarországi biztonságát. A jövőre nézve a kormány csak a németekkel fennálló kényszerű együttműködés fokozatos csökkentését tudja ígérni, majd a „földrajzi és katonai tényezők határozzák meg azt a gyorsaságot, amellyel ez teljesen felszámolható, illetőleg azt az időpontot, amikor Magyarországot katonai bázisként át lehet adni a szövetségeseknek". A S. O. E. helyzetértékelésében nem esett szó a kért magyar katonai kiküldöttről.[51]

Szombathelyinek a magyar katonapolitika alakításával kapcsolatos nézeteiben bizonyos módosulás, a kormány irányvonalához való közeledés következett be az őszi hónapokban, ami elsősorban a magyar csapatok balkáni bevetésével kapcsolatos korábbi magatartásának és felfogásának változásában mutatkozott meg. A Teherán utáni katonai helyzetet és a várható fejleményeket elemezve arra a felismerésre jutott, hogy a nyugat-európai partraszállás elhatározásával a szövetségesek egyben elvetették a balkáni partraszállás tervét. Ebben a nézetében megerősítette az olaszországi hadműveletek lelassulása, a háború mellékhadszínterévé válása. Ugyanakkor rohamosan közeledtek a szovjet csapatok a Kárpátok felé, ami ide irányította a vezérkar főnökének figyelmét: a hadihelyzet alakulása az összes mozgósítható magyar katonai erőnek a határon belüli összpontosítását teszi szükségessé.

50 Uo. 249. o. (72. b. dok.)
51 Uo. 276—277. o. (86. b. dok.)

A német főhadiszálláson tett novemberi látogatása során Szombathelyi — ezúttal a kormányzó határozott utasításával összhangban — megkísérelte kieszközölni az összes magyar megszálló erő kivonását és hazaszállítását. A magyar hadseregnek a német érdekekkel is megegyező, a Kárpátok védelmére való összpontosításának szükségességére hivatkozva igyekezett kitérni a magyar csapatoknak bárhol a határokon kívül történő alkalmazása elől. Próbálta meggyőzni Hitlert, hogy a délkeleti front stabilitása végső esetben a Kárpátokra támaszkodva valósítható meg, amiben a magyar csapatokra vár döntő szerep, amelyet a terepadottságokat kihasználva, megfelelő fegyverzetkiegészítések birtokában egyedül is képesek lesznek ellátni.[52] Németországnak ennélfogva érdeke a magyar csapatok fegyverzetének fejlesztése. Erre való hivatkozással kérte a német nyers- és hadianyagszállítások növelését, s a már lekötött magyar hadianyag- és nyersanyagbázis német célokra történő kihasználásának csökkentését.

Szombathelyi előterjesztését Hitler nem tudta akceptálni. Tudtára adta, hogy vasúti gördülő anyag híján egyelőre nem lehetséges a magyar megszálló erők kivonása. Ugyanakkor éreztette vele azt is, hogy a kint levő magyar alakulatok a túsz szerepét is betöltik egy esetleges „meggondolatlan" magyar lépés esetére.[53]

A hadihelyzet alakulása mellett — attól nem függetlenül — az erők hazai összpontosítására indította Szombathelyit az országban tapasztalható romló közhangulat és nyugtalanság is. A munkásság növekvő elégedetlenségéről érkeztek jelentések a Honvédelmi Minisztériumba. A munkásság politikailag aktivizálódott és a szociáldemokrata párt kisebb-nagyobb megmozdulásokat szervezett a hadiipari üzemekben. Romlott a hadiüzemek fegyelmi helyzete, ami az adott helyzetben veszélyeztette a honvédség fegyverzetének erősítését. Szombathelyi — 1918-at megelőzendő — honvéd és csendőr karhatalmi alakulatok létrehozását szorgalmazta. Elengedhetetlennek tartotta a polgári arcvonal megerősítését azáltal, hogy „itt is fegyelmet, rideg kötelességteljesítést és rendet követelünk". Ehhez olyan eszközöket tartott szükségesnek, melyekkel a kormány a közhatalmat gyorsan és a legnagyobb szigorral képes gyakorolni.[54]

Csatay vezérezredes, honvédelmi miniszter is a kemény kéz bevezetésétől várta a munkásság „fegyelmi" helyzetének megszilárdítását. 1943 novemberében kérte a minisztertanács hozzájárulását, hogy a „csökönyösen visszaeső, rendbontó munkásokat internálási eljárás lefolytatása után katonai büntető munkás alakulatokba összevonja és a hadműveleti területre kiküldje", mert — mint mondotta — „a hadiüzemekben az ellenséges hírverésnek a munkafegyelem megbontására irányuló aknamunkája fokozódik, aminek káros következménye — munkás megmozdulások formájában — máris jelentkezett".[55]

Szombathelyi tehát feladta a német kívánságok feltétlen támogatójának sze-

52 *Kállay*: i. m. 315—316. o. Kállay visszaemlékezésében kifejti, hogy utolsó reménye az volt, Szombathelyinek sikerül meggyőznie a németeket, hogy a Kárpátok védelmét bízzák kizárólagosan a magyar csapatokra, ami egyben szükségtelenné teszi német csapatoknak a Kárpát-vonalban és magyar területen való tartózkodását. Ez lehetővé teszi a német hadsereg számára, hogy minden erejét Magyarországtól délre és északra vesse be. Amennyiben ezt sikerült volna elfogadtatni Hitlerrel — amint ebben Kállay még az emlékirat megírásának időszakában, az ötvenes évek elején is komolyan hitt — a szovjet csapatok nem tartották volna szükségesnek, hogy áttörjék a jól védhető Kárpátok védvonalát, elkerülhető lett volna a német megszállás, s az ország területének hadszíntérré válása, amiből következik a Kállay által ugyan le nem írt, de sejtetett következtetés, hogy ez esetben a rendszer az így keletkező politikai és katonai vákuumban, közvetlenül senkitől sem háborgatva, egy „megfelelő" fegyverszünet révén átmenthette volna magát. Kállay valószínűnek tartja azonban azt is, hogy épp a Szombathelyi által előadottak is hozzájárultak a német döntés megérlelődéséhez, hogy megszállják az országot.

53 Magyar—brit titkos . . . i. m. 286. o. (92. dok.)

54 Horthy titkos . . . i. m. 352. o.

55 OL Mt. jkv. 1943. november 16.

repét egy olyan időszakban, amikor a német követelések egyre türelmetlenebbé és súlyosabbá váltak az országgal szemben. A németek bizalmatlansága egyre fokozódott a kormánnyal szemben, s az elkerülhetetlenül szükséges megszállás hogyanjáról vitatkoztak. Szombathelyi, de Kállay is — bár a német szándékok hírei eljutottak hozzájuk — azt remélték, hogy a szovjet csapatok elleni közös védelem és az erre való felkészülés hangoztatásával, a belső front stabilizálásával, a német kérések egy részének kielégítésével, sikerül meggyőzni Hitlert a magyar szándékok őszinteségéről és így a német megszállás szükségtelenségéről. Szombathelyi viselkedésének változását felismerték a németek is, és megingott vele szemben a korábbi egyértelmű bizalmuk.

Feine követségi tanácsos szeptember 17-én készített helyzetjelentésében, a magyarországi politikai helyzet ki nem elégítő voltáról írva, még örvendetesnek nevezte, hogy vannak erők Magyarországon, melyek hisznek a német győzelemben, és meg vannak győződve Magyarország és a Német Birodalom sorsközösségéről. „Ezt az irányzatot — írta Feine — a hivatalos Magyarországon főként Csatay vezérezredes, honvédelmi miniszter és Szombathelyi vezérezredes, vezérkari főnök képviseli. Itt elfekvő jelentések szerint növekvőben van befolyásuk a kormányzónál, és így ellensúlyozzák Kállay miniszterelnököt és annak követőit. Jagow követ és katonai attaséja a honvédelmi minisztert feltétlenül megbízhatónak és közös ügyünk becsületes harcosának tekintik, aki bátran kiáll meggyőződéséért. Szombathelyi vezérkari főnökben olyan munkatársra talált, aki követi őt útján. A kettőjük által vezetett honvédség alapvetően más beállítottságú, mint a kormányzat. Felismerte, hogy Magyarország elveszne, ha Németország elvesztené a háborút."[56]

Veesenmayer december 10-én kelt alapos helyzetértékelésében, egy magyarországi, német közreműködéssel végrehajtott, aligha elkerülhető politikai fordulat mikéntjét taglalva, már nem látta oly egyértelműen megbízhatónak a hadsereget és vezetőit. Bár a hadsereg politikailag csak feltételesen van jelenleg is a kormány kezében — vélekedett Veesenmayer —, annak „vezetősége és a csapatok azonban erősen fertőzöttek, és jelen állapotában nem az az eszköz, amellyel minden további nélkül katonai diktatúrát lehetne létesíteni". A hadsereg átszervezésére, fegyverzetének alapos kiegészítésére lenne szükség, hogy a csapatok német igények szerint felhasználhatóak legyenek, amit azonban — Veesenmayer szerint — a honvédség vezetésében meglevő megbízhatatlan elemek szabotálnának. Ezek „gondosan kerülik, hogy erős egyéniségek (sic!) kerüljenek a hadsereg élére, de megtűrik a vezetésben a többé-kevésbé jó katonákat, nehogy túlságosan lejárassák ezt a mégiscsak fontos intézményt, annál is inkább, mert nem tudják (a vezetők — D. L.), hol és mikor kerül sor újabb bevetésre".[57] Veesenmayer a magyar katonai vezetésnek arra az általa feltételezett szándékára céloz itt, mely szerint nem kívánja kompromittálni a hadsereget a nyugati szövetségesek előtt a németek melletti elkötelezettség fokozásával, sőt adott esetben kész azt a német hadsereg ellen fordítani. Ezen renitens elemek szabotálják az ipari termelést is, hogy a hadsereg felszerelése csak csigalassúsággal haladjon, jó alkalmat adva az időhúzásra — állapította meg Weesenmayer. Mindenesetre egy német közreműködéssel végrehajtott rendszerváltás esetén igen valószínű, hogy „a hadsereg részéről az első időkben semmiféle fegyveres támogatásra nem számíthatunk". Ez esetben jobbnak látszik megbízható elemekből önkéntes légiók szervezése, melyek egyrészt szívvel-lélekkel harcolnak majd együtt a német katonákkal, másrészt alapját képeznék a német

56 A Wilhelmstrasse . . . i. m. 733. o. (551/1. dok.)
57 A Wilhelmstrasse . . . i. m. 750. o. (561/1. dok.)

szisztéma szerint újjászervezett honvédségnek. Ennek sikeréhez viszont „elengedhetetlenül előfeltétel a tisztikar alapos megrostálása".[58]

Veesenmayer elsősorban az általa Horthyhoz változatlanul közelállónak és hűségesnek tartott tábornoki karban nem bízott. Ennek tudható be, hogy a „kibontakozás" lehetőségeit vizsgálva — sem ekkor, sem pedig a későbbiek során — nem tartotta lehetségesnek, ennélfogva fel sem vetette, a kézenfekvőnek látszó megoldást, egy németbarát katonákból álló kormány kialakításának és a hadsereg hatalomátvételének alternatíváját.

Dolgozatunkban rámutattunk, hogy Kállay miniszterelnök és a köréje csoportosuló körök békekísérleteikhez nem kaptak támogatást a hadsereg vezetése részéről. A hadsereg megtisztítása a németbarát és szélsőjobboldali elemektől és ezek befolyásának megszüntetése nem történt meg. Politikai téren a kormány és Németország között kialakult nézetkülönbségek során a hadseregvezetés nemegyszer az utóbbiakat támogatta. Most, 1943 őszén, a hadseregről és vezetőiről alkotott német megítélés változásának vagyunk tanúi. Veesenmayer fent idézett véleménye nemcsak kizárólagosan saját meglátásain alapult, és azt kívánta kifejezni. A Magyarországon „tevékenykedő" német hírszerzőszervek és személyek hasonlóképpen tájékoztatták feletteseiket, erősítették a német főhadiszállás érlelődő gyanúját. Szombathelyi, miután többszöri próbálkozás ellenére sem tudta keresztülvinni a magyar kormánynál a legfontosabb német követelések teljesítését, lassan elvesztette Hitler és a német hadvezetés jóindulatát, és kétségbe vonták őszinte németbarátságát. A német megítélésben közelebb került a Kállay-féle „klikk" törekvéseihez, már annak kiszolgálóját látták benne.

A bizalom megrendülése a magyar katonai vezetésben azonban nem csupán a Szombathelyi által közvetített sorozatos visszautasításokon alapult. A német titkosszolgálat időközben bizonyára lépéseket tett annak kiderítésére, vajon változatlanul és egyértelműen elutasító-e a magyar katonai felsővezetés Kállay politikájával és az általa kiépített nyugati kapcsolatokkal szemben, változatlanul nincsen-e szándékában saját kapcsolatok kiépítése a szövetségesekkel.

A Szombathelyi és az amerikaiak között 1943 őszén létrejött — Hatz Ottó alezredes, szófiai katonai attasé által közvetített — kapcsolat és üzenetváltás — mint ismeretes — feltehetően még azt megelőzően a németek tudomására jutott, mint erről maga Hatz szükségesnek találta őket tájékoztatni. Nem zárható ki eleve az a lehetőség, hogy az akcióval — Hatz felhasználásával vagy közreműködésével — maguk a németek kívántak csapdát állítani, hogy az élesedő politikai helyzetben a gyanússá vált Szombathelyit lépésre kényszerítsék és ezzel valódi szándékaihoz közelebb jussanak.

Amennyiben valóban német provokáció történt, a csel bevált. A vezérkar részéről korábban nem történt próbálkozás, hogy a szövetségesekkel kapcsolatot teremtsenek.

Még 1943 tavaszán, amikor Ullein-Reviczky Antal Kádár Gyulán keresztül javasolta Szombathelyinek, hogy katonai vonalon vegyék fel a kapcsolatot az amerikaiakkal, a vezérkar főnöke már hajlandó lett volna erre — mint Kádár Gyulának kijelentette — abban a reményben, hogy így végre megtudhatja „mit akarnak, mit terveznek velünk". A bizalmatlan Kállay azonban mereven elzárkózott ez elől, s a neki jelentő Kádártól az előkészületek azonnali megszüntetését kérte azzal a megokolással, hogy „ebbe a katonák ne avatkozzanak bele".[59]

Most Szombathelyi utasítást adott a kapcsolat felvételére. Felvetődik a kérdés, a korábban ilyen téren is végtelenül óvatos Szombathelyi most miért ment

58 Uo.
59 *Kádár Gyula*: i. m. 514. o.

bele a gyanúsnak látszó, provokációt sejtető akcióba. El kell fogadnunk, hogy az adódó alkalmat kihasználva — Hatz jóhiszeműségében feltétlenül megbízva — az önálló kapcsolatteremtés és tájékozódás iránti igényét kívánta kielégíteni. Eddig ugyanis meglehetősen elszigeteltnek érezte magát ezen a téren, hiszen meg kellett elégednie azokkal az információkkal, amelyeket Kállay miniszterelnök a tudtára adott. A bizalmatlan Kállay a folyamatban levő tárgyalásokról, továbbá a szövetségesek augusztusban átadott előzetes fegyverszüneti feltételeiről is csak az általa szükségesnek talált mértékben tájékoztatta. Szombathelyi önérzetét sértette az iránta megnyilvánuló bizalmatlanság. Úgy érezte, a hiányos értesülések megkötik a kezét, s olyan váratlan helyzetek elé állíthatják, melyek kivédésére, s a megfelelő lépések időbeni megtételére, nem lesz felkészülve. Ez az oka, hogy feladva óvatosságát, s túlértékelve a németek iránta korábban megnyilvánuló bizalmát, megragadta a „házhoz jött" alkalmat, hogy kiépítse saját, a politikusoktól független csatornáját a szövetségesek felé.

A Hatz-akció kezdeti lépései szeptemberben történtek meg, s meglehetősen kalandos, detektívregénybe illő konspirációs mozzanatok után végre decemberben érkezett meg az állítólagos amerikai üzenet, amely semmi újat nem tartalmazott a magyar kormánynak már szeptemberben átadott, az előzetes fegyverszünet feltételeit tartalmazó, Szombathelyi által is ismert üzenethez képest. Kállay miniszterelnök azonnal provokációra gyanakodott, mikor a katonák „hasznosságuk" tudatában átadták neki az általuk beszerzett információt.

Kádár Gyula visszaemlékezésében leírja azt a pánikot, amit az üzenetet közvetítő Hatz egyidejű jelentése váltott ki, miszerint a németek mindent tudnak, ami őt magát is arra kényszerítette, hogy a nagyobb rosszat megelőzendő, küldetéséről — bizonyos részleteket elhallgatva — tájékoztassa a szófiai német követet. Szombathelyi rádöbbent, hogy provokáció áldozatává vált. Ez arra indította, hogy azonnal Canossa-járásra küldje Kádárt és Hatzot Canarishoz. A katonai attasék szokásos újévi értekezletén pedig — a jelenlevők nem kis meglepetésére — szokatlanul lelkes szavakkal tett hitet a magyar—német fegyverbarátság és a közös győzelem mellett.

Akár tudatos német provokációról volt szó, akár valóban amerikai kezdeményezésről — aminek különben az ismert források között semmiféle nyoma nincs —, a német vezérkar bizonyságot szerzett Szombathelyi hajlandóságáról a kapcsolatok kiépítésére a szövetségesek felé, s mindez a róla s a katonai vezetés hozzá közelebb álló tagjairól alkotott német vélemény átértékeléséhez vezetett, aminek tükröződését a német jelentésekből kiolvashatjuk.

Németország bizalmatlansága a magyar politikával szemben most már a hadseregre és annak vezetőire is kiterjedt. Az immár közvetlen front mögötti területté váló országgal szemben egy preventív lépés megtételét fontolgatták, amivel megtarthatják a német szövetségen belül, és megelőzhetik az egyre valószínűbb kiugrási kísérletet. Mint számottevő, épp ezért feltétlenül felhasználandó erővel számoltak a honvédséggel is, melynek jelen vezetése — szerintük — nem volt megnyugtató a jövő harcait illetően. Az óvatossá vált németek azonban Szombathelyi személyén keresztül rosszul ítélték meg a magyar katonai vezetés szándékait. A vezérkar főnöke kompromittálódott ugyan a németek előtt a Hatz közvetítette amerikai kapcsolatteremtés következtében, azonban — ha ennek ellenkezőjét sejtették is — egy angolszászok felé történő kiugrásnak még kevésbé látta a lehetőségét, mint azelőtt. A német hiedelemmel ellentétben a hadsereget változatlanul megbízhatatlannak tekintette egy németellenes akcióhoz, mivel annak vezetésében a németbarát és szélsőjobboldali elemek domináltak. Az egyre közeledő szovjet csapatok elleni védelmet különben is csak német segítséggel tudta elképzelni. Valójában Szombathelyi és az általa irányított katonai

vezetés 1943—44 fordulóján tehetetlenül hagyta magát sodorni az árral, Kállay miniszterelnökkel együtt valamilyen csodára vártak a jövőt illetően, amivel átmenthetik magukat és a rendszert. Egy biztos, eszükbe sem jutott a németekkel való fegyveres szembefordulás. Szombathelyi mindenesetre a maga hirdette elképzelést látta beigazolódni: meghúzódni a németek árnyékában, amíg csak lehetséges. A magyar uralkodó osztály Kállay miniszterelnök képviselte köreinek és a katonai vezetés józanabbul gondolkodóinak közös törekvésévé a rendszer átmentése vált egy olyan helyzetben, amikor — mint Juhász Gyula megállapítja — „kettős félelem szorította a hatalom képviselőit, egyrészt félelem a német megszállástól, amely a szélsőjobboldal hatalomrajutását jelentette volna, annak minden politikai, gazdasági, katonai következményével együtt, másrészről a még nagyobb félelem a szovjet hadsereg megjelenésekor egy baloldali fordulat lehetőségétől — az önvédelmi reflexek zavarát eredményezte".[60] Ez holtpontot alakított ki: a politikai és katonai vezetés egyaránt cselekvésképtelenné vált. Szombathelyi változatlanul a németek provokálásának minden áron való elkerülésében és a mellettük való óvatos lavírozásban látta az önálló cselekvőképesség és a rendelkezésre álló magyar katonai erők lehetőség szerinti megőrzését egy egyre valószínűtlenebbé váló, de általa mindig dédelgetett, a rendszert valahogy átmentő, kompromisszumos megoldáshoz.

Лоранд Домбради

ПОЛИТИКА ВЫХОДА ИЗ ВОЙНЫ ТИПА КАЛЛАИ И ВЕНГЕРСКОЕ ВОЕННОЕ РУКОВОДСТВО

Резюме

Поиски возможностей и попытки выйти из войны в 1943 году венгерского правительства Каллаи ныне уже известны историкам-исследователям и интересующимся читателям благодаря публикации многочисленных документов и научных статей. В то же время военные аспекты этого вопроса вскрыты гораздо меньше, что препятствует ясновидению и более полному воспроизведению обстановки того времени. Автор статьи берет на себя задачу частично восполнить этот пробел и с точки зрения военного историка научными методами старается вскрыть отношение венгерского высшего военного руководства — в том числе в первую очередь начальника генерального штаба Сомбатхейи, игравшего в этом решающую роль, — правительству Каллаи, их согласие и противоречия вообще и особенно в отношении оценки соображений и возможностей выхода из войны. Опираясь на источники, автор анализирует, почему военное руководство в противовес соображениям правительства не считало возможным с военной точки зрения отойти от Германии посредством сближения и налаживания контактов с англо-саксонскими державами и не взяло на себя реализацию условий предварительного перемирия, переданных союзниками осенью 1943 года. Сформулированные Сомбатхейи стремления военного руководства были направлены на то, чтобы путем осторожного удовлетворения требований немцев рекомендовать правительству избежать выступления против них, как поворота одинаково катастрофического как для армии, так и для государственного руководства. Ибо лишь таким путем считал Сомбатхейи возможным, — как он об этом не раз и высказывался, — осуществление вероятного «развертывания» и претворения в жизнь тех военно-политических целей, которые, по его мнению, стояли перед Венгрией и которым следовало бы следовать. Расхождение во взглядах между военным и политическим руководством заключалось прежде всего в вопросе выполнения требований немцев относительно присутствия венгерских вооруженных сил на Балканах, что всё более усугубляло и без того существовавшее недоверие между премьер-министром Каллаи и группировавшимися за ним англофильскими кругами, с одной стороны, и военным руководством Венгрии, с другой. В утрачивании твердости и окончательном провале концепции Каллаи — наряду с другими причинами сыграло

60 Magyar—brit titkos . . . i. m. 70. o.

свою роль и то, что со стороны военного руководства не было принято существенных мер, которые могли бы с военной стороны подкрепить считавшуюся возможной правительством акцию о выходе из войны и о разрыве союза с немцами. Не была произведена и чистка руководства армии от крайних правых элементов, оно не было переформировано. В заключительной части статьи рассматривается неудавшаяся попытка начальника генерального штаба Сомбатхейи самостоятельно — обойдя официальных политических деятелей — наладить контакт с американскими уполномоченными. Эта акция, — можно предположить, что она была заранее спровоцирована немцами, — имела результатом проявление недоверия со стороны немцев по отношению к Сомбатхейи и немескому руководству. Этот шаг Сомватхейи, сделанный осенью 1943 года, одновременно был и признаком большего понимания начальником генштаба политики Каллаи, что было вызвано складыванием внешнеполитических событий, дальнейшим ухудшением военного положения Германии, победой союзников и в первую очередь советской армии. Это сближение происходило уже в такой период, когда под воздействием событий политика Венгрии застряла на мертвой точке, политическое и военное руководство стало недееспособным и неопределенное будущее видело лишь в избежании провоцирования немцев, в осторожном лавировании и в каком-то компромиссном решении, становившемся всё более нереальным, но всячески стремившемся спасти существующий режим.

Lóránd Dombrády

DIE AUSSPRUNGPOLITIK DER REGIERUNG KÁLLAY UND DIE UNGARISCHE MILITÄRFÜHRUNG

Resümee

Die mit den Möglichkeiten des Aussprunges aus dem 2. Weltkriege verbundenen Fühlungen und Versuche der Regierung Kállay in Jahre 1943 sind durch mehrere Studien und Quellenpublikationen vor den Historikern und Interessenten heute schon bekannt. Gleichzeitig ist die militärische Projektion des Problems noch weniger aufgeschlossen, was die Klarsicht und die vollständigere Abzeichnung des Bildes verhindert. Der Autor der Studie unternimmt die teilweise Ergänzung dieses Mangels, als er sich aus der Aspekt und mit den Methoden des Kriegshistorikers das zur Kállay-Regierung sich knüpfende Verhältniss, Einverständniss und Gegensatz der ungarischen Obersten Militärführung-darunter in erster Linie des über alldiese bestimmenden Charakter verfügende Generalstabschefs, des Generalobersten Szombathelyi im allgemeinen, und besonders im Hinblick der Beurteilung der Aussprungvorstellungen bzw. deren Möglichkeiten aufschliessen bemüht. Der Autor, sich stützend auf die Quellen, analysiert, warum sah die militärische Führung, im Gegensatz der Vorstellungen der Regierung, den Abfall vom Deutschland durch die Annäherung und Verbindungsaufnahme zu den Westmächten für nicht lösbar und nahm auf sich die Erfüllung der von den Allierten im Herbst 1943 übergegebenen Waffenstillstandsbedingungen nicht. Die vom General Szombathelyi formulierten Bestrebungen der ungarischen Militärführung richteten dahin, dass sie der Regierung gleichzeitig mit der vorsichtigen Befriedigung der deutschen Ansprüche die Vermeidung der Entgegenwendung ihnen gegenüber, als der für die Armee und Staatsführung gleichmässig katastrofalen Wendung vorschlüge. Nur nach diesen hielt General Szombathelyi, wie er es mehrmal ausdrückte, die Verwirklichung der von ihm für zu befolgen gedachten militärpolitischen Ziele und des zu erwartenden Ausweges für ausführbar. Die Meinungsverschiedenheit zwischen der militärischen und politischen Führung spitze sich in erster Linie in der Frage der Erfüllung der deutschen Ansprüche hinsichtlich der ungarischen bewaffneten Anwesenheit im Balkan zu, die das auch sonst anwesende Misstrauen zwischen dem Ministerpräsidenten Kállay und den hinter ihm stehenden anglofilen Kreisen einerseits und der militärischen Führer anderseits mehr und mehr vertiefte. Bei der Ungewissheit und Strandung der Vorstellungen von Kállay wirkten mit, dass würdige Massnahmen von der Seite der militärischen Führung, die die von der Regierung für möglich gehaltene Aktion militärisch unterstützt hätten, nicht gesshahen. Nicht einmal ereigneten sich die Säuberung der Militärischen Führung von dem Ultra-Rechten und deren Umgestaltung.

Zum Schluss beschäftligt sich der Autor mit dem erfolglosen Versuch des Generalen Szombathelyis, womit der Generalstabchef bei der Ausschaltung der Politiker mit den amerikanischen Vertrauensmännern in eine selbständige Verbindung treten wollte. Diese Aktion, wahrscheinlich im voraus eine deutsche Provokation, errang das Misstrauen der Deutschen selbst Szombathelyi und der militärischen Führung gegenüber. Dieser Schritt des Generals Szombathelyi im Herbst 1943 war ein Zeichen der besseren Verständniss der Politik von Kállay, die von der Entwicklung der aussenpolitischen Ereignisse, der weiteren Verschlechterung der militärischen Lage Deutschlands, den Siegen der antifaschistischen Koalition, vor allem aber der Sowjetarmee hervorgerufen wurde. Diese Annäherung folgte zu einer Zeit, als unter den Auswirkungen der Ereignisse in Todespunkt in der ungarischen Politik zustande kam, die militärische und politische Führung gleichmässig zu aktionsunfähig wurde und alle beide die ungewisse Zukunft in der Vermeidung der Provokationen gegen die Deutschen, in der vorsichtigen Lavierung und in der mehr und mehr unwahrscheinlicheren, aber das System um jeden Preis rettenden Kompromisslösung sah.

SÁVOLY MÁRIA

A GÖRÖGORSZÁG ELLENI OLASZ AGRESSZIÓ ELŐZMÉNYEI ÉS LEFOLYÁSA 1940 NYARÁTÓL DECEMBER VÉGÉIG

Az agresszió előzményei az olasz nagyhatalmi törekvések tükrében

Itália Görögország elleni fellépése 1940 őszén-telén, bár az addigi fasiszta külpolitikával s a második világháború eseményeivel szerves összefüggésben állt, ugyanakkor önmagában is szintézise, szinte jelképe az olasz fasizmus ellentmondásokkal terhelt rendszerének, mely az ország második világháborúba történt bekapcsolódásával végleg válságba jutott.

Az 1940 tavaszán elért nyugati német győzelmek, majd a Maginot-vonal összeomlása végleg arra az elhatározásra bírták Mussolinit, hogy a hadbalépéssel nem szimpatizáló körök ellenállását legyőzve, az addigi „nem hadviselő" állapotot a háborúba Németország oldalán történő belépéssel váltsa fel. A háborút ellenző köröket képviselte a király, a monarchiához lojális tisztikar, a piemonti, római arisztokrácia, mely 1870-től az egyesített Itália politikai vezetésének oroszlánrészét foglalta le magának, nemkülönben a burzsoázia azon része, mely a német orientáció helyett (esetleg mellett) a nyugati hatalmakkal, az USA-val kívánta politikai, gazdasági pozícióit megszilárdítani, s az 1939-ben kirobbant konfliktusnak sem harci résztvevője, inkább gazdasági haszonélvezője kívánt lenni. Nézeteik természetesen minden viszonylatban az olasz nagyhatalmi törekvéseket képviselték. 1940 tavaszán viszont a fent említett német győzelmek hatására Mussolini vonalvezetéséhez csatlakozva, fenntartásokkal bár, de a tengelypolitika hívévé szegődtek, elhanyagolva az olasz nép, a közvélemény még az első világháború óta élő németellenességét.

A Duce elhatározásában nagy mértékben közrejátszott aggodalma. Nyugtalanította a gondolat, hogy áldozatok nélkül Itália nem kapná meg hőn óhajtott irányító szerepét az európai „új rend" kialakításában, illetve, hogy revíziós céljait nem valósíthatja meg, s félt — bár eléggé indokolatlanul —, hogy Németország, győzelme után, retorziót alkalmazna a német szövetségest mindkét háborúban „elároló" Itáliával szemben. Ugyanakkor közismert az is, hogy Hitler hatalomra lépésétől kezdve mindvégig fenntartásai, nemegyszer ellentétei voltak a náci Németországgal szemben. Az olasz presztizst és a tényleges nagyhatalmi pozíciókat látta veszélyeztetve, ha Itália Németország függvényeként vesz részt a hadműveletekben. E ténykomplexumból született meg az ún. *párhuzamos háború* elve, mely az olasz külpolitika önálló aspirációit, birodalmi törekvéseit volt hivatva kifejezésre juttatni.[1]

1 A párhuzamos háború azt jelentette, hogy míg Németország az európai hadszíntéren, addig Itália a Mediterráneum térségében „védi" a tengely pozícióit. A két fasiszta hatalom hadműveleteit eredetileg nem is szándékozták összehangolni. A terv ellen Németország sem emelt kifogást, hiszen így remélte, hogy az olaszok nem „zavarják meg" nyugati hadműveleteit.

Mivel a hadbalépés az ország valós gazdasági, politikai adottságaihoz képest aránytalanul nagy célkitűzések eléréséért történt, s a felelős körök a reális nemzetközi erőviszonyokat helytelenül mérték fel, e torzulások hamarosan éles antagonizmust teremtettek az olasz bel- és külpolitika minden területén. Elsősorban itt volt a Franciaország elleni háború, melyben csak nagyon kétes értékű, győzelemnek alig nevezhető eredményt tudtak elérni.[2] Hamarosan nyilvánvalóvá vált, hogy a brit birodalom, amely ellen Itália főleg a Földközi-tenger térségében vette föl a harcot, sem omlik össze egyik napról a másikra. A gyors és döntő győzelem, amelyet Mussolini hadbalépésük egyik fő feltételeként jelölt meg, nem következett be. Részsikerek születtek Kelet- és Észak-Afrikában, a felületes szemlélő előtt imponáló eredménnyel, amelyet viszont csak az tett lehetővé, hogy az említett térségben a háború elején csekély számú brit haderő tartózkodott.[3] Nagy-Britannia továbbra is tartotta pozícióit a Földközi-tengeren. E stratégiai konstrukción az olasz haderő itt-ott rést üthetett, de alapjaiban nem ingathatta meg. Az olasz gazdasági élet labilitása, ennek alapján a hadsereg felkészületlen állapota, a maga leplezetlen valóságában mutatkozott meg. Elmaradtak az olyan átütő sikerek, amelyek az olasz presztizst szolgálták volna a tengelyen belül. A kezdeményezést, a primátust még mindig a német hadsereg tartotta kezében.

Ilyen körülmények között merült fel a gondolat, hogy a kelet felé törő német expanzió ellensúlyozásaként, illetve tengelyen belüli szerepüket hangsúlyozva erősítsék meg az olasz fasizmus pozícióit a Balkánon, s így vált újból aktuálissá az olasz külpolitika régóta melengetett terve: egy Jugoszlávia, illetve Görögország elleni támadó fellépés gondolata. A tervet elsősorban a Palazzo Chigi, illetve Ciano gróf és közvetlen környezete favorizálta. Az uralkodóház a kérdésben a passzív szemlélő álláspontjára helyezkedett, egyik hatalmi csoport felé sem akarta nyíltan elkötelezni magát. A hadsereg vezérkarának véleménye megoszlott: míg egyesek, főleg Ciano hívei, a minél hamarabbi fegyveres beavatkozás mellett kardoskodtak, addig a monarchiabarát csoport, Badoglióval az élen, egy megfontolt, komótos előkészítést javasolt, azzal a többé-kevésbé titkos reménnyel, hogy közben hátha nem is kerül majd sor az akcióra. Meggyőződésük volt, hogy az olasz hadsereg több fronton, elégtelen fölszerelése miatt, nem tud egyszerre sikeresen harcolni. A korábban említett háborúellenes körök közül viszont az északi finánctőkések, az arisztokrácia tekintélyes része, nyílt vagy burkolt formában támogatta, de mindenképpen szimpátiával kísérte a kibontakozó balkáni akciótervet. Ez utóbbiak, élükön a külügyminiszterrel, Mussolini politikáját túlságosan merevnek tartották. Véleményük szerint a nyugati demokráciákkal való gazdasági kapcsolatok és az Itália „érdekeit" (ti. expanzív érdekek, elsősorban a földközi-tengeri hegemón hatalom) szolgáló lavírozó külpolitikával (lavírozás Közép-, Kelet- és Nyugat-Európa, a Balkán- és Nyugat-Európa, a nyugati hatalmak között egyaránt, beleértve *Németországot* is!), mint az egyedül megfelelő eszközzel, a Duce adós maradt. A közismert Mussolini—Ciano ellentét valójában ebben rejlett, nem pedig a történelmi köztudatban rosszul rögződött, illetve a fentieket vulgarizáló megállapításban, hogy ti. Ciano németellenes, Mussolini pedig németbarát volt. Az após és vő közötti tagadhatatlan ellentét ugyanakkor nem volt antagonisztikus, hiszen mindketten a fasiszta Itália nagyhatalmi, agresszív céljait szolgálták, legföljebb az ahhoz vezető utat képzelték másképp. Vizsgált kérdésünkben is tévedés lenne tehát egyúttal azt állítani, hogy Mussolini a Görögország, illetve Jugoszlávia elleni

2 А. А. Громыко—Б. Н. Пономарев: История внешней политики СССР 1917—1945. Москва, 1976. п. 416. (Под редакцией)
3 Világtörténet. (Szerk. V. V. Kuraszov, A. M. Nyekrics) X. k. Budapest, 1966. 46. o.

akciót helytelenítette. Legföljebb Cianóéknál óvatosabban, egyik szemét mindig az acélpaktumon tartva kívánta az olasz érdekeket érvényesíteni a Földközi-tenger keleti medencéjében. Maga a tény azonban, hogy a külügyminiszter és munkatársai rendkívül dinamikusan vették kézbe a levantei olasz törekvések érvényre juttatását, mindenesetre azt a látszatot keltette, mintha a kibontakozó irányvonal kizárólagosan a Palazzo Chigi sajátja lenne, szemben a Palazzo Veneziával.

A Palazzo Chigi Balkánnal kapcsolatos tervének kivitelezése azonban korántsem bizonyult egyszerű feladatnak, különösen a politikai, diplomáciai szempontok okoztak gondot. Németország a nyugati hadjárat és a már tervezett Szovjetunió elleni támadás idején még nem akarta, hogy a Balkán-félsziget hadszíntérré változzon. Részben nem szerette volna, ha a háború folytatásához szükséges nyersanyagok szállítási útját megzavarják, részben mert úgy látta, hogy egyelőre fegyveres beavatkozás nélkül is biztosítja pozícióit Délkelet-Európában, egyrészt a már néhány éve megalapozott gazdasági behatolása útján, másrészt e szektor államainak revíziós törekvéseit kihasználó diplomáciai praktikáinak segítségével. Hitler a német vezetőkkel egyetértésben többször Mussolini és Ciano tudomására hozta, hogy nem tartja alkalmasnak az időt a balkáni status quo megváltoztatására.[4]

Mussolini a maga részéről szintén inkább diplomáciai úton akarta a dunai—balkáni államokat érdekszférájába vonni, részben azok egymással szembeni, részben — mint Jugoszlávia esetében — az államokon belüli ellentétekre építve.

Hogy pontos képet nyerjünk a Görögország ellen 1940 nyarán meginduló agresszív olasz politikáról, amely október végén az ország elleni fegyveres fellépésben csúcsosodott ki, érdemben kell foglalkoznunk az agresszió előzményeivel, illetve korábbi agressziós kísérleteikkel, olasz és nemzetközi vonatkozásokban egyaránt.

Az olasz imperializmussal egyidős balkáni agressziós tervek erőteljes föléledésére az 1938-as müncheni értekezlet, majd Csehszlovákia földarabolása után került sor, amikor Itália a közép-, kelet-európai német térnyerés ellensúlyozásaként 1939 áprilisában bekebelezte Albániát. Az ország földrajzi helyzete miatt alkalmasnak bizonyult arra is, hogy hídfőállás lehessen Itália további balkáni, sőt úgynevezett levantei aspirációinak realizálásához. A tengelyhatalmak fokozódó térnyerése viszont a nyugati demokráciákat arra a belátásra indította, hogy be nem avatkozási politikájukat részben módosítsák, s így került sor arra, hogy Anglia és Franciaország garanciát vállalt német, olasz agresszió esetén több európai állam megsegítésére. E garanciavállalások közt szerepelt az április 13-án Görögországnak és Romániának, májusban pedig Törökországnak adott ígéret.

Ugyanakkor a balkáni államok is igyekeztek kialakítani együttes védelmi rendszerüket. A második világháborúval szemben elvileg sikerült közös platformra helyezkedniük.[5] A gyakorlatban azonban már több vitás kérdés merült föl. Románia, Jugoszlávia, Görögország és Törökország 1934 elejétől a balkáni szövetségbe tömörültek, amelynek fő célja eredetileg a francia külpolitika egyik alapelvének, a balkáni status quónak megőrzése lett volna, viszont az államok közti területi, politikai ellentétek eleve lehetetlenné tették a zavartalan együttműködést. Ugyanez jellemezte a nyugati, illetve a tengelyhatalmakhoz való

4 Documenti diplomatici italiani (a továbbiakban — D. D. I.) Róma, MCMLIV. IX. ser. III. vol. 252. sz. (Attolico berlini olasz követ Cianóhoz) 208—209. o.; Uo. III. vol. 492. sz. (Hitler Mussolinihoz) 415—423. o.; IV. vol. 188. sz. (Attolico Cianóhoz) 156—157. o.; 190. sz. (Mackensen római német követ Mussolinihoz) 158—160. o.; V. vol. 160. sz. (Alfieri berlini olasz követ Cianóhoz) 147—150. o.

5 D. D. I. IX. ser. I. vol. 37. sz. (Grazzi athéni olasz követ jelentése Cianóhoz). 22. o.

bonyolult kapcsolataikat is. A balkáni államok egymással szembeni intranzigenciáját nagyban kiegészítették a bolgár s közvetve a magyar revíziós törekvések is.[6]

Az olasz fasiszták ezen ellentétekkel operálva könnyen készíthették elő expanziós lépéseiket.

A második világháború kitörésének időszakában Itália Görögországgal szemben egyformán mérlegre tette egy fegyveres, de egy békés úton történő behatolás alternatíváját is.

Már 1939. augusztus 16-án elrendelték a vezérkarnak egy Görögország elleni hadjárat előkészítését. Badoglio tábornok az olasz vezérkar főnökeit másnap utasította a haditerv kidolgozására, amelyet Guzzoni, Geloso és Pariani tábornokok készítettek el.[7] Szeptemberre azonban a békés megoldás javára billent a mérleg. Részben mert a kidolgozott haditerv realizálását lehetetlennek tartották 1940 tavasza előtt, részben mert Mussolini a felzaklatott nemzetközi viszonyokat figyelve azt képzelte, hogy talán fölösleges áldozatok nélkül is könnyen érdekkörükbe vonhatják a Balkán déli részét. Néhány hónapos enyhülési politika következett be a görög—olasz kapcsolatokban,[8] sőt a Palazzo Chigi további engedményekre is hajlandó volt. Kijelentették, hogy szóba jöhet a két ország között 1928-ban megkötött s éppen az adott időszakban lejáró barátsági, békéltetési és döntőbírósági szerződés meghosszabbítása.[9]

A görög—olasz enyhülést érthető megelégedéssel nyugtázta Anglia,[10] a környező balkáni államok, köztük elsősorban Jugoszlávia.[11]

Maga a Metaxasz tábornok által vezetett görög kormány az elért enyhüléssel nemcsak külpolitikailag szerette volna az ország helyzetét megszilárdítani, hanem az országon belüli, szélsőjobboldali, reakciós monarchofasiszta rendszerével szemben álló tekintélyes ellenzékét is le akarta szerelni. Mivel azonban a baloldali erőket, a néptömegeket brutálisan kiszorították a hatalomból, a tömegbázis nélküli politikai vákuumban egyedül diplomáciai manőverekkel nem tudták átvészelni a konfliktust. Metaxasz ugyanis, miután úgy érezte, konszolidálta a görög bel- és külpolitikát s ezzel elérte célját, további lépésekre nem volt hajlandó, vagyis az 1928-as paktum meghosszabbítását már óvatosan kezelte.

A Palazzo Chigi, nyomban élve a lehetőséggel, a görögök szemére vetette, hogy nem fogadták el a „barátilag" nyújtott olasz jobbot, míg ellenben tavasszal az angol, francia garanciát igen. Az olasz külügyminisztérium görögellenes hisztériája magasra csapott. Ugyanakkor a viszonylagos enyhülést más motívumok is megzavarták. 1939 késő őszétől egyre gyakrabban érkeztek a diplomáciai, katonai jelentések, hogy a nyugati hatalmak angol katonai erőket, illetve Weygand francia tábornok alakulatait a Földközi-tenger keleti medencéjében vonják össze, hogy aztán a Balkánon, Szalonikinél vagy máshol, frontot nyissanak a tengelyhatalmak ellen. Olyan meg nem erősített hírek is születtek, hogy Weygand Romániába, majd Görögországba érkezett.[12]

Közben az angol flotta egy részét, a nemzetközi események hatására — hogy a birodalom pozícióit védje — valóban összevonták a Földközi-tenger keleti

6 Uo. II. vol. 221. sz. (Talamo szófiai olasz követ jelentése Cianóhoz) 176—177. o.; Uo. 248. sz. (Ciano, Attolico berlini olasz követhez) 209. o.; 267. sz. (Talamo jelentése Cianóhoz) 230. o.; 288. sz. (De Peppo ankarai olasz követ Cianóhoz) 245—246. o.; 307. sz. (Von Mackensen római német követ Cianóhoz) 258—259. o.; 328. sz. (Attolico Cianóhoz) 270. o.; 335. sz. (Guariglia párizsi olasz követ Cianóhoz) 276. o.

7 *E. Faldella:* L'Italia e la seconda guerra mondiale (Ed. Capelli) Róma, 1960. 251. o.

8 *E. Grazzi:* Il principio della fine. Róma, 1945. 63—70. o.

9 Uo.

10 D. D. I. IX. ser. II. vol. 121. sz. (Bastianini londoni olasz követ Cianóhoz) 87—90. o.

11 Uo. I. vol. 372. sz. (Indelli belgrádi olasz követ Cianóhoz) 227. o.

12 *E. Grazzi:* i. m. 87. o.; D. D. I. IX. ser. I. vol. 148. sz. (Vinci budapesti olasz követ Cianóhoz) 89. o.; Uo. I. vol. 168. sz. (Vinci Cianóhoz) 103—104. o.

medencéjében. A Palazzo Chigi újból tiltakozások özönével árasztotta el a görög kormányt, mondván, hogy a semleges magatartással összeegyeztethetetlen, ha felségvizeire engedi az angol tengerészeti erőt.[13]

A már-már robbanásig feszült viszony a balkáni tűzfészek fellobbanásával járhatott, így Németország erélyesen állította le Ciano minisztériumának ügybuzgó köreit. A Wilhelmstrasse reális veszélyt látott egyrészt az 1939 őszén Ankarában megkötött török—angol—francia hármasszerződésben, amely a korábbi garancianyújtás kibővítését jelentette, s amelyet 1940. január 8-án gazdasági, pénzügyi szerződés egészített ki.[14] Berlin, amely az őszi görög—olasz enyhüléssel azt hihette, hogy Görögországot a tengely hatókörébe vonva mattot adhat az ankarai paktumnak,[15] az olasz agresszió föléledésével halomra látta dőlni e tervét. Másrészt az 1940 februárjában összeülő balkáni konferencia is lekötötte figyelmét.[16] Végül a Weygand közel-keleti szervező útjáról érkező hírek csak megerősítették abbeli feltételezésüket, hogy egy meggondolatlan lépés mozgásba hozhatja a közel-keleti angol—francia erőket. Róma tehát, amelyet a német figyelmeztetésen kívül az angol—francia—török hármasszerződés[17] s Weygand további akciói[18] szintén óvatosságra intettek, *látszólag visszavonult,* de a német közbelépés egyúttal még jobban megerősítette szándékát, hogy pozícióit kiszélesítse és megszilárdítsa a Balkánon. Ezért tehát míg görögországi terveit ideiglenesen hátrább tolta, megpróbálta Jugoszlávia elleni politikáját erősíteni. Körülbelül azt a politikát szerették volna Jugoszlávia esetében megismételni, amit Németország tett Csehszlovákiával. Így élénk figyelemmel kísérték a jugoszláv belpolitikai helyzetet,[19] szorosan együttműködtek Pavelliccsel, s terveket szőttek egy horvátországi fegyveres felkelés kirobbantására, majd az azt követő időszakra vonatkozóan, amikor horvát—olasz, montenegrói—olasz perszonáluniók keretében került volna uralmuk alá a délszláv állam jó része.[20] Terveiket a magyar, bolgár revíziós törekvésekkel kombinálták.

Ezért is lett a Palazzo Chigi rendkívül nyugtalan, amikor Jugoszlávia és a Szovjetunió között 1940 áprilisában kereskedelmi kapcsolatok felvételére tárgyalások indultak.[21] Féltek, hogy a kereskedelmi kapcsolatok megszilárdulása a két ország közti politikai kapcsolatok kiszélesedéséhez vezet.[22] Aggodalmuk nem volt alaptalan, hiszen Jugoszlávia egyes köreinek, főleg a szerb közvélemény hagyományos „orosz szimpátiájára" támaszkodva, valóban volt olyan szándéka, hogy a Szovjetunióhoz történő közeledéssel is lazítsák a hivatalos vonalvezetés tengelybarát tendenciáit s egyúttal a tengely szorító gyűrűjét.

Így tehát a bomlási folyamat gyorsítására Itália egyre erőteljesebben fokozta provokatív akcióit Jugoszláviában. Smilianics külügyminiszter többször nyíltan kijelentette Mameli olasz követnek, hogy Jugoszlávia erősen tart egy olasz támadástól.[23]

Az európai hatalmak is csaknem biztosra vették az olasz beavatkozást. Hogy

13 *E. Grazzi:* i. m. 83—84. o.
14 D. D. I. IX. ser. III. vol. 155. sz. (Bastianini londoni olasz követ Cianóhoz) 132—133. o.
15 Uo. II. vol. 105. sz. (Attolico berlini olasz követ Cianóhoz) 73—74. o.
16 Uo. III. vol. 239. sz. (Indelli belgrádi olasz követ Cianóhoz) 199—200. o.; 251. sz. (Attolico berlini olasz követ Cianóhoz) 207—208. o.; 262. sz. (Attolico Cianóhoz) 225—226. o.
17 D. D. I. IX. ser. II. vol. 42. sz. (Vinci budapesti követ Cianóhoz) 30. o.; 260. sz. (Buti, a Földközi-tengeri Ügyek Osztályának vezetője Cianóhoz) 52—53. o.
18 Uo. IX. ser. III. vol. 260. sz. (Zavattari ankarai olasz katonai attasé Soddu hadügyi államtitkárhoz) 223—224. o.
19 Uo. IV. vol. 182. sz. (Mameli belgrádi olasz követ Cianóhoz) 149—150. o.
20 Uo. 194. sz. (Ghigi bukaresti olasz követ Cianóhoz) 162—163. o.; 848. sz. (A Horvát Nemzeti Tanács Cianóhoz) 631—632. o.
21 Uo. 110. sz. (Mameli belgrádi olasz követ Cianóhoz) 83. o.; 145. sz. (Mascia moszkvai olasz ügyvivő Cianóhoz) 115. o.
22 Uo. 183. sz. (Mameli Cianóhoz) 150. o.; 341. sz. (Mascia Cianóhoz) 271. o.; 406. sz. (Mascia Cianóhoz) 338—340. o.
23 Uo. 103. sz. (Mameli Cianóhoz) 79. o.; 420. sz. (Mameli Cianóhoz) 352—353. o.

az akcióra komolyan gondoltak az olasz fasiszta vezetők, azt az is bizonyítja, hogy Németország beleegyezését is meg akarták nyerni.[24]

Németország azonban, ha lehet, még határozottabban állította le az olasz terveket, különösen a Franciaország elleni támadás küszöbén.

Háborúba lépésük idejére az olasz fasiszta kormányon belül Mussolini és Ciano eltérő politikai eszközei igen érzékelhetőkké váltak. Míg Mussolini Berlinnel szemben szinte túlzottan óvatos politikába kezdett, addig Ciano és közvetlen környezete éppen ellenkezőleg, elkezdte merész hazárdjátékát Berlin és a nyugati hatalmak között, sokszor a hátuk mögött, hogy mindkettő rovására önálló diplomáciai, s ha kell, katonai akciókkal teremtse meg a rég óhajtott balkáni hegemón hatalmat. Ciano az olasz hadbalépés idején például egy kétfrontos háború tervét melengette. Franciaországgal egyidőben Albániából Görögország ellen is támadást akart indíttatni.[25] Mivel azonban a vállalkozás kimenetele eléggé bizonytalannak tűnt, látszólag Mussolini óvatosabb vonalvezetéséhez csatlakozva, egyelőre nem tartotta előtérben a Jugoszláviára, Görögországra vonatkozó terveit, anélkül azonban, hogy egy pillanatra is feladta volna azokat. A látszat kedvéért még arra is hajlandó volt, hogy Jugoszlávia felé békülékeny arcot mutasson. Naplójának 1940. május 29-i följegyzése szerint azt tanácsolta Mussolininak: „... biztosítsuk ünnepélyesen Jugoszlávia semlegességét; hiszen semmilyen érdekünk nem fűződik a balkáni helyzet felzavarásához: a győztes háború végén úgyis mindent megkaphatunk." Itt még bízott abban, hogy a Franciaország elleni offenzívát siker koronázza. Amikor azonban nyilvánvalóvá vált, hogy Franciaországot Németország győzte le, s a vichy-i kormányt a maga oldalán lekötni akaró Hitler nem támogatja a Franciaországgal szemben támasztott olasz követeléseket, Ciano és legközvetlenebb munkatársai figyelme ismét erőteljesen Jugoszlávia és Görögország felé fordult. Figyelemre méltó azonban, hogy ekkorra a Görögország elleni támadás terve a Jugoszlávia ellenire sokkal hangsúlyozottabban szerepelt. Felvetődik a kérdés, milyen megfontolások késztették Cianót, hogy az akkurátusan előkészített, Jugoszlávia elleni akcióját a görögországi mögé helyezze?

Nem állíthatjuk egyértelműen, hogy egy német fegyveres beavatkozástól való félelem tartotta volna vissza. Nagyon kicsi esély volt arra, hogy az Anglia elleni háború küszöbén Németország aktív fellépésére kerüljön sor Közép-, Kelet-Európában. Inkább abban kell az okot keresnünk, hogy egyrészt a fasiszta vezetők maguk is megtorpantak a jugoszláv állam szétrobbantását eredményező túlságosan sokrétű feladat előtt. A horvát szeparatista mozgalom — amelyre elsősorban építették terveiket — sem támogatta egyértelműen az olasz törekvéseket. Pavelics és az usztasa mozgalom más exponensei Itália mellett, ha kellett ellene, a hitleri Németország felé is tájékozódtak. Dalmácia, Szlovénia jó részének hovatartozása szintén ütközőpontja volt az olasz és horvát nacionalista célkitűzéseknek. A Jugoszláviával kapcsolatos problémák között volt még Montenegro kérdése, ahol a Savoia-i dinasztiával kialakítandó perszonálunió a gyakorlatban szintén nem bizonyult olyan egyszerűnek, mint ahogy elméletben látszott. S itt volt végül, de nem utolsósorban a magyar—jugoszláv, bolgár—jugoszláv, román—jugoszláv revíziós igények labirintusa. A fentiek megoldásához Itália érezte, hogy nem rendelkezik megnyugtató belső erőforrásokkal s nem álltak mögötte hadi eredmények, amelyek nemzetközileg is szavatolták volna egy ilyen komplex vállalkozás sikerét.

A Görögország elleni agresszió simább ügynek látszott. (Ezzel egy pillanatra

24 Uo. 591. sz. (Ciano Alfieri berlini olasz követnek) 465. o.
25 *E. Faldella:* i. m. 252. o.

sem állítjuk, ahogy az események később igazolták, hogy valóban sima ügy lett volna.) Ráadásul úgy gondolták, hogy Görögország birtokában második etapként „elintézhetik" a jugoszláv kérdést is, a győztes hadjárat után nagyobb eséllyel. Másrészt ne felejtsük el, hogy a Palazzo Chigi a balkáni akciót azért tartotta fontosnak, hogy a Földközi-tengerről, elsősorban keleti medencéjéből s Afrika északi, északkeleti részéből az angolokat kiszorítsa. Hiszen éppen ezt volt hivatva szolgálni a párhuzamos háború koncepciója is. E tervhez pedig stratégiailag elsősorban Görögország birtoklása kellett. A kontinentális görög területek birtokában könnyebb feladatnak látszott a környező szigetek okkupációja. (A szigetek közül 1912 óta Itália már amúgy is kiterjesztette kezét a Dodekaneszoszra.) Innen kiindulva két hatalmas légi, tengerészeti támaszpontrendszert akartak kiépíteni: a görög-krétai-égeit és a jóni-szicíliai-líbiait. A két rendszer két-két „háromszögben" elhelyezkedő központra támaszkodott volna. Az első a Pireusz, Lerosz-sziget és a krétai Suda-öböl „háromszögre", a második a Taranto, Tripolisz, Tobrukira. E támaszpontrendszer éltető eleme Kréta kellett, hogy legyen.[26] Görögország tehát a párhuzamos háború sikerének kulcsa lett.

A görögellenes provokáció föléledése 1940 nyarától

Június végén újból, most már végzetesen útjára indult a Görögország elleni olasz agresszió. A provokáció tárgya a régi volt: római hírközlés jelezte az athéni olasz tengerészeti attasénak, hogy a görög felségvizeken angol hadihajóegységek tartózkodnak, s a görög kikötőket hadibázisként használják. Hogy a vád megfelelt-e a valóságnak, annak megállapítása utólag elég nehéz. Tény, hogy terhelő dokumentumok nem voltak.[27] Az olaszok csak „megfigyeléseikre" hivatkoztak, amelyek viszont eleve sok félreértésre adhattak alkalmat, s autentikus eredetük is kifogásolható volt.

Tárgyilagosan vizsgálva a körülményeket, feltételezhető, hogy egy-egy görög szigeten, illetve kikötőben angol hajók eltöltöttek hosszabb-rövidebb időt javításra, üzemanyagfelvételre. Hiszen tulajdonképpen Anglia erre törekedett is, mivel a Mediterráneum keleti térségét, Afrika északi, északkeleti zónáját kizárólagosan a magáénak akarta. A nyugati hatalmak tengely elleni háborújában az említett térség az utánpótlás és a korábbi gyarmati pozíciók fenntartása érdekében szükséges volt. Ahogy Itália központi kérdésnek tekintette a görög-krétai-égei támaszpontrendszer fölötti uralmat, úgy természetesen Anglia számára éppen olyan becses volt e szféra. Anélkül, hogy a területen egy konfliktus kirobbantását mindenáron szorgalmazta volna, a brit vezetés a lassú átszivárgás, a szinte észrevehetetlen ellenőrzés kiterjesztésének taktikájához folyamodott.[28] Így tehát, s ezt kell hangsúlyozni, ebben az időben még nem lehetett szó állandó s olyan fölszereltségű hadibázisokról, „Itália elleni támaszpontokról", vagy angol hadihajók sokaságáról a görög vizeken, ahogy azt az olasz provokátorok állították. 1940 folyamán Anglia még viszonylagos fölszereltsége mellett sem engedhette meg, hogy nyomós ok híján újabb hadszíntereket nyisson.[29]

26 *G. Gigli:* La seconda guerra mondiale. Bari, 1951. 151—155. o.
27 Igaz, hogy a franciaországi La Charité városka vasútállomásán a németek találtak bizonyos, Görögországra nézve „kompromittáló" iratokat, de ezeket a huszadrangú és kétes értékű följegyzéseket csak 1941. június 19-én hozták nyilvánosságra. Itália tehát 1940 nyarán nem tudhatott róluk, nem is említik sehol a görög háború kirobbantása előtt, pedig nyilván felhasználták volna „bizonyítékként" Görögország ellen. Ezen iratokat inkább Németország kamatoztatta 1941-es tavaszi hadjáratához. (*E. Grazzi:* i. m. 114. o.)
28 *Winston S. Churchill:* The Second World War. Vol. II. London, 1949. 472. o.
29 Uo.

Athén az olasz provokáció elől igyekezett kitérni, ezért messzemenő engedményekre volt hajlandó. Metaxasz miniszterelnök egyre növekvő aggodalmának adott kifejezést Grazzi olasz követ előtt, egyben megismételte, hogy országa mindenképpen a semleges magatartással összeegyeztethető módon jár el. Hogy Itália meggyőződhessék arról, kész engedélyt adni az olasz követség illetékes munkatársainak és a katonai attasénak, hogy helyszíni szemlére „... bármely helységbe elmehessenek, amelyet szükségesnek tartanak".

Ám Róma ismételten ürügyeket keresett, amelyeket Görögország ellen használhatott fel. Önmagukban jelentéktelen vádakról volt szó, amelyek azonban szisztematikusan felépítve már elegendőek lehettek a provokációhoz. Törvénytelen eljárásukat szolgálta kétes ügynökeik egész garmada, akik a legképtelenebb információkat juttatták el a külügyminisztériumba. E „hírszerző" hálózat De Vecchinek, az „Égei területek kormányzójának" és Jacomoninak, az albániai olasz helytartónak kezében futott össze, akik Ciano kreatúrái voltak, s mindenben az ő kezére játszottak.

Augusztus 11-én az olasz rádió és sajtó újabb kampányt kezdett Görögország ellen. A vád ezúttal az volt, hogy Athén elnyomja a Csamuria területén élő albán nemzetiségi lakosságot, üldözi az albán hazafiakat. Csamuria hovatartozása az 1913-as balkáni háború óta vitatott volt, bár a görög politikai vezetés előtt korántsem elsődleges fontosságú. Fontosnak balkáni céljai szempontjából inkább Itália tartotta már a húszas években is. 1923-ban, a görök—török háború után, éppen a görög—albán határ kijelölésével kapcsolatban, egy homályos merényletre hivatkozva robbantotta ki Mussolini a korfui incidenst. Végül a terület 1926-ban mégis Görögországhoz került, Epeirosz tartomány északi részeként. A görög kormánynak az itt lakó albánokkal szemben folytatott nemzetiségi politikája természetesen nem volt kifogástalan, s az olasz kormány, kihasználva a helyzetet, az albán irredentizmus védnökének maszkjában lépett fel, ismét egy igen gyanús merénylet ürügyén.[30] Itália azonnal tiltakozó jegyzéket juttatott el a görög kormányhoz.[31] Athén továbbra is kerülni akarta a súrlódási pontokat, s egy rendkívül mérsékelt hangú közleményben igyekezett a nemzetiségi politikáját ért vádakra megfelelni, s tisztázta, bár teljesen eredménytelenül, ama bizonyos „merénylet" körülményeit.[32]

Még nem zárult le a csamuriai ügy, amikor feltehetően De Vecchi szervezésében[33] újabb incidens robbant ki. Augusztus 15-én Tenosz szigetnél ismeretlen tengeralattjáró elsüllyesztette a Helli nevű görög cirkálót. Itália igyekezett angol hajónak tulajdonítani az akciót, mondván, hogy Anglia viszályt akar szítani Görögország és Itália között, a lefolytatott vizsgálatok során azonban megállapították, hogy a kikötőfalban talált repeszdarabok olasz gyártmányú lövedékből származtak.[34]

Metaxasz olasz fegyveres fellépéstől tartva magához hívatta Erbach herceget, Németország athéni követét és kérte: járjon közbe, hogy Berlin intse mérsékletre az olasz kormányt. Ribbentrop Görögországnak adott válaszában Itália mellett foglalt állást, s utasította a görög kormányt: „... messzemenően vegye figyelembe Róma óhajait".[35] Ezzel kifelé a tengely egységének látszatát óvta, másrészt azt igyekezett biztosítani, nehogy a görög fél robbantsa fel még idő előtt a balkáni puskaporos hordót. Augusztus 17-én aztán az olasz követtel folytatott hosszú megbeszélése során Ribbentrop kategorikusan kijelentette,

30 D. D. I. IX. ser. V. vol. 386. sz. (Jacomoni Cianóhoz) 372—373. o.
31 Uo. 429. sz. (Ciano, Politisz római görög követhez) 411—413. o.
32 *E. Grazzi:* i. m. 150—165. o.
33 *G. Ciano:* Diario (1939—1943) Milano, 1963. Vol. I. 337. o.
34 *E. Grazzi:* i. m. 175—176. o.
35 Uo. 182. o.

hogy egy olasz akció veszélyeztetné a balkáni békét, amelynek fenntartása pedig a tengely „legfelsőbb érdeke". Majd a továbbiakban azt fejtegette, hogy a tengelyhatalmak legfontosabb feladata az Anglia elleni fellépés, s Itália ebből az észak-afrikai fronton vegye ki részét.[36]

Ciano azonban most már Ribbentrop legújabb vétója után sem mondott le tervéről, annál is inkább, mivel a Görögország elleni provokációra nyár óta nemcsak diplomáciai, hanem katonai területen is megtették az előkészületeket. Mint már említettük, az olasz vezérkar először 1939 augusztusában dolgozott ki egy Görögország elleni haditervet, amely készítőiről a Guzzoni—Geloso—Pariani terv elnevezést kapta. A terv Albániából kiindulva Szaloniki és Athén irányába történő támadással *egész Görögország* megszállását tűzte ki célul. Készítői a hadműveletlhez legalább 20 hadosztály erőt és három hónap előkészületi időt tartottak szükségesnek, hiszen a csapatokat, hadianyagot előbb át kellett szállítani Albániába, s ott az alakulatokat nemcsak a Görögország elleni hadműveletekhez, de — mindenre felkészülve — a jugoszláv határ védelmére is fel akarták állítani. E tervet aztán akkor, éppen nagyobb arányú felkészülési igénye miatt, félretették. 1940 júliusában, az agresszió föléledésével egyidőben, Ciano az albániai olasz haderők főparancsnokává bizalmi emberét, Visconti-Prasca tábornokot neveztette ki, egyúttal felszólította a vezérkart, hogy dolgozzon ki egy új tervet Csamuria, illetve Epeirosz tartomány — *tehát nem egész Görögország!* — megszállására. E haditerv, az úgynevezett *G-terv*, célul tűzte ki a Jóni-szigetek, illetve a görög területeknek az Arta folyó vonaláig történő okkupációját. E változat lebonyolításához tíz hadosztály részvételét tartották szükségesnek, ebből három hadosztályt az albán—jugoszláv határ biztosítására, egyet pedig tartalékba helyeztek volna. A terv sikeres végrehajtásához azonban az olasz vezérkar két feltételt fűzött. Az egyik, hogy az akciót villámháborúként kell végrehajtani, a másik, hogy az akcióhoz nyerjék meg Bulgáriát, hogy a görög hadsereg zömét a bolgárok lekössék.[37]

A terv kidolgozásával egyidejűleg gyakorlati lépésekre is sor került. Visconti-Prasca megkezdte az Albániában állomásozó olasz erők átcsoportosítását a görög, de tartva Belgrád közbelépésétől, a jugoszláv határ felé is.

Mint említettük már, az olasz vezérkarban azonban nem volt egyértelmű a háborúhoz való hozzáállás. Badoglio a franciaországi hadjáratban legyengült olasz hadsereget nem szerette volna újabb kalandba bocsátani. Aggodalmait osztotta Roatta tábornok, Cavagnari admirális a tengerészeti és Pricolo tábornok a légierők főnöke s a vezérkar több más, főleg monarchiabarát tisztje. Azonban az agresszió megakadályozására nem éltek a hatalmukból fakadó lehetőségekkel. Egyrészt a „haza szolgálatára", a kapott parancs teljesítésére hivatkoztak, másrészt — akármilyen hihetetlennek tűnik — nem is voltak egészen tisztában a készülő akció hatásfokával. Cianónak jó oka volt, hogy az „akadékoskodó" katonákat mellőzze, amikor a „politikai légkör olyan megfelelőnek" tűnt terve végrehajtásához, így hát a vezérkarból csak „saját" embereit, elsősorban Soddu hadügyi államtitkárt és Visconti-Prascát avatta be tervének minden részletébe. Ez a politikai és hadvezetőség közti, valamint a hadvezetőségen belüli ellentmondás mindvégig jellemezte a vállalkozást és annak kimenetelére is hatott.[38]

Cianónak ezenkívül még apósát is végleg meg kellett nyernie az ügynek, hiszen a döntő szót Mussolininak kellett kimondania. A Ducénak elsősorban a

36 D. D. I. IX. ser. V. vol. 431. sz. (Alfieri berlini olasz követ Cianóhoz) 414—415. o.
37 *S. Visconti—Prasca:* Io ho aggredito la Grecia. Milano, 1946. 35—37. o.
38 *P. Badoglio:* L'Italia nella seconda guerra mondiale. Róma, 1945. 50—52. o.; *S. Visconti—Prasca:* i. m. 29—33. o.

következményeket illetően voltak aggodalmai. Ezek nem magával a vállalkozás kimenetelével álltak összefüggésben, ezt Mussolini a katonákra bízta, s elképzelhetetlennek tartotta a vereséget. Inkább külpolitikai megfontolások miatt tanúsított óvatos magatartást a háború kirobbantását illetően. Állandóan Berlinen tartotta a szemét, Ribbentrop figyelmeztetései megfontolásra késztették. Mussolini augusztus, szeptember folyamán, különösen a háromhatalmi egyezmény létrejöttének küszöbén, még mindig nem határozta el magát arra, hogy vejéhez hasonlóan a Wilhelmstrassétól független lépéseket tegyen. Inkább azon volt, hogy Németország beleegyezését megnyerje az akcióhoz. Erről tanúskodik Hitlerhez 1940. augusztus 27-én írt levele is.[39] E levél azonban többek között azt is bizonyítja, hogy Mussolini a balkáni lépést fontolgatva nem hagyta figyelmen kívül Angliát sem. Tudta, hogy az angol hadiflotta az erősebb, s ezért szerette volna minél hamarabb legyőzöttnek látni Nagy-Britanniát. Tehát a párhuzamos háború szellemében sürgette Grazianit az afrikai offenzíva újbóli elindítására, ugyanakkor közismert, hogy a brit szigetek elleni légi offenzívához — korábbi ígéretéhez híven — a Luftwaffe mellé, Hitler beleegyezése után, egy olasz légi hadtest (több száz repülőgép) részvételét is elrendelte. Németország felé készséges, de az olasz különérdekeket is figyelembe vevő magatartása mutatkozott meg a Ribbentroppal szeptember 19-én folytatott tárgyalásán is. A legfelsőbb német vezetés előtt akkor már világos volt, hogy a szigetországgal nagyon nehezen boldogulnak,[40] s tágabb horizontú terveik zavartalan lebonyolítása érdekében — nem akarva ellentéteiket kiélezni Itáliával — Ribbentrop látszólag elismerte görögországi és jugoszláviai vonatkozásban az elsődleges olasz érdekeket. Tulajdonképpen ugyanez ismétlődött meg diplomáciai szerződés formájában a három fasiszta vezető hatalom részéről néhány nap múlva megkötött háromhatalmi szerződésben is, ahol a felek lényegében az érdekszférák felosztását szögezték le újból.[41]

Kétségkívül megállapítható, hogy augusztus végén, szeptember elején az olasz politikai vezetők sokat vártak az Anglia elleni háború kimenetelétől és saját észak-afrikai offenzívájuktól. Ciano is, újból, szemmel láthatólag lelassítja (de csak lelassítja!) a balkáni akciót. E taktikai lépése az előzőkön kívül annak is betudható, hogy a dunai-balkáni térség belső ellentétei 1940 nyarán fokozottan kiéleződtek. Ciano joggal reménykedett, hogy e szektor belső felbolydulása az erőviszonyok kedvező eltolódásával döntően befolyásolhatja aspirációi megvalósulását.[42] A súlyos magyar—román, bolgár—román revíziós konfliktus ugyanis a balkáni terület nagyon labilis egyensúlyát felborítani látszott. A problémát a turnu-severini és krajovai tárgyalások csak elmélyítették. Bár Németország sürgősen diplomáciai asztalhoz terelte a fegyveres beavatkozásokkal fenyegető helyzetet, azonban (főleg magyar—román vonatkozásban) teljesen megnyugtató eredményt még a bécsi döntőbírósági szerződés sem hozott, a döntés végrehajtását illetően pedig további bonyodalmak adódtak.[43]

E szituációt mind Németország, mind Itália a saját előnyére akarta kihasználni. Meginduló versengésük kimenetele Berlin, illetve Róma tényleges politikai, katonai erejétől függött. A kezdeményezést rögtön Németország ragadta magához. Von Tippelskirch tábornok német katonai küldöttség élén Romániába

39 *B. Mussolini:* Dal viaggio iu Germania all'intervento dell'Italia nella seconda guerra mondiale. Vol. II. Firenze, 1966. 167. o.

40 Bővebben erről *Ránki György:* A második világháború története. Budapest, 1973.

41 Világtörténet, X. k. 45. o.

42 *G. Ciano:* i. m. 340. o.

43 D. D. I. IX. ser. V. vol. 527. sz. (Talamo, budapesti olasz követ Cianóhoz) 517. o.; 528. sz. (Formentini bukaresti olasz ügyvivő Cianóhoz) 517—518. o.; 548. sz. (Anfuso kabinetfőnök Cianóhoz) 543. o.; 553. sz. (Talamo Cianóhoz) 546—548. o.: 560. sz. (Ghigi bukaresti olasz követ Cianóhoz) 553. o.

utazott s tárgyalásokat kezdett Antonescuval. Ciano, aki a romániai olasz katonai és légügyi attasék bizalmas forrásból származó hírei alapján értesült a történtekről,[44] azonnal utasította Ghigit, bukaresti követüket, hogy tájékozódjék Antonescunál a Tippelskirch-misszióról. Antonescu az olasz követ kérdésére válaszában kifejtette, hogy nagy szükségük van a román hadsereg átszervezésére, és ütőképessé tétele érdekében modernizálására. Ehhez ő a német katonai vezetés segítségét kérte. Németország repülőgépeket, légelhárítókat szállít Romániának, egyben tanácsadókat s „kiképző csapatokat" is küld. E csapatok az értékes román területek (elsősorban Ploieşti vidékének) „védelmét" is ellátnák. Antonescu ugyanakkor azt is közölte Ghigivel, hogy nem idegenkedne, ha Románia hasonló együttműködést hozhatna létre Itáliával is.[45] Románia nyilván a német túlsúly enyhítése érdekében nem idegenkedett az Itália felé teendő lépésektől. Rómát nagyon kedvezőtlenül érintette, egyúttal meglepte a várható német lépés híre, különösen azok után, hogy Németország az olasz fegyveres beavatkozást eddig mindig leállította. Így hát, az események megelőzésére Ciano gyors intézkedéseket akart foganatosítani. Mindenekelőtt a román féllel való együttműködés konkretizálása érdekében október második felére Rómába megbeszélésre hívta Antonescut és Sturdza külügyminisztert.[46] Mivel azonban a német lépés aktuálisnak látszott — október 10-én a római német követség szóbeli jegyzékben hozta a Palazzo Chigi tudomására a Reich kormányának szándékát[47] — Ciano akcióival párhuzamosan Ghigi Bukarestben kísérleteket tett, hogy egyes román köröket megnyerve, mintegy azok kérelmére, a német csapatok mellett olasz egységek is bevonuljanak Romániába, ha másért nem, legalább Róma presztizsének megóvása érdekében.[48] E tervet a német fórumok nem látszottak észrevenni, s október 12-én a német csapatok bevonultak Romániába. A görög háborút említő művek legtöbbje, félreérthető módon, úgy ábrázolja Mussolini szerepét a háború kezdetével kapcsolatban, mintha a Duce csak október 12-én, tehát Románia megszállásának napján vett volna tudomást a német offenzíváról. E művek alapján az a kép bontakozik ki, hogy Mussolini, neheztelve Hitlerre, amiért az nem tartotta be az acélpaktumban lefektetett kötelezettségeket (nevezetesen, hogy Németország és Itália stratégiai, diplomáciai lépéseikről előzetesen kötelesek egymással konzultálni), mintegy válaszul, félretéve addigi fenntartásait, elhatározta a Görögország elleni háború megindítását.

A kép így nem egészen pontos és feltétlen korrekcióra szorul. Mint az előzőekből látható, az olasz fasiszta vezetők tudtak Németország készülő szándékairól, sőt tengelyen belüli érdekeik védelmében a vállalkozásban partnerek is akartak lenni. A „meglepetés" erejével tehát nem maga a megszállás ténye hatott, hanem annak a vártnál gyorsabb bekövetkezte, illetve — s ez a döntő tény! — az olasz vezetők rádöbbenése, hogy Németország nem hajlandó kollaborálni velük a Balkánon. Mussolini és Ciano — ha eltérő mértékben is — idáig azt hitték, hogy a Reich, bár a tengely érdekeinek függvényeként, de elismeri az olasz érdekek elsődlegességét e szektorban. Hitler, Ribbentrop nyilatkozataiból, s különösen az 1940. szeptember 27-én aláírt egyezményből ez egyértelműen adódott. Románia 1940 októberi megszállása egy csapásra oszlatta el minden illúziójukat. Rá kellett döbbenniük, hogy Hitler *csak alárendelt* szerepre szerződtette őket a tengelyen belül. Az újabb, s az olasz érdekeknek nagyon elevenébe vágó

44 Uo. V. vol. 603. sz (Ghigi Cianóhoz) 588. o.; 615. sz. (Ghigi Cianóhoz) 596—597. o.
45 Uo. 618. sz. (Ghigi Cianóhoz) 601—602. o.
46 Uo. 680. sz. (Ciano Ghigihez) 660. o.
47 Uo. 707. sz. (A római német követség az olasz külügyminisztériumnak) 678. o.
48 Uo. 720. sz. (Ghigi Cianóhoz) 692—693. o.

presztizsveszteség volt tehát a lökőerő, amely az eddig habozó Mussolinit is a Görögország elleni fegyveres fellépés minél hamarabbi elkezdésére indította, ahogy arról Ciano naplójának október 12-i bejegyzése is tanúskodik. E naplórészlet csak a fentiek ismeretében válik teljes értékűvé, nélkülük az előzőek során említett félreértésre adhat alkalmat. Ciano ezt írta apósával kapcsolatban az ominózus napon: „Ám mindenekelőtt nagyon felháborodott Románia német okkupációja miatt. Azt mondja, hogy ez mélyen és kedvezőtlenül hatott az olasz közvéleményre..." „Hitler mindig kész tények elé állít engem. Ez alkalommal ugyanazzal a pénzzel fizetek neki: az újságokból fogja megtudni, hogy elfoglaltam Görögországot. Így az egyensúly újból visszaáll."[49]

Mussolini és Ciano tehát közös nevezőre jutott az agresszió kirobbantását illetően.

Az augusztus végi, szeptember elejei külpolitikai vonatkozású tényezők tehát lelassították, de nem vették le a színről a Görögország elleni háború előkészületeit. A vezérkar szeptember folyamán három olasz hadosztályt indított Albániába. 5-én indult útnak a „Parma", 7-én a „Siena" nevezetű, végül 25-én a „Piemonte" követte őket. Az Albániában állomásozó olasz hadosztályok száma így kilencre emelkedett. A hadműveletek előkészítése azonban minden tervszerűséget nélkülözött. Visconti-Prasca is kénytelen elismerni, hogy az albániai olasz hadosztályok között már a hadműveletek előtt sem sikerült az összehangolt együttműködést kiépíteni. A nemzetközi politikai erővonalak alakulása miatt többször előtérbe állított, majd félretett előkészítés, a vezérkar nem egységes hozzáállása a háborúhoz, a hadműveletekhez, a katonai és politikai vezetők közti nézeteltérések itt csapódtak le először a maguk teljességében. A hadosztályok Itáliából Albániába történő átszállítási rendje maga is szervezetlen volt. Először Albánia több területére, majd a jugoszláv, végül a görög határra irányították az érkező csapatokat. Akadozott a hadianyagok szállítása, az utánpótlás folyamatos biztosítása is.

Az olasz hadsereg nagyarányú Albániába özönlése nem kerülte el a környező országok, elsősorban Jugoszlávia figyelmét, amely joggal érezte önmagát is veszélyeztetettnek. A jugoszláv külügyminiszter ki is fejezte aggodalmát Mameli belgrádi olasz követ előtt, egyúttal azonban azt is tudomására hozta, hogy a jugoszláv hadsereg pillanatnyi létszáma 800 ezer körül mozog, de Nedics hadügyminiszter Pál régensherceg támogatásával egymillióra szándékozik növelni a fegyveres erők létszámát.[50] Közlésével nyilván meggondolásra akarta késztetni a Jugoszlávia elleni támadás gondolatával is kacérkodó olasz köröket.

Grazzi athéni követ jelentései a görög politikai csoportok és közvélemény növekvő nyugtalanságáról adtak hírt. Grazzi józanul mérlegelve az adott szituációt s Itália valós erejét, mérséklően kívánt befolyást gyakorolni az eseményekre, így Róma felé az Athénnel való diplomáciai egyezkedést ajánlotta.[51] A háborút megelőző utolsó táviratában a Palazzo Chigi köreit Anglia Görögország melletti — az 1939. április 13-i garancia alapján várható — fellépésével akarta megfontolásra bírni. Ugyanakkor Mondini ezredes, katonai attasé Rómába küldött értesítései a görög hadsereg mozgósításáról, az olasz hadsereggel szembeni ütőképességéről számoltak be. Ez utóbbi információk önmagukban is elegendőek voltak a villámháborús tervek helytelenségének még időben történő prezentálására. Azonban Ciano, de ekkor már Mussolini is, minden akadályt félretéve hajszolták ki az akciót. Felelőtlen magatartásuk megmutatkozott a Palazzo Veneziában október 15-én tartott értekezleten is, ahol a Görögország

49 G. *Ciano:* i. m. 353. o.
50 D. D. I. IX. ser. V. vol. 580. sz. (Mameli belgrádi olasz követ Cianóhoz) 569. o.
51 Uo. 667. sz. (Grazzi Cianóhoz) 643—644. o.

elleni hadműveletek körülményeit s a közvetlen feladatokat kellett tisztázniuk. A megbeszélésről készített jegyzőkönyv[52] tanúsága szerint azonban a miniszterelnöki palotában nem konstruktív munkaértekezlet zajlott le, csupán a rendszer vezetőinek akaratát hangolták össze, s a meglevő politikai hierarchia „magasabb érdekeit" juttatták érvényre. Az összejövetelen a hangadók Mussolini és Ciano mellett Jacomoni és Visconti-Prasca voltak, míg a vezérkar képviseletében megjelenő Badoglio és Roatta tábornokok véleménye csak másodlagos szerephez jutott, nem szólva arról, hogy Cavagnari admirálist és Pricolo tábornokot meg sem hívták az értekezletre, mivel közismerten ellenezték a készülő akciót. Az értekezleten az olasz vezetés nemcsak a nemzetközi politikai viszonyokat mérte fel tévesen, hanem a hadműveleti-hadászati követelmények teljes mellőzésével részben figyelmen kívül hagyta a görög hadműveleti terület olyan alapvető földrajzi sajátosságait, mint például domborzat, vízhálózat, éghajlat, atmoszférikus viszonyok, részben pedig a vezérkar által korábban elkészített két haditerv (Guzzoni—Geloso—Pariani-, illetve G-terv) mechanikus egyesítését, illetve együttes alkalmazását kívánta realizálni. Ugyanakkor az ebből fakadó problémákat érdemben nem fontolták meg, mindenekelőtt, hogy a Guzzoni—Geloso—Pariani terv az akcióhoz 20 hadosztályt és 3 hónap előkészületet tartott szükségesnek, Albániában viszont október közepén még mindig csak 9 hadosztály tartózkodott. Badogliónak és Roattának tisztüknél, pozíciójuknál fogva e tévedéseket rögtön észre kellett volna venni és érdemben közbeavatkozni. Azonban korábbi magatartásukhoz híven lényegbeli ellenvetést egyikük sem tett. Tulajdonképpen ők is sok szállal kötődtek a fennálló viszonyokhoz, így egzisztenciájuk érdekében nem voltak hajlandók határozottabb állásfoglalásra. A meginduló lavinát semmi sem akadályozta hát útjában.

Mussolini az értekezletet követő napon levelet írt III. Borisz bolgár királyhoz, mivel Bulgária megnyerése a Görögország elleni háború egyik döntő tényezője volt. Hadászati szempontokon túl politikai megfontolások is vezették a Ducét. Bulgária ugyanis, földrajzi helyzete miatt, nem volt közömbös Németország dunai-balkáni politikájával szemben sem. Berlin a krajovai tárgyalások óta fokozott figyelmet tanúsított Bulgária iránt. Éppen október első napjaiban, a Görögország elleni olasz akció küszöbén, Németország kérdést intézett a bolgár kormányhoz: nem nyújtaná-e be Magyarországhoz és Romániához hasonlóan csatlakozási kérelmét a háromhatalmi egyezményhez?[53] Mussolininak, ha csak nem akarta, hogy Románia után Bulgáriában is a tengely másik fele nyerje el a primátust, gyors beavatkozásra volt szüksége. Politikailag és katonailag is a maga oldalán akarta Bulgáriát elkötelezni, a bolgár revíziós törekvésekre támaszkodva. A Duce tehát elsősorban ebben az értelemben fogalmazta meg a bolgár uralkodóhoz írt levelét. „Történelmi alkalom jelentkezik az Ön és Bulgária számára — hangzik a levél érdemi része —, hogy realizálja az égei-tengeri kijáratra vonatkozó régi és jogos aspirációját".[54]

Azonban a bolgár állam fő törekvése semlegességének megóvása volt mind Berlinnel, mind Rómával szemben. A bolgár politikai vezetés ezért éberen szemmel tartotta Ankarát, ugyanakkor nem idegenkedett, főleg a bolgár nép régi orosz barátságára appellálva, a Szovjetunióval való jó kapcsolatok kiépítésétől sem. Bár aspirációi mind Görögország, mind Jugoszlávia irányában továbbra is aktuálisak maradtak, a semlegesség megóvása mellett csak másodlagos fontosságúakká váltak; nem érte meg, hogy egy nagyon is kétes kimenetelű vállalko-

52 *E. Faldella:* i. m. 753—759. o.
53 D. D. I. IX. ser. V. vol. 747. sz. (Magistrati szófiai olasz követ Cianóhoz) 717. o.
54 Uo. 738. sz. (Mussolini levele III. Boriszhoz) 712—713. o.

zásba rántsák miattuk az országot. Így Borisz király Mussolini ajánlatának visszautasítása mellett döntött.[55]

Jóllehet Bulgária szerepe fontos feltétele volt az olasz vállalkozás sikerének, Mussolini és Ciano október második felében már ettől sem hagyták módosítani terveiket. Badogliónak viszont Bulgária távolmaradását látva, aggodalmai támadtak. Cavagnarival és Pricolóval konzultálva az olasz esélyekről, ez utóbbiak konkrét adatokkal bizonyították előtte, hogy a hadjárat eleve kudarcra ítélt, különösen így, a bolgár hadsereg kisegítő hadműveletei nélkül. Mivel Mussolini néhány napra Rocca delle Camminate-i birtokára vonult vissza, Badoglio (főleg attól tartva, hogy egy esetleges vereség után őt teszik elsősorban felelőssé) Cianón keresztül próbált kapcsolatba lépni a Ducéval, kérve, hogy a hadjáratot halasszák tavaszra. Ciano, bár Badogliót igyekezett „megnyugtatni", hivatkozva a kedvező politikai helyzetre, a tábornok által előadott katonai érveket mindenesetre továbbította apósához. A külügyminiszter e gesztusával elhatárolta magát a stratégiai oldaltól, annak teljes felelősségét Mussolinira hárította, lévén ez utóbbi egyúttal a hadsereg főparancsnoka.[56]

Mussolini azonban most már hajthatatlannak bizonyult. Csak abba egyezett bele, hogy a támadás kezdetét az eredetileg kitűzött 26-a helyett 28-ra módosítsák. Egyidejűleg Albániába küldték Rossi tábornokot a katonai akció megindításának előkészítésére.[57]

Ciano közben hozzálátott, hogy a görög kormánynak átnyújtandó ultimátumot megszerkessze. Rossi tábornoktól ugyan kedvezőtlen hírek érkeztek, táviratában albániai tapasztalataira hivatkozva a hadjárat elhalasztását kérte: „Az atmoszférikus viszonyok különösen kedvezőtlenek, s javulás a közeljövőben sem várható. A szállítási viszonyok és a közlekedés különösen nehéz. Légierő bevetésére a helyzet lehetetlen..."[58] Bár Badoglio a táviratot rögtön továbbította Mussolinihoz, a Duce most is inkább adott hitelt Visconti-Prascának, aki október 27-i táviratában közölte, hogy másnap a támadás elindítható.[59]

A fegyveres konfliktus

Október 26-án a délutáni órákban érkezett meg az athéni követségre az olasz külügyminisztérium rejtjelezett távirata, amely a görög kormánynak átadandó ultimátumot s az átadás körülményeire vonatkozó utasításokat tartalmazta. Mind az ultimátum szövege, mind az átadás időpontja eleve lehetetlenné tette, hogy a görög kormány az olasz követeléseket kielégíthesse.

A jegyzékben[60] az olasz kormány ismét régi panaszaival illette Athént, amiért az semleges magatartásával ellentétben elfogadta az angol garanciát, s „... az Itáliával szemben háborút viselő hatalmak rendelkezésére bocsátotta a görög terület fontos stratégiai helyeit, beleértve a thesszáliai és macedóniai légi bázisokat, amelyeket egy Albánia elleni támadásra szántak." Majd azok a sorok következtek, amelyeknek az olasz „békevágy" mezében valójában a háború kirobbantását kellett eredményezniük: „Az olasz kormány azzal a kéréssel fordul a görög kormányhoz, hogy Görögország, semlegességének és Itália biztonságának garanciájaként, könnyítse meg, hogy (Itália — S. M.) a Nagy-Britanniával való jelen konfliktus időtartamára saját fegyveres erejével elfoglalhassa a

55 Uo. 746. sz. (III. Borisz levele Mussolinihoz) 716—717. o.
56 *G. Ciano:* i. m. 354. o.
57 *E. Faldella:* i. m. 275. o.
58 Uo. 286. o.
59 Uo. 287. o.
60 Az olasz jegyzék szövegét közli *Papagos:* La Grecia in guerra c. műve 32—33. oldalán.

görög terület *néhány stratégiailag fontos pontját.*"[61] A Palazzo Chigi utasításai szerint Grazzinak az ultimátumot október 28-án, hétfőn hajnali 3 órakor kellett átnyújtania Metaxasz miniszterelnöknek, s az olasz ellenséges hadműveletek már 5 óra 30 perckor elkezdődtek. A két és fél órás időtartam nyilván nem volt elegendő a görög kormány részéről teendő érdembeli intézkedésekre, s még ha elegendő lett is volna, a jegyzék azon sorai, amelyek „néhány stratégiailag fontos pont", tehát nem konkrét bázisok átadását követelték, világossá tették Metaxasz előtt, hogy Itália minden áron kirobbantja a háborút.

A jegyzék átadását követően Metaxasz és az uralkodó fegyveres ellenállásra hívta fel a görög népet, egyidejűleg elrendelték az általános mozgósítást. A király átvette a legfőbb parancsnokságot.

Az Albániából kiinduló támadó hadműveletek valójában nehéz feladatot jelentettek az agresszornak, hiszen a csapatok előtt súlyos terepnehézségek tornyosultak. A görög—albán határ a tengerpartig légvonalban 170 km-t tett ki. A határ mentén a Preszpa-tótól délre magas, nehezen járható hegység húzódik 2574, 2295, 2320 méteres csúcsokkal.

A görögök már a korábbi, bizonytalan politikai atmoszférájú időben a határtól beljebb egy megerődített védelmi rendszert létesítettek, az úgynevezett Metaxasz-vonalat, több mint 1 milliárd drachma költséggel. A görög erők fölszereltsége mindazonáltal nem volt tökéletes. Az olasz támadás idején körülbelül 320 ezer görög állt fegyverben.

A görög hadseregnek az arcvonal elérése is gondot okozott. Kalibakiig lehetséges volt a vasúti szállítás, utána Metsovo-Greveva körzetig autókon történhetett (az autók többnyire rekviráltak voltak), innen azonban a hegyi ösvényeken csak öszvérek, lovak vihették a fölszerelést, a csapatok pedig gyalog közlekedhettek.[62]

Alexandrosz Papagosz tábornok, a szárazföldi erők főparancsnoka, tekintettel a görög hadsereg gyenge fölszerelésére, a még részben folyamatban levő behívásokra és a korábban a bolgár határ mellett elhelyezett erők átcsoportosítására, az első időszakban a meglevő csapatok hatékony védelmi elhelyezésével kívánta a támadás útját állni. Északnyugat-Macedóniát három gyalogos- és két tüzérezred védte, egy negyedik gyalogos ezred pedig a támadás időpontjában már a terület felé tartott. A Pindosz magaslatain egy gyalogos hadosztály és egy gyalogos dandár, valamint nehéz hegyi tüzérségi alakulatok építették ki állásaikat.

Az epeiroszi fronton, ahová akkor még valamennyi görög erő nem érkezett meg, egy gyalogos hadosztály, kisebb nehéztüzérségi alakulatok s néhány kiegészítő egység tartózkodott.

Végül délen, a tenger mellett egy gyalogos- és egy tüzérezred állt védekezésre készen.

Az elrendelt mozgósítások értelmében Epeiroszba irányítottak egy gyalogos és egy lovas hadosztályt. Egyidejűleg az ország belsejében állomásozó I. hadtestet és a görög—bolgár határról két gyalogos ezredet, valamint egy gyalogos dandárt szintén az albán—görög határ védelmére irányítottak.[63]

Védelmi rendszerük, a Metaxasz-vonal, két arcvonalszakaszból állott. Az A-arcvonalszakaszon az északnyugat-macedóniai erők azt a feladatot kapták, hogy lehetőség szerint, főleg Albániába behatolva, foglaljanak el néhány magaslatot, amelyek a Devoli völgyét uralják a Preszpa-tótól délre, s ezek birtokában szilárdan védekezzenek. Az epeiroszi erőknek, amelyek tulajdonképpen a legna-

61 Kiemelés tőlem — S. M.
62 *A. Papagosz:* i. m. 30. o.
63 Uo. 25—26., 42—43. o.

gyobb feladatot kapták, ti. az ország szívébe vezető fő közlekedési utakat állták el az ellenség előtt, részben Thesszália védelmében a Janina-Metsovo vonalnál, részben Etolia és Akarnania védelmében a Janina-Anfilókia vonalnál kiépített erődítményrendszertől kiindulva, akadályozniuk kellett az olaszok előrenyomulását, illetve a lehetőségekhez mérten fel kellett tartóztatniuk azt.

A B-arcvonalszakasz erőinek feladata az Anfilókia-Arachtosz folyó — Metsovo-vonal védelme volt. Prevesa zónájában pedig egy tenger felől jövő olasz támadást vártak.[64]

Az olaszok a görögöknél technikailag jobban voltak ellátva, bár fölszerelésük nem volt a legmodernebb. Légierejük, de főleg haditengerészetük, kétségkívül jóval erősebb volt. Ugyanakkor számításba kell vennünk, hogy az októberi háború kirobbanásakor a teljes olasz fegyveres erő nem sorakozhatott fel Görögország ellen. Hetvenhárom hadosztályukból[65] tizennégy Észak-Afrikában, egy az Égei-térségben, negyvennyolc Itáliában tartózkodott. Görögország ellen végül tíz hadosztályt irányítottak, körülbelül 200 ezer katonát. Így tehát a görögök számbeli fölényben voltak.

Visconti-Prasca az október 28-i offenzívához a rendelkezésére álló hadosztályokat a következő csoportokba osztotta: délen, a tenger mellett egy összfegyvernemi hadosztálynak kellett támadnia. Ettől északra helyezkedett el az úgynevezett csamuriai hadtest három hadosztálya az Epeirosz elleni támadáshoz: a „Siena", a „Ferrara" és a „Centauro". (Az előbbi kettő gyalogos, az utóbbi páncélos hadosztály volt.) A „Giuglia" alpesi hadosztály a Pindosz stratégiai pontjainak elfoglalását kapta feladatul. Az északnyugat-macedóniai görög erőkkel a XXVI. hadtest állt szemben, amely négy gyalogos hadosztályt foglalt magába: a „Parma", „Piemonte", „Venezia" és „Arezzo" nevezetűeket. Végül, az előbbiektől külön, a „Bari" hadosztálynak, amelyet később irányítottak a frontra, Korfu megszállását kellett volna végrehajtania.

A görög—albán határnál október 28-án hajnalban megkezdett támadással az olasz fegyveres erők több helyen behatoltak görög területre. Előrenyomulásuk megtörtént de a legrövidebb idő alatt nyilvánvaló lett, hogy Mussolini és Ciano jóslata, amely szerint a „Marcia su Athene" könnyű sétát fog jelenteni, egyáltalán nem felel meg a valóságnak. Papagosz tábornok s a görög hadvezetés ebben az első időszakban a görög defenzív műveletek fő súlyát a Pindosz térségére helyezte, ahol megfelelő számú haderővel rendelkeztek.

Az epeiroszi fronton a már említett mozgósítási és átcsoportosítási problémák miatt nem alkalmazhatott frontális támadást, ezért az úgynevezett „rugalmas védekezés" taktikájához folyamodott, az olasz hadsereg egyes alakulatainak egymástól való elszigetelésére törekedett. A határt védő görög alakulatok elszánt, hősi fellépése már az első napon lelassította az olasz akciót, szinte az egész frontvonalon. A meginduló zuhogó esőzések szintén nem kedveztek egy villámháborúhoz, a sártengerré vált utakon s a Pindosz ködös lejtőin az előrenyomulás a tervezettnél jóval lassabban ment. A motorizált alakulatok, a nehéztüzérség minduntalan a sárban rekedtek, használatuk gyakorlatilag lehetetlenné vált.[66]

Nem hozta meg a várt eredményt a légierő bevetése sem. A légköri viszonyok miatt csak egy-egy kötelék szállhatott fel, de a görög légelhárítás visszafordulásra kényszerítette az olasz gépeket. Sikertelenül végződött a Patrasz kikötője elleni olasz légitámadás is. Korfu előtt olasz és görög hadihajók tüzet

64 Uo. 26. o.
65 A hadosztályok közül 19 volt teljesen, 34 kielégítően, 20 hiányosan fölszerelt (Közli: *Faldella:* i. m. 108. o.).
66 *A. Papagosz:* i. m. 42—53. o.

nyitottak egymásra, döntő eredményt az olaszok itt sem értek el. Visconti-Prasca a fővezérkarhoz küldött jelentésében kénytelen volt elismerni az első nap sikertelen mérlegét. Helyzetüket a következőképpen jellemezte: „A légierő beavatkozása a harcoló csapatok megsegítésére ebben a periódusban csaknem a nullával volt egyenlő; csak a macedóniai szektorban a XXVI. hadtest részére történt néhány rövid, földerítő repülés.

Korfu okkupációjának elmaradása a part menti csapatokat megfosztotta a haditengerészet minden védelmétől és támogatásától, szabadon hagyva mellettük a tengert, kitéve őket egy esetleges támadásnak."[67]

Hogyan reagáltak az olasz lépésre a nagyhatalmak s a balkáni országok?

Itália számára elsősorban Németország magatartása volt a központi kérdés. Mint ismeretes, Mussolininak jó oka volt fait accompli elé állítani a német vezetőket. Hitler október végén Hendayéba és Montoire-ba utazott, hogy Francót és Petaint rábírja Spanyolországnak és a vichy-i Franciaországnak a tengelyhez történő csatlakozására. Mussolini és Ciano Hitler utazásában jó alkalmat láttak akciójuk elindításához, mert így kikapcsolhatták a Führer közvetlen, illetve előzetes beavatkozását. Annak a levélnek elküldését, amelyben Hitlert értesítették Görögországgal kapcsolatos szándékukról, úgy időzítették, hogy az már ne érje Berlinben a Führert, s mire kézhez kapja, az olasz offenzíva már megindul jon.[68]

Hitler valóban csak Franciaországból hazatérőben, a vonaton szerzett tudomást az olasz háborús szándékról, így mielőtt Berlinbe visszaérkeztek volna, elhatározta, hogy előrehozva későbbre tervezett itáliai útját, azonnal a Ducéhoz indul.

A fejleményeket azonban már nem tudta befolyásolni, s a Firenzében lezajlott találkozón valójában csupán „szerencsét" kívánhatott Mussolininak a vállalkozáshoz.[69]

Az olasz vezetés egyik „gondját" félretehette egy időre, ám továbbra is nyugtalanító maradt számukra Anglia, Törökország s a balkáni államok közül Bulgária és Jugoszlávia magatartása.

A görög király és Metaxasz az 1939-es garancia alapján Nagy-Britannia segítségét kérte. VI. György angol uralkodó és kormánya nem késlekedtek válaszolni a görög segélykérésre. „Az Önök ügye a mi ügyünk, s harcolni fogunk a közös ellenség ellen."[70] — hangzott VI. György üzenete a görög királyhoz. Hasonló értelemben fogant Churchill válasza az athéni kormánynak: „Minden segítséget megadunk Önöknek, amelyet csak megadhatunk. Harcolni fogunk a közös ellenséggel szemben s osztozni fogunk a közös győzelemben."[71]

Bár az angol állam- és kormányfő október végi nyilatkozatai a garancia betartásának „morális" kötelezettségét hangoztatták s azonnali támogatást sejttettek, a közvetlen segítség még váratott magára, illetve sajátos formában valósult meg. A Görögországnak nyújtandó segítséget a brit politikai és katonai vezetés nem önálló akciónak szánta, hanem a birodalom földközi-tengeri, illetve közel-keleti, észak-afrikai pozíciói védelmének szerves részeként. A görögöknek adandó segítséget tehát minden esetben a birodalom érdekeinek megfelelően alakították. E politikájuk az angol erőviszonyokat tükrözte, hiszen az adott időszakban a Távol-Kelet, az anyaország, a Mediterráneum adott területein érdekelt és lekötött brit erőkből nem volt ajánlatos kötelékeket kivonni kizárólagosan Görögország földjének védelmére. Churchill, a korábbi brit po-

67 *S. Visconti—Prasca:* i. m. 100. o.
68 *E. Faldella:* i. m. 287. o.; *G. Ciano:* i. m. 356. o.
69 *P. Schmidt:* Hitler tolmácsa voltam. 303—306. o.
70 *Churchill:* i. m. 472. o.
71 Uo.

litikai, stratégiai elképzelésekhez hűen, elsőként Kréta birtoklását tartotta szükségesnek, hogy a Suda-öbölnél repülőteret, nyersanyagbázist biztosítsanak a flotta számára, hogy az szabadon és biztonságosan mozoghasson a Földközi-tengeren. Ilyen értelemben utasította a Közel-Keleten tartózkodó Edent, aki Khartumban folytatott tanácskozást Smuts tábornokkal.[72]

Krétai vállalkozásukat rövidesen siker koronázta. Ugyanakkor sürgette Ismay tábornokot, a brit légierő főnökét Málta s a Közel-Kelet védelmi rendszerének hatékonyabbá tételére.[73] Ezzel egyidejűleg ugyan sor került egy közvetlen segítségnyújtásra is Görögország számára: egy repülőrajnak görög földre küldésére, továbbá kisebb elterelő akciókra a Dodekaneszosznál.[74]

Mindez azonban a helyzeten döntően nem változtatott. A görög vezetés nem is tartotta kielégítőnek.[75]

Anglia ugyanakkor diplomáciai úton is lépéseket tett, hogy megelőzze a tengely előrenyomulását a Földközi-tenger keleti medencéjében; e játszmában ütőkártyának Törökországot tekintette, hogy a tengerszorosok birtoklásának kérdésére apellálva a tengely oldaláról végleg eltántorítsa, s a korábbi szerződések szellemében a maga oldalára állítsa. Smuts tábornok, a közel-keleti brit haderő helyettes főparancsnoka ezért az olasz támadás után közvetlenül Ankarába utazott s tárgyalásokat kezdett a török hadsereg vezetőivel.

Míg a Görögországnak felajánlott, de a gyakorlatban alig realizálódó angol segítség október végén még eloszlatni látszott a római aggodalmakat, annál nagyobb nyugtalanságot keltettek az angol—török tárgyalások, hiszen Törökország nagyon is elképzelhető angol orientációja az adott körülmények között konkrétabb veszélyt jelentett az olasz tervek szempontjából. Angliát, mint ismeretes, az 1939 augusztusi ankarai paktum Franciaországgal együtt szövetségesi viszonyba hozta Törökországgal, s ez utóbbi, Franciaország német megszállása után is érvényben levőnek tartotta a brit birodalommal kötött szerződését. Az ankarai paktumon kívül Törökország fellépését az 1933. szeptember 14-i görög—török szerződés is aktuálissá tehette. Mindezek ellenére azonban október 28-án s az azt követő napokban Törökország még nem volt hajlandó állást foglalni, a hivatalos nyilatkozatokban nem tettek említést a szomszédban kirobbant háborúról.[76] A török magatartás megoldásának kulcsa abban keresendő, hogy a kirobbant konfliktusban a török kormány — minden megkötött szerződésétől függetlenül — először is tájékozódni akart, illetve az események előrehaladtával az erőegyensúly valamely konkrétabb kialakulását várta. Ankara várakozása ugyanakkor szoros összefüggésben állt azzal a kérdéssel, hogy milyen magatartást fog tanúsítani Bulgária. Az 1933-as görög—török paktum 1. cikkelye értelmében Törökország ugyanis kötelezte magát, hogy bolgár intervenció esetén katonai segítséget nyújt Görögországnak. Ennek fejében Ankara kikötötte a két ország közti határok fenntartásának kölcsönös garanciáját,[77] hogy így leszerelje az 1923-as lausanne-i békeszerződés óta is felbukkanó görög területi követeléseket. Bulgária viszont, főleg Németországtól szorongatott helyzetében s a határainál kirobbant háború fenyegető közelségében, még inkább igyekezett semleges magatartását megtartani, különösen miután tudta, hogy a tengely melletti beavatkozása Törökország intervencióját vonhatja maga után. Ankara és Szófia tehát kölcsönösen egymáson tartotta a szemét a görög—olasz harcok kirobbanásakor.

72 Uo.
73 Uo. 472—474. o.
74 Uo. 475. o.
75 *Papagosz:* i. m. 36. o.
76 Uo.
77 Uo.

A török és bolgár kormány magatartása megnyugtatóan hatott Jugoszláviára, s Belgrád is leszögezte, hogy a kitört balkáni konfliktus ellenére semleges álláspontját fenn akarja tartani.[78]

A balkáni államok tehát a konfliktus elszigetelése érdekében nem avatkoztak be, s Anglia kezdeti lépései sem voltak olyan hatékonyak, hogy komolyabb akadályt jelentettek volna az olasz offenzíva számára. Annál különösebbnek tűnt a nemzetközi közvélemény előtt, hogy az átütő olasz sikerek mégis elmaradtak. Az első híresztelések ellenére sem sikerült Korfu okkupációja, s nem alakultak kedvezőbben a szárazföldi hadműveletek sem.

Az október 28-i előrenyomulás után, 29-én a harctéri tevékenység aránylag gyenge volt. Epeiroszban az olasz hadsereg még nem érte el a Metaxasz-vonalat, s csak határ menti falvak birtokáért indított tüzérségi akciót, amelyet a görögök viszonoztak.[79]

A Preszpa-tó környékén ugyanakkor a görög hadsereg hosszabb időre feltartóztatni látszott a XXVI. hadtest előrenyomulását.

Az időjárás továbbra is változatlan volt, így a légierő bevetésére az első naphoz hasonlóan csak szórványosan kerülhetett sor. E bombázások a polgári lakosságból áldozatokat szedtek, a görög védelmi rendszer, a támaszpontok azonban csak jelentéktelen károkat szenvedtek.

Október 30—31-én s november első két napján az olasz egységek egyes helyeken körülbelül 20—30 kilométert jutottak előre. A csamuriai hadtest elérte a Kalamasz folyó völgyét, s ezredei több ponton elkeseredett harcot indítottak a Kalibaki felé vezető útért, amely a Metaxasz-vonal átvágását s Janina gyors elérését jelentette volna, ahonnan pedig megnyílhatott előttük az Artához vezető út, s így Epeirosz fontos stratégiai pontjai kezükbe kerültek volna. Az ezredek azonban a megáradt Kalamaszon nem tudtak átkelni, s a túlparton levő görög erők tüzérségi beavatkozása is megállította őket. Kalibakit a „Ferrara" hadosztály közelítette meg legjobban, de így is csak 8 kilométerre.

A Kalamasz déli részénél, a tengerpart mentén elhelyezett olasz hadosztály ezredei is megkísérelték a folyón való átkelést, de nem jártak sikerrel.

A Pindosz-hegységben harcoló „Giuglia" alpesi hadosztály különösen nehéz helyzetbe jutott. Október 31-én beállt a havazás, ami a 2000 méteres magasságokban amúgy is megbénított minden harci cselekményt. A hadosztály azonban nemcsak a pozícióit szilárdan tartó görög hegyi alakulatoktól szenvedett érzékeny veszteségeket, hanem amiatt is, hogy az őszi hadműveleteknek megfelelő fölszerelésük, ruházatuk s az utánpótlás elmaradása miatt sokan megbetegedtek, megfagytak.[80]

A kialakult helyzet tehát a görög hadvezetés kezdeti taktikáját látszott igazolni, a „rugalmas védekezést", illetve az elszigetelési koncepciót.

Visconti-Prasca így emlékezik vissza mindezekre: „Az egész fronton a csapatokat lekötötte a harc, ... anélkül, hogy mindkét fél számára az erőegyensúly megváltozott volna, s hogy kedvező kimenetelt eredményezett volna számunkra, akik ellenséges területen harcoltunk."[81] A tábornoknak el kellett ismernie az agresszor nehezebb helyzetét, amelyet azonban az olaszok nemcsak a görög, de az albán néppel szemben is tapasztalhattak. Albánia korántsem állt „egy emberként" Itália mögött, sőt a háború kitörésekor több albán helységben olaszellenes zendülésre került sor, amit persze Róma igyekezett tagadni. Az olasz

78 „Jugoszlávia semleges marad" — Magyar Nemzet, 1940. október 29.
79 *S. Visconti—Prasca:* i. m. 104. o.
80 Uo. 105—106. o.
81 Uo. 110. o.

hadsereg mellé rendelt albán szabadcsapat jó része pedig már az első tűzharcok során átállt a görögökhöz.[82]

A fasiszta vezetés nemcsak a háború diplomáciai, stratégiai előkészítésénél követett el mulasztásokat, hanem számításon kívül hagyta a görög nép erejét is, amelyről a harcok előtt olyan lekezelően nyilatkoztak. Az olasz hadsereg előretörését nemcsak az időjárás, a reguláris görög erők akadályozták, hanem a falvak, hegyi települések lakói is, akik a támadás első órájától kezdve fölvették a harcot az ellenféllel.

A görög front olasz hadvezetősége a harcok alakulását látva, az elégtelen fegyveres erő, a fölszerelés pótlását kérte Rómától. Mussolini még október 31-én Visconti-Prascához intézett levelében megígérte az utánpótlás gyors biztosítását.

Visconti-Prasca azonban november első napjaiban már láthatta, hogy a háborúval kapcsolatos korábbi állásfoglalása revideálásra szorul. Saját bevallása szerint nem sokat remélt a Duce ígéreteitől sem: „Az Itália és Albánia közti tengeri szállítások relatív gyorsasága és könnyedsége — jegyzi meg szarkasztikusan — már megelőzően megmutatkozott augusztus, szeptember, október hónapokban, amikor pedig még a háborús szükség nem is volt sürgető."[83] A harctéri események következtében aztán november elejére Visconti-Prasca és az olasz politikai vezetés közti korábbi baráti viszony elmérgesedett.

November 5-én Mussolini rendeletére a görögországi frontra érkezett Soddu tábornok, s rövidesen átvette Visconti-Prascától az olasz hadsereg főparancsnoki tisztjét. Ezzel egyidejűleg Mussolini és Roatta utasítására az olasz hadügyminisztériumban több intézkedést tettek az Albániába küldött haderő pótlására. Az egymásnak sokszor ellentmondó rendelkezések következtében azonban a segítség nem lett hatékony. Az Itáliában nehezen felállított ezredeket az angol hadihajók földközi-tengeri jelenléte miatt biztonságosabbnak látszott légi úton szállítani a tiranai és valonai támaszpontokra. Ám emiatt az ezredeket csak könnyű fegyverzettel láthatták el. Az albán légikikötőkből viszont a további esőzések és rossz útviszonyok miatt egymástól térben és időben elszakadva, minden szervezettség nélkül indultak a csapatok Görögország felé, így a hadműveletekbe érdemben nem is tudtak beilleszkedni.[84]

E helyzeten már nem változtathatott az időjárás viszonylagos javulása sem. Néhány részsiker született csupán az olasz hadsereg részéről. Az epeiroszi hadműveletek során a „Ferrara" és „Centauro" hadosztályok egyes ezredei november 5-én támadásba lendültek a Kalamasz mentén s elfoglaltak néhány görög állást: Wurtopát, Paliokasztroszt, a Szan Anasztasziosz-híd környékét és Ligopszát. Az olasz csapatok előőrsei néhány helyen áttörték a Metaxasz-vonal A-arcvonalszakaszát, Kalibaki felé azonban már nem jutottak előre, mert a görög ágyú- és aknatűz megállította őket. A „Siena" hadosztály viszont, amelynek Janináig, majd Arta városáig kellett volna utat vágnia, még a Kalamaszon való átkelést sem tudta végrehajtani.[85] Ugyancsak végleg megrekedtek a XXVI. hadtest, a „Giuglia" alpesi hadosztály s a tengerpart menti olasz alakulatok offenzívái is.

A fenti tényekből világosan látszik, hogy maga az olasz offenzíva korántsem összefüggő, hanem rapszódikusan szétdarabolt akciókból álló, egyenetlen hadművelet volt. A támadás *egységes terv és irányítás nélkül indult,* s a harcok során a kedvezőtlen időjárási és terepviszonyokkal is súlyosbítva zűrzavarba és

82 *Badoglio:* i. m. 54. o.
83 *S. Visconti—Prasca:* i. m. 109. o.
84 Uo. 110—112. o.
85 Uo. 129. o.

fejetlenségbe fulladt. A helyzet gyakorlatilag úgy állt, hogy a főparancsnokság és a hadosztályok között, de a hadosztályokon belül sem volt meg az összeköttetés. A hadosztályok vezetőinek legnagyobb problémája állandóan az volt, hogy valamilyen módon „betömjék" az egyes csapattestek között minduntalan képződő félelmetes, 10—20 kilométeres hézagokat, felhasználva a tartalékot, vagy olyan egységeket, amelyekre a harcok folyamán máshol lett volna szükség. Így is mindig számolniuk kellett, hogy az előretörő görög alakulatok teljesen szétdarabolják az olasz frontot, s bekerítve az egyes csapattesteket, apránként felmorzsolják a hadsereget.[86]

A hadműveletek november elejére már nagyon érzékelhető lelassulása, a villámháború csődje nemcsak az itáliai katonai, politikai vezetésben okozott válságot, hanem nemzetközi területen is új relációkat idézett elő. Mindenekelőtt Anglia igyekezett saját érdekében kamatoztatni Németország tengelypartnerének sikertelenségét. Az eredményhez vezető megoldási tervet Eden hozta magával közel-keleti útjának „poggyászaként". A terv merész és komplexebb volt, mint a londoni vezetés javaslatai. Churchill már említett, Krétára, Máltára vonatkozó megerősítési elképzeléseivel szemben a közel-keleti brit haderő vezetői záros határidőn belül az addig defenzív hadműveletekre szorítkozó észak-afrikai akcióikból egy határozott és gyors offenzívát kívántak kifejleszteni Marsa Mathruttól elindulva, hogy a szó szoros értelmében szétforgácsolják és felmorzsolják Graziani csapatait, s így megtörjék a tengely észak-afrikai fölényét, amely veszteségnek aztán a Mediterráneum keleti részében is érezhetően meg kellett változtatnia az erőviszonyokat.

Eden november 8-án hazaérkezve ismertette Churchillel az addig gondosan titkolt tervet. A miniszterelnök, rendkívül fogékonyan, azonnal felismerte az abban rejlő lehetőségeket, s bár tudta, hogy a kivitelezés nem nélkülözi a kockázatot, mégis, saját korábbi elképzeléseitől megválva, hatalmas lelkesedéssel és bizalommal elfogadta azt, a kormány többi tagjával együtt.[87]

Az angol vezetés, hogy egyúttal még nagyobb nyomatékot adjon olaszellenes fellépésének, még az afrikai hadjárat megkezdése előtt közvetlen akciókat is kezdett Itália ellen. November 9—10-én Milánót, Torinót, Brindisit és több más várost angol terrorbombázások értek.

Még keservesebbé vált azonban az olaszok harctéri helyzete. A görögországi front összeomlásának első jelei az epeiroszi szakaszon jelentkeztek, ahol a görög fél részéről közben folyamatosan lezajló haderő-átcsoportosítások végeztével a görög hadsereg támadásba lendülhetett. A „Ferrara", „Siena" és „Centauro" hadosztályok ellen fergeteges görög offenzíva indult. Az olasz csapatok először a Kalamasz folyó mentén elhelyezett állásaikat ürítették ki, ám a görög tüzérségi akciók további hátrálásra kényszerítették őket. 8-án a kilátástalan helyzetre való tekintettel az olasz főparancsnokság elrendelte az epeiroszi frontról a visszavonulást albán területre.[88]

A görög hadsereg ellentámadásának másik nagy akciója az északnyugat-macedóniai fronton indult meg, hét hadosztály erővel. A jobbszárny (4 hadosztály) a Preszpa-tótól délre valamennyi olasz hadosztályt visszaszorította a határon túlra, s albán területen, Korica körül, újabb hatalmas tüzérségi támadást hajtott végre a XXVI. hadtest ellen. Az olaszok ugyan néhány kísérletet tettek, hogy Koricától a görögországi Florina város felé vezető útvonalat birtokukba véve éket verjenek a támadó görög frontba, de próbálkozásuk minden alkalommal megtört a szilárd, most már támadó görög vonalakon. A görög erők

86 *E. Faldella:* i. m. 292—294. o.
87 *Churchill:* i. m. 478., 480. o.
88 *Visconti—Prasca:* i. m. 192—193. o.

balszárnyát képező 3 hadosztály e hadműveletekkel egyidejűleg a „Giuglia" alpesi hadosztály bekerítésére kezdte el manővereit. Az olaszok így november 10—11-re pánikszerű gyorsasággal ürítették ki állásaikat és vonultak vissza Albániába. Ahogy Roberto Battaglia, olasz történész írja: „A »Giuglia« hadosztály éppen idejében siklott ki a bekerítésből, amiről úgy látszik, értesült — nem az olasz parancsnokságoktól, hiszen azokkal elvesztette az összeköttetést, hanem a londoni rádióból, amely előre bejelentette, hogy az alpesi hadosztályt hamarosan összeroppantja három görög hadosztály."[89]

Végül a déli olasz alakulatokat a görögök csaknem a „tengerbe szórták", s az olasz főparancsnokság csak nagy üggyel-bajjal tudta őket Albániába visszavonni.

A görög nép gyakorlatilag kiűzte az agresszort hazája területéről. A harcok többé nem görög, hanem albán területen folytak. Az olasz hadsereg kénytelen volt Albániában *védelmi* hadállásokat kiépíteni.

November 10-re Mussolininál a Palazzo Veneziában gyűltek össze a vezérkari főnökök, ahol a Duce egy jegyzéket terjesztett elő, amely szerint december 5-ig hat új hadosztályt állítanának fel s küldenének Albániába, a támadás újbóli megindítására. Badoglio azonban szembehelyezkedett, s kijelentette, hogy minden tavasz előtti akció bukásra ítélt. Ezt követően a Badoglio és Mussolini között amúgy is feszült viszony a felszólalást követő vitában végleg kiéleződött.[90]

Az elkövetkező napok elsietett, majd módosított intézkedéseit természetesen nem követte a hat hadosztálynyi erő Albániába érkezése. Az albán fronton most már az is sikernek számított, ha az olaszok állásaikat tartani tudták a görög előrenyomulás rövid leállása következtében.

November első fele más kínos veszteséget is okozott az olasz hadseregnek. Nevezetesen útjára indult az angol hadvezetés olaszellenes akciója, hogy összeroppantsa a földközi-tengeri fasiszta haderőt. Ehhez pedig döntő feladatnak tartották, hogy az olasz haditengerészetet „eszközeitől" megfosszák, mint Churchill írja: „Cunningham admirális egy idő óta arra összpontosított, hogy megerősített légierejével csapást mérjen (az olasz flottára — S. M.), míg az a fő támaszponton, Tarantóban állomásozott."[91]

A támadásra november 12—13-ra virradó éjjel került sor, amikor az olasz haditengerészet valamennyi számottevő egysége a kikötőben volt. A mindössze egy óra hosszat tartó akció, mely joggal értékelhető az „olasz Pearl Harbor"-ként, egyértelműen megbénította Itália haditengerészeti erejét a Földközi-tengeren. Churchill is megállapítja emlékirataiban: „E sorsdöntő csapás következtében a földközi-tengeri erőviszonyok döntően megváltoztak."[92]

Az olaszok veszteségüket súlyos gondokkal küzdő hadigazdálkodási rendszerük s a frontokon alakuló katonai helyzetük miatt a háború végéig nem tudták kiheverni. Még Ciano is, aki pedig általában optimistán ítélte meg a feljeményeket, ezúttal reálisan mérte fel a vereséget, s „fekete napként" emlegette november 12-ét.

A nyilvánvaló olasz veszteségeket már nem lehetett eltitkolni.

A balkáni események hatására Hitler sürgősen Németországba „invitálta" Mussolinit és Cianót. A Duce azonban nem mutatott hajlandóságot, hogy a német szemrehányásokat személyesen hallgassa végig, ezért — számos belpolitikai elfoglaltságára hivatkozva — vejét küldte a találkozóra. A Berghofban le-

89 *R. Battaglia:* A második világháború. Budapest, 1963. 110. o.
90 *Badoglio:* i. m. 54—55. o.
91 *Churchill:* i. m. 481. o.
92 Uo.

zajlott „nyomasztó légkörű" megbeszélésen[93] csupán Hitler, Ribbentrop, Ciano és a tolmács vett részt. Hitler nagyon sötétre festette az olasz vereségek nyomán kialakult balkáni helyzetet, s élesen bírálta az „elhamarkodott" olasz hadjáratot.

A megbeszélés második felében a tengely balkáni pozícióinak újbóli megerősítéséről tárgyaltak. Ciano és Hitler ezzel kapcsolatban szükségesnek tartották Jugoszlávia megnyerését, s a beszélgetés további menete már Hitler 1941-es délkelet-európai offenzívájának körvonalait sejtette.

A tárgyalás végeztével a Führer november 20-án levelet írt Mussolinihoz. A több oldalas levélben[94] tulajdonképpen Hitler írásban rögzítette Cianóval folytatott megbeszélésének fő pontjait, egyúttal megszabta az Itália számára követendő irányvonalat. Mindenekelőtt neheztelésének adott hangot, amiért Mussolini őt kész tények elé állította firenzei találkozásuk alkalmával. Az elhamarkodott görög háború így súlyos pszichológiai és katonai következményekkel járt — állapította meg Hitler. A legsúlyosabb katonai következmények közé Anglia földközi-tengeri pozícióinak megerősödését sorolta, amely egyaránt fenyegeti Németország romániai és Itália albániai stratégiai helyzetét. „Nem merek még gondolni sem az ebből eredhető következményekre, ..."[95] — meditált a Führer, majd megszabta a közös, főleg az Anglia elleni politika fő feladatait. E feladatokat azonban már nem Itália kizárólagos hatáskörébe utalta, hanem *közös* német—olasz fegyveres akcióra bízta; ám a levél kategorikus megállapításaiból az is kitűnik, hogy Itália e kollaboráció során inkább alá-, mint mellérendelt szerephez fog jutni.

Mussolini november 22-i levelében[96] az egyenrangú partner hangján igyekezett válaszolni Hitlernek. A jövőt illetően, a reális nemzetközi és olasz erőviszonyokat meglehetősen mellőzve, korántsem volt olyan pesszimista, mint Hitler. Hiába volt azonban a Duce optimizmusa. A hadszíntéren még albániai állásaikat is csak nagy erőfeszítésekkel tudták tartani. Az egész albán front egyetlen hatalmas, 230 kilométer hosszúságú állóháborúvá alakult. Az olasz egységek továbbra is elszigetelt akciók sorát hajtották végre, anélkül azonban, hogy a frontvonalat áttörhették volna. Az olasz „offenzív" műveleteket legfeljebb néhány, többségében jelentéktelen légi akció jelentette. Mivel azonban szárazföldi alakulataik már jóval a támadási célpontok mögött helyezkedtek el, a légierő hadműveletei legföljebb az olasz hadsereg albániai jelenlétét demonstrálhatták, azt sem valami nagy sikerrel.

A görög légierő viszont, éppen ellenkezőleg, előrenyomuló szárazföldi alakulatai aktív segítőjeként tudott fellépni, erősen bombázva Durazzót és Valonát. Sőt, november 20-a után, az egész front ismét mozgásba jött. A kezdeményező fél a görög hadsereg volt, amely az arcvonal több szakaszán nagyarányú támadást indított az olasz állások ellen. November 20—21-re virradó éjjel a Preszpa-tótól északnyugatra fekvő Ohridi-tó mellett, Pogradecnál, több órás küzdelem után a görögök elfoglalták az ellenfél hadállásait. Ezt követően déli irányban végig láncreakcióként omlott össze az olasz védelmi vonal Koricáig, hogy aztán a görög határtól még nyugatabbra építsenek ki újabb defenzív állásokat. November 23-a az olasz hadsereg számára ismét „fekete nap" lett a görög háború krónikájában. Tizenegy napos heves harc után, amelyben nagy veszteségeket szenvedtek, kénytelenek voltak kiüríteni és elhagyni Korica városát, fontos stratégiai és utánpótlási központjukat. Az elkövetkező idők had-

93 *Ciano:* i. m. 365—366. o.
94 *Mussolini:* i. m. II. Vol. 174—176. o.
95 Uo. 175. o.
96 Uo. 176—179. o.

műveleteinek eseményeit továbbra is a görögök permanens tüzérségi és gyalogos támadásai jellemezték, amelyek leállítása, lokalizálása nagy probléma volt az olasz főparancsnokságnak.

A november végi vereségek most már Mussolini és Ciano előtt is világossá tették, hogy a Görögország elleni vállalkozásuk vereséggel végződött, s 1941 tavasza előtt, az egyre zordabbá váló időjárási viszonyok közepette, az akciókat valóban nem lehet megújítani.[97] E kilátástalan helyzetben azért meg-megújuló kísérleteket tettek Jugoszlávia, majd Bulgária ismételt megnyerésére. Azonban e diplomáciai vállalkozások sem hozták meg a várt eredményt.[98]

A politikai és katonai sikertelenségek egyre nyomasztóbbá tették a közhangulatot. A növekvő elégedetlenséget már nem lehetett pátosszal teli haditudósításokkal csillapítani. Az olasz vezetés ilyen körülmények között „magyarázkodni" volt kénytelen. Maga Mussolini és köre is belátta, hogy az addigi, a konkrétumokat mellőző hivatalos olasz tájékoztatáson túl kézzelfoghatóbb elemzésre van szükség a történteket s az elkövetkezendő eseményeket illetően. Ezt azonban megint a „maguk módján" intézték el: bűnbakokat kerestek, akikre a felelősséget hárítva megmenthetik a háború által krízisbe jutott politikai helyzetet. Ezzel kapcsolatos akciójukat viszont az olasz belpolitika hatalmi erőviszonyaival szerves összefüggésben kellett megvalósítaniuk. Ugyanis a vereségekkel párhuzamosan kiéleződtek a rendszeren belül már korábban is nagyon plasztikusan érzékelhető ellentétek. Az olasz politikai vezetésen belül, a politikai és katonai vezetés között, a legmagasabb fórumoktól kezdve az alsóbb rétegekig pro és kontra megindult a küzdelem, vádak és ellenvádak sorozata. Bár a görög vállalkozásért a maga területén valamennyi vezető hibás volt, mégis mindegyik igyekezett megszabadulni a felelősségtől, elsősorban pozíciója védelmében. Hogy végül kik lettek a „bűnösök", az az egyes csoportok aktuális erőviszonyától függött. Az uralkodó, a királyi család távol tartotta magát az eseményektől, továbbra is a külső szemlélő álláspontján maradt. Kiéleződött azonban a Mussolini—Ciano csoport korábbi ellentéte. Mussolini nem titkolta véleményét, hogy a sikertelen háborúért Cianót is felelősnek tartja.[99] Ciano azonban szenvtelenül és határozottan védte ki a támadást, részben éppen Mussolinira hárítva vissza a felelősséget. Odáig azonban 1940 őszén-telén még nem jutottak el az események, hogy a két csoport valamelyike kiszorítsa a másikat a hatalomból. Mindkettő viszonylag egyenlő hatalmi esélyekkel rendelkezett, az északi nagyburzsoázia, a fegyvergyárosok bizalmát élvezték, s e sokszálú gazdasági-politikai érdekközösség a rendszer további zavartalan fennmaradását diktálta. Ciano és hívei előtt is nyilvánvaló volt, hogy Mussolini az olasz tömegek szemében egyenlő a fasiszta parancsuralmi rendszerrel, s ha a Duce lekerült volna a hatalomról, ezt a fasiszta rendszer végeként értékelték volna a tömegek. A legfelsőbb fasiszta vezetésnek tehát megrázkódtatás nélkül kellett kikerülnie a háború okozta válságból, így az egymás közti ellentéteket félretették, ugyanakkor egzisztencia nélküli kreatúráikat, illetve a zömében monarchiabarát vezérkart tették felelőssé, hiszen e személyek pozíciójukból történő eltávolítása a rendszert magát érintetlenül hagyta. Így került sor Ciano hívei közül Visconti-Prasca és De Vecchi leváltására, majd utánuk következett Badoglio és a többi vezérkari főnök elleni támadás, amellyel Mussolini különösen egyetértett, hisz végre alkalma nyílt, hogy a régi, számára kellemetlen ellenzékiektől megszabadulhasson s a fasiszta hierarchia csúcsát megerősíthesse.[100]

97 *M. Donosti:* Mussolini e l'Europa. Róma, 1945. 240. o.
98 Uo.
99 *Ciano:* 1. m. 363. o.
100 Uo. 367. o.

Ciano naplója szerint a külügyminiszter apósával együtt titkon azon reménykedett, hátha a Badoglio helyébe kinevezett új vezérkari főnök, Cavallero tábornok, tud néhány érdemi intézkedést tenni az albániai olasz haderő pozícióinak megerősítésére.[101] Cavallero december elején Albániába utazott, hogy személyesen vizsgálja felül a front állásait. Visszatérve azonban megállapította, hogy „a helyzet még kritikus", s a legtöbb, amit megígérhetett, hogy a frontvonalat december közepére stabilizálni fogják. Még Korica visszafoglalását sem tartotta valószínűnek, amit pedig Ciano „presztizs szempontból nagy dolognak" tartott volna.[102] Idáig jutottak hát, hogy már Korica visszafoglalása is presztizskérdésnek számított!

A biztosnak látszó görögországi olasz vereség hatására az angol stratégia, diplomácia aktivizálódott. Churchill úgy látta, hogy az olasz kudarc olyan lehetőséget teremtett, amelyet ha a tengellyel szemben álló hatalmak kihasználnak, kedvezően befolyásolhatják a háború további alakulását. Az angol miniszterelnök politikájának sarkalatos pontjává továbbra is a Földközi-tenger medencéjét tette. 1940 végén Wawell tábornokhoz intézett üzeneteiben koncepciója kiindulópontjaként többször hangsúlyozza: „Valószínűtlen, hogy a németek lankadó szövetségesüket még hosszú ideig támogatás nélkül hagyják."[103] Ennek alapján ugyanakkor, korábbi terveiknek megfelelően, azonnali és gyors beavatkozást sürgetett, hogy megelőzzék Németország bekapcsolódását a földközi-tengeri hadműveletekbe, amely utóbbit Churchill vagy a Balkánon (esetleg Bulgárián keresztül Szaloniki irányában történő előretörés), vagy egy északafrikai offenzíva formájában tartott lehetségesnek.[104] Egyúttal igen fontosnak látta a brit miniszterelnök, hogy a közel-keleti és a balkáni államokat végleg maguk mellett kössék le.

A sokoldalú, ugyanakkor rendkívül gyors és dinamikus előkészületek után 1940. december elején az angol vezetés alkalmasnak találta az időt az olasz erők elleni támadásra, amelyet még a november eleji megegyezésük értelmében s Churchill korábbi elvének, a „perifériális háborúnak"[105] megfelelően Észak-Afrikában indítottak el.

Az angol offenzíva váratlanul érte az olasz hadvezetést, amely most érezhette igazán hátrányát Graziani „cunctatori" magatartásának, aminek következtében nem használták ki az 1940. őszén e területen elért hadászati eredményeiket. A Wawell vezette támadás nem várt irányból, a sivatag felől lepte meg az olaszokat. December 9—12. között az angol páncélos hadosztály óriási csapást mért az olasz egységekre, s egyelőre Sollumig nyomult előre, majd 1941 január-februárjában Bardia, Tobruk, Benghazi, El-Agheila került angol kézre, tehát egész Kireneika.

A támadás következtében tíz olasz hadosztály semmisült meg,[106] s körülbelül 130 ezer olasz került angol hadifogságba.[107]

A sorozatos vereségek nemcsak az olasz pozíciókat, de általában a tengely

101 Uo. 371—372. o.
102 Uo. 373. o.
103 *Churchill:* i. m. 483. o.
104 Uo.
105 A „perifériális háború" lényege az volt, hogy a brit hadvezetőség elsősorban a flotta zavartalan uralmát, illetve hadműveleteinek biztosítását tartotta szem előtt. Ennek a szempontnak rendelték alá a nem túl jelentős szárazföldi alakulatokat is, amelyeket erejüknek megfelelően nem elsődleges fontosságú stratégiai helyeken, inkább a hadműveleti perifériákon vetettek be, ahol ugyanakkor a tengely pozícióit potenciálisan gyengíthették s közvetve a flottát is segíthették.
106 Az észak-afrikai olasz erők fele.
107 Világtörténet, X. k. 46. o.; *Faldella:* i. m. 322—323. o.

pozícióit is nagyban megingatták, amely utóbbi tényező döntően befolyásolta Itália további világháborús szerepét. Hitlert — mint azt Churchill jól sejtette — sürgős közbelépésre késztette szövetségesének kudarca. Már a novemberi Hitler—Ciano találkozó előrevetítette egy „szorosabb" német—olasz együttes hadműveletsorozat árnyékát, amely az 1941. január 19—20-i salzburgi Mussolini—Hitler találkozón reális program lett. Ez annyit jelentett, hogy a tengely 1941 elejétől meginduló észak-afrikai, illetve balkáni stratégiai műveleteiben Mussolini hadserege már csak a német hadsereg függvényeként vett és vehetett is részt. Sem anyagi, sem politikai ereje nem volt többé a Reich haderőitől független akciókra, arra, hogy a tengelyen belül külön hatalmi státuszát kifejezésre juttassa. 1941 elején lépett akcióba a Földközi-tenger medencéjében a német haderő. Rommel tábornok, kihasználva az angolok Görögországnak adott közvetlen segélynyújtási akcióját, négy brit hadosztály Egyiptomból görög földre távozását, március 1-én német—olasz egységek részvételével gyors támadást kezdett El-Agheilától kiindulva. Április 12-ig El-Salumig, az egyiptomi határig nyomultak előre, ahol aztán Németország szovjetellenes terveinek realizálása küszöbén támadásuk leállt. Áprilisban az észak-afrikai hadműveletekkel párhuzamosan került sor a balkáni hadműveletekre, amelyeknek során Jugoszlávia és Görögország a tengely haderőinek megszállása alá került. Az 1940 őszén súlyos vereséget szenvedett olasz hadsereg bevonulhatott hát görög földre, mint ahogy Jugoszlávia egyes területeire is, azonban súlyos katonai és politikai presztízsveszteségek árán. A párhuzamos háború végleg elenyészett.

A földközi-tengeri, de még a balkáni olasz hegemón hatalomról melengetett vérmes olasz tervek is halomra dőltek. Itália csak nevében volt impérium, ám a büszke cím mögött nem állt tényleges hatalmi bázis. Belső erőforrásainak hiánya, egyáltalán megoldatlan s egyre nagyobb problémákkal küzdő gazdasági helyzete, az uralkodó osztályon belül éleződő pozícióharcok, az uralkodó osztály s a többi társadalmi csoport közti, nemegyszer antagonisztikus ellentét, az éleződő osztályharc mind az ország belpolitikai egyenetlenségét eredményezte. E belső ellentmondásokkal zsúfolt rendszer hiába próbálkozott „birodalmi külpolitikát" folytatni s a világkonfliktusból a XX. század valamiféle „modern római birodalmaként" kiemelkedni. Abszurd céljai kudarcot vallottak már az első komoly próbánál, a Görögország ellen indított háborúban.

Мария Шабой

ПРЕДПОСЫЛКИ И ОСУЩЕСТВЛЕНИЕ ИТАЛЬЯНСКОЙ АГРЕССИИ ПРОТИВ ГРЕЦИИ С ЛЕТА ДО КОНЦА ДЕКАБРЯ 1940 ГОДА

Резюме

Под влиянием побед немцев, одержанных весной 1940 года в Западной Европе, Муссолини решил отказаться от положения Италии как невоюющего государства и на стороне партнера по оси вступить в войну. Этим шагом он намеревался реализовать великодержавные стремления итальянского фашизма и завоевать для него равносильную роль наряду с Рейхом. Однако неустойчивость экономической жизни Италии и как следствие этого неподготовленное состояние армии, а также плохо расцененное соотношение сил на мировой арене, всё это привело к тому, что стремительные и решающие победы как над Францией, так и над Великобританией заставляли себя ждать, хотя они и были бы призваны служить итальянскому престижу внутри оси. В такой обстановке возникла мысль о том, что для уравновешивания рвущейся на восток немецкой экспансии следует укрепить позиции итальянского фашизма на Балканах, и таким образом стало актуальной мысль о наступлении против Югославии, а затем — главным образом на основании стратегических соображений — она сменилась планом наступления прежде всего на Грецию.

Военные провокации против Греции фактически обострились летом 1940 года. Палаццо Чиджи, прощупывая главным образом так называемые контакты нейтральной Греции и британского военно-морского флота, создал напряженное положение не только между Италией и Грецией, но посеял беспокойство на всём полуострове и направил на него внимание западных держав и Германии. Берлин, готовившийся в это время уже к нападению на Советский Союз, хотел локализовать Балканский полуостров от военных конфликтов, но его план перечеркнуло нападение Италии на Грецию, происшедшее 28 октября 1940 года.

Из членов итальянского генерального штаба многие (в том числе и начальник ГШ генерал Бадолио, хотя и не препятствовали этой кампании, но во всяком случае считали её необдуманной. Они ссылались главным образом на неподготовленное состояние армии, не считали итальянские вооруженные силы достаточно сильными для того, чтобы можно было открыть новый фронт помимо Северо-Африканского. Таким образом вскоре обострились уже наличествовавшие и ранее противоречия между верхушкой фашистской иерархии и военным руководством. Чреватый противоречиями военный план, опрометчивые распоряжения, перебои в подвозах и укомплектовании, и не в последнюю очередь упорное сопротивление греческой армии и народа вскоре принудили итальянцев приостановить наступление, итальянская армия была оттеснена на албанскую территорию. По просьбе греческого правительства в акцию вступило также британское дипломатическое и военное руководство, аналогичным образом нанеся Италии ощутимые потери как на театре военных действий, так и в политической сфере. Это неудачное военное выступление создало кризис не только внутри фашистского руководства Италии, но отрицательно повлияло и на позиции оси на Средиземном море, что вызвало складывание новых соотношений, во-первых, между партнерами по оси, а во-вторых, между фашистскими и антифашистскими силами.

Mária Sávoly

DIE ITALIENISCHE AGRESSION GEGEN GRIECHENLAND VOM SOMMER BIS DEZEMBER, 1940

Resümee

Unter den Auswirkungen der westeuropäischen deutschen Siege vom Frühjar 1940 entschied sich der faschistische Premierminister Benito Mussolini, aufgegeben den Nichtkriegsführenden Zustand Italiens, an der Seite seines Achsenpartners in den Krieg hineinzutreten. Damit wollte er die Grossmachtbestrebungen und die gleichrangige Rolle des italienischen Faschismus gegenüber dem Deutschen Reiche realisieren. Aber wegen der Labilität des italienischen Wirtschaftslebens, des daraus folgenden unvorbereiteten Zustandes der Armee, der schlechtbemessenen internationalen Kräfteverhältnisse blieben die schnellen und entscheidenden Siege, die die italienische Prestige innerhalb der Achse gedient hätten, aus. Unter solchen Umständen tauchte der Gedanke auf, die Positionen des italienischen Faschismus im Balkan zur Paralysierung der nach Osten dringenden deutschen Expansion zu bekräftigen; so gewann seine Aktualität des agressiwen Auftritts gegen Jugoslawien, dann hauptsächlich aus strategischen Gründen-mehr und mehr gegen Griechenland.

Faktisch kamen die Provokationen gegen Griechenland im Sommer 1940 zu Stande. Die angeblich bestehenden Verbindungen zwischen dem neutralen Griechenlande und der britischen Kriegsmarine ausforschend, schuf die Palazzo Chigi nicht nur zwischen Griechanland und Italien eine gespannte lage, sondern hervorrief an der ganzen Halbinsel eine Unruhe, sogar lenkte die Aufmarksamkeit der Westmächte und des Deutschlands her. Berlin, das sich damals schon auf den Angriff gegen die Sowjetunion vorbereitete, wollte das Balkan Terrain von jeder Konflikt fernhalten, aber die Bestrebung scheiterte infolge des italienischen Angriffs gegen Griechenland am 28. Oktober 1940.

Manche Mitglieder des italienischen Generalstabes (darunter der Generalstabchef General Badoglio) hielten den Feldzug, obwohl denselben nicht verhindernten, für übereilt. Sie bezogen sich hauptsächlich auf den unvorbereiteten Zustand der Armee und hielten die italienische bewaffnete Macht für nicht genug stark neben Nord-Afrika eine neue Front öffnen zu können. So spitzte sich sehr bald der schon lange bestehende Gegensatz zwischen der fasistischen Hierarchie und dem Generalstab zu. Der schon im voraus wiedersprechende Operationsplan, die übereilten Massnahmen, der steckengebliebene Nachschub und nicht zuletzt der erbitterte Widerstand

der griechieschen Armee und des Volkes brachten den Feldzug bald zum Stehen und wurden die Italiener auf albanische Gebiete zurückgedrängt. Der Misserfolg brachte nicht nur innerhalb der italienischen Führung eine schewere Krise, sondern beeinflusste sehr ungünstig auch die Positionen der Achsemnächte im Mittelmeer und führte neue Relationen einerseits im Verhältniss der Achsenpartner zu einander, anderseits im Verhältniss zwischen faschistischen und antifaschistischen Kräften herbei

SZANATI JÓZSEF

A SZOVJET HADSEREG TÁBORI TÜZÉRSÉGE A NAGY HONVÉDŐ HÁBORÚ TÁMADÓ HADMŰVELETEIBEN[1]

A gyalogság és a tüzérség a legrégibb fegyvernemek közé tartozik, mégis állandó probléma volt — a harci technika fejlődése következtében — a közöttük szükséges együttműködés legcélszerűbb módszerének, formájának megtalálása. Az adott korokban, időszakokban és háborúkban állandóan keresték, kutatták a tüzérség legcélravezetőbb alkalmazási formáját. Különösen élesen és újszerűen vetődött fel ez a probléma a hadseregek nagyarányú, általános gépesítésének, a harckocsik és a repülőgépek tömeges megjelenésének időszakában.

Ha a tüzérség alkalmazását illetően visszapillantunk az első világháborúra és az azt követő időszakra, már akkor is egy sor kérdéssel találkozunk.

Az első világháború kezdetén (1914-ben) a gyalogság és a tüzérség egy ugyanazon időben különböző célok ellen harcolt és a támadás a gyalogság rohamával kezdődött. Később, 1915-ben, a támadást már a tüzérség tüze vezette be, majd 1917-ben az első felvonás szerepét a gyalogságtól átvették a harckocsik.

A második világháború elején a tüzérségi előkészítés és a gyalogság rohama közötti időben jelentős mértékben és hatással belépett a légierő.

Az első világháborúban a mozgással szemben a tűz volt erősebb, míg a második világháborúban a motorizálás hatására a mozgás, a manőverezés került fölénybe.

Az első világháború után a hadtudomány művelői számos következtetést vontak le a háború tapasztalataiból, majd — a hadseregek nagyarányú gépesítésének időszakában, amikor az a vélemény alakult ki, hogy a jövő háborúja manőverező jellegű lesz — igyekeztek megkeresni a tüzérség új alkalmazási formáit. Különösen a nagyszámú páncélos jármű és a repülőgépek tömeges megjelenése hatott kényszerítő hatással a régebbi nézetek felülvizsgálására. Ezt siettette az is, hogy az első világháborúban általánossá vált összefüggő védelmet támpont rendszerű védelem váltotta fel, melynek áttöréséhez elegendőnek tartották az arcvonalkilométerenkénti 50—80 lövegsűrűséget. Az államok többsége általában ezekből az elvekből kiindulva fejlesztette tüzérségét.

A 20-as években nem történtek jelentősebb változások, mert a hadseregek még az első világháborúból megmaradt lóvontatású lövegekkel rendelkeztek, azonban a technika rohamos fejlődése új utak keresésére késztette a katonai teoretikusokat.

A 20-as évek végén a szovjet katonai szakembereknek az volt a véleménye, hogy a jövő háborújában tengertől-tengerig tartó arcvonalak alakulnak ki. Ezért az ellenfél legyőzéséhez — tekintve, hogy nem lesznek szabad szárnyak — át kell törni az ellenség védelmének teljes mélységét. Így született meg a mély harc, majd a harmincas évek elején a mély hadművelet elmélete. Megfogalmazói (Tuhacsevszkij, Triandafilov stb.) azt hirdették, hogy az ellenség védelmét keskeny szakaszon, teljes mélységben át kell törni és erre az összes fegyvernemek összehangolt, egyidejű alkalmazására van szükség. Ennek a csapásnak olyan erősnek kell lennie, hogy ne csak az ellenség harcászati, hanem hadműveleti

1 A szerző korábbi tanulmányai: A tábori tüzérség fejlődése az első világháborúban. Hadtörténelmi Közlemények (a továbbiakban — HK) 1966. 3. sz.; A tábori tüzérség fejlődése a két világháború között (HK 1967. 2. sz.); A tábori tüzérség technikájának fejlődése a második világháború alatt (HK 1975. 3. sz.); A tábori tüzércsapatok szervezési változásai és fejlődése a második világháborúban (HK 1977. 4. sz.). — A szerk.

mélységét is sújtsa. Mindez azt jelentette, hogy az összfegyvernemi hadsereg támadó hadműveletének addigi 25—30 km-es mélységét 100—120 km-re, a napi ütemét 5—6 km-ről 20—25 km-re igyekeztek növelni.

A mély hadművelet (harc) megvalósításában komoly szerepet szántak az időközben mozgékonyságban, manőverezésben, tűzkiváltásban és tűzvezetésben jelentős fejlődésben levő tábori tüzérségnek, amelyet az ellenség lefogása fő eszközének tartottak. Ezt a feladatot azért adhatták neki, mert hatótávolsága az első világháború kezdetéhez viszonyítva 100 százalékosan, sőt egyes lövegfajtáknál még ennél is nagyobb mértékben növekedett.

A gazdaságilag fejlett kapitalista államok a 30-as években jelentősen gépesítették és motorizálták hadseregüket. Különös figyelmet fordítottak a csapattüzérség motorizálására. Az önjáró lövegek alkalmazásával a gyalogság közvetlen kísérésére, a csapatok folyamatos, szünet nélküli támogatására törekedtek. Ezért a tűzkészség elérésének idejét is jelentősen csökkentették. A második világháború előtt kialakult rövidített eljárást (tüzércsoport vonatkozásban) az addigi 1—1,5 óráról 30 percre csökkentették.

A légierő és a páncélos harcjárművek tömeges megjelenésekor a régi fegyvernemek — így a tüzérség is (!) — bizonyos mértékig háttérbe szorultak. Nagy viták zajlottak a tüzérség jövőbeni szerepéről, amelyek nem voltak mentesek szélsőséges nézetektől sem. Hasonlóképpen találkoztunk szélsőséges nézetekkel a tüzérség szerepét illetően a második világháború után, az atom-rakétafegyverek elterjedésének időszakában is.

A második világháború előtt az Amerikai Egyesült Államok és Anglia, földrajzi helyzetéből adódóan, elsősorban a hadiflottát és a légierőt fejlesztette. Az utóbbit azonban távolról sem annyira, mint Németország. A csapatok támogatására a tüzérséggel szemben, gyakran a légierőt helyezték előtérbe.

1939—40-ben az Amerikai Egyesült Államokban a tüzérség és a légierő hívei között lefolyt viták eredményeként úgy határoztak, hogy a légierő mellett és annak elsődlegességét megtartva, fejleszteni kell a tüzérséget is. Ekkor gyors ütemben igyekeztek behozni lemaradásukat, különösen a második világháború első két esztendejének tapasztalatai után. Ez a magyarázata, hogy az USA a háború folyamán löveg és aknavető termelésben a Szovjetunió mögött 253 000[2] darabbal a második helyet foglalta el.

Franciaország katonai doktrínájának irányát, kialakulását az első világháború és a Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelme után a Szovjetunió és a forradalmi mozgalmak elleni védelem, valamint az első világháborúban szerzett előnyök megvédése határozta meg. Franciaország európai hegemónia megszerzésére törekedett, de helytelen következtetésre jutott az első világháború tapasztalatait illetően. A francia katonai doktrína kritikátlanul elfogadta a háború utáni helyzetre, a jövő háborúját illetően az első világháború tapasztalatait. A jövő háborúját is — az első világháborúhoz hasonlóan — hosszú háborúnak képzelte el, éspedig úgy, hogy a francia erők a „Maginot vonal"-ban védekeznek és a koalíció többi országainak fegyveres erői csapásokat mérnek a védőfalon legyengült ellenségre. Nem vette figyelembe, hogy a harckocsi- és gépesített csapatok, valamint a légierő megváltoztatják a háború jellegét és továbbra is a gyalogságot és a tüzérséget tekintette fő fegyvernemnek. Ennek ellenére mégsem fejlesztette kiemelkedően a tüzérségét, sőt a páncéltörő tüzérsége — amely inkább védő, mint támadó volt — sem érte el az átlagos színvonalat, holott a védelmi elveket helyezte messzemenően előtérbe. A tábori tüzérség lövegmennyi-

2 A hadművészet története. Tankönyv (tervezet) ZMKA 1964. 3. k. 2. rész, 174. o.

sége is, a többi vezető állam hadseregéhez viszonyítva, 1939-ben kevés volt. Mindössze 11 169 löveggel rendelkezett.[3]

A hadsereg támadó hadműveletét terepszakaszról-terepszakaszra való lassú előnyomulással tervezték és az erőket-eszközöket nem tartották célszerűnek egy keskeny sávban összpontosítani. Nem rendelkeztek gyorsan mozgó csapatokkal sem.

A francia hadvezetés, de Gaulle korszerű támadó elveit elvetve, bízott a „Maginot vonal" sebezhetetlenségében és a védelmi hadászati elvekre fektette a fő súlyt, azon elv alapján, hogy védelemmel elvérezteti a támadót és győzelemmel kerülhet ki a háborúból. A francia hadseregnek sem szervezése, sem alkalmazási elvei nem feleltek meg a korszerű követelményeknek.

Anglia hadereje fejlődésének irányát nem kis mértékben földrajzi helyzete befolyásolta, illetve határozta meg és első sorban hadiflottáját fejlesztette. Fegyveres erejét nem annyira háborúra, mint inkább a gyarmatbirodalom megtartására (USA-val együtt) készítette fel. Az „utolsó ütközet megnyerése" elméletét tartották szem előtt: a csaták és ütközetek sorozatát a szövetséges csapatok vívják majd meg, Anglia hadereje pedig az utolsó, győztes ütközetbe belépve, friss erőkkel a győztesek élére áll.

Annak ellenére, hogy Anglia alkalmazott először harckocsikat még az első világháborúban, és ők hoztak létre 1927-ben és 1929-ben gépesített magasabbegységet, a katonai vezetés mégis elvetette Fullernek a páncélos magasabbegységek alkalmazásáról vallott elméletét. Elsősorban a hadiflottát fejlesztették, majd később, Németország példáján, hozzáfogtak a légierő fejlesztéséhez, és csak az 1930-as évek közepén hoztak létre páncélos hadtestet.

A franciákhoz hasonlóan az angol hadvezetés sem értette meg — tekintve, hogy nem volt rá szüksége — a tömeghadseregekkel, páncélos és gépesített csapatokkal vívott harc korszerű elveit. Ezért a szárazföldi erők fejlesztésében elmaradt a többi államtól.

A nyugati hatalmak tehát a második világháborút megelőző években — Németország kivételével — erősen szélsőséges, az első világháború színvonalán megrekedt, nemcsak korszerűtlen alkalmazási elveket, hanem idejétmúlt, elavult szervezési formákat vallottak. Begyepesedett katonai elveiket Németország lendületes, gyors lengyelországi győzelme ráztа meg, de Franciaországnak már nem jutott ideje katonai elméletének és hadseregének korszerűsítésére, mert Németország a lengyelországi hadjárathoz hasonlóan gyorsan lerohanta és győzelemmel fejezte be az ellene folytatott háborút.

Az angol hadvezetés Németország nyugati hadjáratát követően — az USA-hoz hasonlóan — hozzáfogott a tapasztalatok hasznosításához, megkezdte hadserege korszerűsítését, gyors ütemben igyekezett a legújabb katonai elveket megvalósítani, a lemaradást behozni.

A tábori tüzérség fejlődése Németországban sem volt egyenletes, mert a német hadvezetés a villámháború elvének megfelelően fejlesztette tüzérségét. Ellenfeleinek legyőzését a meglepésen alapuló villámháborús elméletre építette, melyben főszerepet a harckocsiknak és a légierőnek szánta. A tüzérség harci alkalmazását csak a támadási ütem jelentős csökkenése esetén vette számításba, ezért az a háború további menetére kevés tapasztalattal rendelkezett. A tüzérség számbeli fölényét az ellenséggel szemben 2:1-hez tartották célszerűnek és elegendőnek vélték az arcvonalkilométerenkénti 40 löveget.[4]

3 *A. G. Ploetz:* Geschichte des zweiten Weltkrieges 2. Teil. Die Kriegsmittel. Würzburg, 1960. 394. o.

4 *Hans Höhn:* Feuerkraft der Agressoren zur Entwicklung der Artillerie in den Landstreitkräften des deutschen Militärismus von 1935 — bis 1960. Berlin, 1961. 58. o.

A finnek elleni háború a megelőző tapasztalatok (Haszán-tó, Halhin-Gol) ellenére is új helyzet elé állította a szovjet hadvezetést, különösen a tüzérség alkalmazását illetően, melyet a rendkívüli időjárás (40—50 fokos hideg, a nagy hó) tovább nehezített. A szovjet katonai vezetők a szovjet—finn háborúig úgy vélték, hogy a gyalogság és a harckocsik sikeres támadásához arcvonalkilométerenként 30—35 löveg teljesen elegendő. A szovjet—finn háború hadszíntere, védelmi létesítményei (Mannerheim erődvonal, erdős-dombos, tavakkal telített terep) ismeretlen helyzet elé állította a katonai vezetőket, melyekből néha nem a legjobb következtetéseket vonták le.

A szovjet hadvezetés a második világháború kezdetén a támadó hadműveletekben a gyalogságot arcvonalkilométerenként 30—50 lövegsűrűséggel támogatta, amely rendkívül kevésnek bizonyult a Mannerheim-féle erődrendszer építményeivel szemben. A finn védelmi rendszer biztosítási övének leküzdésénél szerzett tapasztalatok alapján a lövegek arcvonalkilométerenkénti sűrűségét a főcsapások irányában minimálisan 40—60-ra növelték.

(Az arcvonalkilométerenkénti lövegsűrűségek a továbbiakban is a főcsapások irányában értendők.) A Mannerheim-vonal fő védőöve elleni támadáshoz 1940. február 11-én a 140 perces tüzérségi előkészítés grafikonját különlegesen állították össze: 10 perc tűzcsapás, 15 perc módszeres tűz, 5 perc tűzcsapás, 20 perc megtévesztő tűzáthelyezés, melyet a 140 percen belül többször váltakozva megismételtek. A lövészhadosztályok tüzérségét — az ellenség védelmének jellegétől függően — 203 mm-es tarackokkal és 280 mm-es mozsarakkal erősítették meg. A lövészezredekhez és zászlóaljakhoz a közvetlen irányzással való tüzelés céljára kísérő lövegeket osztottak be.

A szovjet—finn háború bebizonyította a gyalogság és a harckocsik tűzhengerrel való kísérésének szükségességét, valamint a nyílt tüzelőállásból vezetett tűz létjogosultságát. Ez a háború több tapasztalattal szolgált a szovjet vezetés számára, mint az 1930-as évek lokális háborúi. Felszínre hozott néhány hiányosságot, többek között, hogy nem volt kielégítő a gyalogság aknavetőkkel való támogatása. Megbízhatatlan volt az egységek, alegységek és a tüzérség között a rádió- és a vezetékes összeköttetés. Igazolta, hogy fokozottabban kell összpontosítani a tüzérséget és annak tűzerejét, továbbá, hogy fokozni kell a gyalogság, a harckocsik és a tüzérség közötti együttműködést és nagyobb figyelmet kell fordítani a tüzérfelderítésre.

A szovjet—finn háború tehát egy sor tapasztalatot adott a szovjet hadvezetésnek, melyeket hasznosított a csapatok kiképzésében, azonban kevésbé vette figyelembe, hogy a németeknek eszük ágában sem volt „átrágni" a „Maginot-vonalat", hanem rázúdították páncélos hadosztályaikat a francia és angol hadsereg védtelen flandriai balszárnyára.

A német haderő a háború első időszakában nem talált komolyabb ellenállásra, ezért a harckocsik és a repülőgépek nem is hagytak sok feladatot a tüzérségnek, vagyis az ellenség védelme nem követelte harcászati igénybevételüket. Ebből kiindulva, a német hadvezetés a tüzérségi eszközök termelését 1940 végén és 1941 elején csökkentette. Úgy vélte, hogy a Szovjetunióban sem talál leküzdhetetlen ellenállásra. A könnyű győzelmekből azt a következtetést vonta le, hogy a háború további menetében, komolyabb ellenállás esetén is elegendő lesz az arcvonalkilométerenkénti 50—80 lövegsűrűség. A német hadvezetést a háború második időszakának elején a szovjet hadsereg fokozódó ellenállása tüzérségének teljes igénybevételére kényszerítette és ettől kezdve azt a háború további menetében döntő tényezőnek tekintette.

A fasiszta német hadvezetés a korszerű elveket alkalmazva folytatta franciaországi hadjáratát, ahol a páncélos, gépesített csapatok és a légierő mellett —

a lengyelországi háborúhoz viszonyítva — már több szerep jutott a tüzérségnek. Annak ellenére, hogy a francia, belga és angol csapatok a lengyeleknél nagyobb ellenállást tanúsítottak, közel sem állították olyan feladat elé a német tüzérséget, mint amilyennel a Szovjetunióban találkoztak.

Ebből kifolyólag egyes katonai teoretikusok tollából elterjedt az a nézet, hogy a német hadvezetés nem tulajdonított különös jelentőséget a tüzérség szerepének. Ennek ellenkezőjét nem nehéz bizonyítani, ha összevetjük a Szovjetunió és Németország háború kezdetén birtokolt lövegmennyiségét, vagy egy szovjet lövészhadosztály és egy német gyaloghadosztály szervezését.

1941 tavaszán a Szovjetunió hadseregeinek állományában 34 500 db löveg volt. Feltételezések szerint az arzenálokban is állt 20 000, vagyis összesen 54 500 darab. A német fasiszta fegyveres erő pedig 43 000 db löveggel rendelkezett.[5] A két lövegmennyiséget összevetve 1,2:1 az arány a szovjet hadsereg javára, vagy más adat[6] szerint 1941. június 21-én a Szovjetunió és Németország lövegmennyiségének aránya 1,1:1 volt a szovjet tüzérség javára, amely jelentéktelen fölény.

A gyalog-, illetve a lövészhadosztály tűzerejét összevetve megállapítható, hogy e téren a németeké valamivel felülmúlta a szovjetekét.

A következő példákból megállapítható, hogy a német hadvezetés a kor követelményének megfelelő helyet és szerepet szánt a tüzér fegyvernemnek.

Szovjet lövészhadosztály[7]		*Német gyaloghadosztály*[8]	
50 mm av.	84	50 mm av.	93
82 mm av.	54	80 mm av.	54
120 mmav.	12	37 mm pct. á.	75
54 mm pct. á.	54	75 mm táb. á.	20
76 mm táb. á.	34	105 mm tar.	36
120 mm av.	12	150 mm tar.	12
152 mm tar.	12	150 mm táb. á.	6
Összesen:	282 db	Összesen:	296 db

A német hadvezetés a nyugati hadjáratban egynémely helyen már komoly feladatokat kényszerült adni a tüzérség számára. Ilyen volt többek között 1940. május 12—13-án Namurtól 30 km-re északra fekvő Hannut környékén, ahol a franciák 3. gépesített hadosztálya feltartóztatta a Kleist-féle páncélos csoporttól északra előnyomuló páncélos hadtestet.

A német hadvezetés a támadást csak 95 perces heves tüzérségi és légi előkészítés után folytatta, melynek intenzitását a roham megkezdéséig állandóan fokozta. A tüzérség tüzét repülőgépekről vezették és a rohaméretté tett védelmet a német páncélos hadtest több lépcsős harcrendben törte át. A német hadvezetés tehát nem mellőzte a tüzér fegyvernemet, mert ahol szükség volt rá, alkalmazta is. Egy másik példa M. Szandalov „Perezsitoe" című könyvéből[9] ahol a 92—93. oldalon a következőket írja: „1941. június 22-én 04,00-kor Bresztnél a németek támadását igen erős, intenzív tüzérségi előkészítés vezette be.

5 Nagy Szovjet Enciklopédia 11. k. 8. o. és 50. k. 105. o.; *C. Varencov:* Iz opüta boevovo iszpolzoványija artyillerii vo vtoroj mirovoj vojne. Voennaja Müszl, 1961. 1. sz. 68. o.

6 Isztorija voennovo iszkusztva. Akadémija Frunze. Moszkva, 1961. 2. k. 27. o.

7 A szovjet hadsereg harcászatának fejlődése a Nagy Honvédő Háború éveiben. Budapest, 1960. 474. o.

8 *Müller—Hillebrand:* Das Heer 1933—1945. Darnstadt, 1954. Band. I. 158—166. o.

9 *L. M. Szandalov:* Perezsitoe. Moszkva, 1966. 92—93. o.

Tekintve, hogy felderítésük erős védelmi rendszer kiépítését állapította meg, ezért a rendelkezésükre álló összes tüzérséget igénybe vették."
A német hadvezetés tehát nem a saját haderőnemét, vagy fegyvernemét becsülte le, hanem a szemben álló feleket, vagyis az ellenséget.

Tüzérség alkalmazása a Nagy Honvédő Háború első időszakában

A fasiszta német hadvezetés hitszegő orvtámadása váratlanul érte a szovjet hadvezetést és ezen belül a tüzér fegyvernemet is.

Bár a szovjet hadiipar a háborút megelőző években sok löveget gyártott, a hadsereg a háború kezdetén mégsem rendelkezett a szükségleteknek megfelelő mennyiségű löveggel. Ezt még csak súlyosbították a háború kirobbanásakor a németek által mért nagyerejű csapásokból eredő veszteségek. Ezért a csapatokat és seregtesteket nem tudta a háború előtti normáknak, illetve a szükségleteknek megfelelő mennyiségű tüzérséggel ellátni. A fasiszta német hadsereg tömeges harckocsi- és légitámadásainak elhárítása mindenekelőtt a páncéltörő és légvédelmi tüzérség gyors növelését követelte. Ennek azonban a Nagy Honvédő Háború első, de különösen a kezdeti időszakában nem tudtak eleget tenni.[10] A háború előtti követelménynormákat is csak a sztálingrádi ellentámadás idején tudták kielégíteni, melyeket aztán a továbbiakban fokozatosan és jelentősen túl is haladtak.

A Szovjetunióban, de más országokban is, sok problémát okozott a lövegvontatás korszerűsítése, mert a lovakkal és lassú járatú mezőgazdasági traktorokkal való vontatás nem felelt meg a követelményeknek. Csak az USA tüzérsége rendelkezett korszerű vontató eszközökkel. A tüzérség teljes gépesítését az államok többsége még a második világháború végéig sem tudta megoldani.

A Nagy Honvédő Háború első időszakában a szovjet csapatok a lövegek viszonylag kevés mennyisége miatt nem tudtak megfelelő erejű tüzércsoportokat létrehozni. Az elégtelen lőszermennyiséggel pedig nem tudtak kellő tűzsűrűséget biztosítani. Ezért a tüzérség sok esetben nem tudta teljesíteni a követelményeknek megfelelően a feladatát.

1941 nyarán a támadó hadosztályok — annak ellenére, hogy szervezetszerű tüzérségük nagyon kevés volt — megerősítést rendszerint nem kaptak. A moszkvai ellentámadásig a tüzérség tevékenysége általában csak tüzérségi előkészítésre korlátozódott. Ezért a roham kezdetén a gyalogság tüzérségi támogatás nélkül maradt és emiatt támadása gyakran összeomlott.

A moszkvai ellentámadás idején sem volt sokkal jobb a helyzet. A hadseregeknek adott tüzérséget általában a hadosztályoknak (dandároknak) rendelték alá, ahol az első lépcsőben levő ezredek számának megfelelően, 1—3 osztály erőben, gyalogságot támogató és általános rendeltetésű tüzércsoportot, jelentősebb megerősítés esetén, 2—4 osztály erőben, távolharc-tüzércsoportot szerveztek. Hadsereg (távolharc-) tüzércsoport szervezésére csak a főcsapás irányában tevékenykedő egyes hadseregeknek volt lehetősége. A főirányban támadó hadseregekhez a főparancsnokság néhány (3—5) sorozatvető osztályt adott. Ilyen esetben a hadseregparancsnok 2—3 osztályt rendszerint kiadott a hadosztályokhoz, de ezek nem tartozhattak a tüzércsoportok állományába. A fennmaradt 1—3 osztály közvetlen a hadsereg tüzérparancsnok alárendeltségében maradt.

10 A főparancsnokság tüzértartaléka az össz-tüzérségnek mindössze csak 5%-át tette ki. *P. Kurocskin:* Szovjetszkije szuhoputnüe vojszka v Velikoj Otyecsesztvennoj Vojne. Voennaja Müszl, 1965. 5. sz. 43. o.

A lövegsűrűség ekkor még rendkívül alacsony, általában 8—16 volt arcvonalkilométerenként és csak a főcsapás irányában érte el a 30—35 és a 20. hadseregnél az 55—60 darabot,[11] ami ebben az időben ritkaságszámba ment.

A 20. hadseregnek a rendkívül nehéz feladatot a viszonylag nagy területen elhelyezett kevés tüzérséggel kellett végrehajtania. Ezért a tüzérség tüzének kedvezőbb, összpontosított vezetésére egy-egy lövészhadosztály és két-két dandár tüzérségét ideiglenesen egy harcászati tüzércsoportba vonták össze, melyet a tüzércsoport parancsnokának nevéről neveztek el (pl.: Korolj vőrgy. csoportja).[12]

A nehézségeket tetőzte a lőszer elégtelensége is, ezért a tüzérségi előkészítést általában 10—20 percre korlátozták. Ennek következményeként a hadsereg csapatai a németek 3—4 km mély és támpont rendszerű védelmét csak két nap alatt tudták áttörni.

A tüzérség tüzét rendszerint csak a roham előkészítésére tervezték, ezért a rohamot követően a tűz erősen gyengült és csökkent a roham üteme. A tüzérség helyzetét bonyolította az is, hogy a rohamozó csapatok a legtöbb esetben megindulási helyzetüket az ellenség peremvonalától nagy távolságra foglalták el. Így a tüzérség tüzelőállásai is nagyon messze, 4—13 km-re voltak a saját peremvonaltól *(lásd: 1. sz. melléklet)*. Ezért a tüzérségi előkészítés idején is általában csak az ellenség peremvonalában levő támpontokat tudták megfelelően lefogni. A roham kezdetén, amikor legnagyobb szükség lett volna a gyalogság támogatására, a tüzérség nagyobbik részének tüzelőállást kellett változtatni. Továbbá a támogatás sem volt közvetlen, mert a tüzérség tüzét azonnal a mélységben levő célokra, messze a gyalogság elé helyezte. Ezért a támogatás nem volt kielégítő. A gyalogság és a harckocsik rohamának támogatásához nem megfelelően összpontosították a tüzérséget és feladatait nagyon hiányosan szabták meg. Erre példának lehet felhozni a 8. gárda-lövészhadosztály parancsnokának harcparancsából a tüzérségre vonatkozó részt, melyet 1941. 12. 7-én a Krjukovo elleni támadáshoz adott ki:

„A tüzérség feladata:

a) Bénítsa meg az ellenség tűz- és páncélelhárító rendszerét Krjukovo—Kamenka körzetében;

b) akadályozza meg az ellenség tartalékainak előremozgását . . .;

c) akadályozza meg az ellenség ellenlökését . . ."[13]

Feltűnően hiányzik — egyéb más mellett — a gyalogság és a harckocsik kísérésére vonatkozó intézkedés. Pedig a háború előtti szabályzatok elvileg helyesen tartalmazták a tüzérség részére adandó feladatokat.[14]

Egyes parancsnokok azonban nem vették figyelembe a szabályzatok utasításait, ezért a főparancsnokság 1942. január 10-én kiadta a 03. számú direktívát, amelyben elrendelte, hogy a roham tüzérségi előkészítéséről és a roham, illetve a mélységi harc tüzérségi biztosításáról át kell térni a *tüzérségi támadásra*, melyet három szakaszra bontott: 1. a roham tüzérségi előkészítésére; 2. a roham tüzérségi támogatására; 3. a mélységi harc tüzérségi biztosítására.

A direktíva aláhúzta, hogy a támadó csapatokat tűzzel és keréken kell kísérni. A siker biztosítása érdekében megparancsolta, hogy a tüzérséget a csapásmérő magasabbegységekhez összpontosítsák. Ezenkívül megkövetelte, hogy a tüzérségi előkészítés és a roham támogatására való áttérés között eddig meg-

11 Artyillerija v boevüh primerah. Velikaja Otyecsesztvennaja Vojna 1941—1945. Akademija Frunze, Moszkva, 1967. 6. és 22. o.

12 Uo. az 1. sz. vázlaton.

13 Prorüv podgotovlennoj oboronü sztrelkovümi szoedinenijámi po opütam Velikoj Otyecsesztvennoj Vojnü. 1941—1945. Moszkva, 1957. 7. o.

14 Magyar Katonai Szemle, 1939. 2. sz. 49. o.

1. sz. melléklet

A TÁBORI TÜZÉRSÉG CSOPORTOSITÁSA A NHH TÁMADÓ HADMÜVELETEIBEN 1941 – 1942 TELÉN

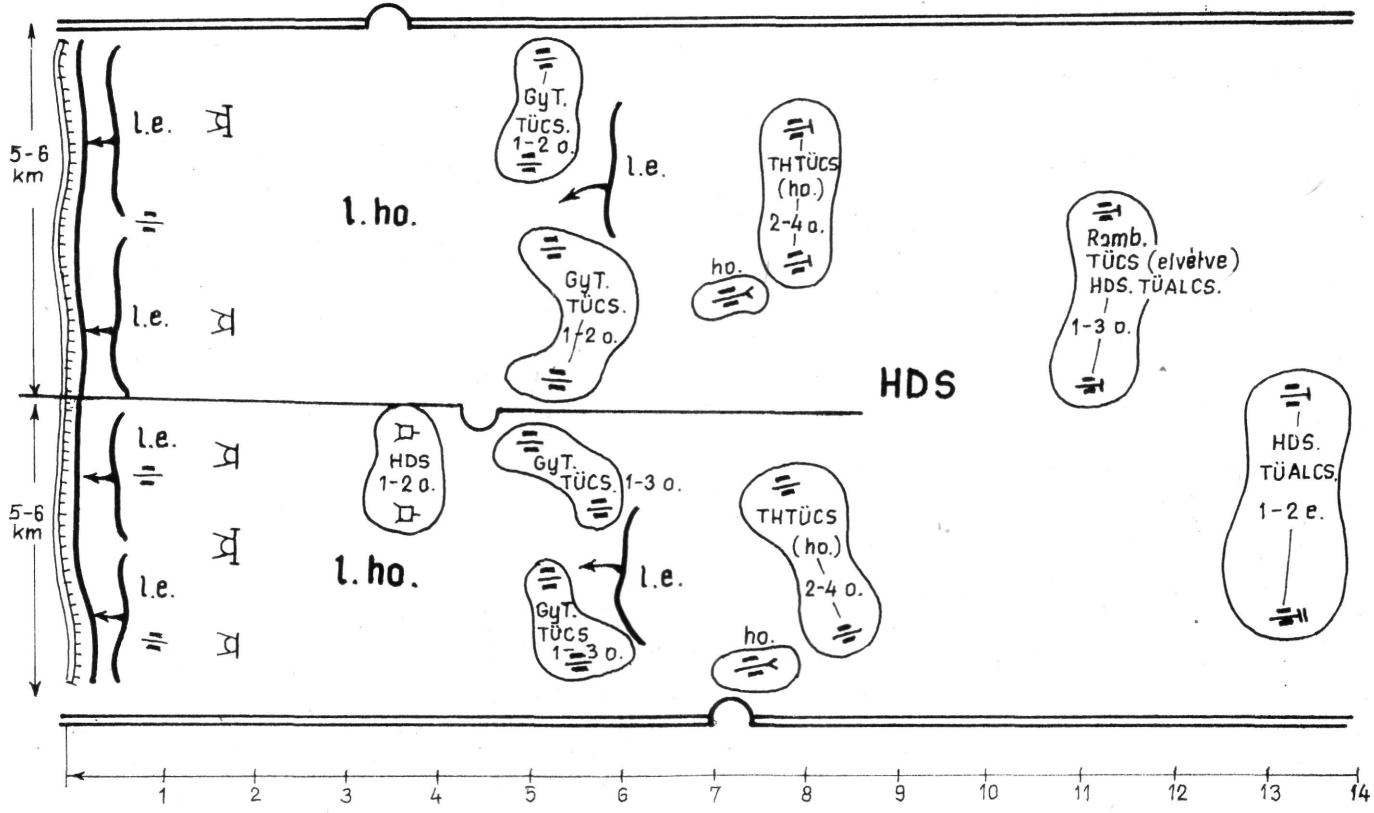

levő tűzszünetet — amely a tűz áthelyezéséből adódott — iktassák ki. Ezt a gyakorlati tapasztalatok követelték, mert az ellenség előzőleg tűzzel lefogott élőereje igen rövid idő alatt (5—10 perccel a tűz befejezése után) újból harcképessé vált.

A direktíva ezeket a követelményeket azért állíthatta a tüzérség elé, mert a Szovjetunió hadigazdasága már az 1942-es téli általános támadás idején mind több löveget bocsátott a csapatok rendelkezésére. A hadseregek és a hadosztályok már több megerősítést kaptak. Így mind több hadsereg rendelkezhetett tüzércsoporttal. Az arcvonalkilométerenkénti közepes lövegsűrűség a főcsapások irányában általában elérte a 60 darabot. A direktíva kiadásától célszerűbben alkalmazták a tüzérséget, melyet az általános támadás idején megkövetelt a német csapatok összefüggő, mélyebb védelmi rendszere is. A tüzérségi előkészítések idejét általában 60—90 percre növelték. Ezt lehetővé tette a javuló, de még nem kielégítő lőszerellátás. A tüzelőállásokat is az ellenség peremvonalához közelebb választották meg. A csapatok támogatását pedig kísérő tűzösszpontosítással oldották meg.

Az általános támadás idején a két lépcsőben és 5—6 km széles sávban támadó lövészhadosztályokat általában egy tüzérezreddel, egy-két sorozatvető osztállyal; a hadseregeket egy-két tüzér- és egy sorozatvető ezreddel erősítették meg a főparancsnokság tartalékából.

A hadsereg a megerősítésként kapott tüzérség nagy részét, vagy az egészet rendszerint alárendelte a lövészhadosztályoknak. Ilyen esetben a hadseregparancsnok kezében egyes osztályok maradtak tüzértartalékként. Voltak esetek, mint például a Délnyugati Front harkovi hadműveletében 1942 májusában, ahol a főcsapás irányában támadó hadseregeknél 32—60 löveg és aknavető volt arcvonalkilométerenként. Ezeknél a hadseregeknél szerveztek hadsereg-tüzércsoportot, melyet az első lépcső főirányában támadó hadosztályok számának (rendszerint kettő volt) megfelelően alcsoportokra osztottak. A 6. hadseregnél például a hadsereg-tüzércsoportba a négy tábori tüzérezred mellé lehetőség volt, hogy beosszanak még két sorozatvető ezredet és egy önálló sorozatvető osztályt is.

A Délnyugati Front parancsnoksága, a kevés számú tüzérségre és a korlátozott lőszermennyiség legcélszerűbb alkalmazására való tekintettel, különleges parancsot adott ki: „A kevés számú tüzérség és a korlátozott lőszermennyiség keretei között különösen nagy jelentőségre tesz szert a tűz összpontosítása. A röppályával való manőverezés lehetőséget ad a szigorú központosított vezetés megvalósítására."[15] A parancs a 03. számú direktíva szellemében készült és kiemelte a gyalogsággal és a harckocsikkal való szoros együttműködés fontosságát. Meghatározta a tüzérség tüzét a tüzérségi előkészítés és roham támogatásának, valamint a támadás tovább folytatásának időszakában.

A 03. számú direktíva döntő fontosságú volt a Nagy Honvédő Háború folyamán a szovjet tüzérség történetében. Észrevehető változás állt be a németek előkészített védelmének áttörésénél és az annak mélységében folyó támadás tüzérségi biztosításában.

*

A német tábori hadseregek az 1941. évi nyári és őszi támadó hadműveletekben rendszerint 50—60 km széles sávban, általában 50—70, a főcsapás irányában 20—30 km széles áttörési szakaszon, arcvonalkilométerenként 100—120 lö-

15 Arhiv staba artyillerii Szovjetszkoj Armii, f. I. on. 2. sz. d. 12.

vegsűrűséggel támadtak. A 2,5—6 km széles sávban, rendszerint két lépcsőben támadó gyaloghadosztályokat 1—2 tüzérezreddel és harckocsikkal erősítették meg.

A német hadsereg tüzérségének harcrendje megfelelt a harmincas évek második felében kialakult csoportosítási elveknek. A hadosztályoknál ezredeket támogató és tüzérség elleni, továbbá hadtest- és hadsereg-tüzércsoportokat képeztek.

A szovjet csapatok kis mélységű védelmének áttörése 1941-ben általában nem követelt arcvonalkilométerenként 100—120-nál nagyobb lövegsűrűséget. Az áttörést jelentős mértékben elősegítették a zuhanóbombázó repülőgépek is.

A szovjet csapatok mind fokozottabb ellenállása azonban a tüzérség gyors fejlesztésére kényszerítette a német hadvezetést. A németek arcvonalkilométerenkénti löveg- és aknavetősűrűsége 1942-ben érte el a legmagasabb szintet. Az ezt követő években — annak ellenére, hogy a löveg- és aknavetőtermelés növekvő tendenciát mutatott — a szám csökkent.

Harci eszközök termelése a háború alatti években[16]

Év és hó	A szemben álló felek harci eszközei					
	Löveg		Harckocsi		Repülőgép	
	Szovjetunió	Németország	Szovjetunió	Németország	Szovjetunió	Németország
1941 július	30 000	7 000	4 200	5 000	9 500	11 000
1942	57 000	14 300	24 000	9 300	25 000	14 700
1943	130 000	27 000	24 000	11 900	36 000	25 000
1944	120 000	41 000	29 000	17 300	40 000	38 000
1945 május	60 000	?	15 000	?	11 000	?
Növekedési mutatók 1941—1944-ben	4x több	6x több	7x több	3,5x több	4x több	3,7x több

Az eddigiektől eltérően más volt a helyzet 1942 nyarán a Sztálingrád irányában végrehajtott támadásnál. Ebben az időben megkezdődött a szovjet hadseregben azoknak a tüzérfegyvereknek a visszajuttatása az egységekhez, amelyeket egy 1941 júliusi intézkedéssel — főparancsnoksági tartalékképzés céljára — elvettek a csapatoktól. Ezáltal növekedett a védelem tűzereje és fokozódott a szovjet csapatok ellenállása. Ugyanakkor a német hadvezetés egy hadászati irányba összpontosította erejét és így lehetősége volt, hogy növelje az arcvonalkilométerenkénti löveg- és aknavetősűrűséget. Ennek következtében 1942 nyarán, az általános 60—80 lövegsűrűség mellett, a főcsapások irányában, az át-

16 A Nagy Honvédő Háború története 1941—1945. Budapest, 1967. 6. k. 46—47. o. A hadművészet története. Tankönyv, ZMKA, 1964. II. k. I. rész, 156. o.; A hadművészet története 1965. II. k. II. rész, 58. o.; *Pavlenko:* Reálnoszty celej sztrategicseszkovo nasztuplenija. Voennaja Müszl, 1965. 1. sz. 52—66. o.

törési szakaszon 140—150-es löveg- és aknavetősűrűséget tudott létrehozni arcvonalkilométerenként. Így volt például a 6. tábori hadseregnél, valamint a 11. tábori hadsereg Szevasztopol elleni támadásánál.[17]

Ezt bizonyítja a német hadsereg erőinek és eszközeinek növekedése[18] a szovjet—német arcvonalon.

Erő és eszköz	1941. december 1.	1942. május 1.	Növekedés %-ban
Hadosztály	191	226	18%
Harckocsi	1 450	3 200	121%
Löveg és aknavető	36 400	57 000	58%
Repülőgép	2 500	3 400	36%

A német hadvezetés általános támadó hadműveletei közül az 1942. évi nyári hadjáratában tudott legnagyobb löveg- és aknavetősűrűséget létrehozni arcvonalkilométerenként. Kurszknál mindössze 70—90 darab volt a lövegsűrűség.

A Nagy Honvédő Háború első időszaka sok tapasztalatot adott a harcoló feleknek a tüzérség alkalmazását illetően. Lényegében megszűntek azok a hiányosságok, amelyek szubjektív (tapasztalati) tényezőkből eredtek és ugyanakkor jelentős változások történtek az objektív nehézségekből adódó hiányosságokban is, mint például a lövegek és a lőszer mennyiségének növekedése.

Tüzérség alkalmazása a Nagy Honvédő Háború második időszakában

Az 1942-ben folyamatosan növekedő számú tüzérségi eszközök lehetővé tették szervezési változások bevezetését és a tüzérség elé állított feladatok mind jobb megoldását. Szükséges és törvényszerű volt a nagy tömegű tüzértechnikát ezrednél nagyobb kötelékekben (tüzérdandár, tüzérhadosztály és tüzérhadtest) összefogni.

A tüzér magasabbegységek közvetlenül a főparancsnoksághoz tartoztak. Ezáltal a főparancsnokság képes volt bármikor és bárhová rövid idő alatt erősítést küldeni a harcoló seregekhez. Ezzel létrejött a tüzérség gyors hadműveleti manőverezésének feltétele.

A tüzércsapatok magasabbegységekbe való szervezését indokolta a németek mély, előkészített, némely helyen megerődített jellegű védelme. Az ilyen jellegű védelem áttörése nagymennyiségű tüzérség összevonását és nagyerejű tüzércsoportok létrehozását követelte. Az 1941—1942 telén szervezett tüzércsoportokkal lehetetlen lett volna megfelelően lefogni, legkevésbé rombolni is az ellenség védelmét.

A tüzércsapatok mennyiségének növekedése lehetővé tette, hogy a hadseregeket 15—20 tüzér-, aknavető-, sorozatvető ezreddel; a sztálingrádi támadó hadműveletekben az 5—6 km széles sávban támadó lövészhadosztályokat pedig 3—5 tüzér- és aknavető ezreddel (13—17 osztály) erősítsék meg. (A lövészezredek és zászlóaljak tüzérségi megerősítést nem kaptak.)

Ezzel jelentősen növekedett a tüzércsoportok ereje. A gyalogságot támogató

17 A hadművészet története. I. m. 1964. II. k. I. rész 138. o.
18 *Pavlenko:* i. m. 52—66. o.

tüzércsoportok a Moszkva alatti 1—2 osztállyal szemben 3—4 osztályból álltak. Tüzelőállásaikat, a távolharc-tüzércsoporttal együtt, a peremvonalhoz közel, 2—5 km-re foglalták el. A hadsereg tüzércsoport ereje a főparancsnokságtól kapott 3—4 ágyús tüzérezredből állt és mint távolharc-tüzércsoport ténykedett, melyet minden hadseregnél létre kellett hozni. Ezenkívül a hadseregeknél 3—5 M—30-as sorozatvető ezredből a lövészhadosztályok tüzércsoportjai tüzének megerősítésére általában sorozatvető tüzércsoportokat hoztak létre *(2. sz. melléklet).*

A sztálingrádi ellentámadás időszakában egyes hadseregeknél különböző csoportosításban alkalmazták a tüzérséget. A 64. és az 57. hadseregben például a lövészezredeknél és hadosztályoknál a hadosztályparancsnok központosított vezetésével hoztak létre gyalogságot támogató tüzércsoportokat, melyek mint a hadsereg tüzéralcsoportjai támogatták a lövészezredeket. Az 51. hadseregnél az összes tüzérség a szigorú központosított vezetés céljából hadsereg tüzércsoportba volt egyesítve. Az 51. hadsereg tüzércsoportja tehát állt a hadosztályokat támogató távolharc- és sorozatvető alcsoportokból.[19]

Az ellenség védelmének jellege megkövetelte és az egyre javuló lőszerellátás lehetővé tette, hogy a tüzérségi előkészítést az átlagos 70—90 löveg és aknavető arcvonalkilométerenkénti sűrűség mellett is rendszerint 60—90 percre tervezzék. A nagy hatótávolságú és nagy űrméretű lövegek kevés száma — gyakran ezek hiánya — miatt, a tüzérségi előkészítés alatt, a tűzcsapások zöme csak az ellenség első állására irányulhatott.

A tüzérség a gyalogság és a harckocsik rohamát általában 2—3 km mélységig — az ellenség első állásának áttörése idején — kísérő tűzösszpontosítással támogatta. Az akkori helyzetben a támogatásnak ez a módszere felelt meg a legjobban, mert a tűzhenger lövéséhez még nem voltak meg a feltételek: az ellenség védelme zömében nem volt összefüggő, továbbá nem volt elegendő tüzérség és a lőszerhelyzet sem volt kedvező.

A Sztálingrádnál bekerített ellenség megsemmisítésekor 1943. januárban, a tüzérség és aknavetők sűrűsége az ellentámadás kezdetéhez viszonyítva közel kétszeresére (120—200) növekedett és jelentősen megjavult a lőszerellátás is. Az ellenség védelmének kiépítettsége pedig megkövetelte, hogy már az első világháborúban is alkalmazott tűzhengerrel támogassák a rohamot. És így a felszámolásért vívott harcban a lövészek és harckocsik rohamát 1,5 km mélységig már tűzhengerrel támogatták. Ettől kezdve vált rendszeressé a tűzhenger alkalmazása.

A Moszkva alatti támadó hadműveletekben az ellenség támpont rendszerű, 3—4 km mély védelmének áttöréséhez két, sőt néha több napra volt szükség. A sztálingrádi hadműveletekben, jelentősen kedvezőbb tüzérségi támogatással, a csapatok a 4—5 km mély védelmet legtöbb esetben már fél nap alatt áttörték. Az ellenség védelme teljes mélységének lefogásához azonban a tüzérség még nem rendelkezett megfelelő erő- és eszközmennyiséggel.

A tüzércsapatok tevékenységének javulásában a sztálingrádi ellentámadáskor jelentős szerepet játszott — a januárban kiadott 03. számú intézkedésen kívül — a Honvédelmi Népbiztosság 1942. november 18-án, a tüzércsapatok vezetésének megjavítására kiadott utasítása.[20] Az utasítás a front-, hadsereg-, hadtest-tüzérfőnököket tüzérparancsnoki jogkörrel ruházta fel, melyet hamarosan kiterjesztettek a hadosztály- és dandár-tüzérfőnökökre is. Ezzel növelték a tüzérfőnökök felelősségét a tüzérség harci alkalmazásában, melynek következményeként rugalmasabb és így eredményesebb lett a tüzércsapatok vezetése.

19 *Rokosszovszkij:* Velikaja pobjeda na Volge. Moszkva, 1965. 242. o.
20 *Voronov:* Na szluzsbe voennoj. Moszkva, 1963. 275. o.

A TÁBORI TÜZÉRSÉG CSOPORTOSITÁSA A NHH TÁMADÓ HADMÜVELETEIBEN 1942. ÖSZÉN és 1943-ban

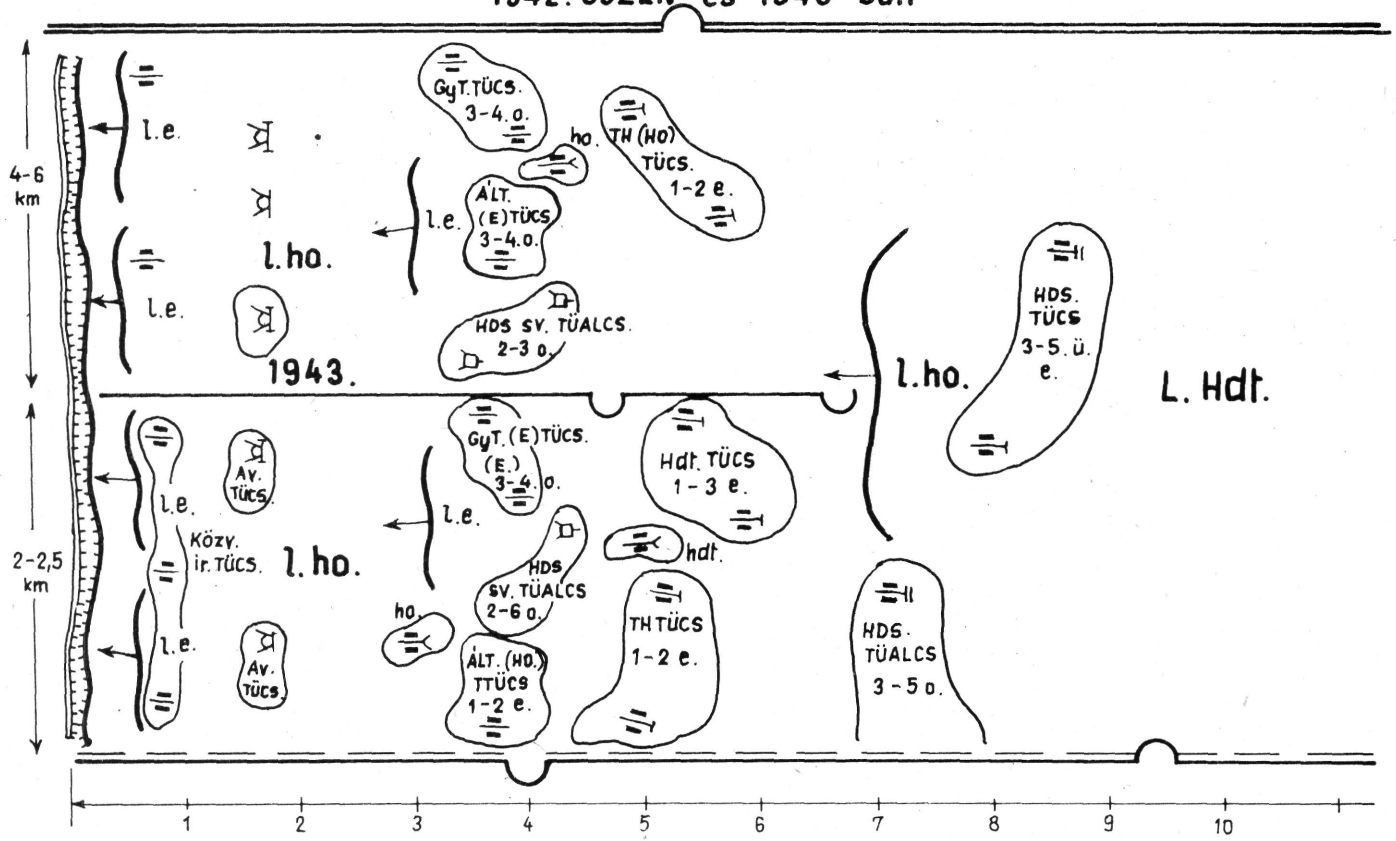

Az új feladatok felszínre kerülésével azonban érezni lehetett, hogy a tüzérség eddigi harcrendje, vagyis csoportosítása nem felel meg a követelményeknek. Szükségessé vált, hogy minden összfegyvernemi parancsnok — ezredtől felfelé — rendelkezzen tüzércsoporttal. Ugyanis az ezredeket támogató tüzércsoportok (melyeket a hadosztályparancsnok szervezett) feladataikat a hadosztályparancsnoktól kapták. Ez lassította a vezetést. 1942-ben, a sztálingrádi ellentámadás idején, a mélységi harcokban, a hadosztályok közelebbi feladatának végrehajtása, vagyis az első állás áttörése után egyes ezredeknek alárendelték a tüzérséget. Ez volt az ezred tüzércsoportok megjelenésének kezdetleges formája, amely a kurszki ellentámadást követően már állandósult is az ezredek harcrendjében.

A moszkvai és sztálingrádi ellentámadásban, valamint az 1943-as téli támadásban, a tüzérség alkalmazása nem volt gördülékeny. A tüzérségi előkészítésből a roham támogatására való áttérésnél a tüzérség tüzében — amíg azt 200—300 méterrel előbbre helyezte — néhány perces szünet állt be. Ebből az ellenség — helyesen — a roham megindulására következtetett és felkészült annak elhárítására.[21] Következő feladat volt ennek a kellemetlen „jelzés"-nek a kiiktatása, melyet a kurszki támadó hadműveletek idejére meg is szüntettek.

A kurszki ellentámadás időszaka a szovjet tüzérség fejlődésében nemcsak a technika mennyiségi és minőségi növekedését jelentette, hanem a harcászati, hadműveleti alkalmazások újabb változását is. Az áttörő tüzérhadtestek és ágyús tüzérhadosztályok számának növelésével megoldódott a tüzérségi erők hatalmas összpontosítása, a tűz döntő irányba való tömörítése és a tüzérség hadműveleti manőverezésének problémája. Ehhez nagyban hozzájárult az, hogy 1943-ban befejezték a főparancsnokság tartalékát képező tüzérség teljes gépvontatásra való átszervezését.

A tüzérség mennyiségének növekedését bizonyítja az ellentámadásban részt vett tüzéreszközök mennyisége: 1941-ben Moszkvánál 7985, 1942-ben Sztálingrádnál 14 200, 1943-ban Kurszknál 34 000 löveget és aknavetőt vontak össze. Ez a mennyiség 1945-ben Berlinnél 43 600-ra növekedett.

A tüzérség mennyiségének növekedése lehetővé tette, hogy a főirányban támadó lövészezredeket általában 3—4 tüzér (aknavető) osztállyal megerősítsék (eddig a lövészezredek tüzérségi megerősítést nem kaptak), melyből tüzércsoportokat képeztek. Ezeket azonban még nem ezred, hanem gyalogságot támogató tüzércsoportnak nevezték.

A lövészhadosztályokat általában 3—4 tüzér- és 2—3 aknavető ezreddel (15—26 osztály) erősítették meg, melyből a hadosztályparancsnok 1—2 ezred erővel rendszerint általános támogató, különleges rendeltetésű és távolharc-tüzércsoportokat, alcsoportokat képezett. Tovább növelték a közvetlen irányzással tüzelő lövegek mennyiségét. Az addigi 4—8 darabbal szemben 18—20 lövegből közvetlen irányzású tüzércsoportokat szerveztek.

1943 második felétől a németek növelték a védelem harcászati mélységét és a hadműveleti mélységben előre berendezett védelmi sávokat hoztak létre. Ezek áttörése a tüzérség folyamatos támogatása nélkül lehetetlen lett volna. A folyamatos támogatás érdekében 1943 júliusában felállították a lövészhadtestek közvetlen tüzérségét. Ettől kezdve a lövészhadtestek rendelkeztek tüzércsoporttal, amelyet általában távolharc-, romboló és általános rendeltetésűre osztottak.

A háború eddigi tapasztalata bizonyította, hogy a nagy mennyiségű főparancsnoksági tüzértartalék ellenére szükséges az összfegyvernemi és a harckocsihadseregek számára is szervezetszerű tüzérség. Ezért 1943 áprilisában a hadse-

21 *Rokosszovszkij:* i. m. 261—268. o.

regekhez ágyús, aknavető (a harckocsi hadseregekhez csak aknavető), páncéltörő és légvédelmi tüzérséget szerveztek.

A hadseregek a szervezetszerű és megerősítésül kapott tüzérségből rendszerint romboló, távolharc- és sorozatvető, valamint aknavetők elleni tüzércsoportokat hoztak létre. Például a Nyugati Front 11. gárdahadseregének tüzércsoportja öt ágyús dandárból és két ágyús ezredből állt.

A minden szinten létrehozott tüzércsoportok növelték az egységek és magasabbegységek önállóságát, továbbá lehetővé tették, hogy az összfegyvernemi parancsnokok közvetlen befolyást gyakoroljanak alárendelt csapataik harcára.

1943-tól — ellentétben az előző időszakkal — a tűzvezetés megkönnyítése és hatásosabb alkalmazása céljából a lövészezredeknél az aknavetőket is csoportokba vonták össze.

Az ilyen szervezésű és mennyiségű tüzérséggel az 1943. évi nyári és őszi támadó hadműveletekben a főirányban általában 240—260, egyes helyeken pedig, mint például a kijevi hadműveletben az 1. Ukrán Front 38. hadseregénél, 6 km-es szakaszon, arcvonalkilométerenként 332 darab löveg- és aknavetősűrűséget lehetett létrehozni.

A lövegsűrűség növekedésével és a tüzérség manőverezésképességének fokozódásával — az ellenség védelmének jelentős erősödése ellenére — meggyorsult a csapatok támadási üteme. A támadás első napján nemcsak a fő védőövet, hanem néha még a második védőövet is sikerült áttörni, mint például a Voronyezsi Front 5. gárdahadseregénél a 33. lövészhadtestnek.

Az ellenség védelmének jellege megkövetelte a lövészegységek és magasabbegységek támadási sávjának szűkítését. A hadosztályok támadási sávja a sztálingrádi időszak 4—6 km-ével szemben 2—2,5 km-re csökkent. A napi feladat mélységét — amit eddig rendszerint nem rögzítettek — általában 10—14 km-ben határozták meg. Ebben döntő szerepet játszott a harckocsik mennyiségének növekedése mellett a tüzérség fokozódó tűzereje.

A tüzércsoportok állományát minőségileg 60—70%-ban a 120 mm-nél kisebb űrméretű lövegek képezték és ezért nem tudták az ellenség kiépített védelmét az eddigi 70—90 perces tüzérségi előkészítéssel megfelelően rohaméretté tenni. Így nem volt biztosítva nem hogy a második védőöv, de még a fő védőöv teljes lefogása sem. Ezért a tüzérségi előkészítés időtartamát általában 165—175 percre növelték és hosszabbították a tűzcsapások idejét, melyet lehetővé tett a jelentősen megjavult lőszerellátás is. A kijevi hadműveletben, ahol a lövegek és aknavetők arcvonalkilométerenkénti sűrűsége meghaladta a 300 darabot, a tüzérségi előkészítést 60—70 percre csökkentették, de ugyanakkor növelték a tűzcsapások idejét.

Az ellenség védelmének jellege már megkövetelte a roham tűzhengerrel való támogatását. Ezért 1943 nyarán, valamint őszén a támogatás fő módszere 1—2 km mélységig az egyes tűzhenger volt. A továbbiakban a tüzérség kísérő tűzösszpontosítással, majd tűzösszpontosítással támogatta az ellenség védelmének mélységében támadó csapatokat.

A második időszakban lényegében befejeződött a szovjet tüzérség 1942-ben megkezdett gyökeres átszervezése. A szovjet ipar 1943-ban 120 000 löveget és 100 000 aknavetőt bocsátott ki. Tovább tökéletesedett a tüzérség tevékenysége mind az előkészítés, mind a támogatási időszakban.

A legnagyobb pontossággal tervezték meg a tüzérségi előkészítéseket és a roham támogatását. A kurszki ellentámadásban például a tűzhengert 20 percig állandóan fokozódó intenzitással lőtték 600 méter mélységig: 5 percig az első, 10 percig a második és 5 percig a harmadik árokra, majd a továbbiakban kísérő tűzösszpontosítással folytatták a támogatást.

Tüzérség alkalmazása a Nagy Honvédő Háború harmadik időszakában

Az ellenség védelme mélységének növekedése és a támadás folyamatossága mind jobban követelte a tüzérség szünet nélküli támogatását, melyet eddig nem sikerült maradék nélkül megvalósítani. Ezért felül kellett vizsgálni a tüzérség csoportosítási formáit. Ennek megfelelően az 1943-ban kiadott új szabályzat megszüntette a gyalogságot támogató, ütegek és aknavetők elleni, távolharc-romboló stb. tüzércsoportokat. Helyettük a harcászati és hadműveleti elveknek és a csapatok szervezési rendszerének megfelelően, ezredtől hadseregig bezárólag, tüzércsoportokat képeztek. Ennek folyományaként 1944-ben a szovjet fegyveres erőknél általánossá vált az ezred-, hadosztály-, a hadtest- és hadsereg-tüzércsoport szervezés. Minden összfegyvernemi parancsnok saját hatáskörébe tartozó tüzércsoporttal rendelkezett.

1944—45-ben a lövészhadosztályokat már nem 15—26, hanem 15—34 tüzér- és aknavető osztállyal erősítették meg. Ebből az ezredek tüzércsoportok képzésére az addigi 3—4 osztály helyett általában 4—7 osztályt kaptak. Az ilyen erejű tüzérségi megerősítés lehetővé tette, hogy az ezrednél rendszeresen közvetlen irányzású csoportokat szervezzenek. Ugyancsak általánossá vált a lövész-ezredeknél az aknavetőcsoportok szervezése is. *(Lásd: 3. sz. melléklet.)*

Az ellenség védelme szilárdságának, valamint a támadás ütemének fokozása szükségessé tette, hogy a védelem áttöréséhez és a siker kifejlesztéséhez hatalmas mennyiségű tüzérséget csoportosítsanak. A belorusziai hadműveletben részt vevő négy front e célból a főparancsnokság tartalékából tizenhárom áttörő tüzérhadosztályt kapott.

Csak az 1. Belorusz Fronthoz vasúti szállítással több mint 67 hadműveleti lépcső érkezett tüzérséggel együtt, továbbá 69 tüzérezredet csoportosítottak át a front szárnyairól.

A 3. Belorusz Front 11. gárdahadserege, megerősítésként, két tüzérhadosztályt és négy önálló tüzérdandárt kapott. A hadsereg a 8 km-es sávjának peremvonalába 185 löveget különített ki közvetlen irányzásra. Ezen kívül minden első lépcsőben levő ezred tüzércsoportjából — a mélységi harcok idejére — az első lépcsőben támadó lövészszázlóaljakhoz egy-egy tüzérosztályt különítettek ki. Ez biztosította a szoros együttműködést a gyalogsággal a védelem mélységében levő támpontok leküzdésében. A hadseregnél hadosztály-tüzércsoportokat nem szerveztek, hanem a hadtestek áttörő tüzércsoportjaik egy részéből áttörő tüzéralcsoportokat különítettek ki a hadtestek főirányában támadó hadosztályok támogatására. A nagy űrméretű lövegek pedig a hadtest tüzérparancsnok kezében maradtak.

A hadsereg-tüzércsoport sorozatvető (M—8, M—13, M—31) és távolharc-csoportból állt, amelynek parancsnoka az áttörő tüzérhadtest parancsnoka volt. A tüzérhadosztály parancsnoka pedig a hadtest-tüzércsoportnak volt a parancsnoka. Ez a példa szemlélteti, hogy egyes parancsnokok — mint például a 3. Belorusz Front 11. hadseregének parancsnoka — annak ellenére, hogy a szovjet fegyveres erőknél megjelentek az áttörő tüzérhadosztályok és hadtestek, továbbra is létrehoztak speciális áttörő tüzércsoportokat. Tekintve, hogy együttműködésük a roham megindulása után erősen meggyengült, nem gyökereztek meg, hanem csak elvétve szerepeltek egy-két hadműveletben.

Az ellenség védelme szilárdságának fokozódása szükségessé tette a főcsapás irányában a lövészhadosztályok tömörítését és támadási sávjaik 1—2 km-re való csökkentését, valamint az általános arcvonalkilométerenkénti lövegsűrűség növelését. A belorussziai és a visztula—oderai hadműveletekben a lövegek és akna-

A TÁBORI TÜZÉRSÉG CSOPORTOSITÁSA A NHH TÁMADÓ HADMÜVELETEIBEN

1944-1945-ben

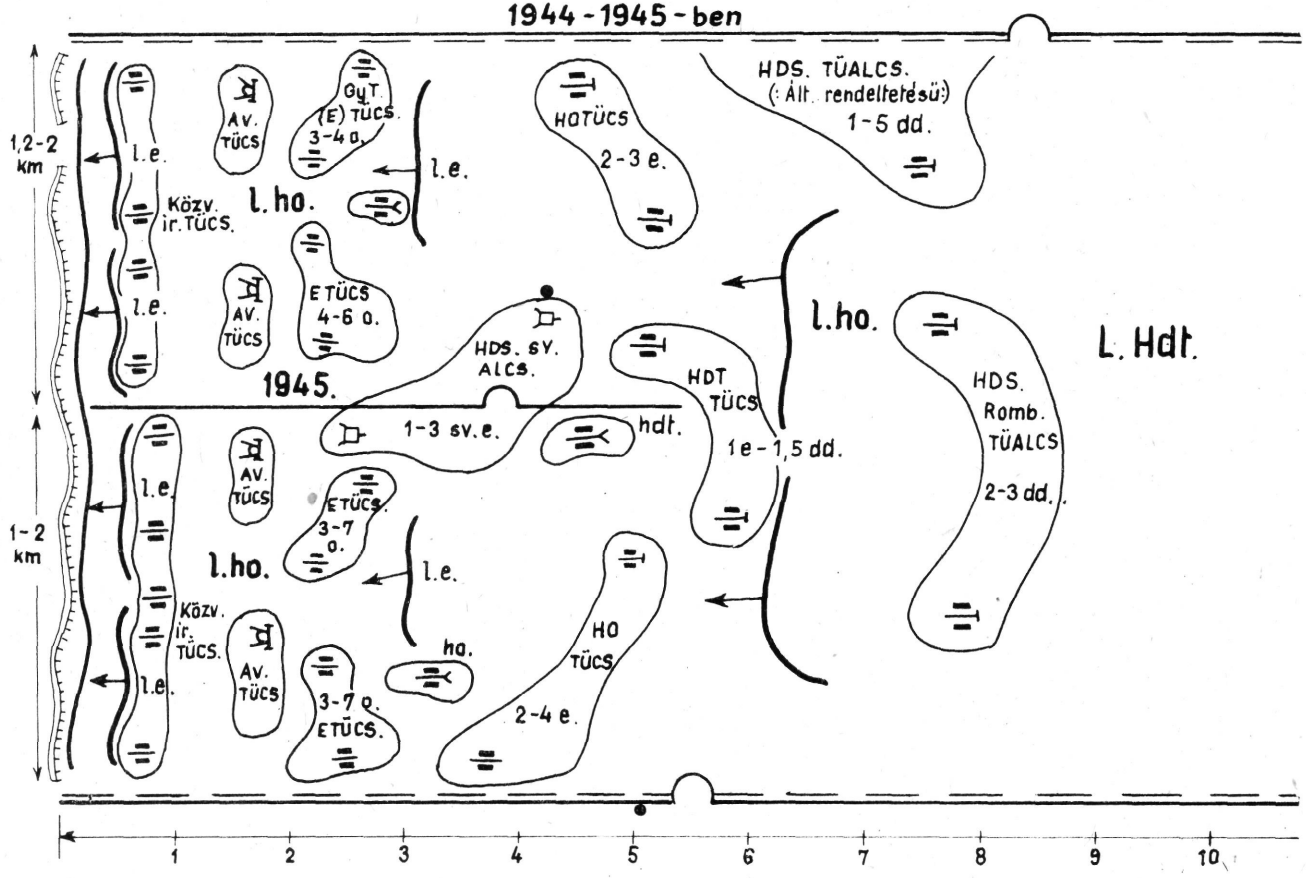

vetők mennyisége meghaladta a 30 000, illetve a 35 000, a berlini hadműveletben a 40 000 darabot.

A lövegek és aknavetők arcvonalkilométerenkénti sűrűsége a főcsapások irányában Belorussziában és a visztula—oderai hadműveletben elérte a 250—270, egyes irányokban a 300, a berlini hadműveletben pedig a 270—300, egyes irányokban a 350 darabot is.

1944-ben a lövegsűrűség növekedése ellenére a tüzérségi előkészítések idejét — mivel általában kevés volt a gyalogságot közvetlenül támogató harckocsi — úgy módosították, hogy a tűzcsapásokra fordított időt az eddigi 15—30 percről 40—65-re növelték.

A színlelt (megtévesztő) tűzáthelyezéseknél a szovjet csapatok eddig nem alkalmazott, új módszert vezettek be. A megtévesztő tűzáthelyezéskor a lövészek bábukat emeltek fel és hurrá kiáltással, valamint a géppuskák tüzének megnyitásával rohamot imitáltak. A tüzérség 50%-a pedig felkészült a meglepő tűzmegnyitásra. Az ilyen módszerrel alkalmazott megtévesztő tűzáthelyezések beváltották a hozzájuk fűzött reményeket, mert a német gyalogság kijött a fedezékekből és lőtte a felemelt bábukat, ugyanakkor a tüzérség hatalmas tűzcsapást zúdított rájuk.

A gyalogság és harckocsik rohamát 1,5—2 km-ig egyes és kettős tűzhengerrel, a továbbiakban kísérő tűzösszpontosítással és tűzösszpontosítással támogatták. Az ellenség figyelésének vakítására a tűzhenger előtt 700—800 m-re ködfüggönyt lőttek.

A belorussziai hadműveletben az 1. Balti és az 1. Belorusz Frontnál a tüzérségi támogatást az erdős-mocsaras terepen 1—1,5 km mélységig a tűzhenger és kísérő tűzösszpontosítás együttes alkalmazásával, a 2. és 3. Belorusz Frontnál pedig kettős tűzhengerrel oldották meg. A iași—kisinyovi hadműveletben a 2. Ukrán Frontnál 1,5—2 km mélységig kettős tűzhengerrel, a 3. Ukrán Frontnál egyes tűzhengerrel és kísérő tűzösszpontosítással támogatta a tüzérség a csapatok rohamát. Az 1,5—2 km mélységet követően mindenütt kísérő tűzösszpontosítást és a továbbiakban pedig tűzösszpontosítást lőtt a tüzérség.

A szovjet tüzérség 1944-ben több esetben — az ellenség megtévesztésére, hogy a tűz intenzitásából ne következtethessen roham megindulására — új módszert alkalmazott. A tüzérségi előkészítés végéről elhagyták a szokásos tűzcsapást és az ellenség védelmének rombolását, vagyis az élőerő és tűzeszközök lefogását egy időben, azonos tűznemmel hajtották végre a teljes mélységig. Majd a gyalogság és a harckocsik előremozgásától függően, rövid ugrásokkal, tűzhengerszerűen kísérték a támadó csapatokat. Ezt „kúszó" módszernek nevezték, igen jól bevált, de a nagy lőszerfogyasztás és a tűz nehéz, bonyolult vezetése miatt nem vált általánossá.

A németek 1945-ben a szovjet csapatok megtévesztésére kivonták erőiket a fővédőöv első állásából és csak a roham megindulásakor szállták meg. Ennek megakadályozására a szovjet parancsnokok a főerők támadásának megindulása előtt előrevetett zászlóaljakat alkalmaztak. Ehhez a tüzérség előkészítését két változatban tervezték meg:

a) amikor az előrevetett zászlóaljak ténykedése lehetőséget adott a támadás azonnali megindulásához. Ez esetben 25 perces tűzcsapás után az előrevetett zászlóaljakat egyenként 2—3 tüzérezred 60 percig, 1,5—2 km mélységig egyes tűzhengerrel kísérte. Ezt követően megindult a főerők támadása, melyet a tüzérség kettős tűzhengerrel támogatott. Ezzel a módszerrel például az 1. Belorusz Front 8. gárdahadseregének 29. lövészhadtesténél a visztula—oderai hadműveletben 1173 vagon lőszert takarítottak meg;

b) amikor az előrevetett zászlóaljak támadása nem sikerült. Ez esetben az

összes tüzércsoportok 25 perces tűzcsapás után folytatták a 70 percre tervezett tüzérségi előkészítést: 20 perc ismételt tűzcsapás, 30 perc lefogás és rombolás módszeres tüzeléssel, majd ismét 20 perc tűzcsapás. A rohamot 2,5—3 km mélységig kettős tűzhengerrel, a továbbiakban a gyalogság és a harckocsik kísérését 5—6 km mélységig kísérő tűzösszpontosítással támogatták. Ilyen volt például az 1. Belorusz Front 61. hadseregénél.

A visztula—oderai hadműveletben az 1. Belorusz Frontnál a gyalogság és a harckocsik harcának biztosítására nem a feladatok jellege szerint, hanem a harcászati elveknek megfelelően hoztak létre hadsereg-, hadtest-, hadosztály- és ezred-tüzércsoportokat.

Az 1. Belorusz Front 8. gárdahadseregénél a front-tüzérparancsnok utasítására a 6. áttörő tüzérhadtest parancsnoka vezetésével három hadsereg-tüzércsoportot kellett létrehozni, távolharc-, áttörő- és sorozatvető tüzércsoportot. Állományukba 12 tüzérdandár, 1 tüzérezred és 1 osztály tartozott, összesen 488 db 122 mm-es és ennél nagyobb űrméretű löveggel, akna- és sorozatvetővel, továbbá 108 darab M—30-as kerettel.[22]

Az 1. Ukrán Frontnál 100—100 lövegből — köztük nagyteljesítményűekkel — hadosztály-, ezredenként 13—16 tüzérosztályból 140—180 löveggel ezred-, továbbá 220—250 löveggel hadsereg-tüzércsoportokat szerveztek. Ekkor az 1. Ukrán Frontnál a lövészhadtestek zöménél nem hoztak létre hadtest-tüzércsoportot. A tüzérség csoportosítása azonban a támadás folyamán változott. A harcok folyamán a hadsereg-tüzércsoportok egyes részei átalárendelésre kerültek és menet közben hoztak létre hadtest-tüzércsoportokat is.

A közvetlen irányzásra kijelölt lövegeket a 8. gárdahadseregnél és a 62. hadseregnél hadosztály, illetve hadtest, a 33. hadseregnél pedig hadsereg méretben összpontosították közvetlen irányzású tüzércsoportokba.

Ilyen és ehhez hasonló alkalmazási változatok más hadműveletekben is előfordultak. Vagyis sablonmentesen igyekeztek a tüzérséget alkalmazni.

Az 1. Ukrán Frontnál a tüzérségi előkészítés időtartamát 107 percben állapították meg: 15 perc tűzcsapás, 40 perc lefogás és rombolás, 7 perc tűzcsapás, 30 perc újabb lefogás és rombolás, 15 perc megismételt tűzcsapás. A gyalogság és harckocsik harcának kísérését ugyanúgy tervezték meg, mint az 1. Belorusz Frontnál. A tüzérség feladatul kapta, hogy legyen készen tüzérségi előkészítésre, vagy az előrevetett zászlóaljak eredményétől függően a gyalogság támogatására, ha pedig szükséges, 7 perc időtartammal, az ellenség ellen-előkészítésének elfojtására.

A tüzérségi előkészítés időtartama 1944-ig (a nagyobb löveg- és lőszermennyiség mellett) 60—90 percről 100—140, egyes esetekben 160 percre növekedett. Erre azért volt szükség, mert az ellenség védelmének kiépítettsége és berendezettsége tökéletesedett, ami a háború utolsó évében egyre tovább fokozódott.

A lőszerhelyzet és a hatalmas (250—300, egyes hadműveletekben 350—400 arcvonalkilométerenkénti löveg- és aknavetősűrűség lehetővé tette, hogy a fontosabb hadműveletekben a meglepés biztosítására a tüzérségi előkészítés idejét 20—65 perces tűzcsapásra korlátozzák, melyben eredményesen alkalmazták a sorozatvető tüzérséget[23] és a légierőt is.

A háború folyamán a berlini hadműveletben vonták össze a legnagyobb mennyiségű tüzérséget. Az 1. és 2. Belorusz, valamint az 1. Ukrán Frontnál összesen több mint 45 000 löveget, aknavetőt összpontosítottak. Legjobban az 1. Belorusz Frontot erősítették meg, amelynek alárendelték a főparancsnokság

22 *Szanati J.*: A reaktív tüzérség fejlődése és harci akalmazása a második világháborúban. Honvédelem, 1968. 1. sz. 94. o.
23 Uo. 92—98. o.

tartalékából a 3., 4. és a 6. áttörő tüzérhadtestet, a 6. és a 22. áttörő tüzérhadosztályt, két sorozatvető hadosztályt, valamint ötvenkilenc önálló dandárt, ezredet és osztályt.

Tábori lövegek és aknavetők megoszlása a három frontnál (a légvédelmi lövegek nélkül)

Frontok	Aknavető 81—160 mm	Löveg 45—305 mm	Sorozatvető		Összesen: löveg, aknavető, kilövő és keret
			kilövő	keret	
2. Belorusz	3 567	5 061	339	488	9 455
1. Belorusz	7 288	9 697	737	779	18 501
1. Ukrán	6 638	8 012	544	518	15 712
Összesen:	17 493	22 770	1620	1785	43 668

Tüzércsoportokat a szervezési-harcászati elveknek megfelelően ezredtől hadseregig minden szinten létrehoztak, gyakran még a második lépcsőben levő ezredeknél is (a 2. Belorusz Frontnál). Ezáltal nem kellett átalárendelést eszközölni a harcbavetéskor, amely megkönnyítette a tüzérség vezetését és a gyalogsággal való együttműködést.

E hadműveletben teljes mértékben beigazolódott, hogy a sorozatvető tüzérséget — melynek harcászati-technikai jellegéből adódóan rendkívül szorosan együtt kell működnie a gyalogsággal — nem célszerű hadsereg tüzércsoportba beosztani.

A berlini hadműveletben az előző hadműveletekhez hasonlóan tervezték meg a tüzérség alkalmazását. Az 1. Belorusz Frontnál például az előrevetett zászlóaljak után a főerők is támadásba lendültek. A lefogás mélysége elérte a 10—12 km-t. A tüzérség 2 km mélységig kettős, majd ezt követően további 2 km-en egyes tűzhengerrel támogatta a gyalogságot és a harckocsikat. 1945-ben a roham támogatásának fő módszere a kettős tűzhenger volt. Ettől eltérően történt az 1. Ukrán Frontnál, ahol a szovjet csapatoknak a Neisse folyón való erőszakos átkeléssel egyetemben kellett áttörniük a németek védelmét. Ezért a tüzérségi előkészítés idejét (jelentősen növelve) 145 percre tervezték, amelyből 40 percet a folyón való átkelés előkészítésére, 60 percet az átkelés támogatására, 45 percet az átkelés utáni roham előkészítésére fordítottak. A roham támogatása az erdős terep miatt kísérő tűzösszpontosítással, a továbbiakban pedig tűzösszpontosítással történt.

Egyes hadműveletekben, mint például a kelet-poroszországiban, a 3. Belorusz Frontnál, a terep és az ellenség védelmének jellege miatt a gyalogságot és a harckocsikat 1800 méterig kísérő tűzösszpontosítással, a 2. Belorusz Frontnál pedig 1,5—2 km-ig kettős tűzhengerrel, majd kísérő tűzösszpontosítással támogatták.

A 3. Belorusz Frontnál a kísérő tűzösszpontosítással való támogatás a tavakkal, folyókkal, csatornákkal telített és erdőkkel, dombokkal átszegdelt terep miatt eltért az általánostól. A kísérő tűzösszpontosítás 1800 méteres mélységé-

ben három 500 méteres sávot és minden sávban két tűzösszpontosítási terepszakaszt jelöltek ki. A roham megindulásakor a tüzérség mindkét terepszakaszt lőtte, éspedig az elsőt tűzcsapással, a másodikat módszeres tűzzel. Amikor a gyalogság felzárkózott a terepszakaszhoz, a tüzérség, a tűznemeket váltakoztatva, a következő sávba helyezte a tüzet. „Szépséghibája" az volt, hogy a tüzet a terepszakaszokról nem minden esetben a gyalogság jelzésére, hanem előre meghatározott időkben helyezték át. Ez nehezítette a gyalogság és a tüzérség együttműködését, valamint korlátozta a lövészcsapatok kezdeményezését, rugalmasságát.

Az ellenség ellenelőkészítésének elhárítására — amennyiben várható volt — a hadseregparancsnokok rendszerint felkészültek. A 2. Belorusz Front 2. csapásmérő hadseregénél például az elhárítás tervében 3 perces tűzcsapás, 17 perces módszeres tűz és 5 perces ismételt tűzcsapás szerepelt, 0,3—0,4 lőszerjavadalmazás felhasználásával.

Az erősen megerődített védelem elleni tüzérségi támadásnál különböző változatok valósultak meg. A Königsberg ellen 800 méter széles sávban támadó 235. lövészhadosztály rohamát például 180 perces tüzérségi előkészítés vezette be. A hadosztály támadását 1600 méterig kettős tűzhengerrel kísérték. A tűzáthelyezés a fő terepszakaszon a gyalogság jelzésére, a közbeesőkön pedig a meghatározott idő elteltével történt.

A létrehozott rohamosztagokat 4—6 db 100 mm-en felüli löveggel, a lövészszázadokat 1—2 üteggel erősítették meg.

A szövetséges hadseregek csapatainál az 1. kanadai hadsereg 30. gyaloghadtestének sávjában, ahol a németek védelme megerődített volt, ötórás tüzérségi és légi előkészítést alkalmaztak. Az erődítmények rombolására négy órát fordítottak. Hasonló volt a helyzet 1944. október 1-én a Wurm folyónál, ahol a támadást négyórás tüzérségi előkészítés előzte meg, melyet kilencven perces légibombázás követett. Az arcvonalkilométerenkénti lövegsűrűség a főcsapások irányában rendszerint elérte a 100—130 darabot. De néhol csak 40—50 volt, mint például a 9. tábori hadsereg sávjában 1945. február 23-án a Ruhr folyón való átkeléskor, ahol a tüzérségi előkészítés is mindössze 45 percig tartott.

Lényegesen több volt a lövegmennyiség a 21. hadseregcsoport 30. gyaloghadtestének 1944. szeptember 17-én Eindhoven irányában végrehajtott támadásánál, ahol az arcvonalkilométerenkénti lövegsűrűség elérte a 200 darabot. A hadtest rohamát 6 km mélységig (mélyebben, mint a szovjet hadseregnél) tűzhengerrel támogatták. Ez azonban nem volt jellemző.

A főcsapás irányában támadó gyaloghadosztályok a németek védelmének jellegétől függően 1,5—4 km széles sávban támadtak. Ahol a védelem jellege megkövetelte, viszonylag keskeny szakaszon nagymennyiségű löveget vontak össze. Például a 2. angol hadsereg hollandiai és az 5. amerikai hadsereg Cassino-i hadműveletében mintegy 2—2 km-es szakaszon a lövegsűrűség arcvonalkilométerenként elérte a 400 db-ot.

A gyalogság és harckocsik támogatásának gyakoribb módszere a kevesebb lőszerfogyasztást igénylő kísérő tűzösszpontosítás volt. De ahol a németek védelmének kiépítettsége megkövetelte, alkalmazták a tűzhengert is. A támogatás mélysége általában nem haladta meg a 6 km-t.

*

A nagy támadó hadműveletekben, az áttörések megvalósításában, döntő szerep jutott a hadseregek és frontok gyorscsoportjainak, melyeket — bár gyen-

gébb összetételben — már Moszkvánál és Sztálingrádnál is sikeresen alkalmaztak.

A gyorscsoport bevetését azok az összfegyvernemi hadműveleti (harcászati) magasabbegységek biztosították, amelyek sávjában ütközetbe vetésre kerültek.

A moszkvai és a sztálingrádi ellentámadás idején az ellenség védelmének jellegéből adódóan a gyorscsapatok bevetésénél néhány perces tűzcsapás is megfelelt.

1943-ban az ellenség mély védelmi rendszerében a gyorscsoportokat csak fokozott tüzérségi biztosítással lehetett ütközetbe vetni. Kurszknál a harckocsihadseregek kevésbé sikeres alkalmazásának okai között éppen a nem megfelelően előkészített tüzérségi biztosítás és támogatás szerepelt. Eredményesebb volt az alkalmazásuk a bjelgorod—harkovi támadó hadműveletben, ahol az ellenség harcászati mélységének áttörésében csak a gyorscsoportok előrevetett osztagai vettek részt, melyeket megfelelően támogattak tüzérséggel.

A lvov—szandomiri hadműveletben a gyorscsoportok ütközetbe vetésének biztosítására az összfegyvernemi hadseregek parancsnokai 220—260 löveget különítettek ki. Az ütközetbe vetést 8—12 km mélységben több terepszakaszra tervezték meg. A tüzérség egy részével le kellett fogni az ellenség ütegeit és el kellett hárítani annak ellenlökéseit. Egy részével biztosítani kellett a bevetésre kerülő csapatok szárnyait, valamint a bevetés terepszakasza előtt 8—16 kilométerre kísérő tűzösszpontosítással és tűzösszpontosítással támogatni az előrenyomuló csapatokat.

A iași—kisinyovi hadműveletben a 6. harckocsihadsereg ütközetbe vetését öt ágyús dandár (170 löveg), a 18. harckocsihadtestét három ágyús dandár biztosította.

A visztula—oderai és a berlini hadműveletben tovább fokozták a gyorscsoportok tüzérségi biztosítását. A frontoknál a bevetés biztosítására és támogatására egy-egy vadászbombázó repülőhadosztályt is kijelöltek.

A harckocsihadseregek, a hadműveleti mélységben folyó tevékenységük biztosítására, az áttörő tüzérhadosztályokból tüzérdandárokat kaptak.

A szovjet hadsereg tábori tüzérségének alkalmazása a magyarországi támadó hadműveletekben

Tekintettel arra, hogy e tanulmány Magyarországon jelenik meg, illőnek tartjuk, hogy néhány sorban kitérjünk a Magyarországon is harcolt 2. és 3. Ukrán Front tüzércsapatai alkalmazásának jellemzőire.

A magyarországi hadműveletek — mint ismeretes — a szovjet—német arcvonal déli szárnyán, hadászatilag másodrendű irányban folytak. Ezért a lövészcsapatok más fegyvernemi csapatokkal való megerősítése messze elmaradt a hadászati főirányban harcolókétól. Ennek következtében az arcvonalkilométerenkénti erő- és eszközmennyiség, így a tüzérségi eszközök is, vagyis a löveg- és aknavetősűrűség — egy esetet kivéve — meg sem közelítette a főirányban harcoló csapatokét.

Ha összevetjük a hadászati főirányban és a hadászatilag másodrendű irányban harcolt frontok löveg- és aknavetőmennyiségét, láthatjuk a táblázatban, hogy a Magyarország területén tevékenykedett frontok jelentősen gyengébben voltak ellátva tüzérségi eszközökkel.

Tevékenység helye	Frontok	Mikor	Löveg- és aknavetőmennyiségek (db)
Hadászatilag másodrendű irányban[24]	2. Ukrán Front	1944. október—december	7000—7860
	3. Ukrán Front	1944. október—december	3977—5886
Hadászati főirányban[25]	2. Belorusz Front	1945. január közepe	14 720
	3. Belorusz Front	1945. január közepe	11 351

A debreceni hadműveletben (1944. október 6—28-ig) a 2. Ukrán Front csapatai széles arcvonalon támadtak. A főcsapás irányában a front első lépcsőjében a 6. gárda-harckocsihadsereg, a Plijev lovas-gépesített csoport és az 53. összfegyvernemi hadsereg támadott. A támadás október 6-án reggel, rövid tüzérségi és légi előkészítés után kezdődött.

Az 53. hadsereg csapatai 30 perces tüzérségi előkészítés (25 perc módszeres tűz, 5 perc tűzcsapás) után mentek át támadásba. A tüzérségi löveg- és aknavetősűrűség arcvonalkilométerenként a főcsapás irányában 22 darab volt.[26] A tüzérség a gyalogság és a harckocsik rohamát az ez ideig ritkán alkalmazott, nagy lőszerfogyasztást igénylő, fokozatosan erősödő „kúszó" tűzzel támogatta. A németek fő védőövének áttörésekor a főirányban ütközetbe vetésre került a 18. harckocsihadtest, melynek ütközetbe vetését a bevetési terepszakasz területén harcoló lövészhadtest tüzérsége biztosította. Ezt követően az áttörésbe előrevonták a Plijev lovas-gépesített csoportot, amely egy megkerülő manőverrel áttört Debrecen térségébe és ezzel nyugatról átkarolta az ellenség debreceni csoportosítását.

Jelentősen nagyobb mennyiségű tüzérség vett részt a németek Nagyszalonta (Salonta) körzetéből indított ellencsapásának elhárításában. E célból 1944. október 9—13-ig a 7. gárdahadsereg magasabbegységeit Marosvásárhely (Tirgu-Mureş), a 16. áttörő tüzérhadosztályt pedig Kolozsvár (Cluj) körzetéből Belényes (Beius)—Nagyvárad (Oradea)—Tenke (Tinca) körzetébe csoportosították át. A tüzérség Belényes (Nagyvárad DK 50 km) körzetébe érve szétbontakozott és október 12-én biztosította a 33. lövészhadtest ütközetbe vetését, amely a 6. harckocsihadsereggel és a lovas-gépesített csoport csapataival szétverte a németek nagyváradi csoportosítását és október 12-én felszabadították Nagyváradot, mellyel megnyílt az út Debrecen irányába.

A tüzércsapatok 350 km-es manőverének eredményeként 47 löveg és aknavető arcvonalkilométerenkénti sűrűséget hoztak létre, mellyel október 19-től 23-ig elhárították a német csapatok ellencsapását.

A németek Szolnok körzetéből mért ellencsapása következtében az 53. összfegyvernemi hadsereg csapatai Mezőtúr körzetében válságos helyzetbe kerültek. Ezért a 7. gárdahadsereg részeit, valamint egy áttörő tüzérhadosztályt, két páncéltörő dandárt és egy páncéltörő ezredet csoportosítottak át Mezőtúr körzeté-

24 Szovjetszkaja Artyillerija v Velikoj Otyeszecstvennoj Vojne 1941—1945. Moszkva, 1960. 530 o.
25 Uo. 591. o.
26 Uo. 531. o.

be. Ezek a csapatok október 19-ről 20-ra virradóra 150 km-es menetet hajtottak végre és 22-én reggel ütközetbe léptek a németek harckocsitámadásának elhárítására. Az átcsoportosított csapatok erős csapásokat mértek a németek ellencsapást mérő csoportosítására, azonban az ellencsapás elhárítására (október 19-től 23-ig) még Mezőtúr körzetébe kellett irányítani és harcbavetni egy áttörő tüzérhadosztályt, egy páncéltörő dandárt és egy páncéltörő ezredet. A hatalmas tüzércsoport létrehozásával mért nagyerejű tűzcsapásokkal elhárították a németek ellencsapását. A szovjet csapatok október 23-án elfoglalták Debrecent és október végére kijutottak a Tiszához, miközben kemény harcokat vívtak a németek Budapest körzetébe visszavonuló csapataival. A debreceni hadműveletben a német csapatok szétverésében hatalmas szerepet játszott a tüzércsapatokkal való magas szintű manőverezés.

A debreceni hadművelet eredményeként felszabadult Magyarország területének jelentős része és kedvező feltételek keletkeztek a támadás továbbfejlesztésére Budapest irányába.

A szovjet hadvezetés október 29-ére Tószegnél, a csapatoknak a Tiszán való átkelése biztosítására, 550 tüzérségi eszközt vont össze, melyek nyílt tüzelőállásból támogatták az átkelő csapatokat. A lövegek és aknavetők arcvonalkilométerenkénti sűrűsége 45, ugyanakkor a 7. gárdahadsereg más magasabbegységeinél, mint például a 25. gárda-lövészhadtest sávjában, összesen 23 darab volt.[27] A front balszárny-csapatai október végére széles arcvonalon átkeltek a Tiszán és mintegy 100 km széles, 90 km mély hídfőt foglaltak.

A budapesti hadművelet (1944. október 29—1945. február 13.).

A debreceni hadművelet befejezése után a szovjet főparancsnokság a következő elhatározást hozta: A 2. Ukrán Front erőivel Budapest általános irányban határozott csapást mérve szét kell verni az ellenség Duna—Tisza között összpontosított erőit és birtokba kell venni Budapestet.

A gyors támadást diktálta a Magyarországon kialakult politikai helyzet is.[28] Budapest gyors elfoglalása Magyarországnak a háborúból való gyors kilépését eredményezhette volna.

A szovjet hadvezetés *a budapesti hadművelet első szakaszában* (1944. október 29—november 26.) már erősebb tüzérségi csoportosításokat hozott létre. A 2. Ukrán Front tüzérségének 70%-a a 46. hadsereg, a 7. gárdahadsereg és az 53. hadsereg állományában volt.

A 46. hadsereg magasabbegységei október 29-én 30 perces tüzérségi előkészítés (5 perc tűzcsapás, 20 perc módszeres tűz és ismét 5 perc tűzcsapás) után mentek át támadásba az ellenség hevenyészett védelme ellen, ahol a lövegek és aknavetők arcvonalkilométerenkénti sűrűsége a 37. lövészhadtest sávjában elérte a 28 darabot. A 10. lövészhadtest sávjában például az ellenség védelmének jellege miatt nem terveztek tüzérségi előkészítést, csupán a roham előtt mértek 5 perces tűzcsapást. Ezt követően, az ellenség védelmének áttörése után, ütközetbe vetésre került a 2. gárda-gépesített hadtest, melynek bevetését egy könnyű tüzérdandár, a hadseregközvetlen tüzérség egy ágyús dandára, egy gárda-aknavetőezred és egy önálló légvédelmi tüzérhadosztály biztosította.

Ez a viszonylag erős tüzérség az ellenség védelme hadműveleti mélységében biztosította a gépesített hadtestet feladatának teljesítésében, valamint a németek Budapest DK irányából mért erős ellencsapásának elhárítását. A gyakori eső és a ködös idő erősen korlátozta a látási viszonyokat, ezért a támadó szovjet csapatok tüzérségének 70%-a nyílt tüzelőállásból, valamint közvetlen irányzású tűzzel támogatta a gyalogság és a harckocsik harcát.

27 Uo. 537., 554. o.
28 *Ölvedi Ignác:* A budai vár és a debreceni csata. Budapest, 1970. 146—165. o.

Ebben az időben a 7. gárdahadsereg szívós harcot folytatott a tiszai hídfő kiszélesítéséért és elfoglalta Szolnokot. Az ellenség erős ellenállása szükségessé tette, hogy a hadsereg sávjába egy tüzérhadosztályt és egy sorozatvető ezredet csoportosítsanak át. Ennek következtében a hadsereg főcsapásának irányában — melyet a 25. és 27. gárda-lövészhadtestek mértek — a lövegek és aknavetők arcvonalkilométerenkénti sűrűsége elérte a 100—130 darabot.

A szovjet csapatok november 11-én 20 perces tüzérségi előkészítés után (5 perc tűzcsapás az ellenség peremvonalára és a védelem közeli mélységében levő célokra, 10 perc tűzcsapás a védelem egész mélységére, 5 perc tűzcsapás a peremvonalra) mentek át rohamba és támadásukat a tüzérség 45 percig kísérő tűzösszpontosítással támogatta.

A 2. és 4. gárda-gépesített hadtestek ütközetbe vetését a 41. gárda- és a 61. ágyús tüzérdandár biztosította. A tüzérségi tűzhelyesbítéseket, vagyis a tüzérség vezetését harckocsikból, rádión keresztül valósították meg.

A budapesti hadművelet második szakaszában (1944. december 5—19-ig) a 2. Ukrán Front 46., 4. gárda-, 53. hadserege és 6. harckocsihadserege áttörte a németek védelmét Hatvan körzetében és ugyanakkor a 3. Ukrán Front 54. hadserege és 4. gárdahadserege Budapest D-en erőszakos átkelést hajtott végre a Dunán, szétverte a német csapatok csoportosítását és kijutott a Balaton és a Velencei-tó körzetébe.

A 7. gárdahadsereg a 2. Ukrán Front első lépcsőjében és főcsapásának irányában Vác É területéről Komárom általános irányba támadott; a hadsereg első lépcsőjében a főirányban támadó 25. és 30. gárda-lövészhadtestet egy áttörő tüzérhadosztállyal erősítették meg, így az áttörés szakaszán igen nagy (212 löveg és aknavető) arcvonalkilométerenkénti sűrűséget hoztak létre 76 mm-es és ennél nagyobb űrméretű lövegekből. Ez a sűrűség a 30. gárda-lövészhadtest sávjában elérte a 228 darabot. Ez volt a magyarországi hadműveletekben a legnagyobb tüzérségi arcvonalkilométerenkénti lövegsűrűség.[29] A szovjet csapatok 50 perces tüzérségi előkészítés után (5 perc tűzcsapás a peremvonalra, 25 perc módszeres tűz, 10 perc tűzcsapás az ellenséges ütegekre, majd 10 perc tűzcsapás a peremvonalra) mentek át támadásba. E hadműveletben új vonásként jelent meg, hogy az utolsó tűzcsapás nem 10, hanem 15 perces volt, vagyis a roham megkezdése után még 5 percig folytatódott, de nem a peremvonalra, hanem az ellenség védelmének mélységébe. Ezzel a módszerrel kiiktatták azt a tűzszünetet, amely a tüzérségi előkészítés befejezése és a roham támogatásának megkezdése között elvileg és gyakorlatilag is fennállt. A december 5-én megindult rohamot a tüzérség a terepszakaszról terepszakaszra történő kísérő tűzösszpontosítás módszerével támogatta.

A terepszakaszok közötti távolság 200—250 méter volt, melyet 30—40 percig lőtt a tüzérség, majd a következő terepszakaszra helyezte tüzét. Az ellenség védelmének mélységében a tüzérség biztosította a 6. harckocsihadsereg ütközetbe vetését, amely befejezte a védelem harcászati mélységének áttörését.

A 46. hadsereg sávjában Budapest D-en az átkelés szakaszára a 2324 lövegből és aknavetőből 1300 darabot vontak össze, amely arcvonalkilométerenkénti 152 löveg- és aknavetősűrűséget biztosított.

A hadművelet harmadik szakasza (1944. december 20-tól 30-ig). A 2. és 3. Ukrán Front 1944. december 26-án bekerítette az ellenség 180 000 fős budapesti csoportosítását, az ország fővárosát. Ebben az időben a 46. hadsereg, valamint nagymennyiségű tüzér magasabbegység és egység a 2. Ukrán Front alárendeltségéből a 3. Ukrán Front alárendeltségébe került.

29 Szovjetszkaja Artyillerija v Velikoj Otyecsesztvennoj Vojne 1941—1945. I. m. 558. o.

A 46. és a 4. gárdahadseregek sávjában jelentős mennyiségű tüzérségi eszközt vontak össze és a 46. hadseregnél a főcsapás irányában 6 km-es szakaszon 152, a 4. gárdahadsereg sávjában szintén 6 km-es szakaszon 182 löveg- és aknavetősűrűséget hoztak létre egy arcvonalkilométerre. Ezzel a löveg- és aknavetőmennyiséggel a tüzérségi előkészítés idején megbízhatóan le tudták fogni az ellenség védelmét 10—13 km mélységig,[30] melyben Székesfehérvár is bent foglaltatott. Az ellenség megtévesztésére nagy mennyiségben alkalmaztak lövegmaketteket, melyeket vándorlövegek tüzelésével álcáztak, s melyekre a németek gyakran heves tüzérségi tüzet zúdítottak.

1944. december 20-án 10.00-kor a 4. gárdahadsereg, a 46. hadsereg sávjában megkezdte a 65—40 perces tüzérségi előkészítést. A gyalogság és a harckocsik rohamát terepszakaszról terepszakaszra lőtt kísérő tűzösszpontosítással támogatták. Minden terepszakaszra 2—3 perces tűzcsapást mértek és 5—7 perces módszeres tüzet vezettek. Az első nap az ellenség védelmében 6 kilométert nyomultak előre. A következő nap a tüzérség fő feladata volt a hadsereg és a front gyorsan mozgó csoportja bevetésének biztosítása. 1944. december 20-án a 10. lövészhadtest sávjában a 46. hadsereg gyorsanmozgó csoportja, a 2. gárda-gépesített hadtest, 22-én pedig a 18. harckocsihadtest, a front gyorsanmozgó csoportja került bevetésre. Az erő- és eszközsűrűség a már ismert okokból kifolyólag igen alacsony volt. A 46. hadsereg áttörési szakaszán pl. egy arcvonalkilométeren mindössze 99 löveget és aknavetőt összpontosítottak. Valamivel jobb volt a helyzet a 4. gárdahadseregnél. Itt egy arcvonalkilométeren a főcsapás irányában 160 darabos löveg- és aknavetősűrűséget hoztak létre.[31] A 3. Ukrán Front 105 km-es sávjában a 76 mm feletti űrméretű lövegekből az átlagos arcvonalkilométerenkénti löveg- és aknavetősűrűség 14,5 volt.[32] A lőszerhiány következtében a felhasználást minimálisra korlátozták. A hadművelet első napjára 0,5, a tüzérségi előkészítésre pedig 0,3 lőszerjavadalmazást irányoztak elő. Mindez azt okozta, hogy ebben a hadműveletben sokkal alacsonyabb volt a támadás üteme, mint az eddigiekben. A tüzérségi előkészítést 60 percre tervezték. A 46. hadsereg áttörési szakaszán a tüzérségi előkészítést a végrehajtott harcfelderítés után 35 percre csökkentették. Ebből 15 perces tűzcsapást a peremvonalban felderített célokra, tüzérségi ütegekre és az ellenség közeli tartalékaira mértek. A roham tüzérségi támogatását 2 km mélységig kísérő tűzösszpontosítással tervezték. A továbbiakban a tüzérségi tűz megnyitása a zászlóaljparancsnokok kérésére történt. A gépesített hadtestek ütközetbe vetésének biztosítására 5 perces tűzcsapást terveztek.

A felső vezetés a hadosztályok közvetlen tüzérségét megerősítette 152 és 203 mm-es lövegekkel, melyek közvetlen irányzással lőtték a németek ellenállási csomópontjait. A nagy űrméretűek pedig a Székesfehérváron levő ellenséges támpontokat lőtték.

Amikor még távoli volt a Budapesten levő ellenséges csoport bekerítése, a 2. Ukrán Front parancsnoka elrendelte, hogy 1944. december 9-én 07.30 perctől nagy teljesítményű lövegekkel lőni kell az ellenség Budapesten levő katonai objektumait. A 203 mm-es 105. tarackos tüzérdandár Dunaharaszti körzetéből részletesen kidolgozott terv szerint módszeres tűzzel lőtte az ellátó állomásokat, pályaudvarokat, fegyver- és gépkocsibázisokat, rádióállomásokat, laktanyákat, hidakat és repülőtereket. Ezekre az objektumokra összesen 640 db nagy hatóerejű tüzérségi lövedéket lőttek ki.

30 Uo. 559. o.
31 A hadművészet története. Tankönyv (tervezet) III. k. I. rész Zrínyi Miklós Katonai Akadémia, Budapest, 192. o.
32 Szovjetszkaja Artyillerija v Velikoj Otyecsesztvennoj Vojne 1941—1945 I. m. 653. o.

Az objektumokra 07.30—22.00 óráig, majd 24.00-tól 07.30-ig egyidejűleg 1—4 nagy teljesítményű üteg 10—30 percig tűzcsapással, vagy módszeres tűzzel vezette a tüzet. Szünet nélkül lőtte a szovjet tüzérség a repülőtereket, a csepeli üzemet, az ellátó és rádióállomásokat. Egy nagy teljesítményű üteg naponta nem több, mint 12 lövedéket lőhetett ki, eredményeként mégis erősen romlott a városban levő ellenség csapatainak morális helyzete.[33]

A hadművelet negyedik szakasza (1945. január 1—február 13.) a városban folyó utcai harcokkal volt telített és az ellenség teljes megsemmisítéséig tartott. Az ellenség budapesti csoportosítása bekerítésének külső arcvonalán a felmentési kísérletek elhárítására a bekerített ellenség felszámolásáig és a bécsi hadművelet megindulásáig a szovjet csapatok védelembe mentek át. Így alakult ki a balatoni védelmi hadművelet, mellyel külön tanulmányban foglalkozunk.

*

A második világháborúban a tüzérség alkalmazása tovább tökéletesedett. Míg az első világháborúban a hosszú, 10—15 napos tüzérségi előkészítés idején kilőtt több millió lövedékkel a védő teljes megsemmisítésére törekedtek, addig a második világháborúban lemondtak arról, hogy a védő erőit és eszközeit teljesen megsemmisítsék (különben is, ez megvalósíthatatlan). A tüzérségi tűz súlyát a védelem lefogására helyezték, ezzel lehetőséget teremtettek a tüzérségi előkészítés idejének jelentős csökkentésére.

Az első világháborúban is törekedtek a lövegek összevonására, azonban nem összpontosították eléggé tüzüket az áttörési szakaszra (Verdun alatt a németek 7 nap alatt 4 millió lövedéket lőttek ki, a tűz sűrűsége egy perc alatt egy arcvonalkilométerre 56 lövés volt. A Visztula—Oderánál a tüzérség hétszerte kevesebb, vagyis 600 000 lövedéket lőtt ki, azonban a tűzsűrűség egy arcvonalkilométeren 608 lövedék volt.) A lövegsűrűség növelése mellett a tűz összpontosításával lehetőség adódott az előkészítés idejének további csökkentésére.

Különböző államok lövész-, illetve gyaloghadosztályainak tüzérsége által össztűzzel kilőhető lövedék súlya a háború végén

Az össztűzzel kilőhető lövedék súlya kilogrammban	Hadosztályok				
	szovjet	német	USA	angol	japán
	2040	1940	1615	1509	1046

A szovjet tüzérség fejlődésében jelentős helyet foglal el az 1942. január 10-i direktíva, melyben meghatározták a tüzérség helyét és szerepét a támadó hadműveletekben, többek között a tüzérség és tüzének összpontosítását a főcsapások irányában, valamint a szoros együttműködését a többi fegyvernemi csapatokkal a roham, valamint a mélységi harcok idejére.

A tüzérség nemcsak a rohamot készítette elő, hanem tűzhengerrel, kísérő tűzösszpontosítással és tűzösszpontosítással támogatta a gyalogságot és harckocsikat az ellenség védelmének mélységében.

A tüzérségi előkészítés ideje a háború kezdetén a rendelkezésre álló kevés lőszer miatt, valamint az ellenség védelmének jellegéből adódóan, rövid volt. E két körülmény változásával az előkészítés ideje hosszabb lett. Egyes helyeken,

33 Uo. 564. o.

mint például Königsbergnél, három óra, a karéliai frontoknál 3 óra 32 perc volt. A berlini hadműveletben az 5. csapásmérő hadseregnél az éjszakai előkészítés mindössze 20 perces volt, de a háború végére nagy általánosságban is 20—40 percre csökkent, melyet lehetővé tett a hatalmas mennyiségű tüzérségi eszköz összevonása és a jó lőszerellátás.

A tüzérség egyik alapvető feladata az ellenség tüzérsége elleni harc volt. A háború kezdetén e feladat megoldása a nagy teljesítményű lövegek kis száma miatt nagy gondot okozott, de a kedvezőtlen lőszerellátás is a nehézségek között szerepelt. A háború folyamán e vonatkozásban is kedvezőbbre fordult a helyzet. A kialakult tapasztalat szerint ugyanis egy ellenséges üteg megsemmisítéséhez 800—1200 lövedékre volt szükség.

A tüzérség tüzét, különösen a tüzérségi támadás bevezetésétől, front- és hadseregméretben tervezték, ami helyesnek bizonyult. A tűz vezetését a tüzérségi előkészítések időszakában rendszerint a hadműveleti magasabbegységek parancsnokai irányították, utána a tűz vezetése a tüzércsoportparancsnokok kezébe ment át.

A tüzérség tüzét az ellenség védelmének mélységében folyó harcoknál, különösen az üldözések időszakában, rendszerint decentralizálták.

A tüzércsapatok vezetése jelentősen megjavult, rugalmasabb lett az 1942. november 18-án kiadott utasítás hatására, amelyben a tüzérfőnökök parancsnoki jogkörrel lettek felruházva, hatáskörük kiszélesedett.

A folyón való erőszakos átkelésekkor a tüzérség vezetése az átkelések időszakai szerint változott. Például a Sztyeppei Front 51., 52., 53. és az 5. gárdahadseregénél az 1943. szeptember 20-a körüli napokban a Dnyeperen Cserkaszi—Kremencsug körzetébe való átkelés tüzérségi előkészítésekor és az átkelés folyamán a tüzérség vezetése a hadtest-, illetve a hadsereg-tüzérparancsnok kezében összpontosult. Közvetlen az átkelés után, a lövészegységek (alegységek) parancsnokai irányították a tüzércsapatokat és ez a decentralizált vezetés addig tartott, amíg a tüzércsapatok zöme és a vezetési pontok át nem keltek a folyó jobb partjára. Az összeköttetés az átkelés kezdetéig vezetékes úton, az átkelés folyamán rádión keresztül valósult meg. Előfordultak esetek, mint például az 5. gárdahadseregnél, hogy az átkelés alatt is távbeszélő összeköttetés volt a Dnyeper vizébe helyezett szigetelt vezetéken.

A nagyszámú löveg az ellenségnek csak az első és második állását volt képes lefogni, mert a lövegeknek csak 30—40 százaléka volt minőségi (azaz 100 mm feletti). A tüzérség 60—70%-ának a kis lőtávolság miatt a roham megindulását követően hamarosan állást kellett változtatnia. Ezért a harmadik állásban levő ellenséget egyáltalán nem, vagy csak gyengén fogták le, aminek következménye a harcászati mélység viszonylag lassú áttörése lett.

A lőszerellátás a hadműveletek döntő tényezője, amely függ a hátország termelésétől, valamint a hadtápszervek szállítási teljesítményétől.

A háború kezdetén a lőszerelégtelenség főleg abból eredt, hogy az üzemek nem tudták teljesíteni a lőszergyártási tervet. Ezért a frontok lőszerjavadalmazása mindössze 0,5—1,6 volt. 1942 őszére javult a helyzet és a sztálingrádi ellentámadásnál már 1,5—2,5 javadalmazás volt a frontoknál, de a felhasználást továbbra is korlátozták. A hadosztálytüzérség az első hadműveleti napon 1—1,5, a második napra 0,5 javadalmazást használhatott fel. Kurszknál is hasonló volt a lőszerhelyzet, de már nem kellett szigorú korlátozásokat alkalmazni.

A további hadműveletekben is előfordultak lőszerkorlátozások, amelyek azonban már nem a hátország termeléséből, hanem a hadműveleti területen előforduló szállítási nehézségekből adódtak.

Az amerikai és angol hadvezetés a háború folyamán nem szerzett olyan gaz-

dag tapasztalatokat, mint a szovjet hadvezetés, ami abból adódott, hogy a nyugati hadszíntéren jelentősen gyengébb, kevésbé ellenálló német csapatokkal kellett megütközniük. Ennek ellenére néhányszor „elő kellett venni" tüzérségüket, bármennyire is igyekeztek azt légierővel pótolni.

A szövetségesek hadvezetése a csapatok támogatásánál a tüzérséggel szemben a légierőt helyezte előtérbe. Fejlett hadiiparuk folytán meg is tehették, de ezt az irányzatot követelte földrajzi helyzetük is. Ezért fejlesztették elsősorban tengeri haderejüket és a légierőt. Ugyanis a légierő egyformán képes támogatni a szárazföldön és vízen harcoló csapatokat. Ez volt az alapvető ok, amiért a légierő fejlesztését és támogatását helyezték előtérbe.

A fegyvernemek aránytalan fejlesztése kockázatos, mert egy adott helyzetben megbosszulhatja az egyik vagy másik elhanyagolását. A tüzérségnek a légierővel szemben sok egyéb tényező mellett van egy nagy előnye: a légierő kedvezőtlen időben nem alkalmazható, ellenben a tüzérség alkalmazását nem befolyásolja az időjárás. Ha a csapatok támogatása a légierőre van alapozva, kedvezőtlen időben elégtelen lesz a tűzerő biztosítása. Ilyen helyzet állt elő 1944. novemberében Metz környékén, ahol a kedvezőtlen idő miatt a 3. tábori hadsereg csapatai légi előkészítés nélkül, csak gyenge tüzérségi támogatással — nagy veszteségekkel — voltak kénytelenek támadni.

A szövetséges hadseregek tüzérségüket a partraszállást követő támadó hadműveletekben általában a szovjetekhez hasonlóan hadosztály-, hadtest- és hadsereg-tüzércsoportokban alkalmazták. A hadműveleteket rendszerint hosszabb-rövidebb ideig tartó légi és tüzérségi előkészítés előzte meg. Volt, amikor a támadást alapvetően légi előkészítéssel kezdték, melyben a tüzérség ténykedése csak rövid tűzcsapásra korlátozódott, így például St. Lo körzetében 1944 júliusában, ahol a légierő az áttörési szakaszra hatalmas mennyiségű bombát zúdított, négyzetkilométerenként mintegy 350 tonnát.

A szövetségesek és a németek átlagos lövegsűrűsége nem érte el a szovjetekét, ugyanakkor a tüzérségi előkészítésre fordított időtartam jelentősen hosszabb volt. A szovjet tüzérség több löveggel, rövidebb idő alatt, míg a többi államok kevesebb löveggel hosszabb ideig lőttek ki kb. ugyanakkora lőszermennyiséget. A szovjet tüzérség egy időegység alatt leadott tűzsűrűsége tehát magasabb volt. Ez pedig az élőerő és a tűzeszközök megbízható lefogása, valamint a támadás ütemének növelése szempontjából nem volt közömbös.

A szovjet tüzérség a nyugatiakkal szemben többet manőverezett keréken, mint röppályával. A szovjet tüzérség a gyalogság legkisebb beékelődésére is azonnal előrevonta közvetlen irányzású lövegeit. Ezáltal sok lőszert takarított meg. Hasonló feladatokat a németek közvetett irányzással, vagyis röppálya-manőverezéssel igyekeztek megoldani.

A második világháború hadműveleteiben a hatalmas mennyiségű gyorstüzelő löveg rengeteg lőszert fogyasztott. Összehasonlításként az első világháború végén a német, francia és az angol tüzérség havi átlagos lőszerfelhasználása 7 millió darab volt. A második világháború első időszakában a német tüzérség havi lőszerfogyasztása 2,5 milliót tett ki, a Nagy Honvédő Háborúban pedig a szovjet tüzérség havi lőszerfelhasználása 17 millió darab volt.

A Nagy Honvédő Háborúban a szovjet tüzérség több mint 8, a német tüzérség pedig 5,3 millió tonna lőszert lőtt ki.

A tüzérségi eszközök mennyiségi növekedése lehetővé tette, hogy az arcvonal-kilométerenkénti löveg- és aknavető- (sorozatvető) sűrűség időszakokról időszakokra jelentősen emelkedjen. A moszkvai ellentámadásnál 1941 decemberében a hadműveleti általában 8—16, a harcászati valamivel magasabb, 10—20 volt. Valamelyest már javult a helyzet az általános támadás időszakában, a 03. számú

direktíva hatására is, mert a hadműveleti sűrűség elérte a 40—60, a harcászatié pedig egyes lövészhadosztályok sávjában a 69 darabot. A sztálingrádi ellentámadás időszakában a harcászati sűrűség 80—90, a hadműveleti 38—108, a bekerített ellenség felszámolásánál a harcászati 300, a hadműveleti pedig a 65. hadseregnél 203 darab volt. A kurszki ellentámadásban egyes lövészhadosztályoknál 240—260, egyes hadseregeknél 180—270 db volt az arcvonalkilométerenkénti lövegsűrűség. E hadműveletben már, amint látható, majdnem azonos a harcászati és a hadműveleti sűrűség. Ez a nagy mennyiségben felvonultatott tüzér-magasabbegységek eredményeként jöhetett létre. A belorussziai és a lvov—szadomiri hadműveletben a harcászati és hadműveleti sűrűség szinte azonos, 190—310 darab volt; a visztula—oderai és a berlini hadműveletekben a harcászati sűrűség egyes lövészhadosztályoknál és hadtesteknél feltűnően magas 270—420 (sőt volt ahol 600)[34], a hadműveleti pedig 250—350 löveg és aknavető volt.

A második világháborúban ugyanis nagy tüzér-magasabbegységeket, tüzérhadosztályokat, tüzérhadtesteket hoztak létre, melyek gyors hadműveleti — sőt hadászati — manővereket hajtottak végre az egyik hadászati irányból a másikba. Példa erre a 7. tüzérhadosztály átmanővereztetése 1944 júliusában Ukrajnából Karéliába, 2000 km távolságba; augusztus elején ugyanez a hadosztály öt nap alatt manőverezett át délre, a iași—kisinyovi hadművelethez. Továbbá a Belorusszia hadműveletben a 4. áttörő tüzérhadtest és több önálló tüzéregység és magasabbegység az 1. Belorusz Front jobb szárnyáról a bal szárnyra végrehajtott hadműveleti manőverét nyolc nap alatt hajtotta végre 600—660 km távolságra, a breszt—lublini hadművelet biztosítására. A berlini hadműveletben az 1. Ukrán Front arcvonalán ugyancsak jelentős hadműveleti manővert hajtott végre a tüzérség a Teltow csatornához, amikor a 10. áttörő tüzérhadtest, a 25. áttörő tüzérosztály, a 3. sorozatvető hadosztály és a 8. páncéltörő tüzérdandár 15—25 óra alatt 100—180 km-re manőverezett át a hadművelet biztosítására.[35]

A nagy tömegű tüzérség alkalmazása az ellenség pusztításában meghatározó szerepet játszott, ezért a légierő és a harckocsi seregtestek mellett hadműveleti tényezővé vált. Különösen vonatkozik ez a szovjet hadsereg tüzérségére, amely 1942-ben a tüzérségi támogatásról — a tüzérség helyének és szerepének megfelelően — a tüzérségi támadásra tért át.

34 Berlin ostrománál az 1. Belorusz Front egyes szakaszain 610 db löveg és aknavető volt arcvonalkilométerenként. Die russiche Artillerie. (Der schweizer Artillerist, 1947. évf. 24. o.). Továbbá *Konyev*, a Szovjetunió marsallja írja A negyvenötös esztendő c. könyvének (Budapest, 1968.) 157. oldalán: 1945. április 24-én a Teltow csatornánál „... az áttörés fő szakaszának arcvonalán négy és fél kilométer szélességben kb. ezer löveget, aknavetőt és rohamlöveget vontunk össze. Az arcvonal egy kilométeres szakaszára 650 löveg jutott! Ilyet az egész háborúban eddig nem láttam!"

35 Szovjetszkaja Artyillerija v Velikoj Otyecsesztvennoj Vojne 1941—1945. I. m. 752. o.

Йожеф Санати

ПОЛЕВАЯ АРТИЛЛЕРИЯ СОВЕТСКОЙ АРМИИ В НАСТУПАТЕЛЬНЫХ ОПЕРАЦИЯХ ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ

Резюме

В вводной части статьи автор анализирует роль артиллерии в различные периоды первой мировой войны. Он подчеркивает, что механизация армии в крупном масштабе, массовое появление танков и самолетов привели к необходимости пересмотра существовавших до сих пор форм применения полевой артиллерии. Автор характеризует взгляды различных государств о применении артиллерии в 1930-х годах и излагает военную теорию относительно войны будущего, когда вследствие крупного масштаба механизации армий войны будут носить маневрирующий характер, и наступательные армии будут вынуждены преодолевать лишь оборону системы опорных пунктов, для преодоления которой они будут нуждаться в гораздо меньшей плотности стволов.

Автор рассматривает, какие изменения были вынуждены внести на основаниии практики первого периода второй мировой войны в противоположность с принятыми до сих пор теоретическими концепциями. Автор характеризует опыт, связанный с применением тиллериина в советско-финнской войне и в походах фашистской немецкой армии. Дает анализ количества стволов Советского Союза и фашистской Германии, соотношение сил по состоянию на весну 1941 года. Автор показывает, какое место и роль отводило немецкое военное руководство артиллерии в дальнейшем ходе войны, что иллюстрирует на примерах и пытается подтвердить фактами.

Автор рассматривает, какие усилия были предприняты советским военным руководством для ликвидации неблагоприятного соотношения сил, сложившегося в первый период Великой Отечественной войны, как оно изыскивало наиболее лучшие и благоприятные методы применения полевой артиллерии, что по своему материально-техническому положению того времени еще не могло или лишь в меньшей мере могло осуществить. Автор дает анализ того, как во второй период Великой Отечественной войны качественное и количественное изменение артиллерии позволило соответственно требованиям войны сформировать и постепенно ввести наилучшие формы и методы её применения. В то же время автор показывает, как применялось фашистское немецкое военное руководство к принципам советского военного искусства, изменившимся уже благодаря всё более благоприятного складывания в пользу советской армии соотношения сил, а также и то, как изменяющиеся обстоятельства принудили немецкое военное руководство совершенствовать свою артиллерию.

В статье анализируются условия, позволившие советскому военному руководству разработать в ходе следовавших друг за другом наступательных операций наиболее успешные варианты применения полевой артиллерии и разгромить нацистскую немецкую армию, опиравшуюся на глубокую оборону. Автор указывает на знаичительное преимущество советской артиллерии, характеризует её маневры, носившие стратегический характер, и гигантского масштаба сосредоточения. В статье приводится сопоставление применения артиллерии в операциях, проводившихся войсками союзных армий на западном фронте и на советско-германском фронте.

Отдельный раздел статьи рассматривает, как применяло советское военное руководство полевую артиллерию на второстепенном стратегическом направлении, в основных наступательных операциях (дебреценской и будапештской), проходивших на территории Венгрии.

В заключение автор обощает опыт, приобретенный в применении полевой артиллерии во второй мировой войне, выделяя те изменения, которые были новыми по сравнению с первой мировой войной.

József Szanati

DIE FELDARTILLERIE DER SOWJETARMEE IN DEN OPERATIONEN DES GROSSEN VATERLÄNDISCHEN KRIEGES

Resümee

In der Einführung seiner Studie analysiert der Autor die Rolle der Artilleriewaffengattung in den verschiedenen Perioden des Ersten Weltkrieges. Er weist daraufhin, dass die bedeutende Mechanisierung der Armeen, die massenhafte Erscheinung der

Panzerwagen und Flugzeuge, die Überprüfung der bisherigen Anwendungsformen der Feldartillerie für notwendig machten.

Der Autor führt weiter die Ansichten der verschiedenen Staaten in den dreissigen Jahren von der Verwendung der Artillerie und die Militärdoktrin hinsichlicht des künftigen Krieges vor, nach denen die Kriege, zufolge der hochgradigen Mechanisierung der Armee, einen manövrierenden Charakter haben werden und die angreifenden Armeen für die Bekämpfung der nur stützpunktmässig ausgebauten Verteidigung der nur stützpunktmässig ausgebauten Verteidigung gezwungen werden, wobei sie eine wesentlich kleinere Geschützmassierung brauchen werden. Er überprüft auch, dass die Praxis der ersten Periode des Zweiten Weltkrieges den bisher angenommenen theoretischen Vorstellungen gegenüber welche Veränderungen brachte. Er deutet auf die Erfahrungen des sowjetisch—finnischen Krieges und der Feldzüge des faschictischen deutschen Wehrmacht hin. Er analysiert die Geschützmenge der Sowjetunion und des Deutschlands, die zwischen ihnen bestehenden Kräfteverhältnisse, im Frühjahr 1941, und die Frage: welchen Platz und welche Rolle beabsichtigte die deutsche Kriegführung im weiteren Verlauf des Krieges der Artillerie schenken und all diese strebt er mit Beispielen unterstützen.

Der Autor beschäftigt sich mit den Fragen, welche Kraftanstrengungen musste die sowjetische Kriegführung in der ersten Periode des Grossen Vaterländischen Krieges entfalten um die ungünstigen Kräfteverhältnisse zu beseitigen und wie suchte sie die besten und günstigsten Methoden der Verwendung der Feldartillerie, welche der damaligen material-technischen Lage zufolge teilweise gar nicht, teilweise nur in geringerem Masse gelungen war. Der Autor schildert weiterhin: wie ermöglichte die quantitative und qualitative Veränderung der Artillerie in der zweiten Perodie des Grossen Vaterländischen Krieges die Entwicklung und stufenweise Einführung der den Erfordernissen des Krieges entsprechenden besten Anwendungsformen und Methoden und führt vor, wie passte sich die deutsche Kriegführung den veränderten sowjetischen kriegskünstlerischen Grundprizipien an, die aus der günstigen Entwicklung der mehr und mehr steigernden sowjetischen Kräfteverhältnisse entstanden waren und wie bezwang sie sich unter den veränderlichen Umständen die deutsche Artillerie weiterentwickeln zu lassen. Die Studie befasst sich mit den Umständen, die es ermöglichten, dass die sowjetische Kriegführung im Laufe der Durchführung der nacheinander folgenden Angriffsoperationen die erfolgreichsten Varianten der Anwendung der Feldartiellerie erarbeiten und dadurch die an die tiefgegliederten Systeme stützende deutsche Armee zerschlagen konnte. Dabei stellt er das bedeutende Übergewicht, die strategischen Manöver und die riesigen Massierungen der sowjetischen Artiellerie vor. Er vergleicht weiter die Verwendung der Artillerie am westeuropäischen Kriegsschauplatze der Alliierten mit jener in dem Operationen an der sowjetisch—deutschen Front.

In einem besonderen Kapitel verhandelt der Autor, wie wendete die sowjetische Kriegführung in den wichtigeren Angriffsoperation im Ungarn (Debrecen, Budapest), also in einer strategisch zweitrangigen Richtung die Feldartillerie an.

Am Ende seiner Studie resultiert der Autor die Erfahrungen des Zweiten Weltkrieges, hervorgehoben die Veränderungen, die in der Verwendung der Feldartillerie dem Ersten Weltkrieg gegenüber als Neuerungen auftraten.

KÖZLEMÉNYEK

T. NELLES

A NÉMET DEMOKRATIKUS KÖZTÁRSASÁG NEMZETI NÉPHADSEREGE, A SZOVJETUNIÓ FEGYVERES ERŐI ÉS A TÖBBI SZOCIALISTA HADSEREG FEGYVERES SZÖVETSÉGÉNEK FEJLŐDÉSÉHEZ

A Német Demokratikus Köztársaság fennállása 30. évfordulójának előkészítése során a dolgozók kiemelkedő eredményekkel járultak hozzá a szocializmus hatalmának további erősítéséhez. Az évforduló alkalmából a társadalmi élet minden területén mérleget készítettek. Az a tudat, hogy az NDK megalapítása és fejlődése történelmi és nemzetközi horderejű, a mai és a jövendőbeli feladatok megoldásánál a politikai felelősségérzet és a forradalmi harcosság döntő hajtóerejének bizonyul. Hiszen minduntalan igazolódik, hogy helyes az az út, amelyet — élén harcos marxista—leninista pártjával és szövetségben az egész dolgozó néppel — munkásosztály jár, amióta a Szovjetunió felszabadította a fasizmus alól. Ezt az utat az 1978 elején kiadott „A NSZEP története" szerint teljes egészében „a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet világtörténelmi korszakának — amelyet a Nagy Októberi Szocialista Forradalom nyitott meg — jellege és törvényszerűségei" határozzák meg.[1]

Miként összességében az NDK gyarapodása és fejlődése, ugyanúgy fegyveres védelme is elválaszthatatlanul egybeforrt a szocialista világrendszernek és fő erejének, a Szovjetuniónak a fejlődésével. A szovjet fegyveres erők németországi hadseregcsoportja az első naptól fogva, amióta a Hitler-ellenes koalíció határozata értelmében az egykori német állam területén állomásozik, hogy biztosítsa a nehezen kivívott békét, védelmezi a német nép érdekeit. Éveken át egyedül viselte a felelősséget az NDK-ban az antifasiszta-demokratikus átalakulás és a szocializmus alapjainak lerakása külső védelméért. Mint „annak a szovjet hadseregnek egyik elővédje", melynek egységeit és alegységeit, hála az SZKP és a szovjet kormány fáradhatatlan gondoskodásának, „a legújabb harci technikával" szereltek fel és „magasan képzett káderekkel" töltötték fel,[2] a németországi szovjet hadseregcsoport mindazokban a válságos helyzetekben, amelyeket az imperialista körök azért idéztek fel, hogy semmissé tegyék a német nép történetének történelmi fordulatát — ez egyúttal Európa történetének is fordulópontja —, a kijózanító erő szerepét játszotta, amely a legfékevesztettebb revansisták és háborús uszítók észheztérítéséhez vezetett. Ezzel döntően hozzájárult a népeknek egy új világháború kirobbanása ellen vívott harcához.

Az ötvenes évek közepén még inkább a szocializmus javára változtak meg a

1 Geschichte der SED. Abriss. (A NSZEP története. Vázlat) Berlin, 1978. 222. o.
2 Auf Gefechtsposten. Ein Buch über die Gruppe der Sowjetischen Streitkräfte in Deutschland. (Harcálláson. Könyv a Németországi Szovjet Hadseregcsoportról) Berlin, 1977. 11. o.

nemzetközi erőviszonyok. Ennek hatására a különböző politikai és társadalmi rendszerű államok tartós békés egymás mellett élésének új távlatai nyíltak. Egyidejűleg az USA és más kapitalista országok uralkodó körei keményebb irányvonalat követtek, hogy a szocializmust mind közvetlen katonai beavatkozással, mind ellenforradalmi akciókkal gyengítsék és visszaszorítsák. Világosan megmutatkozott az imperialistáknak az a törekvése, hogy szocialistaellenes és békét fenyegető politikájuk csapásának irányát egyre inkább Európába helyezzék át. Így az 1954 októberi Párizsi Szerződés megkötésével és az NSZK-nak a NATO-ba való bevonásával nemcsak kiépítették az agresszív imperialista paktumot, hanem számszerűleg legerősebb, támadásra kész katonai egységeiket közvetlenül a szocialista világrendszer közép-európai határaira tolták előre. A szélsőségesen kommunistaellenes, soviniszta és militarista erők az NSZK-ban mind elbizakodottabban léptek fel. Ennek az imperialista német államnak a kormányzata hivatalosan legfontosabb közeli céljának nyilvánította az NDK-nak, továbbá a Lengyel Népköztársaság, a Csehszlovák Köztársaság és a Szovjetunió nagy területeinek annexióját.

Ez a helyzet az európai szocialista államok további lépéseit tette szükségessé, hogy megtartsák és biztosítsák a békét. 1955 májusában aláírták a barátsági, együttműködési és kölcsönös segélynyújtási Varsói Szerződést. Csak a belső fejlődés és a több éves sokoldalú együttműködés során megizmosodott rendíthetetlen politikai és katonai szövetség szavatolhatta megbízhatóan az adott körülmények között a szocialista közösség és minden egyes tagországának megbízható biztonságát.

A nevezetes varsói konferenciának ez az alapgondolata és a hozott határozatokban való egyetértés különösen történelmi horderejű volt az NDK számára. Néhány nappal később az NDK Népi Kamarája előtt Otto Grotewohl miniszterelnök kijelentette: „A Német Demokratikus Köztársaság... a Varsói Szerződésben részt vevő államok teljes védelme alá helyezte magát. Békés építőmunkája biztosított. Természetesen immár a maga részéről is mindent meg kell tennie" — hangsúlyozta Otto Grotewohl —, hogy segítse az európai béke biztosítását.[3]

A Nemzeti Néphadsereg létrehozása, amely az NDK Népi Kamarájának 1956. január 18-i törvénye alapján történt, megérlelődött, szükségszerű lépés volt ennek a legmélyebben internacionalista kötelezettségnek a megvalósítása útján. Az első szocialista német hadsereg, amelyben a német nép, különösen a német forradalmi munkásmozgalom leghaladóbb katonai hagyományai testesülnek meg, kezdettől fogva a közös védelmi szervezet részeként fejlődött. A Varsói Szerződés Politikai Tanácskozó Testületének 1956 januári ülésén elfogadták az NDK küldöttségének azt az indítványát, hogy a Nemzeti Néphadsereg felállítását követően vonják be az NDK fegyveres alakulatait a Varsói Szerződés Egyesült Fegyveres Erőibe.

Jelen tanulmány nem foglalkozhat részletesen a Nemzeti Néphadseregnek, mint korszerű szocialista koalíciós hadseregnek a történelmi fejlődésével. Fontos értékelést adott erről a szocialista népek és hadseregek harcközösségéről 1975-ben Moszkvában kiadott könyv, melynek I. I. Jakubovszkij, a Szovjetunió marsallja volt a főszerkesztője. Ebben kiemelik, hogy a szocializmus alapjainak az NDK-ban való sikeres lerakása és megszilárdítása meghatározó volt a tekintetben, hogy a Nemzeti Néphadsereg közvetlenül szocialista típusú hadsereggé válhatott. A munkásosztálynak és marxista—leninista pártjának vezető szerepét kezdettől fogva a hadseregszervezés legfontosabb elvének tartották és követ-

3 *Otto Grotewohl:* Reden und Aufsätze. (Beszédek és cikkek) IV. k., Berlin, 1959. 482. o.

kezetesen megvalósították. Eközben a Nemzeti Néphadsereg, mint a legfiatalabb szocialista hadsereg — folytatódik az értékelés —, hasznosíthatta a Szovjetunióban és a szocialista közösség más országaiban a hadseregszervezés során szerzett gazdag tapasztalatokat.[4] Alegységeinek, egységeinek harcereje és harckészültsége, mindenekelőtt az SZKP, a szovjet kormány és a szovjet hadsereg által nyújtott nagyvonalú segítségnek köszönhetően, történelmileg rövid idő alatt magas színvonalat ért el.

A tudatos, célratörő internacionalista állásfoglalás a saját katonapolitikában döntő erőforrásnak bizonyult az NDK győztes munkásosztálya számára a katonai kérdések megoldásában. Általánosított véleményként hangsúlyozta Erich Honecker, a NSZEP KB főtitkára, az NDK Államtanácsának elnöke a Nemzeti Néphadsereg létrehozásának tízéves évfordulója alkalmából: „A szovjet katonai doktrína lényegének az átvételével, amelyek alkalmazására valamennyi szocialista országban közel azonosak a feltételek, a Nemzeti Néphadsereg megteremtésénél — olyan kérdésekben, mint a hadsereg jellege, felépítése, vezetése, fegyverzete, kiképzése, a politikai és katonai nevelőmunka — sem új területek felfedezésére, sem kísérletekre nem volt szükség."[5]

Így az NDK számára hatalmas előnyt jelentett, hogy a Nemzeti Néphadsereg megszervezésekor minden szükséges szovjet típusú és szovjet gyártmányú korszerű fegyverzet és felszerelés a rendelkezésre állt. A Szovjetunióval egyeztetett haditermelés az NDK számára nem csupán jelentős beruházási megtakarítást jelentett. A fegyverzettel és a technikai harceszközökkel együtt sor került a megfelelő dokumentációk és szabályzatok átvételére is. Ez lehetővé tette, hogy a baráti országból importált tudományos-technikai eredményeket nagy hatékonysággal alkalmazzák az NDK védelmi képességének erősítésére.

Az NDK párt- és állami vezetésének kérésére az első években tanácsadóként szovjet tisztek álltak a Nemzeti Néphadsereg magasabb parancsnokai, törzstisztjei és pártmunkásai oldalán. A tanácsadóknak nagy szerepük volt abban, hogy a munkásosztály katonai káderei, akiknek többsége nem rendelkezett a csapatvezetéshez szükséges hadtudományi képzettséggel és tapasztalattal, legyűrjék a kezdeti nehézségeket és gyorsan megszerezzék a szakképzettséget. A Szovjetunió legmagasabb katonai tanintézeteiben tanulmányozták a korszerű katonai ismereteket a Nemzeti Néphadsereg vezető káderei is. Ma százak viselik egyenruhájukon a szovjet katonai akadémiák jelvényeit.

A szovjet hadsereg támogatása és segítsége egyre nagyobb mértékben kiterjedt a katonai élet minden területére. Ennek fontos alapját és feltételét jelentették a Nemzeti Néphadseregnek a németországi szovjet hadseregcsoporthoz fűződő baráti kapcsolatai. A Magyar Néphadseregnek a szovjet Déli Hadseregcsoporthoz fűződő fegyverbarátsági kapcsolataihoz hasonlóan fejlődött az NDK-ban is a harcászati és politikai kiképzés terén a tapasztalatcsere, kezdődött meg az együttműködés a németországi szovjet hadseregcsoport szomszédos alegységeivel. Már 1957-ben a fegyverbarátsági kapcsolatok csúcspontját jelentették a szovjet hadsereg törzseivel és csapataival közösen végrehajtott hadgyakorlatok. Ily módon a Nemzeti Néphadsereg magasabb parancsnokai és törzsei közvetlenül a szovjet fegyvertársak példáján szereztek tapasztalatokat a modern harccselekmények megszervezésében és irányításában. Ezen túlmenően a közös had-

4 Die Kampfgemeinschaft der brüderlich verbundenen Völker und Armeen. (A testvéri szövetségben álló népek és hadseregek harcközössége.) Berlin, 1977. 256. o.

5 *E. Honecker:* Das Rad der Geschichte Lässt sich in Deutschland nicht mehr zurückdrähen. — Zur Militärpolitik der SED beim Aufbau und bei der Entwicklung der NVA. (A történelem kerekét már nem lehet visszaforditani Németországban. — A NSZEP-nek a Nemzeti Néphadsereg felállításával és fejlesztésével kapcsolatos hadpolitikája.) Zeitschrift für Militärgeschichte, Berlin, 1966/1. sz., 17. o.

gyakorlatoknak, valamint a testvéri együttműködés más formáinak, nagy politikai jelentősége volt. Ezek a legfiatalabb szocialista hadsereg tagjaiban és az NDK lakosságának széles köreiben erősítették a szocializmus közös védelmébe, a fegyveres szövetség erejébe vetett hitet és bizalmat.

Amikor 1961. augusztus 13-án a Nemzeti Néphadsereg alegységei és egységei, a munkásosztály munkásőralakulataival, a határőrséggel és a népi rendőrséggel közösen, a németországi szovjet hadseregcsoport támogatásával, ellenőrzés alá vették az NDK-nak Nyugat-Berlin felé addig nyitott államhatárát és megerősítették az NSZK-val közös államhatár védelmét, mindenki számára nyilvánvalóvá vált a szocialista államközösség egységének szerepe és jelentősége. Az intézkedések a Varsói Szerződésben részt vevő tagállamok közös politikai akcióját jelentették. Az NDK államhatárainak biztosításával megbízhatóan megvédték a szocialista világrendszer határait az európai agresszív imperialista körökkel szemben. „Megmutatkozott — mondja ki a NSZEP KB 1961. október 4-i állásfoglalása —, hogy a Német Demokratikus Köztársaságot sohasem győzhetik le. A Német Demokratikus Köztársaság a munkások és parasztok nagyon reális hatalma, amely a Szovjetunió, a szocialista tábor révén a legerősebb szövetségesekkel rendelkezik."[6] Az imperialisták offenzívát akartak a szocializmus ellen, de a szocializmus volt offenzívában, amelynek a javára tovább változtak a nemzetközi viszonyok. Ennek kifejeződése volt az NDK szilárd osztály- és fegyveres szövetsége a Szovjetunióval és a többi szocialista állammal. Ez meghiúsította a hosszú távon előkészített és az NDK lakosságának „felszabadításaként" beállított imperialista agressziót és megmentette az európai békét.

A hatvanas évek elején a szocialista fegyverbarátsági kapcsolatokban magasabb szint köszöntött be. Ez a folyamat elválaszthatatlanul kapcsolódott az egész szocialista államközösség további megerősödéséhez és a szocialista államok szociális-gazdasági, politikai, társadalmi és kulturális-szellemi fejlődésének növekvő lényegbeli azonosságán alapult. Olyan feltételek között, amikor az imperialista erők a fegyverkezést erőltették, s ezzel egyidejűleg a szocialista államok valamennyi leszerelési javaslatát elutasították, elkerülhetetlen volt a szocializmus védelmi képességének további erősítése.

A szocializmus átfogó építésének előnyeit kihasználva az NDK, a Varsói Szerződés államainak védelmi követelményeivel összhangban, számot vetett a fegyveres védelem fokozásával. A megoldandó feladatok nagyságát és bonyolultságát nagymértékben a tudományos-technikai forradalomnak a hadügyre gyakorolt mélyreható befolyása határozza meg.

A fegyveres erők új, nagy hatékonyságú fegyverrendszerekkel és technikai harceszközökkel való felszerelése, az ehhez kapcsolódó teljes gépesítés, az elektronikai eszközök bevezetése lehetővé tették a korszerű harc követelményeinek megfelelő vezetést és biztosították a fegyverzet hatékony bevetését. A Nemzeti Néphadsereg fokozott harci erejének és harckészültségének ezek a mennyiségileg és mindenekelőtt minőségileg új tényezői a szocialista államközösséggel való osztály- és fegyveres szövetség nagy erejéből származtak. Eközben a Szovjetunió példa nélkül álló úttörő tettei, amelyek a szocializmus védelmi erejének erősítésére irányultak, egybefolytak az NDK legnagyobb mértékű saját erőfeszítéseivel. Erről az utóbbiról tanúskodott az általános hadkötelezettség 1962-es bevezetése, valamint a munkásosztálynak és az egész dolgozó népnek a NSZEP vezetésével kibontakozó nagyfokú aktivitása, mely az NDK honvédelmének további kiépítésére irányult.

Jelentős ösztönzést adott a szocialista fegyveres szövetség megszilárdításához

6 Dokumente der SED. (A NSZEP dokumentumai.) VIII. k., Berlin, 1962. 457. o.

az NDK és a Szovjetunió között 1964 júniusában kötött barátsági, kölcsönös segítségnyújtási és együttműködési szerződés. Hasonló kétoldalú szerződéseket kötött az NDK a hatvanas években a többi szocialista országgal, így 1967 májusában a Magyar Népköztársasággal. Ezekben a Varsói Szerződés tagállamai egyértelműen aláhúzták a szocialista vívmányok védelmére és a béke biztosítására irányuló megbonthatatlan katonai egységüket és egybeforrottságukat. Ezzel együtt újólag megerősítették szoros barátságukat és testvéri együttműködésüket a Szovjetunióval és dicsőséges hadseregével, ami katonai területen a szocialista internacionalizmus legfontosabb kritériuma és a szocializmus megbízható védelmi erejének alapja.

A Nemzeti Néphadsereg és a szocialista államok testvéri hadseregei közti együttműködésről a fegyverbarátság elmélyítése érdekében 1965 januárjában kibocsátott rendelkezés alapján minden parancsnoki szinten fokozott intézkedéseket hoztak és hajtottak végre az együttműködés érdekében. 1968 óta szilárd hagyomány „a fegyverbarátsági hét": a Szovjet Hadsereg Napja, február 23. és a Nemzeti Néphadsereg napja március 1. Ezekben a napokban különösen sokrétűen jutnak kifejezésre a fegyverbarátsági kapcsolatformák, amelyek hozzájárulnak a hadsereg tagjainak internacionalista neveléséhez. Megerősítik bennük annak tudatát, hogy a szovjet hadsereg — a szocialista védelmi koalíció fő ereje — oldalán megbízhatóan biztosított a szocializmus védelme.

Növekvő szerephez jutottak a fegyverbarátsági kapcsolatok a hadsereg tagjainál kibontakozó szocialista versenymozgalomban. A Nemzeti Néphadsereg parancsnokai, politikai szervei, párt és ifjúsági szervezetei e területen is mind jobban tudják hasznosítani a szovjet partner tapasztalatait. Ezáltal elérték, hogy a versenymozgalom mindenekelőtt a magas harci erő és harckészültség biztosítására irányul. Miként a szovjet hadseregben, a Nemzeti Néphadseregben is mind több versenymozgalmi kezdeményezés tűzte ki célul, hogy az időnormákat szárnyalják túl a kiképzésben, uralják mesterfokon a harci technikát és biztosítsák a harci közösségekben a kölcsönös pótolhatóságot. Különösen gazdag tapasztalatokat nyújtott a szovjet hadsereg „kiváló" mozgalma. E példa nyomán évről évre növekedett a Nemzeti Néphadseregben azoknak a száma, akik küzdelembe indultak a „kiváló katona", illetve „kiváló közösség" címért.

A fegyverbarátság mind hatásosabb iskolájává vált a Nemzeti Néphadsereg számára a németországi szovjet hadseregcsoport törzseivel és csapataival való katonai együttműködés állandó tökéletesítése a harcászati és a hadműveleti-harcászati keretek között. Ennek szükségessége a politikai helyzet konkrét feltételeiből adódott. A Nemzeti Néphadsereg és a németországi szovjet hadseregcsoport egységei és alegységei az európai kontinensen az imperializmus fő erőivel állnak közvetlenül szemben. „Ez a katonaföldrajzi és politikai-stratégiai helyzet arra kényszerített és kényszerít bennünket — állapította meg H. Hoffmann hadseregtábornok, a NSZEP KB Politikai Bizottságának tagja és az NDK nemzetvédelmi minisztere —, hogy szünet nélkül küzdjünk a magas harcértékért és harckészültségért."[7]

A szovjet fegyverbarátok magas teljesítményszintjéhez igazodva a Nemzeti Néphadsereg egységei és alegységei mindhárom haderőnemnél olyan képzettséget értek el a hatvanas évek kezdetére, hogy a harcfeladatok megoldásában a németországi szovjet hadseregcsoport csapataival együtt vehettek részt. Ebben az időben vonják be a Nemzeti Néphadsereg erőit a Varsói Szerződés tagállamainak közös légvédelmi és más rendszerébe.

7 *H. Hoffmann:* Starkes Bündnis zum Schutz von Sozialismus und Frieden. (Erős szövetség a szocializmus és a béke védelmére.) Neues Deutschland, 1975. május 14., 3. o.

A Nemzeti Néphadseregnek a szovjet hadsereghez fűződő, magas színvonalon kifejlesztett fegyverbarátsági kapcsolatai alapot jelentettek a többi testvéri hadsereggel való együttműködés kiépítéséhez. Így az NDK területén folyt a „Quartett" (1963) és az „Októberi vihar" (1965) hadgyakorlat. Ezeken az Egyesített Fegyveres Erők létrehozása óta először vettek részt négy államból törzsek és csapatok: a szovjet hadseregből, a lengyel hadseregből, a Csehszlovák Néphadseregből és az NDK Nemzeti Néphadseregéből. Ugyancsak az NDK területén volt a „Fegyverbarátság" (1970) hadgyakorlat. Ez — katonai jelentősége, mérete és eredményei alapján — a szocialista államok védelmi szövetségének fennállása óta a legjelentősebb közös hadgyakorlat volt. A szocialista védelmi közösség mind a hét résztvevő hadseregének erői magas harckészültségről tettek bizonyságot. A szárazföldi csapatok, a légierők és a flottaegységek kiemelkedő kiképzési szintje biztosította a korszerű harccselekmények összehangoltságát. Ugyanakkor a szövetséges hadseregek demonstrált védelmi képességében kiemelkedett a szovjet hadsereg vezető szerepe, ahogyan azt a testvéri hadseregek vezetői számos megnyilatkozásban méltatták.

„Egységben az erőnk!" Ennek a hét nyelvre lefordított központi jelmondatnak a kifejező ereje teljes igazolást nyert a táborokban, ahol sor került a fegyverbarátok találkozóira a gyakorlótereken való együttműködés során, valamint a hadgyakorlathoz kapcsolódó baráti találkozók sokaságán. Így a Magyar Néphadsereg tagjai az NDK Határőrségének egyik alegységénél voltak vendégek.[8] Megismerték a határőrök politikai és harcászati kiképzését és meggyőződhettek magas harckészültségükről az NDK államhatárának megbízható védelmezése területén. Miként itt, a fegyvertársak számos személyes kapcsolata született meg a Varsói Szerződés valamennyi tagállamából érkezettekkel. A hadgyakorlat a szívélyes fegyverbarátság hatékony iskolájának bizonyult, amely a szövetséges haderőkön túl az NDK több millió állampolgárát ragadta magával. A testvéri szövetségben levő népek és hadseregek itt világosan megmutatkozó szoros harcközössége a döntő eleme a szocialista államok külpolitikai stratégiája sikeres megvalósításának. Katonai potenciáljuk adott növekedési üteme kedvező külső feltételeket biztosított a szocialista építőmunka számára és olyan erőviszonyokat teremtett, amely végül is lehetővé tette, hogy hatékony lépéseket tegyenek a „hidegháború" felszámolására és a békés egymás mellett élés politikája érvényesítésére.

Amikor a hetvenes évek fordulóján a kommunista és munkáspártok a szocializmus, a demokrácia és a béke erőinek az imperializmus erőivel való világméretű összeütközésében újonnan kialakult helyzetet elemezték, továbbra is döntő jelentőséget tulajdonítottak a szocialista államközösség katonai erejéből fakadó tényezőnek. Hiszen megmutatkozott, hogy az imperializmus, bár rákényszerült arra, hogy erőteljesebben igazodjon a nemzetközi erőviszonyok reális feltételeihez, céljait nem adta fel. A fegyverkezési hajsza folytatásával és a nemzetközi feszültségek kiélezésével akarják elérni a legreakciósabb erők, hogy a nemzetközi erőviszonyok az imperializmus javára változzanak meg, és hogy ezáltal ebből a pozícióból érvényesíthessék az imperialista világuralmi törekvések lényegében változatlan agresszív céljait. Ugyanebben az irányban hatnak a maóista nagyhatalmi sovinizmus veszélyes külpolitikai mesterkedései. Ilyen feltételek között a szocialista államok békeoffenzívája folytatásához megbízható védelmi szervezetre van szükség.

A szocialista fegyveres szövetség megszilárdítását tekintve nagy horderejűek voltak a Varsói Szerződés Politikai Tanácskozó Testületének 1969 márciusi bu-

8 Volksarmee, 1970/44. sz. 2. o.

dapesti határozatai. A Varsói Szerződés szellemének és szövegének megfelel a koalíció katonai szerveinek további kiépítése. „Ezek a katonai szervek biztosítják a szocialista államközösség védelmi képességének fokozását elősegítő feladatok hatékony megoldását."[9]

A nemzeti katonai vezető szervek tevékenységével szoros kapcsolatban a magasabb színvonalú katonai együttműködésre döntő ösztönzés származott a honvédelmi miniszterek bizottsága és a Katonai Tanács rendszeres üléseiből, az Egyesített Fegyveres Erők törzseinek és technikai bizottságának tevékenységéből. Mindez nemzeti szinten és a szövetség keretein belül a haderőfejlesztésre vonatkozó hosszú távú, egymással összehangolt és koordinált tervezésen alapult. Miként a társadalmi élet más területein, a szövetséges szocialista hadseregek fejlődésében is a további közeledés folyamata valósult meg. A mind szorosabbá váló fegyverbarátsági kapcsolatok kialakításához való igazodás kiváltképpen azt szolgálta, hogy a politikai és harcászati kiképzésben magasabb eredményeket érjenek el és az a célkitűzés kapcsolódott hozzá, hogy a szövetséges hadseregek minden tagja számára közvetlen élménnyé váljon a szövetségbeli összetartozás.

Az NDK-ban kezdeményezően és alkotóan azon dolgoztak, ahogyan a honvédelmi miniszteri bizottság 1972 februári tanácskozásán E. Honecker, a NSZEP KB első titkára és a Nemzetvédelmi Tanács elnöke értékelhette, hogy „a közösen elhatározott fejlesztési terveket teljes mértékben teljesítsék, a fegyverbarátságot és a hadseregeink közti együttműködést elmélyítsék, valamint tovább formálják és javítsák a Varsói Szerződés katonai szervezete vezető szerveinek tevékenységét."[10] E tekintetben különösen a Nemzeti Néphadsereg és a németországi szovjet hadseregcsoport közti fegyverbarátsági kapcsolatok öltöttek mind szervezettebb és céltudatosabb jelleget.

Az NDK nemzetvédelmi miniszterének a Nemzeti Néphadsereg és a németországi szovjet hadseregcsoport közti fegyverbarátság elmélyítéséről szóló 1969 decemberi rendelete, valamint a németországi szovjet hadseregcsoport főparancsnokának hasonló célból kiadott utasítása képezte az alapot annak az együttműködésnek a nagyobb tervszerűségéhez és tömegméretűségéhez, amely már hosszú évek óta szilárd hagyományokkal rendelkezett. A fegyverbarátsági kapcsolatok új minősége konkrét alakot öltött olyan dokumentumokban, mint az NDK nemzetvédelmi minisztériuma és a németországi szovjet hadseregcsoport parancsnoksága közti egyeztetett tervek, valamint a két fél egységei és alegységei közti munkatervek. A tervdokumentumokat a Nemzeti Néphadseregben évről évre a párt irányvonalának megfelelően pontosították. Így a NSZEP KB az 1973 decemberi ülésén azt a feladatot szabta, hogy „a »szomszédos ezreddel« a harcászati kiképzésben és a katonai életben mind szorosabban együtt kell működni. A hadsereg minden tagjának magának kell átélnie és alakítania a fegyverbarátságot, tanulnia a dicsőséges szovjet hadseregtől és versengenie a követésében."[11]

Ennek megfelelően fejlődött ki rendszeres tapasztalatcsere a különböző vezetési szinteken, valamint a két hadsereghez tartozók sokrétű közös tevékenysége a hagyományos „fegyverbarátsági hét" alatt és az egyeztetett harcászati kiképzésben. A „szomszédos ezredhez" fűződő kapcsolatokat átfogóan megszervezték. Mindennél az volt a döntő, hogy ez az együttműködés szilárd gyökeret verjen a hadseregbeliek tudatában.

9 Die Kampfgemeinschaft . . . i. m. 197. o.
10 *E. Honecker:* Reden und Aufsätze. (Beszédek és cikkek.) I. k., Berlin, 1975. 445. o.
11 Aus dem Bericht des Politbüros an die 11. Tagung des ZK der SED. (A PB-nek a NSZEP KB 11. üléséhez intézett jelentéséből.) Berlin, 1973. 28. o.

Céltudatos munkát végeztek a vezető pártszervek. Az 1969/70-es kiképzési évvel kezdődően a Nemzeti Néphadsereg Politikai Főcsoportfőnöksége és a németországi szovjet hadseregcsoport Politikai Csoportfőnöksége évente közös intézkedési tervet dolgozott ki. A központi terv alapján a különböző felelősségi körrel rendelkező pártszervek a németországi szovjet hadseregcsoport megfelelő partnerével konkrét megállapodást kötöttek és megszervezték a sokoldalú együttműködést. A szervezetek különböző szintű kölcsönös tapasztalatcseréi és konzultációi megszaporodtak. Erősödött a katonai sajtószervek és filmstúdiók együttműködése. Előadók cseréjével, akik referátumokat tartottak az egységeknél és alegységeknél, rendszeres tájékoztatást sikerült biztosítani a testvéri országok és hadseregek új fejlődési problémáiról. Rendszeresen felhasználták a katonai harci hagyományokat az internacionalista gondolkodási és magatartási mód megszilárdítására. Fegyverbarátsági kabinetek felállítása, a múzeumok vagy dicsőségszobák közös látogatása, történelmi emlékhelyeken tett kirándulások a közös hagyományápolás szilárd alkotórészeivé váltak. Ezek és az együttműködés más bevált és továbbfejlesztett formái és módszerei lényegesen hozzájárultak, hogy a hadsereghez tartozók gondolkodásában, érzelmeiben és cselekedeteiben elmélyüljön a szocialista hazafiság és a proletár internacionalizmus egysége.

A NSZEP VIII. kongresszusa által támasztott katonai osztálymegbízatás szellemében a párt- és hadseregvezetés arra irányította a figyelmet, hogy a csapatok állandóan növekvő harckészültsége révén fejlessze tovább a szocializmus védelmi készenlétét. Mindenekelőtt a hadügy gyors fejlődése teremtett olyan új feltételeket, amelyeket a politikai munkában és a harcászati kiképzésben idejekorán figyelembe kellett venni és amelyeket a katonáknak a különböző, különösen nehéz, válságos harcfeltételek között szakavatottan, a legnagyobb hatékonysággal kell leküzdeni. Az felelt meg a továbbfejlesztett fegyverbarátsági kapcsolatoknak, hogy az együttműködést a Varsói Szerződés államközössége katonai erősítésének ezen a döntő területén tökéletesítették. Ezért hangzott a következőképpen a Nemzeti Néphadsereg és a határőrcsapatok NSZEP pártszervezetei 1974 februári küldöttértekezletén az egyik követelés: „Elsősorban a szovjet hadsereg politikai nevelőmunkájában és harcászati kiképzésében felállított mércékhez való még következetesebb alkalmazkodást" kell elérni.[12] A legtapasztaltabb és legerősebb szocialista hadsereghez való igazodása a NSZEP marxista—leninista katonapolitikájának fő ismérve volt és marad, egyúttal ez az NDK-beli további sikeres katonai fejlesztés elengedhetetlen alapja.

Rendkívül jelentős gyakorlati lépés volt e tekintetben, hogy a Nemzeti Néphadsereg valamennyi haderőneménél, fegyverneménél, szolgálati ágazatánál és szakcsapatánál olyan új kiképzési programokat vezettek be, amelyek erőteljesebb azonosságot mutatnak fel a szovjet hadsereg hadműveleti-harcászati és harcászati kiképzésének alapelveivel és normatíváival.[13] A „szomszédos ezreddel" való szoros fegyverbarátsági kapcsolatoknak köszönhetően a Nemzeti Néphadsereg tagjai számára új lehetőségek adódtak arra, hogy a közvetlen kiképzési folyamatban tanuljanak a szovjet katonáktól. A fegyverbarátok segítségével tanulták meg a tisztek és tiszthelyettesek az új harci technika kezelését, még mielőtt azokat az egységek és alegységek harcászati struktúrájába bevezették volna. Egész alegységek közös begyakorlására is sor került. Újat jelentettek ennek során az együttműködés olyan elemei, mint a közös tüzérségi lövészet, a

12 *W. Verner:* Für hohe Kampfkraft und Gefechtbereitschaft. (Magas harcerőért és harckészültségért.) Parteiarbeiter, Sonderheft 1974/1. sz., 36. o.
13 *H. Hoffmann:* Sozialistische Landesverteidigung. Aus Reden und Aufsätzen. (Szocialista honvédelem. Beszédekből és cikkekből.) 1970—1974. Berlin, 1974. 419. és köv. o., 516. és köv. o.

közös páncélos, járművezetési és lőkiképzés, a csoportos rakétaindítás, közös tábor és híradóegységek, közös műszaki kiképzés. Különösen nagy mértékben szolgálta a katonai mesterség elsajátítását és a fegyverbarátsági kapcsolatok elmélyítését a Nemzeti Néphadsereg és a németországi szovjet hadseregcsoport tagjaiból összeállított rajokkal, kiszolgáló és kezelőszemélyzetekkel végrehajtott kiképzés. A „szomszédos ezreddel" való szorosabb együttműködés, ahogyan H. Kessler vezérezredes, az NDK nemzetvédelmi miniszterének helyettese és a Nemzeti Néphadsereg vezérkari főnöke értékelte, kedvező feltételeket teremtett ahhoz, hogy lényegesen lerövidítsük a szovjet hadsereg „új elméleti ismereteinek és gyakorlati tapasztalatainak átvételéhez vezető utat", és hatásosan kihasználjuk az ezáltal szerzett időnyereséget, mint a szocializmus katonai erősítésének tényezőjét.[14] Ezt bizonyították a Nemzeti Néphadsereg valamennyi haderőnemének a politikai nevelőmunka és a harcászati kiképzés terén elért magasabb eredmények. E. Honecker, a NSZEP KB főtitkára és a Nemzetvédelmi Tanács elnöke 1975 szeptemberében a légierő és légvédelem alegységeinél tett látogatásakor úgy értékelte az alegységek és egységek harcerejének és harckészültségének további növekedését, mint annak élő bizonyítékát, hogy mindinkább a katonai hétköznapok vezérgondolatává válik a jelszó: „Ha a Szovjetuniótól tanulunk, győzni tanulunk."[15]

A hadügy tovább fejlődő forradalmának körülményei között csorbítatlanul érvényes Lenin felismerése, amely szerint „tudomány nélkül... nem lehet korszerű hadsereget létrehozni."[16] Mindenekelőtt alapvető jelentőségűek a szovjet hadtudomány legújabb eredményei a tekintetben, hogy a szocialista védelmi szövetség keretein belül fejlődjék a katonai elméleti gondolkodás. Fokozottabb ütemben kerültek sorra a katonai elméleti konferenciák. Így 1971-ben és 1975-ben Moszkvában és 1973-ban Szófiában. A hetvenes évek közepétől az együttműködés a hadtudományi munka ötéves tervezése alapján történik.

Ahogyan a Nemzeti Néphadseregnek a szovjet hadsereggel való fegyverbarátsági kapcsolatai előtérbe kerültek, úgy bővültek a lehetőségek, hogy a tudományos ismeretek gyors növekedését nagy hatékonysággal hasznosítsuk a csapatok harci erejének és harckészültségének fokozására. Ez a Nemzeti Néphadsereg kádereinek szovjet tanintézetekben való fokozott kiképzésével és továbbképzésével, közös tudományos rendezvényekkel és tanulmányi küldöttségek intenzív cseréjével valósult meg. A Nemzeti Néphadsereg valamennyi vezetési szintjének a káderei rendszeresen vettek részt speciális tanfolyamokon, előadásokon és tapasztalatcseréken, amelyeket a szovjet hadseregben a hadművészet új kérdéseiről, különösen a hadműveleti művészetről és a harcászatról, ezeknek a kiképzési folyamatban való gyakorlati alkalmazásáról rendeztek. Fokozott mértékben áll szovjet irodalom a korszerű tudományos ismeretek eszközeként rendelkezésre. Így 1975-ben csupán az NDK katonai kiadójánál 30 szovjet mű jelent meg a katonapolitika, a hadtudomány és az emlékirat-irodalom területén. A Szovjetunió könyveiből és folyóirataiból 1582 fordítás készült. Ennek az állandóan gazdagodó, a háború és a fegyveres erők kérdéseivel foglalkozó marxista—leninista kincsesbányának a rendszeres tanulmányozásához és kiaknázásához kapcsolódott az emelt szintű saját hadtudományi munka. Erőteljesebben került előtérbe a kölcsönös tapasztalatcsere. Közös kutatómunkában mélyítet-

14 *H. Kessler:* Der Beitrag der NVA zur weiteren Stärkung des sozialistischen Verteidigungsbündnisses. (A Nemzeti Néphadsereg hozzájárulása a szocialista védelmi szövetség további erősítéséhez.) Militärwesen, 1972/3. sz., 7. o.

15 L. Neues Deutschland, 1975. szeptember 12.

16 Előadói beszéd a dolgozó kozákok 1. összoroszországi kongresszusán. 1920. március 1. Jegyzőkönyvi feljegyzés. *V. I. Lenin* Összes Művei, második kiadás, 40. k., Budapest, 1974. 158—177. o.

tük el a szocializmus védelmi képességének új követelményeire vonatkozó egységes megközelítési felfogást. Közösen a szovjet hadsereg és más testvéri hadseregek specialistáival, a Nemzeti Néphadsereg szakemberei hozzájárultak a haditechnikai kutató- és fejlesztési munkákhoz is.

Az egyre terebélyesedő és mélyülő fegyverbarátság lecsapódott a szocialista versenymozgalomban is. Az olyan jelentős politikai alkalmakkor beérkezett kötelezettségvállalásokra, mint a fasiszta iga alóli felszabadulás 30. évfordulója, a Varsói Szerződés 20. évfordulója és a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 60. évfordulója, az volt a jellemző, hogy azokban közvetlenül napvilágra került a tervszerűség, a szervezettség és a tudatosság egysége. Ahogyan az új versenymozgalom, „A katonavállalás 78 — éberen és harckészen szocialista hazánk védelmére" tanúsítja, a „szomszédos ezredhez" fűződő kapcsolatokat mind céltudatosabban hasznosítják, hogy egyesítsék erőiket a politikai és katonai kiképzésben elérendő példamutató eredményekért vívott, kezdeményezésekben gazdag küzdelemben.

A következő számadatok azt tanúsítják, hogy a hetvenes években a fegyverbarátsági kapcsolatok tömeges jellegűvé fokozódtak: Az 1974/75-ös kiképzési évben a Nemzeti Néphadsereg és a németországi szovjet hadseregcsoport alegységei és egységei között mintegy 570 szilárd tervszerű kapcsolat állt fenn. A fegyverbarátok kereken 4400 találkozójára került sor, amelyen a Nemzeti Néphadsereg minden tagja átlag kétszer részt vett. A Nemzeti Néphadsereg északi katonai kerületének kapcsolataira vonatkoztatva ez azt jelenti, hogy csupán a „fegyverbarátsági héten" 1975 február végén a két hadseregnek több mint 25 000 tagja vett részt közös rendezvényeken. Két évvel később azonos alkalomból több mint 75 000 katona jött össze, cserélt tapasztalatot, mérte fel erejét, szilárdította meg a szocialista fegyverbarátságot a politikai és katonai kiképzésben mutatott magas teljesítményével.

A szovjet hadsereggel való fegyverbarátság sikeres fejlesztésének alapfeltétele a Nemzeti Néphadsereg törzseinek és csapatainak megnövekedett képzettségi foka volt, amit a Varsói Szerződés tagállamainak közös légvédelmi rendszerében és a keleti-tengeri szövetséges flották harckészültségi szolgálatában kapott feladatok teljesítése igazol. Ezen túlmenően ismételten próbára tették és tökéletesítették az Egyesített Fegyveres Erők állományába tartozó egységek és alegységek együttműködését.

A Nemzeti Néphadsereg tagjai megnövekedett teljesítőképességüket jelentős részben azokon a törzsvezetési és csapatgyakorlatokon tanúsították, amelyeket évente rendeztek különböző célkitűzéssel a németországi szovjet hadseregcsoporttal közösen. Ezek során rendszeresen ellenőrizték és fokozták a csapatok harckészültségét, a harci technika megbízhatóságát, a magasabb parancsnokok és törzsek vezetési művészetét, valamint a hadsereg tagjainak katonai mesterségbeli tudását.

A harci szövetség megszilárdításának kiemelkedő csúcspontjává vált a „Pajzs 72" és a „Pajzs 76" hadgyakorlat. Ezek rávilágítottak arra, hogy az egyöntetűség milyen magas fokát érték el a szövetséges fegyveres erők az osztályjelleg, a politikai megbízatás, fegyverzet és felszerelés, sőt a harcászati és hadműveleti felfogás, a kiképzési szint, a megingathatatlan harci szellem és a szilárd szocialista fegyverbarátsági kapcsolatok területén.

A fegyverbarátság további elmélyítéséhez is erőteljes ösztönzést adott az NDK és a Szovjetunió között 1975. október 7-én megkötött barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződés, valamint az NDK-nak a Magyar Népköztársasággal, a Mongol Népköztársasággal, a Lengyel Népköztársasággal, a Csehszlovák Szocialista Köztársasággal, a Bolgár Népköztársasággal és

a Vietnami Szocialista Köztársasággal kötött szerződése. Ezek a szerződések megfelelnek a szocialista országok közti közeledés törvényszerűségének és körvonalazzák „az együttműködés alapvető irányait... egészen a 21. századba nyúlóan", ahogyan Erich Honecker, a NSZEP KB főtitkára és az NDK Államtanácsának elnöke a közelmúltban értékelte.[17]

Az SZKP XXV. kongresszusának és a szocialista államközösség többi testvérpártja kongresszusainak határozatai teljesen egyértelműen rögzítik a békéért és a népek biztonságáért vívott harc feladatait. A NSZEP IX. kongresszusának tett KB jelentés hangsúlyozza: „Ha az eltelt három évtizedben sikerült megőrizni a világbékét és csökkenteni a háborús veszélyt, úgy az mindenekelőtt a Szovjetunió katonai erejének és békepolitikájának, a Varsói Szerződés szervezetének köszönhető. Közös politikai és védelmi szervezetünk kiépítésének a jövőben is állandóan megfelelő figyelmet fogunk szentelni."[18] Ebből az alapállásból kiindulva, a NSZEP IX. kongresszusa így határozta meg a Nemzeti Néphadsereg osztálymegbízatását: „A dicsőséges szovjet hadsereggel és a többi testvéri szocialista hadsereggel vállvetve és szilárd fegyverbarátságban megbízhatóan meg kell védeni a Német Demokratikus Köztársaság és a szocialista közösség minden államának szocialista rendjét és állampolgárainak békés életét az imperializmus és a reakció agresszív erőinek minden támadásával szemben."[19] Ennek a hazafias és internacionalista kötelezettségnek a példamutató teljesítése egyúttal annak a legfontosabb alapját képezi, hogy a testvéri kapcsolatban levő népek és hadseregek szoros katonapolitikai egybeforrottságát és katonai együttműködését tovább szilárdítsuk. A Szovjetunióval és a többi szocialista országgal való megingathatatlan harcközösség megsokszorozza országunk erőfeszítéseit és teljesítményeit, ahogyan az újfent, meggyőzően megnyilatkozott Sigmund Jähnnek, a Nemzeti Néphadsereg tisztjének, az első német űrhajós-repülőnek hősi tettében. Az a nemzeti büszkeség, amely a Nemzeti Néphadsereg tagjait és az NDK minden állampolgárát magával ragadta, a szocialista internacionalizmus szellemében fogant gondolkodás, érzés és cselekvés elválaszthatatlan alkotórésze.

Ennek során egynek tudják magukat a többi testvéri néppel és hadsereggel. Röviddel ezelőtt erősítette meg Czinege Lajos hadseregtábornok, a Magyar Népköztársaság honvédelmi minisztere, aki egy magyar katonai delegáció élén az NDK-ban tartózkodott, hogy a Magyar Néphadsereg „mindig képes és kész, hogy a szovjet hadsereg oldalán, fegyvertársaival egy sorban, maradéktalanul teljesítse azokat a feladatokat, melyek határaink, hazánk védelméből, nemzetközi kötelezettségeinkből fakadnak. ... A közös céljainkért, a szocializmus felépítéséért, a társadalmi haladásért, a békéért és a nemzetközi biztonság megszilárdításáért vívott harcunk mind szorosabban összekapcsolja népeinket és államainkat."[20]

Ameddig az uralkodó imperialista körök és a militarizmus más védelmezői a fegyverkezési versenyt erőltetik, fennáll a világbéke állandó veszélyeztetése. „A béke és biztonság szavatolása — olvashatjuk a NSZEP programjában — a Német Demokratikus Köztársaságtól is a védelmi készültség további erősítését követeli meg."[21]

17 *E. Honecker:* Die Aufgaben der Partei bei der weiteren Verwirklichung der Beschlüsse des IX. Parteitages der SED. (A párt feladatai a NSZEP IX. kongresszusának határozatai további megvalósítására.) Berlin, 1978. 12. o.
18 Protokoll der Verhandlungen des IX. Parteitages der SED. (A NSZEP IX. kongresszusának jegyzőkönyve). 1. k., Berlin, 1976. 39. o.
19 Uo. 132. o.
20 Neues Deutschland, 1978. július 1/2. 2. o. és 1978. július 6. 2. o.
21 Protokoll der Verhandlungen des IX. Parteitages der SED. (A NSZEP IX. kongresszusának jegyzőkönyve.) 2. k., Berlin, 1976. 256. o.

Az NDK dolgozói a marxista—leninista párt vezetésével a NSZEP IX. kongresszusának határozatai megvalósítása során jelentős eredményeket értek el abban is, hogy a honvédelmet a korszerű követelményeknek megfelelő szinten tartsák. Ennek során megdönthetetlen meggyőződéssé vált, hogy ezt a feladatot, szoros testvéri szövetségben a Szovjetunióval és a szocialista közösség többi államával, eredményesen megoldják. Szocialista hazafiságuk és proletár internacionalizmusuk mind átfogóbban és mélyebben támaszkodik a történelmi folyamatok és jelenségek lényegébe való betekintésre, amelyek mind nemzetközi téren, mind saját országunkban törvényszerűen zajlanak. A Nemzeti Néphadsereg tagjai, mint hazafiak, szocialista hazájukat védik. Egyúttal következetes proletár internacionalisták, amennyiben katonai osztálymegbízatásuk teljesítésével hozzájárulnak a szocialista közösség védelmi képességének erősítéséhez.

Az NDK fejlődése 1949 októberi megalapítása óta a Szovjetunióval és a többi szocialista országgal való szilárd szövetségben megy végbe. Ez a megbonthatatlan testvéri osztály- és fegyveres szövetség a biztos alapja minden jelenlegi és későbbi sikerünknek, amelyeket a fejlett szocialista társadalom építése és a kommunizmusba való fokozatos átmenet feltételeinek a megteremtése során elérünk.

ÁCS TIBOR

ADALÉKOK MÉSZÁROS LÁZÁR TUDOMÁNYOS MUNKÁSSÁGÁHOZ ÉS KATONAI PORTRÉJÁHOZ

Nagy örömömre szolgál, hogy a Hadtörténelmi Közlemények hasábjain egyre több olyan írás jelenik meg, amely hozzájárul a XIX. századi magyar hadtörténelem fehér foltjainak eltüntetéséhez. Ezek közé tartozik Nemeskürty Istvánnak, az irodalomtudományok doktorának „Mészáros Lázár akadémiai székfoglaló előadása, 1845" című közleménye is, amely értékes adatokkal és gondolatokkal járult hozzá a különösen elhanyagolt és jelentőségében sokak által lebecsült XIX. század közepi magyar hadtudomány történetének feltárásához.[1] Közleményének mondanivalója jelentős helyet kapott a már két kiadást megért könyvében is.[2]

A reformkor és az 1848—49-es polgári forradalom és szabadságharc hadtudományának teljes bemutatásához az eddigi kutatási eredmények és publikációk még nem elégségesek. A korszak hadtudománytörténeti összefoglalójának kidolgozásához további kutatásokra van szükség. Megítélésem szerint azonban annyi részeredménnyel és ismeretanyaggal már rendelkezünk, hogy segítségével a Nemeskürty közleményében és könyvében jelentkező pontatlanságokat és tévedéseket ki lehessen javítani. A kiegészítések és helyreigazítások mindenekelőtt azért fontosak, hogy közvéleményünk a történelmi valóságnak megfelelően ismerje meg azokat a tényeket, amelyek hozzájárulhatnak Mészáros Lázár tudományos munkásságának és katonai pályafutásának feltárásához, személyiségének objektív értékeléséhez.

Nemeskürty István első kiadású könyve borítójának fülszövege így ajánlja az olvasónak a munkát: „Nemeskürty új, a hadtudomány hagyományos módszereitől elütő megközelítése nagyon is alkalmas új gondolatok fölvetésére, új következtetések levonására. Nemcsak kérdései kihívóak — válaszai is azok." Egyetértek azzal, hogy a tényeket, az eseményeket, a jelenségeket meg lehet új módon közelíteni, lehet új gondolatokat felvetni és új következtetéseket is levonni. Lehet kihívó kérdéseket feltenni és lehet kihívó válaszokat adni. De ha egy mű kiindulási alapjául szolgáló tények pontatlanok, sőt mi több, hibásak, akkor a mű mondanivalójának az egészét is meg lehet kérdőjelezni.

Úgy gondolom, hogy a történész és az író számára egyaránt nagyon tanulságos alaptörvényszerűségre hívják fel a figyelmet az építészmérnök hallgatóknak készült egyik egyetemi jegyzet következő sorai: „Az alapozás helyes megtervezéséhez szorosan hozzátartozik annak igazolása, hogy a talaj a terhek hatására nem szenved akkora deformációt, mely az építményre károsan hat vissza."[3]

A Magyar Tudós Társaság katonatagjai 1848 előtt

Nemeskürty István közleményében azt írta Mészáros Lázárról: „Ő az első ténylegesen szolgáló hivatásos katonatiszt, akit a Magyar Tudós Társaság tagjául választott."[4]

1 Hadtörténelmi Közlemények (a továbbiakban — HK) 1977. 4. sz., 601—610. o.
2 *Nemeskürty István:* Kik érted haltak, szent világszabadság. A negyvennyolcas honvéd hadsereg katonaforradalmárai. Budapest, 1977., második kiadás 1979. Különösen a „Miről szól ez a könyv" című bevezető és az „Armes et litteris. Fegyverrel és tudománnyal" című első fejezet.
3 *Dr. Széchy Károly:* Alapozás. Kézirat. 7., változatlan utánnyomás. Budapest, 1976. 112. o.
4 *Nemeskürty:* i. m. HK 1977. 4. sz. 601. o.

Ez az állítás azonban pontatlan. A források alapján egyértelműen megállapítható, hogy a Magyar Tudós Társaság első ténylegesen szolgáló hivatásos katonatiszt tagja Kiss Károly volt. Kiss Károly, a cs. kir. 37. báró Máriássy gyalogezred főhadnagya, a Magyar Tudós Társaság I. nagygyűlése 1831. február 17-i 4. ülésén érdemelte ki azt a kitüntető bizalmat, hogy „a harmadik sorban ... 14" szavazattal (a lehetséges 24-ből) levelező taggá választották.[5]

A Magyar Tudós Társaság II. nagygyűlése 1832. március 5-i 5. ülésén levelező tagokká választották Szontagh Gusztáv cs. kir. főhadnagyot és Baricz György cs. kir. hadmérnök őrnagyot. Az 1832. március 10-i 6. ülésen pedig tiszteleti taggá választották báró Lakos János cs. kir. ezredest.[6] Ők lettek a Magyar Tudós Társaság második, harmadik és negyedik ténylegesen szolgáló hivatásos katonatiszt tagjai. Az ötödiket a Magyar Tudós Társaság VIII. nagygyűlése 1837. szeptember 7-i 7. ülésén Tanárky Sándor cs. kir. őrnagy személyében választották meg levelező taggá.[7] A Magyar Tudós Társaság XI. nagygyűlése 1840. szeptember 5-i 9. ülése Taubner Károlyt — 1843. június 17-től cs. kir. evangélikus tábori lelkész — választotta levelező taggá. Ő volt tehát a hatodik hivatásos katonatiszt akadémiai tag.[8]

1844-re nyugállományba helyezés és halálozások következtében az akadémiai tagok között már egyetlen ténylegesen szolgáló hivatásos tiszt sem volt és az akadémia kereteiben folyó hadtudományi tevékenységet szinte teljesen egyedül Kiss Károly folytatta. Ezért a Magyar Tudós Társaság XV. nagygyűlése 1844. december 16-i 1. ülésén úgy döntöttek az akadémikusok, hogy új tagokat választanak. „Kiss Károly hadtudományi r. tagnak kívánságára azonban most előre is elhatároztatott, hogy a levelező tagok közé minden esetre fog egy, a hadtudományokban járatos író is, az általa ajánlandó három egyén közül választatni."[9]

A XV. nagygyűlés 1844. december 21-i 5. ülésén olvasták fel az új tagajánlásokat. Az ülésen jelen volt Kiss Károly nyugállományú cs. kir. százados, a mathematikai osztály hadtudományi rendes tagja, Szontagh Gusztáv nyugállományú cs. kir. százados és Kállay Ferenc nyugállományú cs. kir. hadbíró százados, a philosophiai osztály rendes tagja is. A négy tiszteleti tagnak javasolt között szerepelt Stöck Ferenc nyugállományú cs. kir. alezredes és a 29 levelező tagnak javasolt között a katonák az alábbi sorrendben:

„7. Czecz János mint hadtudományi író ...
12. Korponay János mint hadtudományi író ...
17. Mészáros Lázár ...
26. Ujváry István mint hadtudományi író ..."[10]

A jelöltek listájából és az ajánlásokból világosan kiderül, hogy Mészáros Lázár nem hadtudományi munkássága alapján került a javasoltak közé. A levelező tagok megválasztására az 1844. december 24-i 7. ülésen került sor és ezt a jegyzőkönyv így örökítette meg:

„LXX. a levelező tagok választása ... a jk. IX.-dik pontja szerint elválasztandó hadtudományi lev. tagon kívül nyolczra határoztatott, s ennek következté-

5 Magyar Tudományos Akadémia (a továbbiakban — MTA) Kézirattár, Régi Akadémiai Levéltár (a továbbiakban — RAL) Nagygyűlések jegyzőkönyve 1831., 1832., 1833., 1834. K 1353. sz. 11. o.
6 Uo. 15—18. o.
7 MTA Kézirattár RAL Magyar Tudós Társaság nagygyűlési jegyzőkönyv. VI. szeptember 1835., VII. szeptember 1836., VIII. augusztus—szeptember 1837., IX. augusztus—szeptember 1838., X. november 1839. K 1354. sz., 31. o.
8 MTA Kézirattár RAL Nagygyűlések jegyzőkönyve 1840., 1841., 1842., 1843., K 1357. sz., 50—53. o.
9 Uo. 1844., 1845., 1846., 1847., K 1358. sz., 8—9. o.
10 Uo. 21—22. o.

ben először is a hadtudományi lev. tag választásához fogván a nagygyűlésen a három ajánlott közül többséget nyert s megválasztatott:

Korponay János 24 szavazattal.

LXXI. Az egyéb lev. tagok választására kerülvén a sor, első szavazáskor csak három ajánlott nyert általános többséget, név szerint:

Mészáros Lázár 21 . . . szavazatot."[11] A szavazás Mészáros nagy sikere volt, mert az utána következők 20, 15, a második szavazáson pedig 13, 12, 12 szavazattal lettek megválasztva. A Magyar Tudós Társaság levelező tagjául választották a ténylegesen szolgáló tisztek közül Korponay János cs. kir. főhadnagyot a 32. gyalogezredből, így ő volt a hetedik, a nyolcadik pedig Mészáros Lázár cs. kir. alezredes, az 5. huszárezredből.

A Tudós Társaság jegyzőkönyvei Nemeskürty állításával szemben azt bizonyítják, hogy Mészáros Lázár nem „az első ténylegesen szolgáló hivatásos katonatiszt, akit a Magyar Tudós Társaság tagjául választott", hanem a katonatisztek sorából a *nyolcadik*.

Az érdekesség kedvéért említem meg, hogy az akadémiai választásokról a Pesti Hírlap 1844. december 29-i számában beszámoló jelent meg, melyben közlik a megválasztott új tagok névsorát és egyedül Mészáros esetében tévednek, mert úgy szerepel mint „Mészáros N", a Lázár L betűs rövidítése helyett.

Széchenyi és Mészáros Lázár

Nemeskürty István ismerteti a Mészáros Lázárt levelező tagnak ajánló akadémikusok, a magyar irodalom és tudomány kiválóságai névsorát. Külön kiemeli Széchenyi meleg ajánló sorát. A Széchenyi és Mészáros közötti kapcsolat 1837. júliusában keletkezett, erre utal Mészáros Lázár 1837. július 20-i gróf Széchenyi Istvánhoz írt alábbi levele:

„Méltóságos Gróf Úr

Nagy Érdemű mélyen tisztelt Uram

Feleletet s köszönetet nem kívánok, mert nem érdemlem meg, hanem inkább Méltóságod botsánatjából szeretnék valamit el foglalni, rész szerint betses és a Hon javára szentelt óráinak rövidítésekért, és rész szerint fogadatlan prokátori merészletemért, ki talán valami tudva lévőt akar ismertetni, a miről példa beszédként el hegedült St. Vaird.

F. év Társalkodó 53-dik számában olvastam Méltóságod gőzmalom építési szándékát. Milánótól nem messze, Melegnano helységbe (Cremonai posta Romai úton) létez egy múlt évbe végződött és azóta igen nagy sikerrel munkálkodó ugyan víz által hajtott gabonát örlő malom, melynek különbsége a régiebb malmoktól az, hogy malom kövek helyett, *aczél* hengerek által őrlet." A levél a továbbiakban részletes leírást közöl a malomról, majd így fejeződik be:

„Bocsánat mélyen tisztelt Gróf Úr, az Úr Isten éltesse és áldja óhajtja

Méltóságos Gróf Úr

Milano 20-dik Julius 837.

mély tisztelője
Mészáros Lázár
őrnagy"[12]

A Mészáros kezdeményezte kapcsolat fonalát Széchenyi István felvette, ezt bizonyítja az általa javított 1837. augusztus 26-i keltezésű alábbi levélfogalmazvány:

11 Uo. 40—41. o.
12 MTA Kézirattár K 207/18. sz.

„Mészáros Lázár őrnagy — Milano
Vitéz Őrnagy úr
igen tisztelt hazámfia

Jóllehet múlt hónap 20-iki becses levelében a választul, igen szíves figyelemmel, felmenteni méltóztatott: még sem mulaszthatom el, hogy tisztelt Őrnagy úrnak érdekes minden esetre s szemem előtt tartandó közléséért, mellyel mind édes honunk java iránt buzgóságát mint személyemhez viseltetett különös jó voltát bizonyítja, őszinte köszönetemet, legalább egy két szóval ezennel ki ne jelentsem, egyéb iránt hazafiúi becses indulatába ezentúl is ajánlott különös tisztelettel maradok

Ts Vitéz Őrnagy úrnak
Pest, August. 26. 1837.

Igaz szívű honfitársa
gróf Széchenyi István"[13]

Az 1837 augusztusi levelet követte Széchenyi 1837. december 13-i levele, melyben felvilágosítást és adatokat kért Mészárostól a „Melegnano malom tekintetében" és a „lehető legpontosabb szigorúsággal ki tudni és nekem minnél előbb meg írni". Mészáros Lázár 1837. december 31-i levelében részletesen válaszolt, mint írta, a „13-kán költ betses levele felszólításainak örömest engedelmeskedvén". Mészáros leveléből kiderül, hogy figyelemmel kíséri a reformkor eseményeit, noha „hat évtől édes Hazámtól távol . . ." van.[14] A hengermalom ügyében 1838-ban Mészáros Lázár még további három levelet írt.[15]

Széchenyi István nagyra értékelte a Mészáros Lázártól kapott tájékoztatást, ezt fejezte ki 1841. december 1-i Mészároshoz írt levelének következő soraival: „. . . a daráló Henger malom megindult . . . ha Ön nem volna, alkalmasint a Pesti Hengermalom sem jő létre . . . most hiánoság nélkül: Én hoztam a dolgot életbe — ennek megismertetése ajánlása azonban az Ön tette és érdeme! Az erénybeni csata meg van nyerve . . ." Széchenyi levelét a magyar selyemhernyótenyésztés jelentőségének méltatásával folytatta, majd így fejezte be:

„Éljen boldogul. Mennyire gyenge szemem bír tekinteni a messze jövendő homályába, vajmi szép és nemes kifejlését látom nemzetünknek. — Nagy és dicső lesz egykor a magyar . . . nem kétlem többé; — átalakulási időszakában azonban sok vajmi keserű serleg kiürítése vár ránk. — Ámde legyen, — s csüggedést nem ismerő türelemmel teljesítse saját nagy és kéretlen hazafiúi tisztét! —

Legőszintébb tisztelettel Önnek rokonkeblű honfitársa

Széchenyi István"[16]

Az ismertetett levelek, úgy gondolom, csak aláhúzzák, hogy Széchenyi István és Mészáros Lázár között politikai, gazdasági és tudományos kérdésekben eleven kapcsolat és szimpátia alakult ki, ami kifejezésre jutott abban is, hogy Széchenyi fenntartás nélkül támogatta Mészáros levelező taggá választását, tény viszont, hogy *nem a hadtudományi szakba*, mert ilyen irányú munkásságát nem ismerte, és levelezésükben sem foglalkoztak katonai kérdésekkel.

Véleményem szerint Széchenyi és a Magyar Tudós Társaság bizalmát Mészáros Lázár nem hadtudományi tevékenységével, hanem a reformokat támogató politikai magatartásával, nézeteivel és a gazdasági kérdésekben kifejtett állásfoglalásaival, közléseivel érdemelte ki. Ez nem csökkenti érdemeit, ám hitelesebbé teszi alakját.

13 MTA Kézirattár K 194/234. sz.
14 MTA Kézirattár K 207/29. sz.
15 Lásd az 1838. január 2-i, 19-i és 24-i leveleket. MTA Kézirattár K 207/20., 21., 22. sz.
16 MTA Kézirattár K 197/22. sz.

Széchenyi és a Magyar Tudós Társaság 1844 december végén értesítette Mészáros Lázár alezredest, hogy levelező taggá választották. Mészáros 1845. január 17-én két köszönőlevelet írt, az egyiket Toldy (Schedel) Ferencnek, a Magyar Tudós Társaság titkárának, a másikat pedig a Magyar Tudós Társaságnak.[17] Ezek a levelek érdekes adalékokat nyújtanak Mészáros Lázár személyiségének és tevékenységének jobb megismeréséhez.

A Magyar Tudós Társaság szabályai előírták, hogy minden megválasztott levelező és rendes tag az akadémia célkitűzéseit elősegítő székfoglaló értekezést köteles készíteni és felolvasni. Ez vonatkozott az új levelező tagra, Mészáros Lázárra is. Az érdekesség kedvéért jegyzem meg, hogy Mészáros különböző tudományos kérdésekben igen aktív levelezést folytatott az akadémiával, de annak egyetlen nagy-, vagy kisgyűlésén sem vett részt. Ebben 1848 májusáig megakadályozta olaszországi katonai szolgálata, majd a szabadságharc eseményei és végül emigrációja.

Nemeskürty szerint Mészáros „előadásának tárgyát hosszas tűnődés után választotta ki... Mátyás királyról tervezett egy értekezést... Ezt a témát azonban mégis elvetvén, merészebb lépésre szánta magát: katonapolitikai elveinek kifejtésére vállalkozott.

Ez az egy ív terjedelmű, »A katonaságrul« címet viselő tanulmány..."[18]

Mészáros leveleiből azonban egészen más derül ki. Nemeskürty, megállapításának bizonyítására, az 1845. augusztus 26-i keltezésű, a Magyar Tudós Társasághoz intézett levelére hivatkozik. Ebben a levélben Mészáros három kérdésről számol be: „Kötelességem szerint 1-ször egy értekezést a Katonaságról, 2-szor az itteni tudományos mozgalom köréből két eredeti olasz iratokat, és 3-szor a 15-ik századból történetírás kivonatot magyar fordítással kísérve, beküldeni vagyok bátor."[19]

A Magyar Tudós Társaság által 1845. október 18-án iktatott levélből az első és a második kérdéssel kapcsolatos sorok az érdekesek. Ezek cáfolják Nemeskürty állítását Mészáros tervezett, illetve elkészült munkáját illetően. Mészáros ezeket írta:

„Az *elsőről* mit sem szollok, az maga magát meg fogja esmértetni.

A *másik* ha tudva nem lenne, Corvinus Mátyás Nagy Királyunk jellemét alacsonyítja, a mellyhez azon szerény észrevételt kapcsolom, ha Kegyöknek úgy tetszenék: A jövendő olasz történet írók felvilágosítását, valami közönössen s röviden tartott ellenészrevétellel, nagy királyunk masholjával (alibi) szándéklaniok, ne hogy nagy férfink jelleme, az ujjabb kor szülte iparlovagi hajlammal vádolva, ellen mondatlanul a jövő századoknak homályosítva átadassák, úgy azon védiratot egy tudományos folyóiratban beigtatni igyekezni fognám."[20] Ez utóbbi Mátyás királyt bemutató munka elkészítéséről, illetve publikálásáról — a kutatások eddigi eredményei alapján — nem tudunk.

Ezt a levelet követte a másik, amely már teljes egészében a székfoglalóval foglalkozik és így hangzik:

„Tekintetes Titoknok Úr

Igen Tisztelt Uram!

Először lévén, életemben semmiből valami, az az számot nagyobbító tudós tag, s így nem esmervén a ceremoniát, ne vegye Kegyed rossz néven, sőt bo-

17 Mindkét levelet ld.: MTA Kézirattár RAL 112/1845. sz.
18 *Nemeskürty:* i. m. 15—16. o.
19 MTA Kézirattár RAL 241/1845. sz.
20 Uo.

csásson meg, ha küldendőmet, Ujhelyi Barátom s ezredbeli lelkész által kegyéhez utalom, szívesen annak helyén bemutatandó.

Ezt tevén, az az kérésemet átadván, az Úr Istentől minden jobbat kívánva, igaz tisztelettel maradok:x

Tekintetes titoknok úr

Miláno 9/6 45

lekötelezett szolgája
Mészáros Lázár
M. T. T. lev. tag

x Értekezésemet szíves felolvasásra, ha arra méltatik Kiss Károly barátomnak ajánlom."[21]

A székfoglaló értekezés 1845. október 18-án érkezett meg a Magyar Tudós Társasághoz. Nemeskürty István szerint ezt a székfoglaló előadást 1845. október 27-én olvasta fel Korponay János hadtudományi levelező tag. Mészáros Lázár értekezésének címoldalán valóban szerepel Toldy Ferenc következő feljegyzése: „Olvastatott a kisgyűlésben oct. 27. 1845." és egy — Korponay kezétől származó — másik mondat: „Korponay János le. tag olvasta fel".[22] Ez a dátum azonban nem pontos, mert az esemény valójában 1845. október 28-án zajlott le, a kisgyűlések 31. ülésén. A jegyzőkönyv szerint az ülés Schedius Lajos igazgató tag elnökletével folyt le. Az ülésen a tényleges és nyugállományú katonatiszt tagok közül jelen volt Korponay János főhadnagy levelező tag, Szontagh Gusztáv nyugállományú százados és Kállay Ferenc nyugállományú hadbíró százados, rendes tagok. Nem volt jelen Kiss Károly nyugállományú százados hadtudományi rendes tag. Az ülés első napirendi pontja a jegyzőkönyv alapján a következő volt: „187. Korponay János 1. t. olvassa Mészáros Lázár 1. tagnak beköszöntő értekezését »A Katonaságról«."[23]

A korabeli sajtóban nem találtam olyan hírt, amely megemlékezett volna Mészáros Lázár „A katonaságrul" című székfoglaló értekezéséről. Sőt a székfoglalót a szokásokkal ellentétben a kisgyűlés sem ajánlotta megjelentetésre a Magyar Tudós Társaság Évkönyvébe, amelyben pedig mások székfoglaló értekezéseit közreadták. A székfoglaló reális értékeléséhez úgy gondolom szükséges néhány tényre felhívni a figyelmet.

Mészáros Lázár értekezését nem a saját kézírásával készítette el. Keze írásának nyoma csak három helyen található a kéziratban. Az első oldalon, azaz a címlapon, amelyre a következőket írta:

„A Katonaságrul
Mészáros Lázár
M. T. T. le. tag"

A második oldalon, azaz a belső címlap bal felső sarkában aláírása „Mészáros Lázár" és a kézirat utolsó oldalának befejező mondata után „Vége. ML." található. Ezen kívül mondatok és szavak kiemelése több helyen az ő aláhúzásával.[24] A székfoglaló értekezés alapos áttanulmányozása alapján levonható az a következtetés, hogy több mint valószínű, Mészáros Lázár a szépen író másoló után nem korrigálta körültekintően munkáját. Emiatt számos értelmet zavaró hiba és elírás maradt a kéziratban. Mészáros székfoglaló értekezésében Korponay János számos stiláris javítást, sőt néhány esetben átfogalmazást hajtott végre a gördülékenyebb felolvasás érdekében.

Mészáros székfoglalójában erősen kimutathatók a kor polgári hadtudomá-

21 MTA Kézirattár RAL 190/1845. sz.
22 MTA Kézirattár RAL 198/1845. sz. Az értekezés a közelmúltban jelent meg a következő címmel: *Mészáros Lázár:* A katonaságról. Budapest, 1979. 91. o.
23 MTA Kézirattár RAL Kisgyűlések jegyzőkönyve. 1845. 73. o.
24 MTA Kézirattár RAL 198/1945. sz.

nyának uralkodó nézetei, mindenekelőtt — az általa idézett Bismarck és Marmont tételein túl — kora legkiemelkedőbb katonai teoretikusainak, Clausewitznek, Jomininak és Károly főhercegnek a tanításai.[25] Mészáros nagy érdeme volt, hogy felismerte ezeknek a korszerű tanításoknak a jelentőségét és felhasználta őket nézeteinek kifejtéséhez, elsősorban a francia forradalom szerepének bemutatásához, a háború jellemzéséhez, a lőpor, a hadviselés eszközeinek és hatásának elemzéséhez, a hadvezetés, a testi, erkölcsi és értelmi erő vizsgálatához, a hadsereg társadalmi szerepének, belső és külső funkcióinak ábrázolásához, az általános hadkötelezettség és a szolgálati idő értékeléséhez, a hadsereg szervezetének és fegyvernemeinek felrajzolásához, valamint a helyes nevelési és kiképzési elvek feltárásához. E tanítások alkotó alkalmazásának segítségével vette bonckés alá a cs. kir. hadsereget és mutatott rá a legkirívóbb hibákra, és nem utolsó sorban a politikai és hadügyi reformok égetően szükséges voltára.

A neves külföldi tudósok műveinek felhasználása mellett a magyar hadtudomány és történettudomány művelőinek eredményeit is beépítette székfoglaló értekezésébe. Ez a tény csak tovább növeli Mészáros írásának értékeit és előkelő helyet biztosít számára a reformkor magyar hadtudományában.

Mészáros minden bizonnyal felhasználta Tanárky Sándor székfoglalóját, amelyet az Évkönyvek ilyen címmel publikált:

„A hadtudományoknak az álladalmak, s különösen magyar hazánk fentartására életbe ható fontosságáról. Értekezett midőn hadtudományi-alosztályi rendestagi székét elfoglalá a kis gyűlésben, nov. 19. 1838. Tanárky Sándor."[26]

Kiss Károly „Mi okozta a franczia köztársaság harcznyereségeit? Győzedelmeinek mi adott olly hatalmas befolyású sikert?" című értekezésében számos, Mészároshoz hasonló nézetet fejtett ki „midőn hadtudományi rendestagi székét elfoglalta, a kis gyülésen dec. 14. 1840"[27] Sőt ha összevetjük Kiss és Mészáros értekezését, kitűnik, hogy Kiss pozitívabban értékeli a francia forradalom szerepét a történelemben, valamint a forradalmi és a napóleoni háborúk hatását a hadügyekre, elsősorban a hadművészetre, a hadsereg szervezeti fejlődésére és a katonai kiképzésre.

Mészáros merített Horváth Mihálynak, a nemzeti liberális történetírás úttörőjének, az 1849-es oktatásügyi miniszternek „A magyar honvédelem történeti vázlata" című székfoglaló értekezéséből is, melyet az az 1842. november 22-i akadémiai nagygyűlés ülésén olvasott fel.[28] A tények és a korabeli publikációk ismerete és összevetése alapján Mészáros munkája érdekes és értékes írás. Helye és szerepe van a XIX. századi magyar hadtudományi irodalomban.

Fontos adalék még az értekezés jelentőségének megítéléséhez Mészáros Lázár és Toldy Ferenc 1846 júniusi és júliusi levélváltása.[29]

25 *Carl von Clausewitz:* A háborúról. I—II. k. Budapest, 1961., 1962. és A hadművészet középkori és újkori klasszikusai. Budapest, 1974., különösen a IV. rész, A burzsoá hadtudomány születése (1789—1847), 379—622. o.

26 A Magyar Tudós Társaság Évkönyvei. Ötödik kötet 1838—1840. Buda, 1842. Második Osztály 226—240. o.

27 A Magyar Tudós Társaság Évkönyvei. Hatodik kötet. 1840—1842. Buda, 1845. Második Osztály, 3—17. o.

28 Uo. 298—376. o.

29 Mészáros 1846-ban igen aktív levelezést folytat a Magyar Tudós Társasággal és leveleiben különböző tudományos eredményekről tudósít, valamint több javaslatot tesz. 1846. március 16-án, a kisgyűlések 14. ülésén ismertetik azt a levelét, melyben egy meteorológiai munkáról számol be és „a florenczi meteorológiai egyesületre figyelmeztet s felhívja: hogy Magyarország különféle pontjain is meteorológiai vizsgálatok eszközöltessenek!" (MTA Kézirattár RAL Kisgyűlések jegyzőkönyve. 1846. K 1398. sz., 21—22. o.) 1846. május 18-i levelében a légszeszvilágítással és az agy működésével foglalkozó két munkát mutat be (MTA Kézirattár RAL 5/1845. sz.). 1846. október 28-i levelében — melyet a kisgyűlés 44. ülésén, 1846. november 16-án tárgyalták meg — küld egy fordítást olaszból, Aporti Ferrente: A köznevelést és áplást tárgyázó intézet Locateban című munkáját és javasolja szerzőjét, ha választás lesz, az akadémia külföldi tagjai sorába, mivel munkásságával és írásaival „lényegében segéllé az első Alapítóné Brunszvick Mária Grófnő által életbe léptetett kisdedóvodát, . . ." (MTA Kézirattár RAL 5/1846. sz. és MTA Kézirattár RAL Kisgyűlések jegyzőkönyve. 1846. K 1398. sz. 81. o.)

1846. június 30-án Toldy Ferenc, az akadémia titkára, levelet írt Mészárosnak, melyben közli, hogy „a múlt héten a szorgalomkocsi útján volt szerencsém Méltóságodnak az Académiai Oklevelet megküldeni. Adja Isten, hogy sokáig örvendhessen intézetünk Méltóságod buzgó részvételének.

Valamint a »Katonaságról« szóló beköszöntő értekezés úgy a többi közlemények is figyelemmel fogadtattak társaságunk által, a legközelebb küldött phrenológiai munka pedig, a természettudományi osztályban köröztetés után köszönettel fog a könyvtárba iktattatni."[30] A továbbiakban arra kéri Mészárost, hogy az olasz tudományos akadémia genuai ülésén „Méltóságod, továbbá, Taubner Károly cs. kir. lombard-velencei ev. hadi-pap és acad, lev. tag, végül Deáki Zsigmond cezaroldi püspök, győri tanulmányi kerületi kir. főigazgató és acad. lev. tag" hivatalosan képviselje a Magyar Tudós Társaságot.

Mészáros 1846. július 1-én írt — az akadémiához július 11-én érkezett — rövid levélben megköszöni a „Tekintetes Magyar Tudós Társaság levelező tagja kineveztetésemről szolló oklevel"-et.[31]

Az 1846. július 12-én kelt — az akadémiához július 27-én érkezett — Mészáros-levelet érdemes szó szerint közölni:

„Tekintetes Titoknok Úr
Igen Tisztelt Uram!

Midőn múlt hó 30-dikán kelt és ma vettem becses tiszti leveléért szíves köszönetemet fejezném ki, sajnálattal kell egyszersmind ki jelentenem; hogy bár mélly hálás érzettel méltánylom is a T. T. Társaság becsületbeli ajánlatát, és bár mélly örömmel végezném, még is mivel a kibomlott katonai állapot ollyas, melly midön a tudományi oktatással foglalkozóknak szün és szabad időt enged, annak ép akor nagybani hadi gyakorlatokat tűz ki, ahonnént minden nagyobb hadi test kormányzójának távozása nem csak nehéz, sőt balul magyarázott is. És mivel Augustustól egész October 15-dikéig, kevés közben engedett nyugnapokkal ezredem Milano és Verona körül a fent idézett nagyobb hadi gyakorlatokban részt veendő leszen, tehát a T. T. Társaság különböztető ajánlatát mély fájdalommal meg köszönöm, és Genuában képviselendő helyemet más derekabb tudós Úr által ki tölteni kérnem kelletik.

Midőn tovább örömömet jelenteném ki ha *szerény s igénytelen írtt zsengém* figyelmet nyerhetett, és küldeményem Kegyesen fogadtatott, (kiemelés tőlem — Á. T.) bocsánatot kérek, ha távollétemben és helyzetemben szép tisztemnek — nem tudván ki szemelését eléggé annak mi érdekes mi kívántató — gyéren felelek meg, min azonban segíteni nem nehéz, ha a gyenge tag a tudós és erős Test irányzata által tevőleges — szebbé tétetik. Reménylvén végtére oklevelem vettéről szolló írásom érkezését, a T. T. Társaság és Kegyed pártolásában ajánlva különbözött tisztelettel maradok.

Tekintetes Titoknok Úr
Lodi 12-dik július 846.

lekötelezett szolgája
Mészáros Lázár
Acad. Levelezőtag"[32]

Ez a levél két szempontból is érdekes. Egyrészt azért, mert az akadémia titoknoka csak nyolc hónap után tudósítja Mészárost „A katonaságrul" című székfoglalójának akadémiai visszhangjáról, másrészt Mészáros maga értékeli székfoglalójának tudományos értékeit „szerény és igénytelen írtt zsengém" jelzőkkel, ami mindenképpen irányt mutató kell, hogy legyen a mi számunkra is.

30 MTA Kézirattár RAL 212/1846. sz.
31 Uo. 150/1846. sz.
32 Uo. 212/1846. sz.

Nemeskürty István közleményének befejező részét a következőkkel zárta: „Sajnálatos, hogy az »MTA másfél évszázada« című 1975-ös jubileumi kiadvány mit sem tud erről a Hadtudományi Alosztályról. Pedig mégiscsak érdekes, hogy a Hadtudományi Alosztály tagjai egytől-egyig a negyvennyolcas honvédsereg kiváló szervezőivé váltak, Kiss Károlytól Mészároson és Korponayn át Czecz Jánosig!"[33] Ezzel a gondolattal indítja könyvének bevezetőjét is, amikor a Magyar Tudós Társaság 1844 decemberi választásainak eredményeit méltatva azt írta: „Ez az a kis mag, mely köré egy év múlva, 1845-ben Széchenyi a Magyar Tudományos Akadémia Hadtudományi Alosztályát szervezte. Ez a Széchenyi szervezte akadémiai alosztály lett az 1848 nyarán megalakult magyar honvéd hadsereg csírája. Mészáros Lázár akadémikusból, aki 1845-ben egy ma is korszerű hadtudományi értekezést írt székfoglalóul, Széchenyi javaslatára hadügyminiszter; Korponay Jánosból e hadügyminiszter segédtisztje, majd az elnöki osztály főnöke, a honvédség szervezője; Czecz Jánosból a hadügyminisztérium vezérkari osztályának tagja, később Bem erdélyi hadseregének vezérkari főnöke lett."[34]

Nemeskürty ezekhez még hozzá teszi, hogy „könyvemnek... az Akadémia hadtudományi alosztályának működésére vonatkozó bekezdéseit (Korponay, Czecz stb.) és Mészárosnak a hadi főtanoda szervezése körüli ténykedését eddig ismeretlen tények és adatok tudományos felfedezésének tekintem."[35] A kérdés azonban az, hogy valóban *ismeretlen* tényeket és adatokat közölt-e a szerző *először* könyvében? Az ismert publikációk alapján azt kell mondanom, hogy *nem!* A hadtudományi alosztály tevékenységéről Nemeskürty írásának megjelenése előtt már többen írtak.

1881-ben jelent meg a „Vázlatok a Magyar Tudományos Akadémia fél évszázados történetéből. 1831—1881." című munka, ebben található egy fejezet „Hadi tudományok" címmel, amely bemutatja a hadtudományi rendes tagok munkásságát, a hadtudományi alosztály működését és többek között megállapítja: „1844-ben a mathematikai osztályba külön hadtudományi alosztály szervezte-tett: ebbe Korponay János gránátos főhadnagy és Mészáros Lázár alezredes levelezőtagoknak megválasztattak."[36]

1964-ben Markó Árpád „A Magyar Tudományos Akadémia hivatásos katonai tagjai megalapítása óta a második világháborúig" című művében szintén foglalkozik — igaz több pontatlanságot és hibát elkövetve — ezzel a témával.[37]

Egy 1975-ben közreadott és Nemeskürty által idézett munka is jelzi, hogy létezett hadtudományi alosztály. E munka 2. számú melléklete az „MTA osztályváltozásai" címet viseli és ebben olvasható:

„1845. XI. 23—1858. XII. 19...
IV. Mathematicai osztály
IV/1. *Hadtudományi alosztály*".[38]

33 *Nemeskürty:* i. m. HK 1977. 4. sz., 609. o.
34 *Nemeskürty:* i. m. 5. o. (Második kiadás: 5—6. o.)
35 Uo. 459. o. (Második kiadás: 454. o.)
36 Vázlatok a Magyar Tudományos Akadémia fél évszázados történetéből. 1831—1881. Budapest, 1881. II. A Magyar Tudományos Akadémia tudományos munkássága. I. Hadi tudományok. 84—85. o.
37 *Markó Árpád:* A Magyar Tudományos Akadémia hivatásos katonai tagjai megalapítása óta a második világháborúig. Kézirat. 1964. 118. o. MTA Kézirattár Ms. 10 511. sz.
38 A Magyar Tudományos Akadémia tagjai 1825—1973. Összeállította: Fekete Gyuláné. Budapest, 1975. 557. o.

Ugyancsak 1975. novemberében a Magyar Tudományos Akadémia 150. évfordulója alkalmából cikket jelentettem meg „Kinek tiszte legyen" címmel, melyben kiemeltem az akadémiai katonatagok tevékenységét és a hadtudományi alosztály szerepét,[39] 1976 áprilisában publikált írásomban pedig részletesen bemutattam a Magyar Tudós Társaság katonatagjait (1825-től 1848-ig), tevékenységüket a Magyar Tudós Társaságban, az első akadémiai hadtudományi rendes tagokat, az akadémiai hadtudományi kutatásokat és az első akadémiai hadtudományi pályázatot.[40]

A hadtudományi alosztály lényegében 1838-ban jött létre. Ezt támasztja alá az is, hogy az Évkönyvek szerint Tanárky Sándor „Értekezett midőn hadtudományi-alosztályi rendestagi székét elfoglalá a kis gyűlésben, nov. 19. 1838."[41]

Mészáros Lázár korabeli minősítése és mai értékelése

Nemeskürty írásának tanulságokat és következtetéseket levonó részében megállapítja: „Biztosra vehetjük, hogy Mészáros tanulmányát ismerték a megfelelő katonai szervek. (Nem is engedték haza a székfoglalóra.) Mégis előlépett, ezredparancsnok lett, sőt 1848. júniusában az uralkodó, vonakodva bár, de cs. kir. vezérőrnaggyá is kinevezte (már mint magyar hadügyminiszterét)."[42]

Ez a megállapítás, illetve feltételezés azonban kiegészítésre és pontosításra szorul. Mészáros Lázár tudományos tevékenységét valóban ismerték és nagyra értékelték cs. kir. katonai elöljárói, sőt mi több, az szemmel láthatóan szerepet játszott katonai előléptetéseiben is. Ezt támasztja alá az 1847. október 30-án készült és az alább közölt igen találó katonai portrét rajzoló minősítés, amelyben így szerepel: *„Mészáros Lázár ezredes és ezredparancsnok. A Magyar Tudós Társaság tagja."*

" *122* *Cs. királyi szardíniai 5. huszárezred*
847 Quall.
Fasc. 1962

Személyi leírás
a következőkben megnevezett törzstisztről 1847. évre.

Mészáros Lázár ezredes és ezredparancsnok.
A Magyar Tudós Társaság tagja.

1845. október 24-től van ebben a rendfokozatban. 1792-ben Baján Magyarországon született, katolikus, nőtlen és szolgálja a fenséges uralkodóházat:

Szolgálati idő		Év	Hónap	Nap
	A bácsmegyei veliteseknél			
	mint főhadnagy	2	8	
	A Liechtenstein huszároknál			
	mint főhadnagy	10	5	5
	mint másod lovassági százados	6	8	25
	mint első lovassági százados	3	9	15

39 Igaz Szó, 1975. 22. sz., 27. o.
40 A Magyar Tudományos Akadémia és a hadtudomány. 1825—1848. Honvédelem, 1976. 4. sz., 84—95. o.
41 A Magyar Tudós Társaság Évkönyvei. Ötödik kötet. 1838—1840. Buda, 1842. 226. o.
42 *Nemeskürty:* i. m. HK 1977. 4. sz., 607. o.

A fenti ezrednél

	Év	Hó	Nap
mint őrnagy	7	10	
mint alezredes		9	5
mint ezredes	2		10
Összesen:	34	3	—

Soha nem szolgált idegen hatalmat, nem vásárolt semmiféle rendfokozatot, soha nem lépett ki, részt vett az 1814., 1815. és az 1821. évi hadjáratokban.

Fizikai erőnléte és állapota

Igen szilárd egészségi állapota, és minden tábori megpróbáltatásra alkalmas.

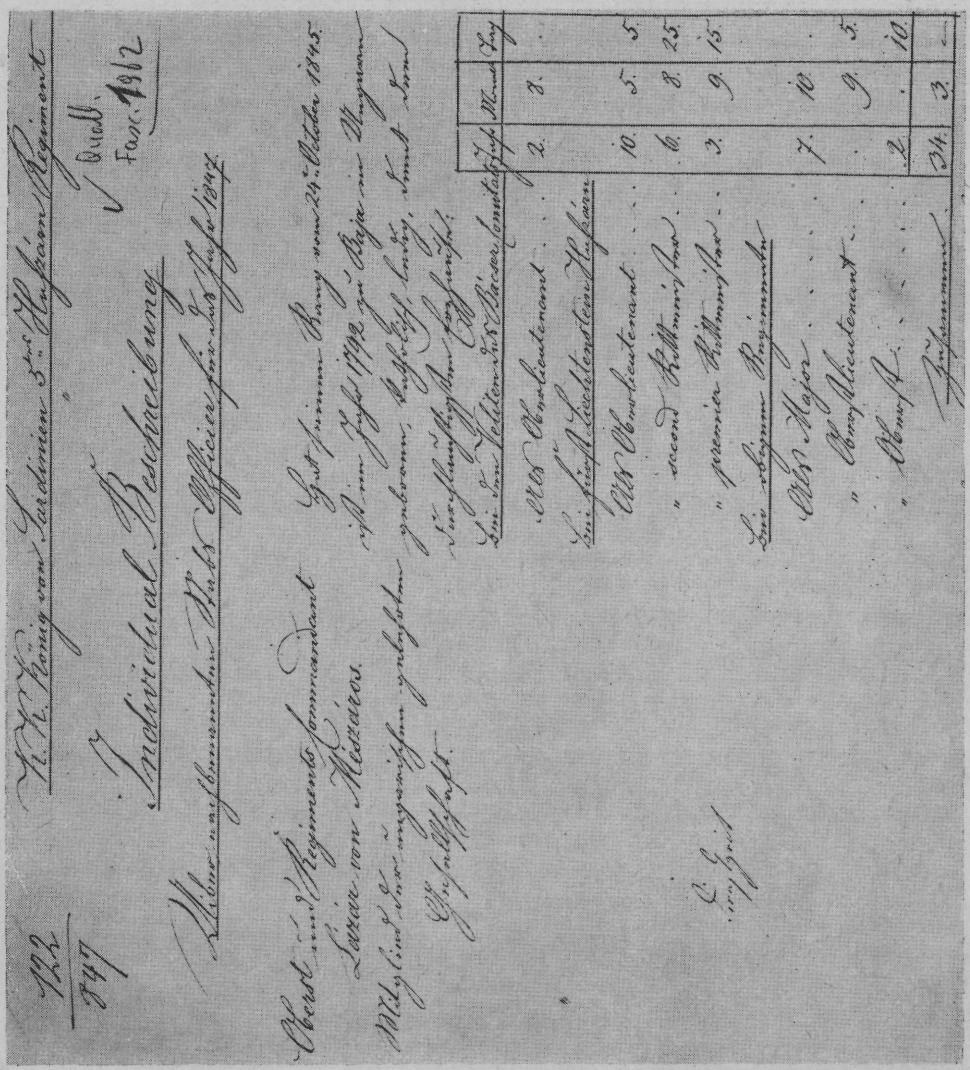

Mészáros Lázár 1847. évi személyi leírásának első oldala

Ismeretek és tudományok	A történelem, földrajz és fizika alapos ismerete mellett az orvostudományokban is jártas. Tud rajzolni ... Beszél és ír németül, magyarul és olaszul igen jól, beszél valamit franciául és angolul is.
Erkölcsi jelleme és magatartása	Szilárdság és jó lelkűség jellemének fővonásai. Magatartása teljesen szabad.
Magatartása általában, valamint elöljáróival és alárendeltjeivel szemben	Udvarias, szerény és szolgálatkész, minden társaságban szívesen látják. Elöljáróival szemben mindig tisztelettudó, alárendeltjeivel megfelelően szigorú, de egyúttal nagyon igazságos és méltányos, az egész ezredben becsülik és tisztelik, úgyszintén mind azok, ismerik.
Szolgálati felhasználása	Érti a szolgálatot, annak minden ágában tökéletes és azt maradéktalan becsvággyal teljesíti. Alaposan ismeri a gyakorlatozást. Az ezredet minden alkalommal célszerűen és általános megelégedésre vezeti. Az alárendeltjei kiképzésére nagy gondot fordít.
Lovas és lóismerő	Jó és vakmerő lovas, rendfokozatának megfelelően van lóval ellátva és különösen jó lóismerő.
Katonai szakismeretek	Helyes katonai áttekintése van, sok rátermettséggel rendelkezik, minden körülmények között nyugodt, megfontolt, gyors és helyes ítélőképessége van.
Magatartása ellenség előtt	Részt vett az 1814., 1815. és 1821-es hadjáratokban, bátor és belátó tiszt hírnevét nyerte el, nem sebesült meg.
Képességek magasabb kiképzéshez	Kiváló mértékben megvan benne ez a tehetség és buzgón törekszik annak tökéletesítésére.
	Mészáros ezredes rendkívül rátermett, kiváló ezredparancsnok, és minden tulajdonsága meg van ahhoz, hogy mind háborúban, mind békében rátermett, rendkívül használható tábornokká váljon.
	Miláno, 1847. október 30.
	Rudolph Schaffgotsche vezérőrnagy

Kiváló tiszt.	Láttam és teljesen egyetértek.	Egyetértek.
Wallmoden	Wimpff	Radetzky
altábornagy	altábornagy	tábornagy"[43]

Mészáros Lázár katonai pályafutásának érdekes mozzanata, hogy levelező taggá választása előtt 8 nappal, 1844. december 16-án léptették elő alezredessé, székfoglaló értekezésének felolvasása előtt 8 nappal, 1845. október 20-án pedig ezredessé és kinevezték az 5. huszárezred parancsnokának.

Mészáros Lázárt, az első felelős magyar minisztérium hadügyminiszterét nem

43 Kriegsarchiv, Wien, Quall. Fasc. 1962. 122/1847. sz. Német nyelvű irat.

„1848. júniusában", ahogy Nemeskürty állítja, hanem 1848. május 26-i dátummal léptették elő vezérőrnaggyá. Ez kitűnik szolgálati lapjából is.[44]

Helyesen állapítja meg Nemeskürty, hogy Mészáros 1848 tavaszán nem csak azért lett hadügyminiszter, mert előfizetője volt a Pesti Hírlapnak s mert Batthyánynak hirtelen más nem jutott az eszébe. Mészáros kiválasztásában más, nyomósabb okok is szerepet játszottak. Sokat nyomhatott a latban aktív tudományos levelező tevékenysége a Magyar Tudós Társaságban, politikai nézetei, katonai beosztása és így tovább. Vitatom azonban Nemeskürtynek azt a tételét, hogy azért lett Mészáros Lázár cs. kir. ezredes, az 5. huszárezred parancsnoka az első magyar hadügyminiszter, „mert Batthyány és Széchenyi, Eötvös és Vörösmarty és a Tudós Társaság és a közvélemény tájékozottabb része őt tartotta legalkalmasabbnak erre a tisztségre."[45]

Valóban, Mészáros Lázár az egyik legrátermettebb volt a hadügyminiszterként számba jöhető kevés számú magyar törzstiszt és tábornok közül. Hadügyminisztersége azonban szinte már kezdettől fogva kételyeket ébresztett fel és vitákat váltott ki. Nemeskürty állításával szemben még régi pártfogója és minisztertársa, Széchenyi István is azt írta a naplójába 1848. május 23-án:

„Megérkezik Mészáros. *Hogy Mészáros helyett nem Hrabovszkyt bízták meg ... az halálos vétek!* Csak kérdeztek volna meg engem!"[46] (Kiemelés tőlem — Á. T.)

Széchenyi jelöltje tehát nem Mészáros, hanem az idős báró Hrabovszky János altábornagy pétervárади, majd budai főhadparancsnok volt.

Nem tartom megalapozottnak és bizonyítottnak azt a Nemeskürty által megfogalmazott „legfontosabb tanulságot", hogy Mészáros Lázár 1845-ös „A katonaságrul" c. székfoglalójában körvonalazott „hadseregszervezési programot" mint „egy évek óta benne forrongó gondolatrendszert igyekezett megvalósítani" 1848 nyarán.[47] Az 1845. októberi értekezés összevetése az 1848. augusztusi törvényjavaslattal nem igazolja Nemeskürty nézetét.

Mészáros Lázár szerepét a hadügyminisztérium és a honvédsereg megszervezésében véleményem szerint objektívan rajzolja meg Urbán Aladár sok évi kutatómunkája gyümölcseként született művében, „A nemzetőrség és honvédség szervezése 1848 nyarán" c. könyvében és más tanulmányaiban.[48]

Nemeskürty könyvét a „honvéd hadsereg megszervezőjének, Mészáros Lázárnak", ajánlja.[49] Elfogadható-e az a megállapítás: Mészáros Lázár a honvéd hadsereg megszervezője? (Mellesleg Nemeskürty Korponay Jánosnak is ugyanezt a címet — „a honvédség szervezője" — adományozta.)

44 Kriegsarchiv, Wien. HR 5, II. Abg. Kl. 1845—50, 1/50. sz. — Mészáros Lázár szolgálati lapja az alábbi adatokat tartalmazza: a származási rovatban helység: Baja; megye: Bácska; ország: Magyarország; születési év: 1792; vallás: katolikus; családi állapot: nőtlen; foglalkozása: foglalkozásnélküli. A növedék rovatban: 1813. augusztus 1-én a Bács megyei velitésekhez (= lovas önkéntesek) főhadnagyként kineveztetett a megye által. A későbbiek rovatban, amely tartalmazza a rendfokozatváltozásokat, az előléptetési, áthelyezési dátumokat, az alábbiak szerepelnek: áthelyezve 1816. április 1-én a 7. huszárezredhez; 1826. szeptember 10. előléptetve 2. lovassági századosnak; 1833. június 1. előléptetve 1. lovassági századosnak; 1837. március 17. áthelyezve (5. huszárezred) és ugyanott 3. őrnagynak előléptetve a G. 1120. sz. 1837. 3/24. kelt leirat alapján; 1844. december 16. előléptetve alezredesnek a császári őfelsége 1844. december 16-i legmagasabb elhatározásából és az udvari haditanács G. 6151. sz. 1844. december 19-i leirata alapján; 1845. október 20. előléptetve ezredesnek császári őfelsége október 20-i legmagasabb elhatározásából és az udvari haditanács G. 5286. sz. 1845. október 24-i leirata alapján; 1848. május 25. császári őfelsége 1848. május 26-i legmagasabb elhatározásából vezérőrnaggyá történt előléptetéssel együtt a nagyvezérkarhoz áthelyezve mint királyi magyar hadügyminiszter; vezérőrnagy 1848. 1. kötet 266. oldal a magyar minisztérium rendelkezésére állítva — ... sem illetmény és sem egyéb változásokat többé már nem vezetnek ... (A szolgálati lap német nyelvű.)

45 HK 1977. 4. sz., 609. o.

46 *Szechenyi István:* Napló. Budapest, 1978. 1254. o.

47 HK 1977. 4. sz., 603. o.

48 *Urban Aladár:* A nemzetőrség és honvédség szervezése 1848 nyarán. Budapest, 1973.; Az 1848-as magyar hadügyminisztérium megszervezése (1848. április—december). HK 1976. 1. sz., 42—75. o.

49 *Nemeskürty:* i. m. 7. o.

Urbán Aladár kimutatja, hogy a szabadságharc hadereje kiépítésének első lépései 1848 májusában történtek meg. „Ez a forma szerint a nemzetőrség egy osztályaként felállított, 10 000 főre tervezett önkéntes sereg lett a szabadságharc honvédseregének magva."[50] A cs. kir. sorkatonaságtól független, de hozzá hasonló reguláris fegyveres erőnek megszervezésére május 15-én adott ki rendeletet Batthyány miniszterelnök. Ez a fegyveres erő a miniszterelnöknek és nem a

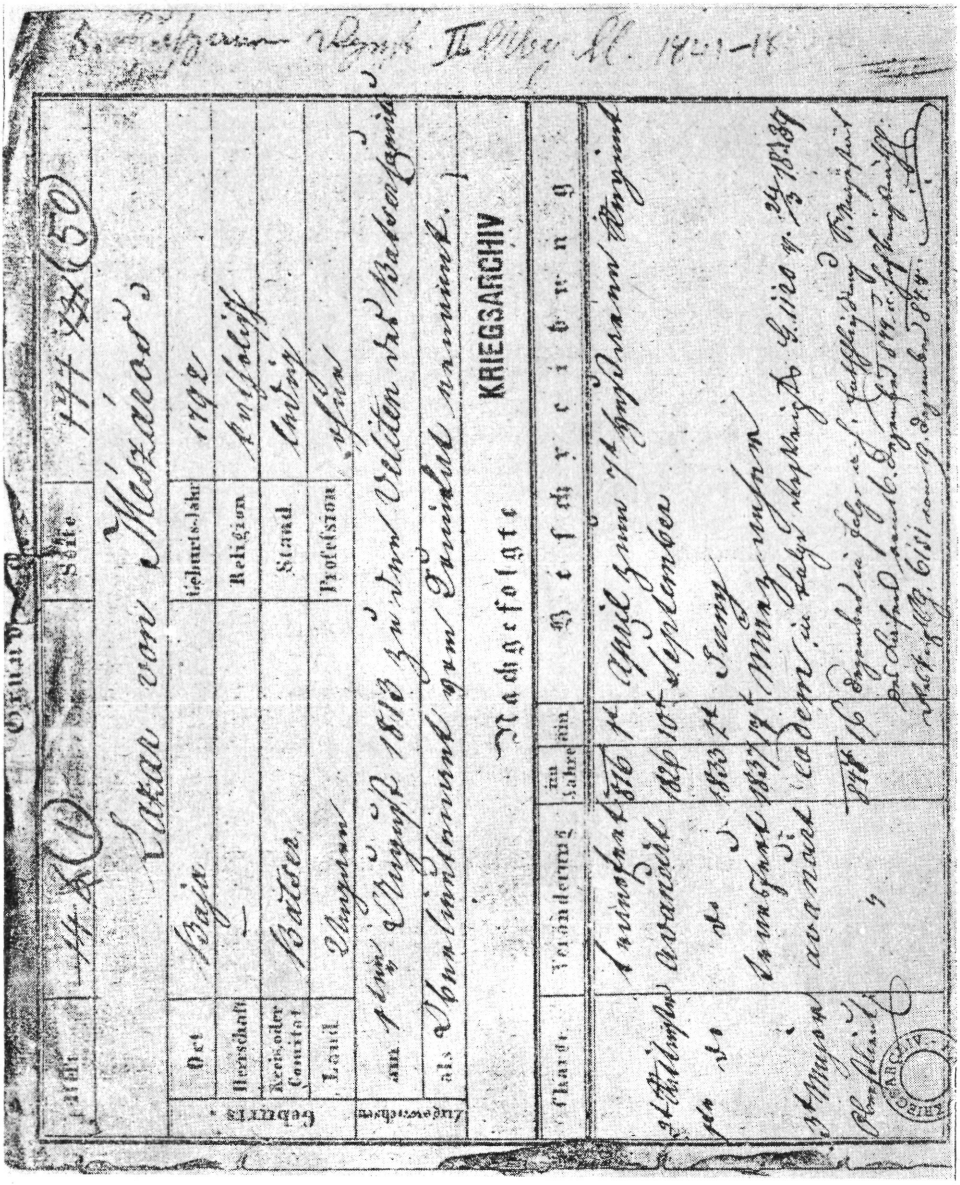

Mészáros Lázár szolgálati lapjának első oldala

50 *Urbán:* i. m. 225. o.

hadugyminiszternek volt alárendelve. 1848. május 18-tól a hadügyminisztériumhoz intézett átiratában már a „honvéd sereg" elnevezést használja. Mészáros Lázár csak 1848. május 28-tól kezdett belefolyni a honvédségi ügyek intézésébe.

„A Batthyány-kormány hadszervező tevékenységének sorában kétségtelenül *a honvédség felállítása* a legjelentősebb lépés!" — írja Urbán Aladár.[51] Batthyány 1848 szeptemberéig „szinte kizárólagos szerepet vitt — mint a nemzet-

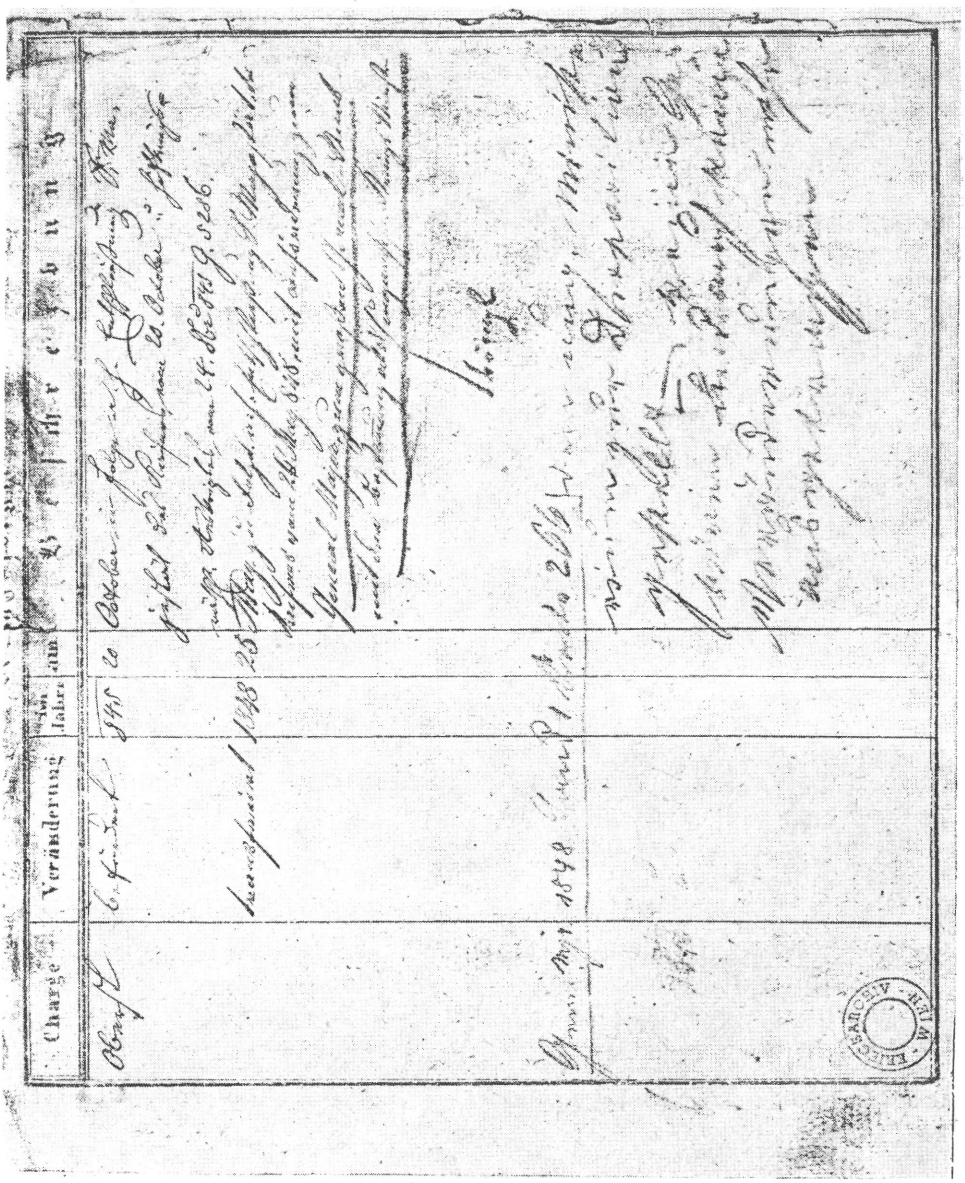

A szolgálati lap második oldala

51 Uo. 353. o.

őrség főparancsnoka — a nemzetőrség és a honvédség szervezésében, vagyis az önálló nemzeti haderő alapjainak lerakásában... Batthyány ismertetett rendeletei és intézkedései mögött ott állnak minisztertársai, közülük is a legaktívabban Kossuth és Szemere, a kulcsminisztériumok vezetői... Batthyány hadszervezési sikereit az egész minisztérium eredményének kell elkönyvelnünk, még akkor is, ha részletekben viták, eltérő nézetek nyomaira bukkanunk."[52]

Batthyány miniszterelnök sokszor homályban maradt hadseregszervező szerepének feltárása volt Urbán munkájának célja és teljes mértékig egyetértek az alábbi értékelésével: „Személyében egyben látnuk kell a széles látókörű és fáradhatatlan energiájú államférfit, akinek nevéhez fűződik az 1848/49. évi szabadságharc első honvédzászlóaljainak megszervezése, valamint — legalábbis jelentős részben — a pákozdi győzelem előkészítése... A Pákozd után szélesen kibontakozó, most már valóban független hadügyi szervező munka azonban a Batthyány és munkatársai által megkezdett nyomokon haladt tovább. A honvédség szervezésének 1848 szeptemberéig elért négyhónapos eredményeire alapozva az Országos Honvédelmi Bizottmány újabb hat hónap alatt megteremtette azt a hadsereget, amelyet csak két nagyhatalom együttes ereje tudott térdre kényszeríteni."[53]

A nagy hadseregszervezési munka élén Kossuth Lajos, az Országos Honvédelmi Bizottmány elnöke állt. Mészáros Lázár hadügyminiszternek, az Országos Honvédelmi Bizottmány tagjának is kiemelkedő szerepe volt a hadsereg szervezésében, de a tények azt bizonyítják, hogy nem lehet egyedül őt illetni — mint ahogy azt Nemeskürty teszi — „a honvéd hadsereg megszervezőjének" igen megtisztelő címével, mert az nem egyetlen embert illet meg.

Közismert adatok és események igazolják, hogy a Kossuth Lajos vezette Országos Honvédelmi Bizottmány hervadhatatlan érdemeket szerzett a honvédsereg megszervezésében és fejlesztésében. Mészáros Lázár tevékenységét Kossuth Lajos nagyra értékelte és a kritikus katonapolitikai helyzetben, 1849. február 3-án, a lemondás gondolatával foglalkozó Mészároshoz intézett levelében így jellemezte:

„Önben olly férfiút lett szerencsénk ismerni, ki hadügyeink kormányzatában kezdettől fogva a legtisztább hazafiúi érzelmet és fáradhatatlan buzgalmat tanúsított mindenkor s a kit ennélfogva épen a haza nehéz körülményeiben nélkülöznünk nem szabad."[54]

Röviden még egy kérdésről. Nemeskürty joggal méltatja Mészáros Lázár érdemeit a Magyar Hadi Főtanoda megteremtésében. De meg kell jegyeznem, hogy a magyar hadtörténeti irodalom Nemeskürtynél már jóval hamarább jelentőségének megfelelően értékelte Mészáros tevékenységét a Magyar Hadi Főtanoda felállításában és korszerű nevelési-kiképzési programjának kialakításában. Legutóbb e folyóirat hasábjain Hunyadi Károly mutatta be Mészáros Lázár kiemelkedő érdemeit „Törekvések az önálló magyar katonai főiskola megteremtésére"[55] című tanulmányában, amelyben többek közt ezeket írta: „Az 1848—49-es forradalom és szabadságharc vezetői — köztük különösen Mészáros Lázár hadügyminiszter — felismerték, hogy az új honvédsereg számára égetően szükséges a megfelelő magyar tisztikar megteremtése... Mészáros Lázár ezért nagy odaadással dolgozott a katonai akadémia megszervezésén. 1848. május 29-én intézkedett..., hogy a Ludovika Akadémia megindítására vonatkozó javaslat

52 Uo. 357. o.
53 Uo. 358—359. o.
54 Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén. Második rész. 1849. január 1—április 14. Sajtó alá rendezte Barta István. Budapest, 1953. 301. o.
55 Lásd HK 1971. 4. sz., 677—684. o.

minél rövidebb idő alatt elkészüljön."[56] A cikk részletesen tárgyalja Mészáros Lázárnak az intézmény céljával, működési szabályaival, nevelési és kiképzési elveivel kapcsolatos gondolatait és az elért eredményeket.

Az elmúlt időszakban, kutatók és szépírók munkássága nyomán, megkezdődött Mészáros Lázárnak, az 1848—49-es polgári forradalom és szabadságharc egyik kiemelkedő katonai személyiségének reálisabb megrajzolása, történelmi szerepének objektívabb tisztázása. Az első felelős magyar minisztérium hadügyminisztere, az első „hadügyér" portréja a különböző publikációk nyomán egyre világosabban bontakozik ki. Írásommal és az eddig ismeretlen adalékokkal ezt a folyamatot kívántam erősíteni.

Mészáros Lázár személyében látnunk kell azt a művelt és hazáját forrón szerető katonát, aki kiemelkedő szerepet töltött be az 1848—49-es szabadságharc hadügyének szervezésében, fejlesztésében és irányításában, a hadműveletek tervezésében és vezetésében. Súlyos körülmények között töltötte be 1848 májusától 1849 májusáig a hadügyminiszteri tárcát és válságos helyzetekben vállalt el különböző magas katonai beosztásokat. Hadügyminisztersége mellett kétszer volt hadtestparancsnok (1848. augusztus—október: déli tábor; 1848. december—1849. január: a Schlik elleni táborozás parancsnoka), 1849 júniusában „a hazánkbeli összes katonai növeldék főfelügyelésével" bízták meg, 1849. júliusában a honvédsereg főparancsnoka, végül július végén és augusztus elején vezérkari főnöke volt. Katonai tevékenységének voltak eredményei, de voltak látványos kudarcai is. Politikai magatartásának pozitív vonásai mellett megvoltak a korlátai, amelyek kimutathatók tetteiben és állásfoglalásaiban.

Összeségében azonban Mészáros Lázár, a magyar hadtörténelem egyik kiemelkedő személyisége, híve volt a társadalmi haladásnak és hazája szabadságáért mindig ott harcolt, ahová állították. Mészáros Lázár munkássága és történelmi szerepe alapján méltó az utókor eddiginél nagyobb elismerésére.

56 Uo. 677. o.

SZEMLE

VOJNA I ARMIJA

Filoszofszko — szociologicseszkij ocserk

(Vojenizdat, Moszkva, 1977. 415. o.)

A nemzetközi biztonságért és a béke fenntartásáért, a feszültség enyhítéséért folyó harc korunk alapvető katonapolitikai kérdése. Az SZKP és a többi kommunista és munkáspárt stratégiája és taktikája a háború elhárítása területén Marx, Engels és Lenin hagyatékának alkotó továbbfejlesztésén alapszik. Az ezzel kapcsolatos kérdések megoldásához jelentősen hozzájárul a szovjet hadtudomány és hadtörténettudomány aktív művelőinek munkássága, számos olyan művük, amely a korszerű háború jellegével, a háború és hadsereg, a katonai elmélet és gyakorlat, a tudományos kutatómunka módszertana különböző területeivel foglalkozik. Ezek sorában méltó helyet foglal el a szerzői kollektíva ismertetett könyve a *„Háború és a hadsereg"* is.

A szerzők az eddigi hasonló jellegű munkák bizonyos mérvű általánosításán túl azt a célt tűzték maguk elé, hogy szélesebb körben ismertetik a marxizmus—leninizmus klasszikusainak idevágó tanításait, az SZKP vonatkozó határozatait, a kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozásainak dokumentumait, a katonai építés és a szocialista vívmányok fegyveres védelme terén szerzett gazdag tapasztalatokat, mindazt az újat, ami a háborúról és hadseregről alkotott marxi—lenini tanítás továbbfejlesztésének legutóbbi szakaszában született. A háború és hadsereg kérdéseit komplex módon vizsgálják, felhasználják más tudományok vívmányait, erről tanúskodik e tudományos munka belső felépítése is.

A szerzők könyvüket három részre tagolják.

Az *első részben* elsősorban a háborúról és hadseregről alkotott marxi—lenini tanítás kialakulását és fejlődését szemléltetik, bemutatják Marx és Engels forradalmasító hatását a háborúval és hadsereggel kapcsolatos nézetek alakulásában, valamint e tanítás fejlesztésének lenini korszakát. Itt vizsgálják a háború keletkezésének, lényegének marxista—leninista értelmezését és aktualizálják a tanítás jelentőségét napjainkra. Hangsúlyozzák, hogy a háború történelmi jelenség, társadalmi lényegének feltárása pedig tudományos hűséggel csakis a materialista történelemszemlélet talajáról, a marxi—lenini metodológia alkalmazásával lehetséges. A háború okait osztályozva leszögezik, hogy az imperializmus mint társadalmi-gazdasági rendszer a múltban és ma is korunk háborúinak általános, gyökeres oka.

Lenin többször hangsúlyozta, hogy a háború lényegét nem érthetjük és határozhatjuk meg a hadviselő országok társadalmi-gazdasági és politikai viszonyai összességének vizsgálatától elvonatkoztatottan. A politika a háborúnak, mint társadalmi-történeti jelenségnek lényegi, strukturális eleme, ugyanakkor a háború nem egyszerűen és nem csak politika. Másik fő eleme a fegyveres erőszak, amely a haditevékenység idején előtérbe kerül. Bármely háború mindenkor fegyveres társadalmi konfliktus, de nem minden fegyveres konfliktus viseli magán a háború jellegzetes ismérveit. A szerzők megfogalmazzák a korszerű háború, mint a társadalom különleges állapota jellemző vonásait és bemutatják a békehelyzettől megkülönböztető jegyeit.

Napjainkban élesebben vetődik fel a kérdés, társadalmi oldalról hogyan értékelhetők a háborúk, hogyan viszonyulnak a néptömegek azok társadalmi-politikai jellegéhez. E fontos probléma magyarázatára egy külön fejezetet fordítanak.

A szerzők feltárják és rendszerezik azokat a legalapvetőbb társadalmi-törté-

neti, kiterjedésbeli és haditechnikai mutatókat, amelyek segítségével osztályozhatók a háborúk. Egyik legfontosabb osztályozási mutatóként a háború és az adott korszak kapcsolatát tárgyalják azon lenini meghatározás alapján, mely szerint be kell illeszteni a háborút abba a történelmi korszakba, helyzetbe, amelyben folyik, és csakis ennek alapján határozható meg ahhoz való viszonya. Mivel bármely történelmi korszak meghatározott fejlődési időszakokon megy át, egy adott korszak keretein belül a legkülönbözőbb jellegű háborúk lehetségesek.

A könyv a háborúk következő típusait tárgyalja: az ellentétes társadalmi rendszerek, a kapitalizmus és a szocializmus államai (koalíciói) közötti háborúk; polgárháborúk; a társadalmi felszabadulásukért küzdő vagy a független fejlődés útjára lépett országok és a gyarmatosító vagy újgyarmatosító politikát folytató imperialista államok közötti háborúk; a kapitalista országok egymás közötti háborúi. Hangsúlyozzák, hogy a korszerű háború típusainak helyes, dialektikus értelmezéséhez feltétlenül figyelembe kell venni, hogy egy adott háború típusa nem nyilvánul meg tisztán, egy adott háborún belül és megfigyelhető az egyes típusok összefonódása. Példa erre a második világháború. Felhívják a figyelmet a „háború társadalmi jellege" kategória alkalmazásának szükségességére, amely nélkül a háború igazságos vagy igazságtalan jellege nem határozható meg. Ez a kategória szintetizálja a politikai, jogi, morális és esztétikai értékelést, melyek közül a legfontosabb a politikai tényező.

A meghatározott kritériumok alapján rögzítik a korunkban lehetséges igazságos és igazságtalan háborúkat, külön kiemelik a háború és forradalom viszonyának problémáját, annál is inkább, mert az imperializmus ideológusai igyekeznek a kettő közé egyenlőségjelet tenni. A szerzők igazolják, hogy a háború és forradalom, bár mindkettő társadalmi jelenség, nem áll egymással feltétlenül oksági kapcsolatban. Ugyanakkor történelmi példákon mutatják be a kettő kölcsönhatását, leszögezve, hogy a forradalom a maga részéről befolyásolhatja a háború menetét és következményeit.

A *második rész* korunk háborúinak anyagi és szellemi tényezőit, azok kölcsönös kapcsolatát és kölcsönhatását, az állam katonai erejének összetevőit tárgyalja, vizsgálja a háború menetét és kimenetelét meghatározó törvényszerűségeket, azok hatásmechanizmusát és a társadalmi erők érvényesülését.

A marxizmus—leninizmus klasszikusai meghatározták, hogyan függ a háború menete és kimenetele a hadviselő országok társadalmi fejlettségi színvonalát jellemző anyagi és szellemi tényezők összességétől. Ezt a tanítást kifejezésre juttatva és a korszerű körülményekre alkotóan alkalmazva a szerzői kollektíva bizonyítja, hogy e tényezőknek a háború menetére és eredményeire gyakorolt hatását objektív törvényszerűségek szabályozzák; bármennyire sokrétűek, bonyolultak és ellentmondásosak is a hadviselés jelenségei, a háború meghatározott törvényeknek van alávetve.

A háborúk keletkezését, menetét és kimenetelét meghatározó törvényszerűségek rendszerében az az alapvető törvény, hogy a háború politikai tartalmának és a hadviselő felek erőviszonyainak van döntő befolyása a háború jellegére, menetére és kimenetelére. Ez a törvény befolyásával átfogja a háború valamennyi oldalát, mivel a politika határozza meg a háború társadalmi osztályjellegét és lényegét. A politikai célkitűzésektől függ a katonai erőszak alkalmazásának mérve, az államok háborús rezsimjének, életének, koalíciókon belüli szövetségi kapcsolatainak jellege.

Figyelemre méltó a szerzők fejtegetése az ország katonai erejének fogalmáról. Nemcsak azt bizonyítják, hogy a háború menetét és kimenetelét — többek között — a hadviselő felek erőviszonyai határozzák meg, hanem ezen túlmenően rámutatnak: az erőviszonyok általánosított fogalom és mindenekelőtt „az állam (koalíció) katonai ereje" kategória útján konkretizálódik. Azon burzsoá elméletekkel kategória túlnyomóan haditechnikai jelleget től eltérően, amelyek szerint ez a katevisel, a háborúról és hadseregről szóló marxista—leninista tanítás olyan jelenségnek tekinti a katonai erőt, amelyet végső soron a gazdasági feltételek, közvetlenül pedig a társadalmi viszonyok, a politika és a tulajdonképpeni katonai erő együttesen határoznak meg. A könyv különös figyelmet szentel a katonai erő ellentétes jellegének bemutatására a szocializmus és a kapitalizmus feltételei között, valamint azon sajátosságok kiemelésére, amelyek a katonai erő alkalmazását jellemzik a fejlődő országokban. Hangsúlyozzák, hogy a Szovjetunió viszonylatában a katonai erő mindenkor védelmi erőként lépett fel és fog fellépni.

Joggal emelik ki a szerzők, hogy korszerű körülmények között lényegesen megnőtt a tudomány, a tudományos-technikai haladás szerepe azon tényezők sorában, amelyek a háború menetét és kimenetelét, a hadügy fejlődését, az ország védelmi képességének megszilárdítását meghatározzák, befolyásolják. A szovjet tudósok által kidolgozott nagyerejű és hatású, korszerű fegyverek véget vetet-

tek az imperializmus atommonopóliumának, leküzdhetetlenné tették a szocialista tábor védelmét, megerősítették a békeszerető erők pozícióit az egész világon és jelentősen növelték a békés építőmunka biztonságát. Kétségtelen, hogy a katonai-tudományos potenciál konstruktív irányítási mechanizmusának kimunkálása még inkább hozzájárul a katonai erő e fontos elemének hatékonyabb felhasználásához a katonai építés valamennyi területén. A tudományos-technikai potenciálon belül, amely alatt a tudománynak azt a képességét és készenlétét értjük, hogy hatékonyan vegye ki részét az állam katonai erejének megszilárdításából a társadalmi berendezkedés és a politika igényeinek megfelelően, fontos helyet foglal el a hadtudomány. A könyv külön fejezete vizsgálja azokat a kérdéseket, amelyek a hadtudomány szerepének a társadalmi viszonyok jellegétől való függőségével kapcsolatosak. Ezen belül különös hangsúlyt kapnak olyan kérdések, mint: a hadtudomány társadalmi-politikai bázisát a szocialista társadalmi viszonyok alkotják; hatékonyságát a marxi—lenini metodológiára való támaszkodás biztosítja, ennek segítségével dolgozza ki a győzelem tudományát, a hadviselés módjait és formáit, a korszerű hadművészet valamennyi problémáját; a szovjet hadtudományt a proletár internacionalizmus szelleme hatja át, a munkásosztály, a dolgozó tömegek érdekeit, vagyis a szocializmus kollektív védelmét, a népek békéjének és biztonságának megóvását szolgálja; nem dogmákra épül, hanem feltételezi az állandó és alkotó jellegű továbbfejlesztését, a kor követelményeinek megfelelően.

Az ismertetett mű egyik pozitívuma azon kérdéskomplexum vizsgálata, amely a szellemi tényező szerepével és hatásával kapcsolatos. Ez a tényező azt tükrözi, mennyire felkészültek és alkalmasak a néptömegek a konkrét szociális, gazdasági, politikai és katonai feladatok megoldására háború esetén. Ennek lényegét, struktúráját és funkcióit a marxizmus—leninizmus azon alaptételéből kiindulva tárgyalják a szerzők, mely szerint a társadalmi lét elsődleges a társadalmi tudathoz viszonyítva. A szellemi tényező megnyilvánulását a korszerű világ- és lokális háborúk szempontjából vizsgálják. Olyan következtetést vonnak le, miszerint a szocialista társadalom szellemi tényezője háború esetén bármely agresszor feletti győzelem kivívásának szilárd szellemi bázisát alkotja; külön figyelmet fordítanak ezen belül az ideológia, az ideológiai fegyver háborús felhasználásának magyarázatára; annak hangsúlyozására, hogy a szocialista vívmányok védelméért vívott háborúban hatalmas szellemi fegyverként lép fel a marxi—lenini ideológia, amely vitathatatlan fölényben van a burzsoá ideológiával szemben.

A *harmadik részt* a szerzők olyan aktuális problémák megvilágításának szentelték, amelyek a hadsereg keletkezésével, lényegével és fejlődési törvényszerűségeivel, a társadalmi életben, a háború és béke sorsának eldöntésében játszott szerepével, a korszerű hadseregek és katonai szövetségek természetével és jellegével kapcsolatosak.

A hadsereg osztálylényege, történelmi rendeltetése koncentráltan jut kifejezésre annak funkcióiban, vagyis a hadsereg működési irányaiban, tevékenységének jellegében és tartalmában, amelyet az állami vezetés határoz meg hosszabb történelmi időszakra. Minden társadalmi-gazdasági formációhoz meghatározott hadsereg tartozik. A hadsereg osztálylényegének, politikai természete minőségi meghatározásának és rendeltetésének kifejezésére a szerzők a „hadsereg történelmi típusa" kategóriát alkalmazzák. Ezen belül a rabszolgatartó, a feudális, a burzsoá és szocialista típusú hadseregekről, azok fejlődési törvényszerűségeiről, jellemző és megkülönböztető vonásairól olvashatunk.

Teljes részletességgel, külön fejezetben a szocialista hadseregek társadalmi-politikai természetével és rendeltetésével foglalkoznak, miközben összehasonlítást tesznek az imperialista és a szocialista államok hadseregeinek jellemzői között. E tényezők közül is kiemelten vizsgálják a szocialista hadsereg építésének olyan törvényszerűségeit, mint: a marxista—leninista párt vezető szerepe a fegyveres erőkön belül; a hadsereg fokozatos átalakítása a proletárdiktatúra erőszakszervezetéből az össznépi állam fegyveres formációjává; belső funkcióinak elhalása és külső funkcióinak kiterjesztése; a hadsereg és a nép osztályegységének állandó erősítése; a személyi állomány minőségi szintjének folyamatos emelése és mások. Hangsúlyozzák, hogy az SZKP vezető szerepe a Szovjetunió Fegyveres Erőinek irányításában a szovjet katonai építés alapja.

A könyvben erős hangsúlyt kap a szocialista országok katonai egysége objektív szükségszerűségének bizonyítása. Ezt elsősorban az agresszív imperialista tömbök összekovácsolásával és a szocialista közösség, valamint a népek nemzeti felszabadító mozgalmai elleni irányultságával indokolják. Elemzik a Varsói Szerződés szervezetének társadalmi természetét, jellegét és rendeltetését, az imperialista katonai tömböktől megkülönböztető

jegyeit, a szövetség társadalmi-politikai, gazdasági, eszmei és hadászati alapelveit, valamint a tagországok katonai együttműködésének tartalmát.

Hangsúlyozva az ismertetett könyv feltétlen pozitívumait, mélyreható és körültekintő, filozófiai-szociológiai alapokon nyugvó elemzéseit, meg kell említeni, hogy a háború és forradalom viszonyával foglalkozó fejezetben nem kapunk választ olyan problémákra, mint a nemzeti-felszabadító forradalmak, a polgárháborúk és forradalmak helye és szerepe a háborúk osztályozásában és az egyes típusok kölcsönhatásában.

Befejezésül ki kell emelni, hogy a könyv okfejtése, nyelvezete és stílusa világos és közérthető a katonaolvasók széles tábora számára; ez a kollektív munka hasznos segédeszközül szolgál a társadalomtudományi képzésben, a tanintézeti oktatásban részt vevők és mindazok számára, akik a háborúról és hadseregről szóló marxi—lenini tanítás iránt érdeklődnek.

Nádor Tibor

J. V. SIKIN—B. G. SZAPOZSNYIKOV

A TÁVOL-KELETI GYŐZELEM

(Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1978. 226. o.)

Sikin vezérezredes, a könyv egyik szerzője, aki a Szovjetunió Japán elleni hadműveletе idején Vasziljevszkij marsall, távol-keleti főparancsnok mellett a párt Központi Bizottsága által kirendelt haditanácsi tag feladatait töltötte be, már nem érte meg érdekes könyve megjelenését. A japán agresszorok ellen viselt hadműveletben a SZKP szervező és mozgósító munkája nélkül — amelyet Sikin irányított — nem lett volna lehetséges olyan mintaszerűen előkészített és megszervezett átcsoportosítást és támadást végrehajani, mint amelyet Vasziljevszkij marsall Hannibálnak az Alpokon való átkelésével hasonlít össze a könyv előszavában.

Az átlagolvasók, még a katonák sem ismerik eléggé a Szovjetuniónak ezt a történelmi jelentőségű hadműveletét, amelyet a német fasizmus leverése és Európa népeinek felszabadítása, a mérhetetlen szenvedés és véráldozat után közvetlenül hajtott végre a Távol-Keleten, s amely a világot megszabadította az európai fasizmustól nem kevésbé veszélyes ázsiai fasiszta hatalomtól, a japán militarizmustól.

Az amerikai propaganda igyekezett elhitetni, hogy a japán kapitulációt az atombomba bevetése erőszakolta ki. A hirosimai, nagaszaki bombák által elpusztított polgári lakosság elvesztése nem csökkentette az állig felfegyverzett hétmilliós japán hadsereg hadi potenciálját. Ez az évezredek óta vallási fanatikus elvakultságban élő és a császárért ontott vér túlvilági jutalmát óhajtó szamuráj nép az atombomba pusztítása után évekig képes lett volna még a háborút tovább viselni. A japán szigetország esetleges elvesztése sem jelentette volna okvetlenül a távol-keleti fegyverletételt. Korea, Mandzsúria megszállása, Kína nagy részének meghódítása hatalmas területeket és ipartelepeket adott a hadviselő japán imperializmusnak.

Az amerikai történetírás meghamisítja a tényeket, a japán kapitulációt és az atombomba alkalmazását egyenlőségjellel köti össze, ezzel mintegy jelentéktelennek tüntetve fel a Szovjetunió mérhetetlen áldozatát.

Ennek cáfolatára a könyv ismert amerikai történészt idéz. R. Lacky, a kor kiváló szakértője azt írta, hogy az Egyesült Államok az atombomba ledobásával Timur Lenk koponyahegyeket hátrahagyó bandáihoz lett hasonló, hasonlóvá vált a gázkamrákat alkalmazó fasisztákhoz és a biológiai fegyverek alkalmazására felkészült japán hadsereghez, amit éppen a szovjet hadsereg gyors előnyomulása tett lehetetlenné. Maga Eisenhower, az Egyesült Államok későbbi elnöke, a japán hadműveletek idején a szövetséges haderők főparancsnoka jelentette ki, hogy katonai szempontból semmi sem indokolta az atombomba ledobását. Churchill angol miniszterelnök, a Szovjetunió elleni keresztesháború meghirdetője, aki abban az időben mégiscsak a szövetséges Anglia miniszterelnöke volt, szintén azt írta emlékirataiban, „hiba lenne feltételezni,

hogy a japánok ellen viselt háború sorsát az atombomba döntötte volna el." Az atombomba bevetésének — ma már tudjuk — egyetlen közvetlen célja volt: a szövetséges szovjet hadvezetés, párt és államvezetés megfélemlítése. Az atommonopólium demonstrálása azt jelentette: az USA és szövetségesei minden ellenségükre képesek megsemmisítő csapást mérni.

A Távol-Keletet rabságban tartó japán hadsereget csak a szárazföldön lehetett megsemmisíteni. Ezt az amerikai tengerészgyalogosok nem tudták volna megtenni, de bármely más szövetséges haderő sem rendelkezett ilyen erővel. Nem volt véletlen, hogy a szövetséges haderők a teheráni és a jaltai konferencián arra kérték a szovjet vezetést, hogy a német fasiszta hadsereg megsemmisítése után három hónapon belül indítson a japán hadsereg ellen támadást. A Szovjetunió vezetői erre kötelezettséget vállaltak és vállalásuknak megfelelően, a német kapitulációtól számított három hónap múlva, 1945. augusztus 9-én, hadat üzentek és meg is indították minden elsöprő támadásukat. Az előzményekhez tartozik, hogy a Szovjetunió és Japán 1940-ben semlegességi és megnemtámadási szerződést kötött. A szerződés a Szovjetunió kezdettől következetes békepolitikájából fakadt. A szerződés megkötésekor a japán hadsereg már régóta hídfőállást foglalt el Mandzsúriában, amelyet 1931. évi megszállása óta szénbányászati és hadiipari bázisul használtak fel, a megszállt Korea és Belső-Mongólia több milliós Kvantung hadseregével együtt régi céljaik elérésére, a Szovjetunió távol-keleti részeinek, főleg a nyersanyagforrásokban gazdag Szibériának meghódítására. A német—olasz—japán Antikomintern Paktum keretében, megegyezve a német vezetéssel, felosztották a világot: az Uraltól nyugatra eső területet a németek maguknak szánták, a keleti terület japán érdekszféra lett volna.

A dolgok menetébe azonban beleszólt a szovjet hadsereg.

A hódító japán klikk céljai elérése szempontjából kedvezőnek ítélte a nyugati szövetségesek kapitalista köreinek nem titkolt ellenérzéseit a szovjet politikai rendszerrel. Japán nem fogta fel tragikusan a német fasiszták katonai kudarcát a Szovjetunióban, sőt arra számított, hogy Németország nélkül is sikerül tervei végrehajtása. Az Otsu-terv (a Bajkál-vidék elfoglalása) érdekében már a 30-as évektől diverziós ügynökhálózatot építettek ki, dobtak át a szovjet határon. Első nagyobb katonai vállalkozásuk 1938. június 29-én történt, amikor augusztus 11-ig folytatták támadó hadműveleteiket a Haszan-tó körzetében. Ez a vállalkozás a bevetett japán haderő teljes megsemmisülését eredményezte. A leckéből nem tanulva, a japán szoldateszka a Mongol Népköztársaság területén, a Halhin-Gol folyó körzetében is támadott 1939 májustól augusztusig. Ez a próbálkozás is teljes kudarcba fulladt.

A japánok e hadjárat tanulságait már kénytelenek voltak levonni. A harcokban kétségtelenül megmutatkozott a szovjet tüzérség és páncélos csapatok fölénye, a hihetetlen mozgékonyság olyan terepen is, ahol 600 km távolságban nem voltak vasútvonalak. Előny volt a szovjet hadseregben az állhatatosság, a kitartani tudás és a hadászat-harcászat nem merev alkalmazása. Az eredmények értékelése után a japán haderő jelentősen növelte tüzérsége tűzerejét, új páncélosokat fejlesztett ki. Nagy mértékben igyekeztek elmélyíteni a japán császár—istenség kultuszát, a szamuráj erények propagálását, terrorizálták a lakosságot. A meghódított területek lakosságát könyörtelen adóval sújtották, s terveket dolgoztak ki a területek kiaknázására.

A japánok 1940-ben, a részükről felajánlott semlegességi és megnemtámadási szerződés spanyolfala mögött, felkészültek a Szovjetunióval való leszámolásra. Természetesen Hitler is erre ösztökélte szövetségesét. Saját katonai céljai elérését segítette volna egy japán támadás szovjet terület ellen. Németország ugyan a japán támadást nem tudta kierőszakolni, ami éppen japán érdekek miatt nem történt meg, mégis elérte azt, hogy a keleti határokon összevont japán csapatok hatalmas szovjet erőket kötöttek le. Emellett a japán militarista körök, diplomáciai képviselettel rendelkezvén Moszkvában s ugyanakkor Berlinben is, számos hírszerzési adatot szolgáltattak a német hadvezetésnek.

Japán a támadási tervét elkészítette, ennek szolgálatában még baktériumháborút is alkalmazott volna. Pestis, kolera stb. bacillustenyészetet tartalmazó bombákat gyártottak, azokat diverzánsok ki is próbálták szovjet területen. A német fasiszták sztálingrádi kudarca következtében a szovjet hadvezetés erősíteni tudta keleti védelmét, a japánoknak el kellett halasztaniuk támadási tervüket.

Az amerikai—japán háború első két évében a japánok fölénye döntő volt. Az első amerikai sikereket 1942 júniusában a Midway-szigeteknél érték el. A sztálingrádi csata után, 1943-tól, a szövetségesek kerültek fölénybe. Ekkor a japán hadvezetés katonai küldöttségeket menesztett Berlinbe, kipuhatolni a fasiszta

Németország katonai lehetőségeit. A lesújtó vélemény kialakulása után már csak magukban bízhattak.

A teheráni értekezleten, 1943 őszén a Szovjetunió megígérte, hogy megindítja támadását a japán agresszió megsemmisítésére. A tervek kidolgozásánál elsősorban a mandzsúriai Kvantung-hadsereg felszámolását tűzték ki célul. Ezt egyetlen összefüggő hadászati támadással kívánták elérni. A hadászati támadás nem mondott ellen a Szovjetunió következetes békepolitikájának, mert Lenin szerint „... ha a rablónak csak az ütéseit szabad kivédeni, de nem üthetnénk le őt, elvesznénk..." A támadási tervek elkészítésénél nem lehetett sematikusan alkalmazni a német fasiszták elleni háború hadműveleteinek tapasztalatait. Amíg a honvédő háborúban a hadműveleti mélység átlagosan 150 km volt (a moszkvai csatában csak 50—60 km), itt 5—600 kmrel kellett számolni. A vezető szerep a harckocsi és gépesített egységekre hárult. A főcsapás hadműveleti célja az volt. hogy elvágják Mandzsúriát Észak-Kínától, ahol a japán hadászati tartalékok voltak. A főcsapás sikerét biztosította a légierő és flotta összehangolt tevékenysége.

A japán hadvezetésnek is volt terve, azonban rendkívül hibásan számoltak a szovjet erők harcértékével, arra számítva, hogy az 500—600 km mélységben alkalmazott támadás 1000 m-esnél magasabb, helyenként 1700 m-es, járhatatlan hegyeken, sivatagokon át úgy felőrli a szovjet hadsereget, hogy könnyű lesz megsemmisíteni. Nem számoltak azzal sem, hogy a mostoha terepviszonyok mellett a vízhiányt is elviselik a szovjet katonák. A 136 ezer vasúti kocsival átdobott hadsereg szállítása a legnagyobb titokban történt. Az egységek a tüzérségi lövegeket és harckocsikat csak a határ körzetében kapták meg. 1945 májustól augusztusig másfél milliós hadsereget mozgósítottak, ami nem kis politikai munkát jelentett a négyéves szakadatlan harc után. A rejtett átszállítás tényét a japán felderítés megtudta ugyan, de megközelítő adatokat sem sikerült szerezniük a hadsereg létszámáról.

Az 1945. augusztus 9-én megindított támadás után hat nappal az emberfeletti nehézségeket jelentő hegyek, sivatagok és mocsár leküzdése után a szovjet csapatok 400—500 km-re nyomultak előre, megsemmisítve az elszántan védő, de meglepett ellenséget. A hadművelet, egyes nyugati történészek állításával ellentétben, akik mindössze 5 napos háborúról beszélnek, 24 napig tartott.

A nagy Hszingan meredek hegyei meghaladták az 1700 m magasságot, a szovjet hadsereg nehéz fegyvereivel, tüzérségével mégis leküzdötte a nehéz terepet. A japánok által több mint 10 évig épített erődrendszert napok alatt bevették és ezáltal megteremtették a feltételét a japán kapitulációnak. A japán háborús klikk nehezen adta meg magát, még a súlyos vereségek ellenére is. A vezérkar főnöke puccsot kísérelt meg, hogy a császár környezetéből erőszakkal távolítsa el a békére hajló politikusokat és katonákat.

Az előnyomuló szovjet csapatok fogságba ejtették, vagy megsemmisítették a japán hadsereg jelentős részét. Augusztus végére teljesen felszabadult Mandzsúria, Észak-Korea, Dél-Szahalin és a Kuriliszigetek.

1945. augusztus 9-től, a támadás megindításától augusztus 28-ig, a hadműveletek befejezéséig amely a szigeteken helyenként szeptember 2-ig is tartott, a japán veszteség egyharmada volt az egész második világháború alatti két millió fős japán veszteségnek.

Ez a tény önmagában is igazolja, hogy nem az atombomba, hanem a nehéz terepen, gyorsan és szervezetten végrehajtott szárazföldi támadás kényszerítette térdre a japán fasiszta hadsereget.

Windisch Aladárné

R. KISLING

DIE HOHE FÜHRUNG DER HEERE HABSBURG IM ERSTEN WELTKRIEG

(Bundesministerium für Landesverteidigung, Büro für Wehrpolitik, Wien, é. n. 246 o., 29 térkép)

Az osztrák honvédelmi minisztérium katonapolitikai osztályának felkérésére R. Kisling, az ismert hadtörténész, arra vállalkozott, hogy az osztrák szövetségi haderőben (Bundeswehr) és magasabb intézményeiben, így a wienerneustadti „Mária Terézia" Katonai Akadémián folyó hadtörténeti oktatás elősegítése céljából terjedelmes összefoglalót készítsen az első világháborúról, részletesen ismertesse az osztrák—magyar hadsereg legfelső vezetésének háború alatti tevékenységét, nem különben kifejtse véleményét az egykori monarchia hadserege legfontosabb hadászati, hadműveleti és harcászati kérdéseiben. Az oktatási segédletként használt mű *(A Habsburg seregek felső vezetése az első világháborúban)* az osztrák hadtörténeti irodalom nagy műve, az 1938-ig megjelent hét kötetes „Österreich-Ungarns letzter Krieg 1914—1918." c. munka rövid kivonata, megtüzdelve azokkal az új eredményekkel, amelyek 1938, főleg a második világháború befejezése óta az osztrák hadtörténeti kutatásban születtek.

R. Kisling írói munkásságának utolsó terméke (a mű elkészülte után szerző eltávozott az élők sorából) hűen tükrözi az osztrák konzervatív hadtörténeti iskola mai napig fennálló sajátos képét arról a sok nemzetiségű osztrák—magyar fegyveres erőről, amely az első világháború harcaiban felőrlődött és a belső forradalmi átalakulás, valamint a központi hatalmakkal szemben harcoló antant hadseregek csapásai alatt teljesen széthullott, sőt melynek forradalmi katonatömegei a sok évszázados Habsburg elnyomó államot elpusztító győztes forradalmak tevékeny harcosaivá váltak. A mű az osztrák—magyar katonatömegek eme pozitív történelmi (forradalmi) útjáról nem beszél, az 1918-as összeomlás után csakhamar megfogalmazott régi tételt ismétli csak meg: „A Dunai-monarchia politikai összeomlásával a hadsereg is felbomlott, az a hadsereg, amelynek eredete I. Miksa császárig nyúlik vissza, amelyet Wallenstein vasökle kovácsolt össze, amellyel Savoyai Jenő herceg a császári hadilobogót mélyen az ellenséges országokba vitte és amelyet Radetzky tábornagy az itáliaiak ellen győzelemről győzelemre vezetett. Ez a hadsereg — mielőtt a túlhajszolt nacionalizmus romboló mérge kártékonyan hatott volna — a világháborúban is olyan csodálatra méltó és az ellenségtől sem várt harci erőt mutatott fel, amelyről a későbbi nemzedék is csak csodálattal vegyes tisztelettel beszélhet."

Az idézett ítélet részletes elemzése helyett elég csupán arra rámutatni, hogy a hadsereg felbomlásának okát a konzervatív polgári történetírás — ez esetben a szerző — továbbra is az állam politikai összeomlásában látja, s kimondva-kimondatlanul, de változatlanul ápolja a tördöfés rég megcáfolt — még az osztrák polgári történetírásban is megcáfolt — legendáját. De továbbmenve: ma már az sem képezi vita tárgyát, hogy a hadsereg széthullásának okát sem lehet kizárólag az állam politikai összeomlását is előidéző túlhajszolt nacionalizmus mérgének káros hatásával magyarázni.

A mű imént vázolt alapgondolata ellenére roppant tanulságos és hasznos olvasmány. A szerző — tartalmi célkitűzéséhez híven — a hadműveleti események alakulását a felső vezetés tevékenységének menetében tekinti át, így akaratlanul is számos, eddig ismeretlen részlettel gazdagítja ismereteinket.

R. Kisling a világháború katonai eseményeit, illetve a monarchia hadműveleteit gondolatilag két nagy periódusban ábrázolja. E periódusok Conrad tábornoknak, a vezérkar főnökének, majd tiroli hadseregcsoport-parancsnoknak a személyéhez kötődnek, így a háború első nagy szakaszát Conrad vezérkari főnöki tevékenysége jelenti, második szakaszát pedig az az idő, amely Conrad után következett és 1917 februárjától a háború végéig tartott. E sajátos periodizáció nemcsak szembetűnő, hanem vitatható is, hiszen a világháború fordulatait, illetve tartalmában sok különbséget felmutató tényleges szakaszait nemcsak elmossa, hanem a hadsereg történelmi útjának valóságos ábrázolását is lehetetlenné teszi.

Ami már most az első periódus tárgyalását illeti, nem meglepő, hogy mindazok a kérdések, amelyek a két világháború közti osztrák történetírásban Conrad hadvezéri tevékenységének védelmében előjöttek, az előttünk levő műben is kü-

lönös hangsúlyt kapnak. A kérdések közül csak néhányra utalunk, mert teljes felsorolásuk, megválaszolásuk túlságosan is a részletek felé vinne el bennünket, és megnehezítené az első világháború alatti osztrák—magyar hadvezetés érdemi megítélését. A kérdések közül mindjárt elsőnek a hadvezetés és a politikai vezetés egymáshoz való viszonya említendő meg, amely évtizedek óta szenvedélyes vita tárgya. Kisling természetesen a politikai vezetést marasztalja el, amely szűklátókörűségével megakadályozta a hadsereg korszerűsítését, elgáncsolta Conrad reformterveit, majd helytelen külpolitikai helyzetmegítélésével, illetve voluntarizmusával a hadsereg meginduló hadműveleteit a legnagyobb nehézségek elé állította s végső soron a monarchia kezdeti nagy vereségeinek okozója lett. A politikai vezetés hibáinak felnagyítása igen alkalmas arra, hogy az osztrák—magyar hadvezetőség nagy baklövéseit, bűnös mulasztásait és hadvezetési dilettantizmusát elkendőzze, sőt a hadbavonuló osztrák—magyar hadsereg katonai értékéről elterelje a figyelmet. A másik neuralgikus kérdés a központi hatalmak hadászati tervezését és hadműveleteit alapvetően meghatározó viszony az osztrák—magyar (Conrad) és a német hadvezetőség (Moltke, Falkenhayn, Hindenburg) között. A viszony alakulásának fontos állomásai: 1914: a Conrad által követelt észak—déli irányú német támadás elmaradása Siedlec irányában, amely elvezetett a monarchia lembergi nagy vereségéhez; 1914/15: a kárpáti téli csata sikertelensége a német hadvezetőség szűkkeblűsége miatt; 1915: a gorlicei áttörés sikerének kisajátítása a németek által, majd az áttörés utáni kettős átkaroló hadművelet fiaskója, melynek következményeként az orosz hadsereg nem semmisült meg, sőt 1916-ban a Bruszilov-offenzívával a monarchia hadseregét csaknem a pusztulás szélére sodorta; 1916: a Románia elleni hadjáratban az osztrák—magyar katonai és politikai érdekek háttérbe szorítása, az antant szaloniki hídfőjének eltűrése: 1916: Conrad dél-tiroli offenzívájától a német segítség megtagadása, az osztrák—magyar hadvezetőség kiszolgáltatott helyzetbe való kényszerítése stb. Mindebből nyilvánvalóan következik az, hogy a háború megnyerésének lehetőségeit Conrad hadászati elképzelései biztosították volna, ám ezek az elképzelések egyáltalán nem, vagy csak részben valósultak meg a német hadvezetőségben ülő tehetségtelen stratégák ellenállása miatt. Kisling szerint a kép nem volna teljes, ha ugyanakkor nem beszélnénk az osztrák—magyar katonai felsővezetésben levő dilettánsoknak a Conrad-i iniciatívákat elgáncsoló aknamunkájáról, vagy helyt nem állásáról. (Potiorek, Tersztyánszky, József Ferdinánd főherceg, Brudermann, Auffenberg stb.). Egy-egy vesztett hadművelet, csata utáni csillaghullások mindenekelőtt ebben lelik magyarázatukat.

Kérdés, hogy a felsoroltakért mennyiben terheli magát Conradot a felelősség? Kisling megítélése szerint a vezérkari főnök nem menthető fel egyértelműen a felelősség alól. Conrad képességeit, hadvezéri tehetségét és teljesítményét illetően maga a szerző is hajlik arra, hogy Hindenburg tábornagy ítéletét fogadja el. Ez az ítélet nem vonja kétségbe Conrad javaslatainak gondolatgazdagságát, ugyanakkor hangsúlyozza, hogy azok a valóság talajától igen sok esetben messze álltak, s kivitelezésük feltételei gyakorlatilag sohasem voltak adottak, különösen ha azt vesszük figyelembe, hogy a monarchia milyen hadsereggel rendelkezett. A szövetségi viszony alakulását a fentieken túlmenően Conrad mániákus Habsburg-centrikus beállítottsága is károsan befolyásolta. Conrad soha nem tudott felnőni a koalíciós háború követelményeihez, a világháborút kizárólag osztrák—magyar perspektívában látta; korlátoltsága a háború előrehaladtával egyre erősödött, részben a német alávetettség és kiszolgáltatottság bénító hatása alatt, részben a monarchia katonai tekintélyének gyorsuló hanyatlása miatt.

A Conrad-i érának IV. Károly trónralépte vetett véget. A 27 esztendős új király a monarchia és a központi hatalmak politikai-katonai helyzetét sokkal valósabban ítélte meg, mint a Conrad vezette hadvezetőség. Míg Conrad képzeletvilágában továbbra is a végső katonai győzelem és a győzelemmel megerősödő Habsburg-birodalom képe élt, IV. Károly és környezete a fenyegető katonai vereségtől való megmenekülésben látta a felbomlás küszöbére érkezett soknemzetiségű monarchia megtartását.

Ennek eléréséért IV. Károly még az antanttal kötendő különbéke eszközéhez is hajlandó volt nyúlni. A monarchia megmentésének eme koncepciója nem tűrte meg a hadsereg élén a Conrad-i vezetést: 1917 februárjában Conrad — embereivel együtt — Kisling szerint is igen méltatlan körülmények között — távozni kényszerült és a mindenható vezérkari főnök a tiroli hadseregcsoport élére került.

A legfelső katonai vezetés átszervezése jelentéktelen figurák előtt nyitotta meg az érvényesülés útját, amelynek végzetes következményei csakhamar megmutatkoztak, Kisling nem titkolja ellenszenvét az új vezetéssel szemben. A vezérkari

főnöki posztra Arz vezérezredes került, akinek egyetlen érdeme a német szövetséges bizalmának helyreállítása volt. Munkája nagy része a könnyen befolyásolható király állandó kísérésében és felelőtlen személyek távol tartásában telt el. A hadműveleteket gyakorlatilag a hadműveleti osztály új vezetője, a nagyravágyó br. v. Waldstätten vezérőrnagy irányította, akiről Seeckt német tábornok (a gorlicei győző, később a Reichswehr megalapítója) emlékirataiban így nyilatkozott: „dilettáns és felületes hadműveleti elképzelésekkel" rendelkező ember. A legfelső katonai vezetésben bekövetkezett változásokat a csapatparancsnokok sorozatos leváltása követte, amelyet a legtöbb esetben nem körültekintő módon hajtottak végre. (A megállapítás mögött olyan köztudott esetek rejtőznek, mint pl. Scheuchenstuhel vezérezredes esete, akit Conrad gyávaság miatt becsületbíróság elé állíttatott s a parancsnoki karból valósággal kiseprűzött. Scheuchenstuhelt IV. Károly rehabilitálta és a Conrad vezette tiroli hadseregcsoport 11. hadseregének élére nevezte ki.)

Az új hadvezetőség rendkívül nehéz helyzet elé került: az erősebb német imperializmusnak való teljes kiszolgáltatottság állapotában a király megegyezéses béke iránti törekvéseinek kellett alájátszania s egyben a hadsereget megtartania egyrészt a hátországban nagy erővel kibontakozó forradalmi mozgalmak ellen, másrészt az ellenséggel való békekötés idejére egy kedvező béke kiharcolásának zálogaként. E kettős feladat megoldására az új hadvezetőség képtelennek bizonyult. Először is a hadvezetőség a német nyomással szemben önállóságát megőrizni nem tudta és az 1918-as tavaszi nagy német offenzíva támogatására kényszerült a délnyugati (olasz) arcvonalon indított offenzívával, amely a piavei katasztrófába torkollott és a monarchia katonai összeomlásának bevezető aktusa lett. Másodsorban a belső hátországi antimilitarista és Habsburgellenes tömegmozgalmaktól a fegyveres erőt izolálni nem tudta, már csak azért sem, mert a breszti béke után tömegesen hazatérő egykori hadifoglyok forradalmi és rendszerellenes agitációja, majd lázadásokban és felkelésekben megnyilvánuló harca a hadsereget forradalmi erjedésbe hozta, sőt bomlását nagy erővel megindította. R. Kisling az új hadvezetőség tevékenységének ábrázolásában kizárólag a hadműveletekre helyezi a hangsúlyt és a bevezetőben említett koncepciójának megfelelően a hadsereg belső politikai fejlődésének taglalásától szándékosan eltekint. Nem kétséges, hogy az 1918 júniusi sikertelen offenzíva, majd az azt követő októberi katonai összeomlás leírása a szerző vezérkari ismereteiből következően szakszerű, de mégis egyoldalú leírás, amely önkéntelenül is elvezet a már említett régi ítélet feleleventéséhez, nevezetesen a hátország politikai összeomlásának kizárólagos okként való beállításához és a katonai vezetés, valamint a fegyveres erő végsőkig tartó ellenállásának és hősiességének — hányszor megcáfolt — hirdetéséhez. Ezen ítélet számos kelléke is felvonul a mű lapjain: mindenekelőtt a magyar csapatok parancsmegtagadásai, áruló magatartása, amely a katonai összeomlást végül is előidézte, a magyar csapatok magatartását végzetesen befolyásoló Károlyi Mihály-féle agitáció, Tisza parlamenti kijelentése a háború elvesztéséről, Linder Béla magyar hadügyminiszter parancsa a fegyverletételről, a Károlyi-kormány aknamunkája a hadvezetőség és a Páduába utazott osztrák—magyar fegyverszüneti bizottság ellen stb. A magyarok után a szemrehányásból természetesen kijut a túlhajtott nacionalizmus áldozatául esett egykor hűséges népeknek is, cseheknek, szlovákoknak, lengyeleknek, horvátoknak, románoknak, szerbeknek, szlovéneknek, bosnyákoknak, akik hűtlenül elhagyták a szeretett közös hazát, a Habsburg monarchiát.

A fentiek után nem lehet csodálkozni azon, hogy a Habsburg monarchiát megdöntő forradalmak katonatömegeiről, amelyek a forradalmak győzelmét — a dolgozó tömegek és a nemzeti burzsoáziák szövetségeseként — a fegyverek erejével biztosították, R. Kisling művéből semmit sem olvashat az olvasó.

A mű szándékolt hiányosságai ellenére a monarchia hadügyével foglalkozó szakember számára sok új ismeretet ad. A monarchia hadműveleteiről adott szakszerű leírások (amelyek nem mentesek az egyoldalúságtól sem), komoly érdeklődésre tarthatnak számot, csakúgy, mint azok a fejezetek, amelyek a hadsereg szervezetét, felépítését, felszerelését, kiképzését, harcászatát, fegyvernemeit, azok összműködését s mindegyiknek a háborúban bekövetkezett fejlődését tárgyalják. Külön említésre méltó a hadsereg 1917-es átszervezéséről írott, gazdag ismeretanyagot tartalmazó fejezet, nemkülönben azoknak a terveknek a taglalása, amelyekkel a győztes háború utáni teljes reorganizációt, a hatalmi súlyában megnövekedett cs. és kir. haderő teljes reformját a Habsburg uralkodókörök végrehajtani akarták.

A műben tárgyalt hadműveletek lefolyását jól érzékelteti a függelék 29 térképvázlata.

Farkas Márton

VOENNO-ISZTORICSESZKIJ ZSURNAL

(Szovjetunió) 1979. 1—6. szám

Ukrajna és Oroszország újraegyesülésének 325. évfordulójára jelent meg *A. Agajev* és *E. Usztyinov:* „Az ukrán nép felszabadító háborúja Bogdan Hmelnyickij vezetésével az 1648—1654-es években" c. cikke (1979. 1. sz., 19—25. o.) Ennek a felszabadító háborúnak az eredményeként az ukrán nép lerázta a külföldi igát, egyesült a testvéri orosz néppel és kivívta az önálló nemzeti létezés jogát. Az összes keleti szláv népek, az oroszok, ukránok és beloruszok egy közös gyökérről, az ó-orosz néptől eredeztetik magukat, amely létrehozta az ó-orosz államot, a Kijevi Oroszországot (IX—XII. sz.), a három testvéri nép történelmi bölcsőjét.

Az ukrán földek hosszú ideig idegen elnyomás alatt voltak. Oroszországnak a feudális széttagoltság, valamint a mongol—tatár elnyomás miatt bekövetkezett meggyengülését kihasználva lengyel, litván, magyar földesurak, az oszmán Törökország és ennek vazallusa a krími kánság elfoglalták területét. A legnagyobb rész Lengyelországnak jutott, amely kialakította a lengyel és ukrán feudális földesurak uralmát, igyekezett kiirtani a nemzeti vonásokat, elterjeszteni a katolikus vallást. Ez elől a lakosság tömegesen menekült az orosz állam területére, a Dnyeper és a Bug mellékének lakatlan sztyeppéire, a kozákság sorai közé, valamint fegyveres felkeléseket kezdett. Ezeknek a felkeléseknek a szervezője az ukrán kozákság volt, amelynek nemzeti és politikai központja a zaporozsjei Szecs volt. A lengyel kormányzat megpróbálta megosztani a kozákságot, ezért saját csapatokat hozott létre ún. lajstromozott kozákokból. A felkelések csúcspontja a XVI—XVII. sz. fordulóján volt (1594., 1595—1596., 1637—1638). Ezek azonban mind sikertelenek voltak, mert nem volt egység és határozott vezetés. 1648 tavaszán a kegyetlen megtorlások miatt felszabadító háború robbant ki, amely 6 évig, 1654-ig tartott. A háborúban a lakosság minden rétege részt vett, a parasztság, a városi alsó rétegek, a kisbirtokos slahta, a pravoszláv parasztság és a kozákság nagy tömegei. A háború fő erejét a parasztság alkotta, amely harcolt a feudális rendszer ellen és a lengyel elnyomás ellen is. A háború hatalmas méreteket öltött, élére a tehetséges államférfi és hadvezér, Bogdan Hmelnyickij állt. 1647-ben kiűzte a zaporozsjei Szecsből a lengyel helyőrséget és Szecs-t a felszabadító háború központjává tette. Ez volt a felszabadító háború első hadászati sikere, ami lehetővé tette Hmelnyickij számára, hogy a nem lajstromozott alsóbb kozákságból létrehozza a felszabadító hadsereg magvát. Hmelnyickijt Szecs hetmanjává választották. Miután felhívást bocsátott ki a felkelésre, szövetséget kötött III. Iszlam-Girej krími kánnal, s ezzel biztosította magát a tatár támadásoktól.

Hmelnyickij 1648 májusában részenként szétverte N. Potocki királyi hetman csapatait. A fő ütközet Korszuny alatt zajlott le és két napig tartott. A sikerek nyomán helyi hadseregek alakultak, amelyek szétverték a lengyel helyőrségeket, Hmelnyickij pedig 1648 nyarára megtisztította a bal- és jobbparti Ukrajnát.

1648 őszén a lengyelek hatalmas erőket küldtek a felkelők ellen Zaszlavszki herceg és Konyecpolszki hetman vezetésével (32 ezer lengyel nemes, 8 ezer német zsoldos, több tízezer fegyveres szolga, 100 ágyú). Hmelnyickij 80-ezres parasztkozák hadseregével és kb. 5 ezer tatárral Sztarokonsztantinov mellett megütközött velük és legyőzte őket. A lengyelektől felszabadították Podóliát és Volhinia egy részét. Ezután a győztes sereg Nyugat-Ukrajnába vonult, ahol kirobbant a felkelés, majd átcsapott Belorussziába is. Ezután fegyverszünetet kötöttek az új lengyel királlyal.

1649 tavaszán a fegyverszünet alatt megerősített lengyel csapatok ismét betörtek Ukrajnába. Hmelnyickij ismét legyőzte őket, de a teljes megsemmisítés nem sikerült. A tatár kán ugyanis, aki félt az ukránok megerősödésétől, cserbenhagyta őket és titokban békét kötött a lengyelekkel. Hmelnyickij 1649 augusztusában kénytelen volt megkötni a zborovszki békét. Eszerint a kijevi, braclavszki és csernyigovi vajdaságból autonóm terület alakult. A terület többi része lengyel fennhatóság alatt maradt, és e terület kozákjai visszatértek a jobbágyi függőségbe. A béke a nagy tömegeket nem elégítette ki, a lengyelek is állandóan megszegték, ezért a háború 1651 nyarán újrakezdődött. Június 8—20 között zajlott le a felszabadító háború legnagyobb csatája. Hmelnyickij 100 ezres seregével, amelyet a krími horda 50 ezer lovasa támogatott, János Kázmér lengyel király 150 ezres serege állt szemben. A tatárok árulása miatt a harc elhúzódott

és a kozák sereg vereségével végződött. A lengyelek elfoglalták Kijevet, rákényszerítették Hmelnyickijre a belocerkovszki békét. Ez megsemisítette Ukrajna autonómiáját, a lajstromozott kozákok számát 20 ezerre csökkentették, lakóterületüket a kievi vajdaságra szűkítették, Hmelnyickijt mint hetmant alárendelték a lengyel királyi hetmannak, a lengyel slahtát visszahelyezték birtokaiba, a kozákokat pedig alájuk rendelték.

A súlyos feltételek új felkelést és partizánháborút váltottak ki. Hmelnyickij is újjászervezte hadseregét és 1652-ben sorozatos győzelmeket aratott. Vereségeket hozott a lengyeleknek az 1653-as év is. A hatéves háború azonban lerombolta Ukrajnát, a lakosság helyzetét még tovább rontották a tatár támadások.

A háború folyamán erősödtek a katonai-gazdasági és diplomáciai kapcsolatok Oroszországgal. Hmelnyickij többször kérte az Oroszországgal való újraegyesítést. 1653. október 1-én a Zemszkij Szobor (Rendi Országgyűlés) Moszkvában pozitív választ adott erre a kérésre. Ugyanakkor határozatot hoztak arra vonatkozóan is, hogy hadat üzennek Lengyelországnak.

1654. január 8-án a Perejaszlavi Rada kimondta Ukrajna újraegyesítését Oroszországgal. Ez megteremtette a szükséges feltételeket a felszabadító háború, valamint az 1654—67-es orosz—lengyel háború győzelmes befejezéséhez. Az andruszovi fegyverszüneti egyezményben, 1667-ben Lengyelország elismerte Ukrajna és Oroszország újraegyesítését.

A Nagy Honvédő Háború egyik érdekes epizódjához vezet el bennünket *P. Melnyikov:* „A 372. lövészhadosztály a leningrádi blokád áttörésében" c. írása (1979. 2. sz., 56—63. o.) A Ladoga-tó déli partjától 2—3 km-re, tőzegmocsarak és erdők között áll egy kis emlékmű, amely arra emlékeztet, hogy itt találkoztak a leningrádi blokádot áttörő Leningrádi és Volhovi Front csapatai. Itt készült az a jelentés, amely azt tartalmazta, hogy 1943. január 18-án 9.30-kor az 1. sz. Munkástelep keleti szélénél a Leningrádi Front 123. önálló lövészdandárjának 1. önálló lövészszázlóalja találkozott a Volhovi Front 372. lövészhadosztálya 1240. lövészezredének 1. lövészszázlóaljával.

A Főhadiszállás 1942. december 2-án hagyta jóvá annak a támadó hadműveletnek a tervét, amely a „Szikra" fedőnevet kapta. A terv lényege az volt, hogy a Leningrádi és Volhovi Front találkozó csapással törje át a blokádot, semmisítse meg a Slisselburg—Szinyavino térségében összpontosított fasiszta csapatokat és állítsa helyre Leningrád szárazföldi összeköttetését az ország központi részeivel. A slisselburg—szinyavinói kiszögellés, amely a Ladoga partjáig lezárta a területet, 12—17 km széles és 15 km mély volt. A területet a 18. német hadsereg 5 hadosztálya és három önálló ezrede védte. Az erők tömörítése kétszerese volt annak, amit a német harcszabályzat előírt. A megelőző 16 hónap folyamán komoly erődítményrendszert építettek ki. A nyugati rész első vonala a Néva bal partjának töltésén húzódott, amelynek eljegesedett oldala kereszttűz alatt feküdt. Minden kilométerre 30—40 kiépített lőállás jutott. A keleti részen több mint 400 géppuskafészek és lőállás volt az első vonalban. Folyamatos szögesdrót akadályt létesítettek, aknamezők, tankcsapdák, két 1,5 m magas és 2 m széles földsánc erősítette a védelmet. A földsáncokat a fagyok beálltával vízzel locsolták le. A mocsaras, erdős, kevés úttal átszabdalt terep kedvező volt a védekezésre, mert nehezítette a manőverezést, a technika, különösen a harckocsik alkalmazását. A talaj a mocsaras részeken december végére csak 15—20 cm mélyen fagyott meg.

A nyugati csapásmérő csoport a Leningrádi Front 67. hadseregének csoportjaiból állt. Ennek át kellett kelnie a Néván, át kellett törnie a védelmet és egyesülnie kellett a Volhovi Front csapataival. A keleti csapásmérő csoport a Volhovi Front 2. csapásmérő hadseregének csapataiból állt. Ennek a 8. hadsereg erőivel együttműködve át kellett törnie a védelmet, el kellett foglalnia az 1. és 5. sz. Munkástelepet, majd Szinyavinót és egyesülnie kellett a 67. hadsereggel.

Az áttörés tervét nagy gonddal készítették el és megkezdték a rohamcsoportok gyakoroltatását előre előkészített terepen. Nagy figyelmet szenteltek a pártpolitikai munkának. Megmagyarázták a katonáknak, hogy megtisztelő feladat áll előttük: a leningrádi blokád áttörése. Minden században és ütegben pártszervezetet hoztak létre. Január elsején a 372. hadosztályban 1719 párttag és 1200 komszomolista volt.

Január 10-ről 11-re virradó éjjel a hadosztály elfoglalta a megindulási körzetet. Január 12-én napkeltekor megkezdődött a tüzérségi előkészítés, a légierő tömeges támadásokat kezdett a lőállások, parancsnoki pontok, repülőterek és vasúti csomópontok ellen. Az első napon a 2. hadsereg 327. lövészhadosztálya 2—3 kilométert nyomult előre.

Január 13-án reggel a harc újrakezdődött. A sűrű hóesésben a légierő gyakorlatilag nem tudott felszállni. A támadás erős ellenállásba ütközött. A németek

délről csapatokat kezdtek átcsoportosítani Szinyavino térségébe.

Január 14-én a 372. lövészhadosztálynak meg kellett törnie az ellenség ellenállását és több mint 10 ellentámadást kellett visszavernie. Csak másnap reggelre sikerült elfoglalni a 8. sz. Munkástelepet. Szemből mindjobban megközelítették a hadosztályt a 67. hadsereg csapatai.

Különösen elkeseredett harcok dúltak a két következő napon az 1. és 5. sz. Munkástelepért, amelyek egy még el nem foglalt folyosót képeztek. Ezen az északkabbra, a Ladoga-tó partján, Slisselburg körzetében levő német csapatok csatlakozni tudtak a délebbre álló főerőkhöz. 17-én délben a hadosztály parancsnokságán G. K. Zsukov megparancsolta, hogy a nap végéig a hadosztály törje meg az ellenség ellenállását. Ehhez a hadsereg tartalékából kapott egy sízászlóaljat. A harcok egész nap és egész éjjel folytatódtak, majd feltűntek a Leningrádi Front fehér köpenyes harcosai. Január 18-án 9.30-kor, súlyos veszteségek árán, sikerült elfoglalni az 1. sz. Munkástelepet. Az ellenséget szétzúzták, részben foglyul ejtették. Ugyanezen a napon végérvényesen szétzúzták a németeket Slisselburgban, a város a szovjet csapatok kezére került. Estére a Ladoga-tó déli partját megtisztították az ellenségtől. Létrejött egy 8—11 km széles korridor, amely közvetlen szárazföldi összeköttetést biztosított Leningrád és az ország között. 18 nap alatt megépítettek egy szárnyvonalat Poljana és Slisselburg között, amelyen szakadatlan sorban özönlöttek a szerelvények.

A 67. és 2. csapásmérő hadsereg további támadása dél felé, a Mojka folyó irányában nem tudott kifejlődni. Az ellenség szüntelenül irányította át a csapatokat Szinyavino körzetébe. Rövid idő alatt 5 hadosztályt és nagy mennyiségű tüzérséget vontak össze. Nem volt kizárva a blokád visszaállításának veszélye sem. Ezért a 67. és 2. hadsereg ideiglenesen leállította az előrenyomulást és elkezdte az elfoglalt terület megerősítését. A későbbi, 1943. nyári és őszi harctevékenységük nagy jelentőségű volt olyan szempontból, hogy elősegítette azoknak a feltételeknek a biztosítását, amelyek szükségesek voltak az ellenség végleges szétzúzásához és Leningrádnak a blokádtól való teljes felszabadításához.

Ugyancsak második világháborús kérdéssel foglalkozik *M. Kozsevnyikov:* „A légierők együttműködése a szárazföldi csapatokkal a háború harmadik szakaszában" c. tanulmánya (1979. 3. sz., 16—21. o.) A Nagy Honvédő Háború idején a szovjet légierők fő erőfeszítései arra irányultak, hogy megsemmisítsék az ellenség élőerejét és technikáját a harctéren és az arcvonal mögött. Mindez közvetlenül a szárazföldi csapatok érdekében történt. Ennek az oka a szárazföldi harc jellegének alakulása, a levegőből megsemmisítendő kisméretű objektumok számának növekedése volt. Ezen kívül az ellenséges csapatokat csak a szárazföldi csapatok és a légierők együttes tevékenységével lehetett rövid idő alatt megsemmisíteni.

A hadászati együttműködést a Főhadiszállás szervezte, amikor kijelölte a frontok és a légierők parancsnokságának feladatait; szétosztotta a légierőt a különböző irányokban; a távolsági bombázókat átirányította a hadműveleti és harcászati övezetbe; a honi légvédelem vadászgépeit átirányította a frontok második lépcsőinek és utánpótlási objektumainak védelmére.

A hadműveleti együttműködés abban rejlett, hogy egyeztették a frontok légierőinek és a távolsági bombázóknak, valamint a frontok hadműveleti csoportosításainak erőfeszítéseit. A hadműveleti együttműködés szervezője a front parancsnoka volt.

A támadó hadműveletekben a légierők együttműködése a csapatokkal az egész háború alatt szilárd volt. Ez lehetővé tette az együttműködés részletes kidolgozását. Az együttműködés formái és a közösen kidolgozott dokumentumok állandóan tökéletesedtek, különösen a háború harmadik szakaszában. Ezt lehetővé tette a kedvező hadműveleti-hadászati helyzet. Megnőtt a hadműveletekben résztvevő erők és eszközök mennyisége. A frontlégierők légihadseregeiben jelentősen több új típusú gép volt. Meg kell említeni azt is, hogy a háború harmadik szakaszában a szovjet légierők rendszerint kedvező körülmények között harcoltak, az ellenségnek már nem volt meg a hadászati légifölénye és csaknem az egész szovjet—német arcvonalon védelmi harcokat folytatott. Mindez lehetővé tette, hogy még nagyobb erőket összpontosítsanak a szárazföldi csapatok támogatására. A lvov—szandomiri hadműveletben pl. a 2. légihadsereg az ellenséges erők és eszközök megsemmisítésére fordította a felszállások 42,8%-át, a iași—kisinyovi hadműveletben a 17. légihadsereg a felszállások 57%-át, berlini hadműveletben a 2. és 18. légihadsereg a felszállások 48,4%-át.

A légitámadás, mint a légierők hadműveleti alkalmazásának alapvető formája, a háború harmadik szakaszában tovább fejlődött. A légi előkészítés a tüzérségi előkészítéssel együtt a támadó

hadművelet elválaszthatatlan részévé vált. Új vonás volt, hogy az előkészítést két részre osztották, megelőző és közvetlen előkészítésre. A megelőző légi előkészítésre akkor került sor, ha erős és mélyen tagolt védelmet kellett áttörni. Az ilyen légi előkészítésre a támadás kezdete előtt egy nappal, vagy még korábban került sor. Az előkészítést széles arcvonalon folytatták, hogy az ellenség ne tudja felfedezni az áttörés helyét. A megelőző előkészítést folytató légihadsereg megerősítésére átirányították a szomszédos légihadsereg erőit, a távolsági bombázókat (Königsberg, Berlin ostroma), valamint a flotta légierőit (viborgi hadművelet).

A közvetlen légi előkészítés vagy a tüzérségi előkészítés előtt, vagy azzal egyidejűleg folyt, és rendszerint a bombázók nagyerejű csapásával fejeződött be, közvetlenül a gyalogság és a harkocsik rohama előtt. Az előkészítés ideje 1,5—2 órától 10—15 percig változott. Legnagyobb mennyiségű gép rendszerint a támadás előtt tevékenykedett, ami összpontosított bombacsapást tett lehetővé 100 tonna bombáig négyzetkilométerenként. 1943-ig a légierő tevékenységének alapvető módszere az előkészítésnél az ezred—hadosztály erőivel végrehajtott összpontosított csapás volt. Az 1944—45-ös hadműveletekben széleskörűen alkalmazták az olyan összpontosított csapásokat, amelyekben néhány légi magasabbegység vett részt.

A csapatok légi támogatásának az volt a célja, hogy segítsék a front csapatait az első és második védelmi sáv legkisebb veszteségekkel történő, minél gyorsabb áttörésében. A második szakaszban ezt úgy hajtották végre, hogy a légierők tevékenységét áthelyezték az egyik sávról a másikra. Az 1944—45-ös hadműveletekben a front-légierők áttértek arra a módszerre, hogy egyidejűleg tevékenykedtek a védelem egész harcászati mélységében. Ez megnehezítette az ellenség számára a tartalékokkal való manőverezést, nehezítette azt, hogy a visszavonuló csapatok elfoglalják a közbülső állásokat, meggyorsította a saját csapatok támadásának ütemét, csökkentette a veszteségeket.

A háború harmadik szakaszában tovább fejlődött a front mozgó csoportjainak légi támogatása és a velük való együttműködés megszervezése. A harckocsihadseregek és lovas-gépesített csoportok támogatására és levegőből való fedezésére rendszerint egy csatarepülő vagy vadászrepülő hadtestet jelöltek ki. Amikor a mozgó csoportok betörtek a védelmen nyitott résbe, a repülőparancsnokok irányító pontjaikat áthelyezték a harckocsihadsereg vagy lovas-gépesített csoport irányító pontjára. Később speciálisan átalakított harckocsikon vagy gépkocsikon együtt haladtak a támadó egységekkel.

Az összfegyvernemi (harckocsi-) hadseregekkel való együttműködés előzetes tervek alapján történt. Ilyen volt pl. a 11. gárdahadsereg és 1. légihadsereg együttműködési terve a 3. Belorusz Front kelet-poroszországi támadó hadműveletében. A terv elején lefektették a légierők általános feladatait: biztosítani a hadsereg benyomulását a védelmen ütött résbe; követni a csapatokat az áttörés mélységében; állandó légi felderítést végezni. A támadás első napjára a következő felszállásokat tervezték: a nappali bombázóknak 825, az éjszakai bombázóknak 1200, a csatarepülőknek 428. a vadászoknak 549, összesen tehát 3002 felszállást terveztek, a támadás második napjára pedig 2800-at. 1945. január 12-én a tervet aláírta a 11. gárdahadsereg és az 1. légihadsereg törzsfőnöke, majd jóváhagyták a parancsnokok is.

A háború harmadik szakaszának befejező időszakában lehetővé vált az, hogy egy front hadműveletébe több légihadsereget vonjanak be. A 3. Belorusz Front kelet-poroszországi hadműveletébe pl. Königsberg városának és erődjének ostrománál 1945 áprilisában a fronthoz tartozó 1. és 3. légihadsereg mellett bevonták a szomszéd frontok 4. és 15. légihadseregeinek bombázó magasabbegységeit, valamint a távolsági bombázók 18. légihadseregét. A résztvevő légierők tevékenységének tervezését a 3. Belorusz Front parancsnoka az 1. légihadseregre és a szovjet hadsereg légierői parancsnokának operatív csoportjára bízta. A terv elkészült, és azt 1945. április elsején jóváhagyta a Főhadiszállás légügyi képviselője, valamint a 3. Belorusz Front parancsnoka és haditanácsának tagja. A terv előírta: a légierők éjjel-nappal bombázzák az erődítményeket és támaszpontokat a hadseregek főcsapásának irányában; a csatarepülők kövessék a gyalogságot és a harckocsikat, megsemmisítve a tüzérséget és az aknavetőket a 11. gárdahadsereg, a 43. és 50. hadsereg szakaszán; az 1. gárda-csatarepülő és a 182. csatarepülő légihadosztály speciálisan kijelölt csoportjai folytassanak harcot az ütegek ellen; semmisítsék meg az ellenség légierőit a repülőtereken; megfelelően fedezzék a csapatokat; szigeteljék el az ellenség felvonuló tartalékait; a csatarepülők és zuhanóbombázók kijelölt speciális csoportjai segítsék a városban harcoló rohamcsapatokat; végezzenek állandó felderítést. Összesen 2174 repülőgépet terveztek, összesen 8506 felszállással.

A főbb hadviselő felek vezetési rendszereit hasonlítja össze *I. Virodov:* „*A* hadászati csoportok katonai tevékenységének vezetése a második világháborúban" c. cikke (1979. 4. sz., 18—23. o.) A háború alatt a vezetés legfelső formáját, ugyanúgy mint korábban, a párt- és állami szervek alkották. A katonai tevékenység közvetlen irányítása a főparancsnokságokon keresztül történt. A háború menetében sok bonyolult feladat adódott, amelyek megoldása szükségessé tette azt, hogy a hadászati vezetést közelítsék a hadműveleti csoportok harci tevékenységéhez, közbülső fórum beiktatásával. Ennek az volt a feladata, hogy a nagy hadseregcsoportok tevékenységét vezesse, erőfeszítéseit összehangolja a hadszíntéren, vagy a hadászati irányban. Ezt a feladatot az egyes országokban eltérően oldották meg.

A Szovjetunióban a háború kezdetekor a hadrakelt sereg vezetését a Főparancsnokság Főhadiszállása és ennek munkaszervezete, a Vezérkar valósította meg a frontokon keresztül. A nagy méretű harci események kialakulása, a helyzetek gyors változása, az összeköttetés és együttműködés gyakori megzavarása az egyes csapatok között azt mutatta, hogy ez a rendszer nem volt kielégítő. Augusztusra a júniusban még 2 ezer km-es arcvonal 4—4,5 ezer km-re nőtt, a háború eleji 5 front helyett pedig 8 front és 4 önálló hadsereg tevékenykedett novemberben. A Főhadiszállást túlterhelték a hadászati, hadműveleti, sőt harcászati feladatok. Szükségessé vált egy közbülső fórum létrehozása. Az Állami Védelmi Bizottság 1941. július 10-én létrehozta az északnyugati, nyugati és délnyugat hadászati irányok főparancsnokságát. A háború alatt összesen öt ilyen főparancsnokság volt (az említetteken kívül az észak-kaukázusi, majd később a távol-keleti). Egy főparancsnokság erőinek felső határa 3 front volt, esetleg tengerészeti magasabbegységekkel megerősítve.

A főparancsnokságok feladata a következő volt: a hadműveleti-hadászati helyzet tanulmányozása és elemzése a hadműveleti irányban; jelentéstétel a Főhadiszállásnak az arcvonal helyzetéről; a hadműveletek előkészítése a Legfelsőbb Főparancsnokság elképzeléseivel összhangban; a Főhadiszállás által kiadott parancsok végrehajtásának ellenőrzése; a harci szellem fenntartása; a partizántevékenység szervezése, stb.

A főparancsnokságok általában pozitív szerepet játszottak, de hatékonyságuk a háború kezdetén nem volt kielégítő, mert nem korábban hozták őket létre, hanem a háború menetében, sietve, előzetesen kidolgozott, pontos szervezeti elgondolás nélkül. A szükséges káderek hiányoztak, a főparancsnokságoknak nem volt elég széles hatáskörük, az utolsó szót mindig a Főhadiszállás mondta ki. A háború első szakaszában inkább közvetítő állomások voltak a Főhadiszállás és a frontok között. Bizonyos tapasztalatok megszerzése, a front bizonyos stabilizálódása után az irány-főparancsnokságokat 1942 júniusára felszámolták. Helyüket és funkciójukat a Főhadiszállásnak a frontok mellé, a hadászati hadműveletek előkészítése és folytatása idejére kiküldött képviselői töltötték be. Ezek munkaszervezetei kis, operatív csoportok voltak, amelyek a minisztérium felelős munkatársaiból, a Vezérkar tisztjeiből álltak.

1944 augusztusától Zsukov és Vaszilejevszkij marsallok nemcsak koordinálták, hanem irányították is a frontcsoportok tevékenységét. Ez a Legfelsőbb Főparancsnokság képviseletének új, tökéletesebb formája volt, amely lényegében hasonlított a hadászati irány-főparancsnokságokra.

A fasiszta Németország fegyveres erőinek hadászati vezetését a Wehrmacht Legfelsőbb Főparancsnoksága (OKW) látta el a főparancsnokságokon, a szárazföldi (OKH), a légi (OKL) és a haditengerészeti (OKM) főparancsnokságon keresztül. Az OKW és az OKH a vezetést a hadszínterek fegyveres erőinek parancsnokságain, illetve a hadseregcsoportok parancsnokságain keresztül valósította meg, amelyek a vezetés rendszerében elfoglalt helyük és az általuk megoldott feladatok jellege szerint hadászati fórumok voltak.

A fasiszta Németország katonai irányításának rendszere a háború alatt általában bonyolult és ellentmondásos volt. Sok fontos kérdést akkor oldottak meg, amikor a főparancsnok vagy személyes képviselője kiutazott a hadszíntérre vagy a hadseregcsoporthoz, ahol kedvezőtlen helyzet alakult ki, vagy fontos, hadászati jelentőségű kérdések alakultak ki. Ez arra irányuló kísérlet volt, hogy helyettesítsék a közbeeső fórumot és elfojtsanak minden helyi kezdeményezést. Ez kalandorkodást eredményezett.

A japán katonai vezetés legfelső szerve a császári főhadiszállás volt, amely a fegyveres erők vezetését a hadsereg főhadiszállásán, a tengerészeti főhadiszálláson és a főfelügyeleteken keresztül gyakorolta. A szárazföldi hadszíntereken a hadsereg vezérkara a hadseregcsoportok főparancsnokságain keresztül irányított, amelyekhez közvetlenül csatlakoztak a frontok és a légihadseregek. A tengerészeti főhadiszállás a flották és hajóhadak parancsnokságán keresztül irányított, amelyek szorosan együttműködtek a szá-

razföldi csapatokkal. Ez a háromlépcsős rendszer létezett már a háború elején is, és fennmaradt jelentősebb változtatások nélkül a kapitulációig.

A fasiszta blokk fegyveres erőinek koalíciós szervei nem voltak. A fasiszta Németország szövetségeseinek az európai hadszíntéren, valamint a szovjet—német fronton tevékenykedő csapatai alá voltak vetve a német parancsnokságnak. Ugyanez volt a helyzet Ázsiában, ahol a fasiszta bábállamok csapatai japán parancsnokság alatt voltak.

Nagy-Britannia fegyveres erőinek hadászati vezetését a háborús kabinet végezte a honvédelmi minisztériumon, különböző bizottságokon (a vezérkari főnökök bizottsága, védelmi-hadműveleti bizottság, stb.), és a hadügyminisztériumokon (hadügyi, tengerészeti, légügyi) keresztül. A szárazföldi csapatokat a hadügyminisztérium és a királyi vezérkar irányította a hadszínterek és a hadseregcsoportok főparancsnokain, illetve parancsnokain keresztül, a tengeri hadműveleteket a tengerészetügyi minisztérium és a tengerészeti vezérkar a flottaparancsnokokon keresztül. A domíniumok és gyarmatok csapatai, amelyek az angol hadseregbe tartoztak, teljes egészében brit parancsnokság alá voltak rendelve.

Az Egyesült Államok fegyveres erőinek vezetése az elnök kezében volt, aki az általános vezetést személyi vezérkarán, a hadügyi és haditengerészeti minisztériumon és a vezérkari főnökök bizottságán keresztül valósította meg. A vezérkari főnökök bizottsága játszotta a főszerepet a hadászati vezetés megszervezésében. Ugyancsak ez a bizottság egyeztette a fegyvernemek és a nagy hadseregcsoportok közötti együttműködést.

Nagy-Britanniának és az Egyesült Államoknak volt közös, koalíciós irányító szerve is, a vezérkari főnökök egyesített bizottsága, amely közvetlenül az Egyesült Államok elnökének és a brit miniszterelnöknek volt alárendelve. Ennek alapvető feladata az volt, hogy kidolgozza az angol-amerikai csapatok hadászati terveit és irányítsa katonai tényekedésüket az európai hadszíntér expedíciós csapatainak és a légierőknek a főparancsnokságán keresztül.

Az 5. szám cikkei közül érdekessége miatt *N. Stikov:* „Königstein erődjének titkai" c. rövid visszaemlékezését emeljük ki (52—55. o.) Az erőd elfoglalásában részt vett a 26. gárda-légideszant ezred, amelynek a szerző volt a parancsnoka. A szovjet csapatok a prágai támadó hadművelet folyamán elfoglalták az angol—amerikai bombázások által romhalmazzá változtatott Drezdát, majd tovább nyomultak az Elba mentén előre. A szerző ezrede az élcsoportban haladt és a felsőbb parancsnokság felhívta a figyelmüket arra, hogy legyenek éberek és keressék a Drezdai Képtár kincseit. Ekkor már alig ütköztek számottevő ellenállásba. Az ellenség visszavonult, a szovjet csapatok pedig üldözték. 1945. május 8-án átkeltek az Elba nyugati partjára és elfoglalták Szász-Svájc egyik legszebb városát, Pirnát. Másnap reggel látták meg Königstein sziklás platóját, amelynek völgyében egy ugyanilyen nevű kisváros bújt meg, északról pedig egy Türmsdorf nevű település csatlakozott hozzá. Königstein szikláit hatalmas erőd koronázta, amely régen a szász királyok menedéke volt. Itt őrizték kincseiket, a várban helyőrség állomásozott és állami börtönül is szolgált. Raboskodott itt a német munkásmozgalom kiemelkedő vezére, Bebel, valamint az orosz forradalmár, Bakunyin. A szovjet csapatokat Türmsdorf felől géppuskatűz fogadta. A felderítők hamarosan jelentették, hogy a Königstein városához vezető utat egy SS osztag védi, az erődben pedig helyőrség van. Az ezred harcrendbe fejlődött, rohammal elfoglalta Türmsdorfot, majd menetből Königstein várost. Azt be kellett látni, hogy egy ezred a várat tüzérség és légi támogatás nélkül elfoglalni nem tudja. Ezért úgy határoztak, megpróbálják rábírni a helyőrséget, hogy — lévén a helyzete reménytelen — adja meg magát. A szerző egy tolmáccsal és két katonával fehér zászlót lengetve közeledett az erődhöz, ahova beengedték őket, és rövid idő múlva elfogadták az ultimátumot az erőd feladásáról. Az udvaron felsorakozott a helyőrség: 15 tiszt, 35 altiszt és 115 katona. Ezután bevonultak a szovjet csapatok. Hamarosan kiderült, hogy több száz francia fogoly tiszt és tábornok is van az erődben, akiket természetesen azonnal kiszabadítottak.

Az erőd titkát a kazamatákat átkutató szovjet katonák fejtették meg. A Drezdai Képtár kincseit ugyanis a bombázások elől széthordták. A képek nagy részét Drezdától 32 km-re befalazták nedves tárnákba és egy használaton kívüli vasúti alagútba. 70 kép azonban, köztük Rubens, Canaletto, Rafael, Liotard 17 képe, 10 pasztellkép, a szász választófejedelmek egyedülálló ruhagyűjteménye, fegyverek, török szultáni sátor, Königstein erődjében volt. A legnagyobb értéket azonban a „Grünes Gewölbe" nevű gyűjtemény zománc és ötvösművei képviselték. Összesen 450 láda került elő, műkincsekkel megtöltve. Miután a leletről jelentést tettek a parancsnokságnak, azonnal megerősítették a műkincsek fegyveres őrzését.

A szovjet katonák az erődben, a tárnákban és az alagútban az említett kincsek mellett 750 képet találtak, köztük Rafaello, Tiziano, Velazquez, Murillo, Rembrandt, van Eyck, Rubens, Dürer, Giorgione műveit. Ezek nagy része megrongálódott és a szovjet restaurátoroknak csak sok éves megfeszített munkával sikerült megmenteni a pusztulástól, mielőtt visszajuttatták őket eredeti helyükre.

Ugyancsak a háború utolsó időszakának egyik kérdésével foglalkozik *B. Scserbakov:* „A 4. harckocsihadsereg anyagi ellátása a visztula—oderai hadműveletben" c. tanulmánya (1979. 6. sz., 11—17. o.) Ebben a hadműveletben a wroclawi irányban főcsapást mérő 1. Ukrán Front keretei között 8 összfegyvernemi, 2 harckocsi- (a 3. gárda- és a 4.), egy légihadsereg, valamint 3 harckocsi-, gépesített és lovashadtest tevékenykedett. A harckocsihadseregek alkották a front gyorscsapatait és az volt a feladatuk, hogy hadműveleti mélységben kifejleszszék a sikert. Ehhez az ellenség védelmét a Visztulától az Oderáig több mint 500 km-es mélységben kellett leküzdeni.

A 4. harckocsihadsereg két hadtestből, különböző hadseregközvetlen csapatokból és erősítésből állt, amelyekben volt 42 868 ember, 752 harckocsi és önjáró löveg, 609 löveg és aknavető, 3914 gépkocsi. Az ellátók számára a lőszer, üzemanyag, pótalkatrész és ellátás biztosítása komoly gondot jelentett.

1944 decemberétől a hadsereget a visztulai hídfőben csoportosították. Az ellátó részlegek és gazdasági hivatalok a Visztula keleti partján települtek. Ezek a következőkből álltak: 14 raktár, 4 kórház, három önálló gépkocsis szállító zászlóalj (össz teherbírás 1269 tonna). A személyi állomány 92%-ra volt feltöltve (3828 ember).

A támadás előkészítésére több idő volt mint máskor, mert a front csapatai már 1944 augusztusában elérték a Visztulát. A közvetlen felkészülés decemberben kezdődött. Az ellátó állomások az összpontosítási körzetektől 30—35 km-re helyezkedtek el Nyiszka, Ozet és Hmeljuv közelében. A harckocsik számára mozgó lőszertartalékot hoztak létre 30 gépkocsival, amelyek a harcoló egységekkel együtt vonultak.

Az élelmiszertartalékok összegyűjtése (20 napi ellátmány volt az előírás) külön nehézséget okozott, mert azok egy részét a nagy támadásra való általános felkészülés miatt 250—500 km-ről kellett odaszállítani. Az arcvonalhoz közel fekvő egységekhez a szállítás csak éjjel történhetett, emiatt a gépkocsik kihasználtsági foka alacsony volt.

A hadművelet kezdetére a következő tartalékokat hozták létre: 3,2 javadalmazás lőszer a harckocsik, 2,5—3, a tüzérség, 3 a gyalogsági fegyverek számára, 4,9 javadalmazás dízelolaj, 3,8 javadalmazás benzin, 20 napi élelem. Az üzemanyag kivételével ez megfelelt a terveknek. A szükséges repülőbenzinnek csak 60%-a, a gépkocsibenzinnek 90%-a, a dízelolajnak 77%-a volt meg. Ez főként annak következtében alakult így, hogy — mint ismeretes — a támadás kezdetét 1945. január 20-ról előrehozták január 12-re, a szövetségesek nyugaton kialakult nehéz helyzete miatt.

A támadás folyamán a vasútvonalak rossz állapota miatt nem hoztak létre új kirakóállomásokat, csak az eredetiek maradtak meg, amíg a csapatok elérték az Oderát. Az ellátmány szállítása és a gazdasági részlegek költöztetése csak gépkocsikon történt. A hadművelet végére a gépkocsik mennyisége nemcsak hogy nem csökkent, hanem egy kevéssel növekedett is. (1%). A javítórészlegek állandóan dolgoztak és 924 gépkocsit javítottak meg. A növekedés a zsákmányolt gépkocsikból adódott.

A lőszerfelhasználás a hadseregnél a hadművelet alatt 2113 tonna (kb. 130 vagon) volt, vagyis 1,1 kiszabat, a felhalmozott tartalék 37%-a. A lőszerellátás a gyors előrenyomulás ellenére folyamatos volt.

Korántsem volt ilyen jó a helyzet az üzemanyagellátás terén. A hadművelet idején a hadsereg 1234 tonna dízelolajat és 1758 tonna autóbenzint használt el. Már a nyolcadik napon nagy volt az üzemanyaghiány, a gépkocsik nem győzték az utánszállítást. Ennek következtében a hadsereg gyakran kénytelen volt állni és várni az üzemanyagot. Ilyen esetekben csak egyes alegységek folytattak harctevékenységet, amelyekbe átszivatytyúzták a maradék üzemanyagot a többi harcjárműből. Esetenként a kevés zsákmányolt üzemanyag könnyített a helyzeten.

A hadsereg napi élelmiszerszükséglete 85 tonna volt. A hadművelet kezdetén az ellátás a raktárakból történt, később nagy mennyiségű élelmiszert zsákmányoltak, amiből meg lehetett oldani az ellátást. A raktárak így a hadművelet végéig az eredeti helyükön maradtak.

1945. február 3-án az 1. Ukrán Front csapatai elérték az Oderát, hídfőt foglaltak el és elfoglalták a sziléziai iparvidéket. Ezzel a visztula—oderai hadművelet befejeződött *(Lengyel István)*

WOJSKOWY PRZEGLĄD HISTORYCZNY

(Lengyelország) 1978.

Az 1978-as évfolyam tanulmányainak témaköre jelentősen bővült: a második világháború tanulmányozása mellett több cikk foglalkozik a háború utáni időszak, valamint a baráti hadseregek hadtörténetével.

A csapattörténetek keretében *J. Krug—A. Matysiak—L. Pelka—B. Pedzik:* „A 2. »Dabrowski« gyalloghadosztály történetéből" (1. sz., 11—56. o.) cikke a hadosztály 1943. évi megalakulásának körülményeivel, szervezeti felépítésével, személyi állományával, létszámának alakulásával, majd az 1944/45. évi harctevékenységeivel foglalkozik. Részletesen vizsgálja a hadosztálynak az 1. lengyel hadsereg Visztula-átkelési feladatában való részvételét; 1945 februárjában a pomerániai gát leküzdéséért vívott harcait, 1945. április 14—20. között az Odera nyugati oldalán képezett hídfő kiszélesítéséért folytatott erőfeszítéseit és a 3 nap alatti 70 km-es előrehaladásának nagy teljesítményét. A megjegyzésekből kitűnik, hogy a 2. gyalloghadosztály történetét a lengyel Katonapolitikai Akadémián folyó hadtörténeti kutatás keretében dolgozzák fel. A négy szerző doktori disszertációjának felhasználásával készült a tanulmány.

Jan Zasadzinski: „A légvédelmi tüzértisztek kiképző helyei a Szovjetunióban a második világháború alatt" (1. sz., 57—66. o.) Az 1. lengyel hadosztály felállításánál komoly problémát jelentett a káderek biztosításának kérdése. Lengyel tiszthelyettesek egy csoportját beiskolázták a gorkiji légvédelmi tüzértiszti iskolára, ahonnan 1944 áprilisában került ki komoly felkészítés után az első 16 fő. A Központi Tiszthelyettesképző Iskoláról 24 tiszthelyettes, az orenburgi ütegparancsnoki tanfolyamról 25 fő került a csapatokhoz. Később az 1. lengyel önálló légvédelmi tüzérosztályon szerveztek saját tanfolyamokat.

Zygmunt Bieszczanin: „A Jugoszláv Néphadsereg megalakulása és fejlődése a Népfelszabadító Háború alatt, 1941—1945-ben" (1. sz., 67—98. o.) Jugoszlávia népi fegyveres erői a megszállókkal és a hazai reakciós erőkkel vívott véres harcokban alakultak meg. Ismerteti a tanulmány a katonapolitikai helyzetet a német megszállás idején, és a népfelszabadító harc megszervezésének első lépéseit Joszip Broz Tito vezetésével Bosznia-Hercegovinában, majd az 1941 végére kibontakozó felkelés társadalmi struktúráját, szervezeti felépítését és harctevékenységeinek főbb állomásait egész Jugoszlávia területén. A tanulmány utolsó fejezete rövid áttekintést ad a jugoszláv fegyveres erők 1945—1975 közötti fejlődéséről, szervezési adatokkal, a fejlődés szakaszainak legfontosabb elemeit kiemelve.

Andrzej Rzepniewski: „Néhány megjegyzés az 1939. évi háborúhoz" (1. sz., 99—117. o.) c. tanulmánya Lengyelország lerohanásának társadalmi-gazdasági, politikai és katonai tényezőihez fűz észrevételeket a háború előtti lengyel katonai koncepciók elemzésével, a német villámháborús tervek tükrében.

Ryszard Nazarewicz: „A londoni lengyel emigráció felkelési koncepciói 1939—1943 között." (1. sz., 118—144. o.) A Wladyslaw Sikorski tábornok által szervezett Fegyveres Harci Szövetség (ZWZ) politikai és katonai célkitűzéseit tárgyalja, eredeti dokumentumok alapján. A Nagy-Britanniából és Franciaországból szervezett felkelés hadműveleti elképzeléseit és a Szovjetunió ellen irányuló vonalát bizonyítja, mely a szövetséges hatalmak politikai-hadászati terveivel volt összhangban.

Az 1. számban három magyar vonatkozású cikkre hívjuk fel a figyelmet: *Józsa Antal:* „Magyar internacionalisták a szovjethatalom megerősítéséért és védelméért vívott harcokban, 1917 október—1918 február" (1. sz., 190—201. o.); *Lagzi István:* „Újabb adatok a lengyel—magyar katonai kapcsolatok történetéhez a második világháború alatt. Godó Ágnes könyvének ismertetése. (1. sz., 296—300. o.) és *Jerzy Radomski:* „Magyar önkéntesek az 1939. szeptemberi harcokban." (Olvasói levél) (1. sz., 361—364. o.) — Józsa Antal átfogó képet ad az első világháború alatt az osztrák—magyar hadseregből orosz fogságba került hadifoglyok nemzetiségi megoszlásáról, a magyar hadifoglyok létszámadatairól, osztályhovatartozásukról, az európai és ázsiai területeken a bolsevikokkal való együttműködésükről, az internacionalista bizottságokban végzett munkájukról. A bolsevik kormánynak 85 ezer magyar ajánlotta fel szolgálatait.

Adolf Stachula: „A 6. gyalloghadosztály a varsói hadműveletben 1945 januárjá-

ban". (2. sz., 3—33. o.) A 6. gyaloghadosztály is a Szovjetunióban alakult 1944-ben. Létszámadatairól, felszereléséről, kiképzéséről és felkészítéséről ad általános jellemzést, majd Varsó felszabadításának koncepcióját ismerteti, melyet 11—12 napra terveztek. Az 1. Belorusz Front keretében az 1. Lengyel Hadsereg 6. gyaloghadosztályának feladata a harctevékenységek műszaki és anyagi-technikai biztosítása volt. A városi harctevékenységek speciális tapasztalatait és eredményeit összegezve a vezetés, az együttműködés és az erkölcsi tényezők jelentőségét húzza alá.

Andrzej Lechowski: „A lengyel és a szovjet hadsereg Varsó aknamentesítéséért". (2. sz., 34—74. o.) 1944/45 telén a német 9. hadsereg hajtotta végre a varsói erőd kiépítését. A város teljes megsemmisítését az 1. Belorusz Front gyors támadása hiúsította meg. Az aknamentesítésre már 1945. január 20-án parancsot adott ki a Lengyel Hadsereg főparancsnoka Michal Rola-Zymierski, melyet a műszaki csapatok hajtottak végre. Szervezetüket, az aknamentesítés rendszerét, a végrehajtás módját és ellenőrzését, számadatait ismerteti 1945-től, levéltári adatok alapján.

Jerzy Nazarewicz: „A lengyel katonai igazságszolgáltatás az 1939. évi védelmi háborút megelőző időben és a háború kezdeti szakaszában." 1. rész. (2. sz., 75—106. o.) Az 1939. évi háborúval sok szempontból foglalkoztak már, de a katonai igazságszolgáltatásra, mely a fegyelem és a biztonság erősítését szolgálja mind a mozgósítás, mind a harctevékenységek alatt, eddig még nem tértek ki. A lengyel jogi hatóságoknak, a hadbíróságoknak a szervezetét ismerteti békében és háborúban. A háború kitörésekor, a mozgósítás idején a belső rend fenntartására hozott intézkedéseket és jogi szankciókat, a hitleri ötödik hadoszlop elhárítására, a diverzáns tevékenység ellen hozott rendeleteket vizsgálja a háború első napjaiban.

A 3. szám legtöbb tanulmányát a Lengyel Néphadsereg megalakulásának 35. évfordulója alkalmából írták. *Józef Kaminski:* „A Lengyel Néphadsereg — a Varsói Szerződés fontos tagja." (3. sz., 9—30. o.) A Varsói Szerződés a lengyel és a szocialista hadseregek közti fegyverbarátság történelmi tradícióira épült. A szerződés megkötésére Nyugat-Németország remilitarizálása, a NATO létrejötte adott közvetlen okot, de az európai béke biztosításának döntő tényezője lett. Lengyelország részt vesz a Varsói Szerződést aláíró államok békepolitikájában, a szocialista országok védelmi rendszerében. A szerző áttekinti az együttműködés formáit 1955—1975 között, melyet a proletár internacionalizmus szelleme hat át.

Jerzy Bordzilowski: „A szovjet hadsereg szerepe a Lengyel Néphadsereg létrejöttében és Lengyelország felszabadításában." (3. sz., 31—42. o.) A Szovjetunió területén megalakult új típusú nemzeti hadsereg a lengyel nép legjobb fiait fogadta soraiba. Szovjet fegyverekkel és felszereléssel, szovjet segítséggel indultak harcba az első lengyel alakulatok s vettek részt hazájuk felszabadításában a szovjet hadsereg oldalán.

Andrzej Lechowski: „A Lengyel Néphadsereg részvétele Varsó újjáépítésében 1945—1949-ben." (3. sz., 43—86. o.) Varsó pusztulásának tragikus adatait közli: az út-, vasúthálózat 100%-ig elpusztult, az ipar 90%-ban, az egészségügyi és kulturális intézmények szintén 90%-osan, a lakások 70%-ban, az elektromos hálózat 50%-ban stb. A város újjáépítésének koncepcióját és szervezetét, az 1945—1949 között hozott intézkedéseket és eredményeket ismerteti, kiemelve ebben a hadsereg részvételét, anyagi és technikai támogatását, konkrétan felsorolva a hadsereg által ebben az időszakban újjáépített középületeket s kimutatva ennek anyagi értékét.

Boleslaw Krasiewicz: „A katonai képzés fejlődésének problémái 1943—1978 között." (3. sz., 102—131. o.) A Lengyel Néphadsereg fejlődésének részeként vizsgálja az oktatás korszerűsítésének alakulását a hadseregben. A tiszti iskolák hálózatának, az akadémiai képzésnek a szervezetét ismerteti, az oktatási programokkal. Kitér a tartalékostiszt-képzés alakulására és a tiszthelyettesi iskolák fejlődésére.

„A Lengyel Néphadseregnek a népi Lengyelország társadalmi és gazdasági fejlődésében való részvételéről" (3. sz., 202—260. o.) 1978. április 4-én rendezett vitát a WPH szerkesztősége a lengyel Hadtörténeti Intézet kezdeményezésére, melyen a hozzászólók a hadsereg külső és belső funkcióit megvilágítva konkrétan mutattak rá a Lengyel Népköztársaság 30 éves történetében a hadsereg szerepére és hatására a szocializmus építésében és a társadalom nevelésében.

Tadeusz Sawicki: „A német »Kelet« hadseregcsoport erőinek értékelése a szovjet hadsereg berlini hadműveletе idején." (3. sz., 307—325. o.) Fontos adatokat ismertet a berlini hadművelet német hadseregeinek erőiről és eszközeiről, a „Visztula", a „Közép" és a „Dél" hadműveleti csoportokról, melyeket a szovjet hadsereg végleg felszámolt Berlinnél.

Andrzej Lewicki: „A hadelmélet és a hadtörténelem új oktatási programja a lengyel Katonapolitikai Akadémián." (3. sz., 361—366. o.) A 3 éves képzési idő alatt tanulmányozzák a marxista és a burzsoá katonai elméleteket, a jelenkori katonai elméletek és katonai doktrínák történeti gyökereit, a munkásmozgalom és a forradalmak katonai problémáit, a második világháború, valamint az 1945 utáni helyi háborúk alapvető kérdéseit és a szocialista védelmi rendszer fejlődésének történetét. Ezekhez kapcsolódik a különböző tudományos fokozatok megszerzéséért végzendő tudományos kutatómunka. Az oktatási program 11 témakörben 124 témát ölel fel 218 órában, ezekről rövid felsorolást ad. Az új program lényege, hogy az eddigi hadtörténeti oktatást 2 fő részre osztották: a háborúk elméletével és a konkrét hadtörténelemmel foglalkozó programra, mely a didaktikai célokat is jobban szolgálja. Az új program megvitatásával foglalkozó ülés anyagát ismerteti a szerző.

Piotr Stawecki: „Katonai törvényhozás a Második Lengyel Köztársaságban, 1921—1926 között." (4. sz., 31—63. o.) A lengyel Szejm törvényhozó tevékenységét mutatja be az önálló Lengyelország megteremtése, külső és belső helyzete megszilárdítása és konkrétan a hadsereg szervezete érdekében.

Wladyslaw Kozaczuk: „A Lengyel Néphadsereg békemissziói 1953—1978 között." (4. sz., 99—165. o.) Az első békemisszió 25 éves évfordulója alkalmából részletes áttekintést ad az ENSZ alapokmánya értelmében a Biztonsági Tanács által meghatározott békefenntartási feladatokról, melyekben a Lengyel Néphadsereg is részt vett. Így 1953—1954-ben Koreában, 1954—1972 között Vietnamban, Laoszban és Kambodzsában, 1967—1970-ben Nigériában, 1973 októbertől a közel-keleti tűzszünet ellenőrzésére Egyiptomban, 1974-től Szíriában és 1973—1975 között Dél-Vietnamban a Nemzetközi Ellenőrző Bizottság tagjaként töltött be Lengyelország nemzetközi funkciót a béke fenntartása érdekében.

Jan Pytel: „A lengyel katonai sajtó 1918—1921 között." (4. sz., 266—289. o.) A Második Lengyel Köztársaság létrejöttének első éveiben fontos szerepet töltött be a katonai sajtó a hadsereg politikai-ideológiai arculatának, hazafias érzelmének alakításában. Vizsgálja a különböző katonai újságok és folyóiratok célkitűzéseit, példányszámuk alakulását, cikkeiknek téma szerinti megoszlását — a korabeli lengyel sajtótörténetbe ágyazva a katonai sajtótermékeket.

Mind a négy szám gazdag második világháborús bibliográfiát, könyvszemle rovatot tartalmaz, valamint a tudományos élet híreit és a Lengyel Néphadsereg életének 1978. évi kronológiáját közli.

Az 1978/4. szám mellékleteként jelent meg a folyóirat 1967—1977. évfolyamainak bibliográfiája, mely időrendi csoportosításban, személynév, földrajzi név és alakulat szerinti és tárgymutatóval segíti az olvasókat a folyóirat tartalmát illető tájékozódásban, hasznos segédletként. *(Windisch Aladárné)*

MILITÄRGESCHICHTE

(Német Demokratikus Köztársaság) 1978.

Az NDK Hadtörténelmi Intézetének folyóirata 1978-ban is számos, a magyar hadtörténelmi kutatások szempontjából is figyelemreméltó tanulmányt, közleményt publikált.

J. Irmscher és *H. Schnitter* a szerzője a 6. számban megjelent, „Háború és hadsereg a 16. és 17. századi szociális utópiákban" c. tanulmánynak. Ebben Thomas Morus, Francis Bacon és Tommaso Campanella utópista társadalmi modelljét vizsgálják a hadtörténész szemszögéből. Megállapítják, hogy a korai utópisták jól látták a fegyveres erők társadalmi szerepét a feudalizmusból a kapitalizmusba való átmenet során. A társadalmi gyakorlatból merítve így Morus, Bacon és Campanella is, miközben megkísérelte felvázolni a minden ember számára elnyomás és kizsákmányolás nélküli világot, szerepet biztosított az új társadalomban az idegen hatalmaktól való védekezésnek. Ennek során élesen elítélték a feudális uralkodók hódító- és rablóháborúit. Egyúttal mindhárom utópista kísérletet tett egy új honvédelmi rend-

szer és egy új hadművészet megfogalmazására. Egyikük sem volt azonban a hadviselésben jártas hadvezér, vagy katonai teoretikus, ezért konkrét elképzeléseik fantasztikus jellegűek. Maradandó eszméjük mégis a korukon túlmutató hitvallás a béke és a népek közti megértés mellett, valamint az idegen uralom és elnyomás elvetése.

Az 5. számban *H. Schnitter* közleményben mutatja be Daniel Speckle (1536—1589), a híres várépítő személyét. A strassburgi születésű selyemhímző Dániában, Svédországban, Lengyelországban és Magyarországon tett vándorútja során ismerkedett meg a várépítéssel és kezdett el építőmesterként tevékenykedni. Így 1554-ben a komáromi vár építkezésében vett részt. További tevékenysége a német-római birodalomhoz kötődik. 1564-től II. Miksa mellett „császári hadiépítőmester" volt. 1569-ben részt vett Elzász és Breisgau feltérképezésében. Ezt követően, bajor szolgálatban, Ingolstadt és Regensburg megerősítését irányította. Az 1564—68 közti török háború során részt vett azokon a haditanácskozásokon, amelyek a végvárak megerősítési munkálataival voltak kapcsolatosak. Élete utolsó szakaszát Strassburgban töltötte városi építőmesterként, ő tervezte Schlestadt, Hagenau, Colmar, Ulm és Basel megerődítési munkálatait. Tevékenységének elméleti alapvetését az 1589-ben Strassburgban megjelent „Építészet. Az erődökről" c. művében foglalta össze. A tüzérség megnövekedett szerepéből kiindulva a legkedvezőbb alaprajzot a szabályos, az ellenséges tüzérség által szétlőhetetlen, erős falú sokszögben látta, amelyet hatalmas ékekként meredő bástyák szegélyeznek, benne kazamatákkal a saját tüzérség számára. Valamennyi későbbi várépítő Specklének erre az elméletére nyúlt vissza.

W. Knoll a 4. számban „A németországi tisztiiskolák és akadémiák 19. század eleji fejlődése" címmel jelentette meg közleményét. A német államokban az volt a jellemző a századfordulón, hogy a tisztjelöltek beléptek egy ezredbe és ott egy idősebb tiszt vezette be őket azokba az ismeretekbe, amelyek a tiszti pályához szükségesek voltak. Kötelező irányelvek erre vonatkozóan nem voltak. Két-három év után, ha üresedés következett be, a tisztjelöltek elnyerték első tiszti beosztásukat. A nagy francia forradalommal együtt járó hadügyi változások hatására a német reformerek felvetették az egységesen szabályozott, minden tisztjelölt számára kötelező hadtudományi kiképzés és tiszti továbbképzés szükségszerűségét. Akadémiának nevezett tisztiiskolák működtek már korábban is egyes fejedelmi udvarokban, de általában csak rövid ideig álltak fenn, és nem képezték a hadügy részét. A francia forradalmi és a napóleoni háborúk hatására állt be változás a német államokban. Megtört a tiszti beosztások nemesi származáshoz kötése, megfogalmazták az új tiszti követelményeket és ezek elérése céljából egységes tanrendű tisztiiskolákat (hadiiskolákat) állítottak fel. Poroszországban 1810-ben létrehozták az Általános Hadiiskolát, a későbbi Hadiakadémiát a törzstisztek kiképzésére, ill. továbbképzésére. A szerző ezt követően áttekintést ad az egyes német államok újonnan megszervezett, vagy modernizált tisztképző intézményeiről.

G. Frenzel, P. Kolmsee és *Kl. Wiedemann* a szerzője a 2. számban megjelent közleménynek, amely a 19. századi reformerek közül Gottfried Friedrich Franz Loeffler (1815—1874) katonaorvos életpályáját eleveníti fel. A porosz mészáros fia tanulmányait 1833—1837 között a berlini Frigyes Vilmos Orvosi-Sebészeti Intézetben folytatta. Orvosdoktori szigorlatát követően katonaorvosként végigjárta a ranglétra és a beosztások sorát. 1864-ben a schleswig-holsteini háborúban a porosz-osztrák hadseregben őrnagyként, 1866-ban a porosz-osztrák háború során az 1. porosz hadseregben alezredesként, 1870/71-ben a francia—porosz háború folyamán a 2. porosz hadseregben ezredesként kapott beosztást, mindhárom alkalommal mint hadsereg-főorvos. 1860-tól jelentős szerepet játszott a katonai egészségügyi reformok kidolgozásában, így a tábori betegellátás megszervezésében, a mozgó segélyhelyek felállításában, a táborikórház-parancsnoki jogkör megfogalmazásában, egészségügyi egységcsomag rendszeresítésében és jónéhány egyéb területen.

H. Otto a 4. számban jelentős okmánypublikációt tett közzé a német hadsereg hadászati-hadműveleti tervezéséből, amelyet a nyugati front számára az 1918. tavaszi támadás előkészületeként vetettek papírra. A Nagy Októberi Szocialista Forradalom következtében kivált Oroszországra és az antanthatalmak 1917. végi súlyos vereségeire tekintettel a legfelsőbb hadvezetés döntő támadó hadműveletre készült, ahogyan a szárazföldi hadsereg vezérkara hadműveleti csoportfőnökségének, a Rupprecht főherceg és néhány további hadseregcsoport főparancsnokságának, valamint a legfelsőbb hadvezetés utasításainak közzétett irataanyaga is tanúsítja.

A 6. szám okmánypublikációja is feltétlenül említést érdemel. *D. Dreetz* és

H. Sperling tette közzé Otto Geßler német véderő-miniszternek Friedrich Ebert birodalmi elnökhöz intézett 1924. szeptember 11-i emlékiratát. Ez a hadsereg felső vezetése szemszögéből ábrázolja az 1923. szeptember 26—1924. február 29. között érvényben volt kivételes hadiállapot okait, feladatait és céljait. Ezzel értékes tanúságot tesz a német hadseregnek a weimari köztársaság idején játszott belső elnyomó szerepéről.

További értékes okmánypublikációt jelent a 2. számban a *K. Nuß* és *H. Sperling* által közzétett előadásszöveg, amelyet Kurt Liese vezérőrnagy, a szárazföldi hadsereg fegyverzeti hivatalának a parancsnoka az 1934. május 7-től 9-ig tartott magasabbparancsnoki értekezleten tartott. Ez az előadásszöveg adta meg az alaphangot az újrafelfegyverzésről folytatott tanácskozáson. Ennek megfelelően a szárazföldi hadsereg 7 hadosztályról első lépésként 1934 végéig 21-re való felfejlesztésével kapcsolatban a szükséges fegyver- és lőszerellátásról, de ezen túlmenően — a közeljövőben vívandó újabb háborúra való tekintettel — a megfelelő csapatutánpótlásról, mint egészről szólt az előadó. Ez a programbeszéd-jelleg adta meg jelentőségét.

Ugyancsak a 2. számban *D. Eichholtz* „A német fasiszta imperializmus 1939—1944 közti megszálló politikájának hadigazdálkodási eredményei" c. tanulmányát tette közzé. A számos áttekinthető táblával gazdagon dokumentált publikáció megvilágítja, hogy a második világháború kezdeti szakaszában, különösen a Szovjetunió elleni háború első éveiben, sikerrel járt az a német törekvés, hogy a leigázott európai országok anyagi-pénzügyi forrásait saját céljaik érdekében mozgósítsák. Ennek rendkívül jelentős szerepe volt a további sikeres hadviselés szempontjából, de mégsem volt elengedő az antifasiszta koalíció, elsősorban a Szovjetunió által mozgósított néptömegekkel szembeni győzelemhez.

Kiegészítést jelent ehhez a tanulmányhoz a 3. számban *O. Groehler* okmánypublikációja, amely a német légierő második világháború alatti létszámára, felosztására és veszteségére vonatkozik.

Ugyancsak a 3. számban látott napvilágot *W. Lange* további részletezést tartalmazó közleménye, amely a német fasiszta légierő szállítógép-parkját és annak legfontosabb repülőgép-típusait mutatja be.

A 6. számban *K. Stich* közleménye a V-fegyverek Nagy-Britannia elleni 1944/45-ös bevetésével és a brit légelhárítással kapcsolatban nyújt fontos új információkat.

A második világháború utolsó szakaszával kapcsolatban jelentős közlemény *W. Grobosch* tollából a 2. számban jelent meg „A német Volkssturm keletkezése és szerepe" címmel. A német fasizmus 1944 őszi válságának felidézését követően a szerző a Volkssturm (népfelkelés) felállításának elrendelését, megvalósítását mutatja be, taglalja a szervezési felépítést, kiképzést és bevetést.

Ugyancsak a második világháború utolsó szakaszával kapcsolatos *O. Groehler* és *E. Moritz* okmánypublikálása az 5. számban „A fasiszta titkosszolgálat káderkiválasztása 1944—1945" címmel.

A munkásosztály fegyveres küzdelmeivel foglalkozó publikálások élére kívánkozik *P. Grimmig* és *S. Keil* közös elméleti tanulmánya, amely az 1. számban jelent meg és „Az Anti-Dühring jelentősége a hatalom történeti szerepének dialektikus-materialista megértéséhez" címet viseli. Ebben megállapítják a szerzők, hogy a hatalom a politika, így a felépítmény alkotórésze, amelyet a termelési viszonyok határoznak meg. Mivel a hatalom által viselt háború a politika erőszakos eszközökkel való folytatása, ez is a termelési viszonyoktól függ. Míg Lenin tanítása szerint a magántulajdon állandóan háborúhoz vezet, a termelőeszközök szocialista tulajdona nem lehet oka semmilyen háborúnak. A szerzők ezt követően a hatalom rendelkezésére álló eszközöknek a termelési szinttől való függőségével foglalkoznak, és a hadszervezet gazdasági meghatározottságát emelik ki. A nemzetközi méretű osztályharccal és a két társadalmi rendszer szembenállásával kapcsolatban mindezek alapján a szocializmus fölényének bemutatásával zárják fejtegetésüket.

Ugyancsak az 1. számban *W. Bramke* tanulmánya, „Antimilitarizmus és hagyományápolás az NKP ideológiai munkájában 1920—1932" kelti fel a figyelmet. A szerző kiemeli, hogy az NKP tudatosan épített a forradalmi szociáldemokrácia antimilitarista hagyományaira. Ennek megnyilatkozása volt a Spartacus-levelek egy részének 1920-as publikálása. 1921-től az első világháború kitörésének évfordulójára emlékezve minden nyáron heves antimilitarista tüntetésekre került sor. Miután 1924-ben a Komintern március 18-át a fehérterror elleni tiltakozás napjának nyilvánította, megkezdődtek az NKP márciusi antimilitarista tömegdemonstrációi. A „vörös napokat" követően sor került a Vörös Frontharcos Szövetség megalakítására, amelynek egyik fő

célja a háborúk gyökereinek bemutatása volt. Az antimilitarista hagyományápolás keretét jelentő szervezetben 1925-ig a szovjethatalom elleni támadások elleni fellépés, majd a Szovjetunióval való szolidaritás központi kérdés volt. Ugyancsak az antimilitarizmus szellemében fáradozott az NKP a proletár egységfront létrehozásán. Az osztályharc 1929-től való kiéleződésekor a háborúellenes fellépés került a középpontba az NKP ideológiai munkájában.

A korszak képéhez érdekes színnel járul hozzá *H. Mehlhorn* és *E. Quaiser* szintén 1. számbeli közleménye „A német—szovjet barátság zászlói 1924—1929" címmel, amely összefoglalja a Vörös Frontharcos Szövetség, valamint a szovjet termelőkollektívák és a Vörös Hadsereg egységei közti zászlócserékre vonatkozó adatokat.

„A fegyveres antifasiszta harc szerepe az NKP politikájában 1929—1933" címet viseli *E. Doehlern*ek az 5. számban megjelent tanulmánya. A szerző elemzi, miként ismerte fel az NKP vezetése már 1929-ben a fenyegető fasiszta veszélyt. A tömegbefolyásra törekvő nácik szociális és nemzeti demagógiájához járuló terror elhárítására az NKP valamennyi antifasiszta egységes fegyveres frontját igyekezett megteremteni. A politikai-ideológiai küzdelem is ennek létrehozására irányult. A politikai gyakorlatban előtérbe került a proletár önvédelmi alakulatok megszervezése. A párt többsége ugyanakkor határozottan elvetett minden egyéni, korai forradalmi akciót, a „kisháború" elméletét. Az NKP politikájának megfelelően az antifasiszta harc keretét az 1930-ban megalapított Fasizmus Elleni Harci Szövetség alkotta. Az antifasiszta akciók a szervezésnek megfelelően üzem- és lakónegyed-védelemre irányultak. Mindennek eredményeképpen nem növekedett tovább a nácik tömegbefolyása, de az adott körülmények között mégsem sikerült megakadályozni a fasiszta hatalomátvételt.

A második világháború utáni nemzetközi méretű osztályharc területére viszi el az olvasót *G. Keiderling*nek az 5. számban megjelent közleménye: ‚A Vittleshadművelet. Az 1948/49-es imperialista légihíd-provokáció." A 462 napig tartó akcióval kapcsolatban értékes adatokat publikál a szerző a légihídban részt vett repülőgépek műszaki adataival és teljesítőképességével kapcsolatban.

L. Schröter az 1. számban publikálta közleményét „Az imperialista haderőknek a belső elnyomás rendszerében játszott szerepéhez (NSZK, Franciaország)" címmel. Összehasonlító módszerrel elemzi a két NATO-tagállam katonai doktrínáját, azon belül is a demokratikus és antiimperialista erők elnyomását.

Ugyancsak napjaink hadtörténelmébe kalauzol el *E. Stenzel*nek a 2. számban közzétett közleménye, amely a tüzérség második világháború utáni technikai és bevetéselméleti fejlődésének néhány vonatkozását tárgyalja.

Az NDK Nemzeti Néphadseregével kapcsolatos publikációk közül elsőnek *D. Ehrenteich* és *H. Löwning* elméleti tanulmánya érdemel említést, amely „A békés egymás mellett élés érvényesítéséért folyó harc és a katonai tényező korunkban" címmel az 5. számban jelent meg.

A pártpolitikai munka területén aktuális feladatokkal foglalkozik *E. Hampf* 4. számbeli tanulmánya: „Ideológiailag felkészülve az NDK megalapításának 30. évfordulója előtt".

Ehhez csatlakozik *W. Verner* tanulmánya, amely az 5. szám élén áll és „Az NSZEP rövid történetének jelentősége a Nemzeti Néphadseregben folyó politikai nevelésben és képzésben" címet viseli.

Más vonatkozásban dolgozza fel ezt a kérdéskört *W. Effenberger*nek az 5. és 6. számban megjelent két tanulmánya, amely a szocialista honvédelmi nevelés fejlődését vizsgálja az NDK-ban az 1960-as években.

Nálunk is aktuális problémát vet fel a 4. számban *G. Berndt, Fl. Osburg és U. Zückert* közös közleménye, amely a hadtörténelmi kérdéseknek a tízosztályos általános iskola történelemtanításában elfoglalt helyét vizsgálja.

Az agitációs és propagandatevékenység egy rendkívül fontos területéről szól ugyancsak a 4. számban *W. Herzog* és *H. Mollzahn* közleménye, amely az egység rövid történetének az eleven történelmi tudat formálásához való hozzájárulását elemzi.

A katonai hagyományok területéből kiemelést érdemel *R. Dobek* és *P. Kolmsee* tanulmánya az 5. számban, amely feleleveníti dr. Maxim Zetkinnek (1883—1965), a kiváló kommunista katonaorvosnak és sebészprofesszornak internacionalista életpályáját.

A 3. számban *H. Scheibe* tanulmánya fennállásának 25. évfordulója alkalmából mutatja be az NDK munkásőrségének történetét.

A fegyverbarátság történetét folytatva, egyúttal a hagyományápolás témájához is csatlakozva, felhívjuk a figyelmet egy, az

1. számban megjelent tanulmányra, amely az NDK Nemzeti Néphadserege és a szovjet hadsereg közti fegyverbarátsági kapcsolatok 1970-es évekbeli fejlődését tárgyalja és amelynek szerzői *Kl-U. Keubke*, *T. Nelles* és *H. Oeckel.*

A Nemzeti Néphadsereg újabb történetére vonatkozóan jelentős *H. Höhn*nek a 4. számban a szárazföldi haderő 1960-as évekbeli fejlődésével foglalkozó tanulmánya.

G. Lux a 2. számban közzétett tanulmányában ugyancsak az 1960-as években vizsgálja a gépesített lövészcsapatok fejlődését.

Az egyetemes hadtörténelmi kérdésekre áttérve elsőnek az 1. számban megjelent „A hadikommunizmus hadigazdálkodásának jellemzéséhez" c. közleményre hívjuk fel a figyelmet. Ebben *S. Börngen* elméleti síkon közelíti meg a kérdést.

A 3. számban *N. F. Bugaj* „A Vörös Hadsereg védelmezője" címmel megjelent közleményében G. K. Ordzsonikidze (1886—1937) életét és a szovjethatalom védelme érdekében kifejtett kimagasló tevékenységét mutatja be.

Ugyancsak figyelmet érdemel *M. Anders* és *J. Kuhles* 4. számbeli átfogó tanulmánya a Kommunista Internacionálé 1919—1943 közti hadpolitikájáról, amely felöleli a burzsoáziával vívott osztályharc mindhárom területét: a forradalmat és polgárháborút, a szocializmus védelmét, a nemzeti és gyarmati elnyomás alatt élő népek felszabadítását.

Ezzel kapcsolatosan egy részletkérdést, a távol-keleti háborús veszéllyel és imperialista háborúval kapcsolatos 1921—1933 közti Komintern-állásfoglalást elemzi közleményében a 3. számban *J. Kuhles.*

Elméleti jelentőségű *N. F. Bugaj* és *P. S. Szmirnov* tanulmánya a 4. számban, amely a szocialista haza védelmével, mint a szovjet alkotmány alapelvével foglalkozik.

Ennek az NDK Nemzeti Néphadserege számára fontos tanulságait elemzi *H. Wiesner* tanulmánya az 1. számban „60 év a Nagy Október vívmányainak őrhelyén" címmel.

Ugyanebben a számban jelent meg a kiegészítést jelentő közlemény *R. Kirchner*, *H. Lüttke* és *R. Ziegenbein* tollából, amely a szovjet határőrség harci tapasztalatainak a hasznosítására hívja fel a figyelmet.

Három közlemény is foglalkozik a Szovjetunió Nagy Honvédő Háborújával egy-egy vonatkozásban. A 3. számban *B. Frolov* a harckocsihadseregek találkozócsatáit elemzi. A 4. számban *A. Pali* a rádióelektromos harc kérdéseit tárgyalja. Végül a 6. számban *M. Novikov* a szovjet bombavető repülőgépek fejlődését vázolja fel.

Napjaink imperialista fegyveres tömbjeiről is több szerző írt. *W. Klank*nak az 1. számban megjelent közleménye a megerősödött nyugat-európai fegyverkezési együttműködést elemzi. Ugyanebben a számban *H. Fiedler* a főbb imperialista országok fegyverkezést szolgáló termelésére és fegyverkezési kiadásaira vonatkozó adatokat publikál közleményében. A 3. számban *P. Hoch* „A nyugat-európai imperialista integráció alapkérdései és szakaszai" c. összefoglaló tanulmánya jelent meg. A 6. számban ugyanilyen összefoglaló tanulmányt tett közzé *R. Lambrecht* „A perifériikus imperialista katonai tömbök fejlődése a hetvenes években" címmel.

A második világháború utáni hadtörténelemre vonatkozó tanulmányok közül külön kiemeljük *O. Groehlerét*, amely a 2. számban jelent meg, és az 1950-es koreai nyári hadjárat hadművészetét és harcászatát elemzi.

Ugyanilyen fontosnak véljük *A-S. Arnold*nak a 6. számban megjelent tanulmányát, amely az angolai nép fegyveres felszabadító harcának fejlődését és sajátosságait részletezi.

Befejezésül megemlítjük, hogy a 4. számban *E. Jadziak* ad áttekintést a Lengyel Népköztársaságban folyó hadtörténelmi tudományos kutatómunka aktuális alapvető eredményeiről és feladatairól. *(Zachar József)*

BIBLIOGRÁFIA

KÜLFÖLDI FOLYÓIRATOK HADTÖRTÉNELMI REPERTÓRIUMA

[1976]

II. RÉSZ

A Lengyelország elleni hadjárat 1939-ben

Damjanova, E.: A fasiszta agresszió Lengyelország ellen 1939 szeptemberében és a bolgár közvélemény. — Études Balkaniques, 1975. 3. sz. 30—43. p.

Drzyzga, B.: Felső-Szilézia védelmében. A 75. gyaloghadosztály harcai az 1939. évi hadjárat idején. — WPH, 1976. 3. sz. 248—265. p.

Radziwonczyk, K.: Lengyelország területe és a szovjet—német front főarcvonala a második világháborúban. — WPH, 1976. 3. sz. 34—63. p.

Nyugati hadszíntér

Bieganski, W.: Az Arnhem-i csata, mint a „Market-Garden" hadművelet egy része. 1. rész. — WPH, 1976. 1. sz. 117—183. p.

Even: Az 1. német páncélos hadosztály hadműveletei Saumur térségében (1940. június 18—21.). — RHA, 1976. 2. sz. 91—111. p.

Fonde, J.—J.: Párizs felszabadítása 1944 augusztusában. — RHA, 1976. 3. sz. 83—93. p.

Groehler, O.: Az 1944. évi nyári vereség hatása a fasiszta haderő harci moráljára Nyugat-Európában. — MG, 1976. 4. sz. 418—426. p.

Menger, M.—*Petrick,* F.—*Wilhelmus,* W.: Észak-Európa a fasiszta német imperializmus uralma alatt 1940—1945. — ZG, 1976. 5. sz. 516—530. p.

Nolde, A.: Egy új dokumentum Franciaország 1940. évi vereségéről. — DN, 1976. 5. sz. 127—132. p.

Skibinski, F.: Német támadó hadműveletek Nyugaton 1944/45 fordulóján. — WPH, 1976. 2. sz. 106—148. p.

Afrikai, földközi-tengeri, olaszországi, balkáni hadszíntér

Boatti, G.: Adalék a fegyveres erők újjászervezéséhez 1944—1945-ben. A „Cremona" harccsoport harci tapasztalataiból. — IC, 122. sz. 1976. 23—58. p.

Branica, V.: Antikommunista önkéntes milícia megszervezése Dalmácia megszállt területein és tevékenysége a Nemzeti Felszabadító Mozgalom ellen. — VOG, 1976. 1—2. sz. 87—105. p.

Conti, G.: Szempontok a fegyveres erők újraszervezésénél az ország déli részében. 1943. szeptember—1944. június. — StC, 1975. 1. sz. 85—122. p.

Miljanics, D.: Az adriai térség és a tengeri erők szerepe a népi felszabadító háborúban. — VD, 1976. 2. sz. 142—167. p.

Keleti hadszíntér

A Nagy Honvédő Háború kezdeti időszaka és a moszkvai csata, 1941

Afanaszenko, I.: Az 1. gárda harckocsidandár légvédelmi tüzérei a moszkvai csatában. — VIZs, 1976. 2. sz. 65—68. p.

Alekszandrov, A.: Egyesben. [Egy vállalkozás története.] (A moszkvai csata 34.

évfordulójára.) — VV, 1976. 1. sz. 26—27. p.

Botin, V.: A sorozatvetők (katyusák) első harci össztüze 1941. július 14. 15.15-kor. — Tehnika i Vooruzsenie, 1976. 6. sz. 17. p.

Dobrjakov, A.: Közlekedési szolgálat a moszkvai csatában. — Tül i Sznabzsenie, 1976. 12. sz. 51—54. p.

Doroba, Z.: 35 évvel ezelőtt kezdődött az áttörés Moszkva alatt. — WL, 1976. 12. sz. 75—78. p.

Elkin, N.: Erőd a Bug partján. (Breszt védelme.) — RMSov, 1976. 6. sz. 39—41. p.

Filippov, P.: Lovasok a tihvini harcokban, 1941 november—decemberében. — VIZs, 1976. 1. sz. 34—39. p.

Har'kov, A.: Megerődített körletek a háború előestéjén, 1941-ben. — VIZs, 1976. 5. sz. 88—92. p.

Ignatovics, E.—*Kotov,* I.: Légvédelmi tüzérek Szevasztopol védelménél. (1941—1942.) — VIZs, 1976. 11. sz. 76—81. p.

Karszanov, K.: Hídfő az Isztrán. (A moszkvai csata 34. évfordulójára.) — VV, 1976. 1. sz. 24—25. p.

Komarov, N.—*Orlov,* A.: A kimagasló győzelem fényei. (A moszkvai csata emlékére.) — KZ, 1976. 283. sz. 2. p.

Kuznecov, N.: A győzelem felé. (Szevasztopol védelme és partraszállás Kercs térségében 1941—1942-ben.) — RMSov, 1976. 5. sz. 59—62. p.

Mazunin, N.: A Kercs-Feodoszija-i deszanthadművelet. (1941. december 25—1942. január 2.) — VIZs, 1976. 12. sz. 99—103. p.

Moroz, V.: Harckocsik lesállásban. (A moszkvai csata 34. évfordulójára.) — VV, 1976. 1. sz. 27—28. p.

A moszkvai csata. — Tehnika i Vooruzsenie, 1976. 12. sz. 12—13. p.

Nevzorov, B.: Az 1. gárda gépesített lövészhadosztály védelmi harca Moszkva alatt. — VIZS, 1976. 10. sz. 36—40. p.

Panov, B.—*Naumov,* N.: A hadászati arcvonal megszilárdítása nyugati irányban, 1941 júliusában. — VIZs, 1976. 8. sz. 15—23. p.

Rakickij, A.: A kievi védelmi hadművelet, (1941. július—szeptember.) — VIZs, 1976. 8. sz. 124—128. p.

Rakickij, A.—*Presznjakov,* M.: Harctevékenység Kalinin térségében, 1941 októberében. — VIZs, 1976. 11. sz. 81—89. p.

Rzsesevszkij, O.: A nagy győzelem hajnala. (A moszkvai csata.) — RMSov, 1976. 1. sz. 14—16. p.

Szaharov, V.: Szevasztopol hősi védelme. (1941.) — VIZs, 1976. 10. sz. 116—121. p.

Vaszilevszkij, A.: A moszkvai csata. — RMSov, 1976. 11. sz. 10—13. p.

Vozszov, G.: Pártpolitikai munka a szmolenszki hadműveletben, 1941-ben. — VIZs, 1976. 5. sz. 93—98. p.

Az 1942—1944. évi hadműveletek

Bagramjan, I.: A siauliai hadművelet befejező szakasza. (Visszaemlékezés az 1. Balti Front 1944 nyári hadműveletére.) — VIZs, 1976. 5. sz. 51—61. p.

Deniszov, Ju.: Sztálingrád — 1942. — VV, 1976. 1. sz. 29—31. p.

Emel'janov, G.: Aknászok az ellenség hátában. 1943 március—október.) — VIZs, 1976. 12. sz. 61—64. p.

Glebov, I.: A csapatok manővere a Csernigov-Pripjat-i, illetve a Gomel-Recsick-i támadó hadműveletekben. (1943. augusztus—november.) — VIZs, 1976. 1. sz. 12—18. p.

Grehnev, P.: Légvédelmi tüzérek harckocsiroham elhárításában (1944). — VIZs, 1976. 11. sz. 52—54. p.

Kosevoj, P.: Áttörés (1944. áprilisában Perekopnál.) — VIZs, 1976. 4. sz. 71—80. p.

Kosevoj, P.: A Szivasnál. (Visszaemlékezés, 1944 február, Krím.) — VIZs, 1976. 3. sz. 57—65. p.

Krasznov, Sz.: A 21. önálló harckocsi tanzászlóalj Sztálingrád védelmében. — VIZs, 1976. 9. sz. 37—41. p.

Leont'ev, Sz.: Felderítőcsoport tevékenysége fogolyszerzés céljából (1944). — VIZs, 1976. 11. sz. 48—51. p.

Mikojan, A.: A Tartalék Front létrehozása 1943-ban. [Visszaemlékezés.] — VIZs, 1976. 6. sz. 61—69. p.

Provalov, K. I.: A 16. lövészhadtest harctevékenysége a krími hadműveletben, 1944. — VIZs, 1976. 6. sz. 70—77. p.

Sutoj, V. E.: A sztálingrádi frontszakasz katonatanácsainak felhívásai a hadsereghez. — Voproszü Isztorii KPSzSz, 1976. 2. sz. 86—96. p.

Szverdlov, F.: A gorodoki hadművelet előkészítése és megvívása 1943. decemberében. — VIZs, 1976. 3. sz. 22—31. p.

Felszabadító hadműveletek Lengyelország területén

Belczewski, T.: A sandomierzi hídfő a tények és a személyes érzelmek tükrében. — WPH, 1976. 1. sz. 48—76. p.

[Dimkowski] Dümkovszkij, E.: Az 1. Lengyel Hadsereg a tengermellékért vívott harcokban. (1945 január—március). — VIZs, 1976. 3. sz. 75—78. p.

Karpinski, A.: Az ellenség gépkocsi oszlopának szétverése Grabowca térségében, felderítő század által. (1944 június).

— Przeglad Wojsk Ladowych, 1976. 1. sz. 101—102. p.

Luczynski, A.: A 28. hadsereg a Lublin térségében folytatott hadműveletben. — WPH, 1976. 1. sz. 231—245. p.

Pietrzak, T.: Podlasie felszabadítása és a Lengyel Egyesült Munkáspárt részvétele a népi hatalom szervezésében és megerősítésében, 1944 augusztus—1945 május között. — WPH, 1976. 2. sz. 3—38. p.

Felszabadító hadműveletek Románia, Bulgária és Jugoszlávia területén

Bantea, E.—*Ionescu*, M. E.: Az utolsó nemzetközi konfliktus és következményei: Románia kilépése a második világháborúból. — Revista de Istorie, 1975. 5. sz. 633—646. p.

Kucan, V.: A Jugoszláv Népfelszabadító Hadsereg és a Jugoszláv Partizánalakulatok Legfelső Parancsnoksága hadműveleti csoportjának veszteségei a sutjeskai csatában. — VOG, 1976. 1—2. sz. 173—285. p.

Lache, S.: Az 1944. augusztusi fegyveres felkelés — forradalmi kezdet a román nép történetében. — Era Socialista, 1975. 16. sz. 9—14. p.

Petric, A.: Az 1944. augusztusi antiimperialista és antifasiszta fegyveres nemzeti felkelés a RKP vezetésével és szervezésében. Hazai és nemzetközi jelentősége. — Revista de Istorie, 1974. 11. sz. 1923—1930. p.

Visnjic, P.: A Jugoszláv Nemzeti Népfelszabadító Hadsereg hadosztály hadműveleti csoportjának tevékenysége az Ibar folyó átkelésénél 1944. augusztusában. — VOG, 1976. 1—2. sz. 55—85. p.

Magyarország, Ausztria és Csehszlovákia felszabadítása

Afonin, I. M.: Brno a Csehszlovákia felszabadításáért folytatott harcokban 1945 tavaszán. — Casopis Matice Moravské, 1975. 1—2. sz. 3—16. p.

Firszov, N. I.: A szovjet csapatok internacionalista küldetése Csehszlovákia felszabadításáért. — UIZS, 1976. 5. sz. 69—76. p.

Ivanov, G.: A 12. műszaki rohamdandár a Bécsért folytatott harcokban. — VIZs, 1976. 10. sz. 41—44. p.

Nikov, I.: A Mura melletti támadó hadművelet műszaki biztosítása, 1945. március 29—április 14. — VISZ, 1976. 3. sz. 67—76. p.

Pljatcsenko, P.: Képek a frontról. 31 éve szabadította fel Magyarországot a szovjet hadsereg. Visszaemlékezés. — F, 1976. 7. sz. 10—11., 18. p.

Raznikiewicz, Z.: A lengyel 2. hadsereg harckocsi csapatai a luzsicei—prágai hadműveletben. — WPH, 1976. 3. sz. 64—114. p.

Vrablic, E.: Kelet-Szlovákia felszabadítása és a háború utáni újjáépítés kezdetei. — Nové Obzory, 1975. 17. sz. 5—23. p.

Wydra, W.: A lengyel 10. gyaloghadosztály átcsoportosítása a luzsicei hadműveletbez, 1945. február 22—április 9. — WPH, 1976. 3. sz. 115—160. p.

A berlini hadművelet, az európai háború befejező eseményei

Arhipenko, V.: A seelőwi magaslat. (A berlini csata.) — Kommuniszt, 1976. 7. sz. 82—91. p.

Bagramjan, I.: Roham Königsberg ellen [1945 áprilisában. Visszaemlékezés.] — VIZs, 1976. 8. sz. 56—64., 9. sz. 47—57. p.

Domank, A.: Az 1. gárda tüzérhadosztály az ellenség ellenlökéseinek elhárításában a berlini hadműveletben. — VIZs, 1976. 3. sz. 47—51. p.

Kireev, N.: A 4. harckocsihadsereg erőszakos átkelése az Oderán, 1945 januárjában. — VIZs, 1976. 4. sz. 95—100. p.

Kozlov, L.: Az ellenség megsemmisítő veresége a fasiszta Németország elleni támadás középső szakaszán, 1945 január—februárban. — VISz, 1976. 2. sz. 82—93. p.

Loszkutov, Ju.: A 469. lövészezred 1. zászlóalja harcfelderítésének megszervezése és vezetése a berlini hadműveletben. — VIZs, 1976. 7. sz. 39—43. p.

Makarevszkij, V.: A 17. gépesített műszaki dandár a berlini hadműveletben. — VIZs, 1976. 4. sz. 61—65. p.

Radugin, M.: Kezdeményezés a felderítésben. (Visztula-oderai hadművelet, 1945. január 25—26-án.) — VIZs, 1976. 2. sz. 61—64. p.

Szergeev, Sz.: A harckocsik kifejlesztik a sikert... (1945.) — VIZs, 1976. 2. sz. 54—61. p.

Zsadov, A.: Találkozás az Elbánál. [Visszaemlékezés.] — VIZs, 1976. 5. sz. 62—68. p.

Távol-keleti hadszíntér

Domank, A.—*Lazutkin*, Sz.: Az 1146. tarackos tüzérezred megerődített körzet elleni harcban — 1945 augusztusában. — VIZs, 1976. 8. sz. 51—55. p.

Kakurin, A.: A politikai helyettes munkája partraszálláskor. (A Japán elleni hadműveletek egyik epizódja, 1945. augusztus 13-án.) — VIZs, 1976. 9. sz. 77—80. p.

Karpusin, I.: A 6. gárda harckocsihadsereg anyagi biztosítása a mandzsúriai hadműveletben. — VIZs, 1976. 7. sz. 94—101. p.

Visenszkij, N.—*Szemenov*, N.: A Csendes-óceáni Flotta légierejének alkalmazása a militarista Japán szétzúzásának idején, 1945. — VIZs, 1976. 8. sz. 24—29. p.

Zaharov, Sz. E.: Találkozások mandzsu földön. (1945.) — VIZs, 1976. 3. sz. 92—96. p.

Antifasiszta ellenállási mozgalom és partizánharcok a második világháborúban

Bieszczanin, Z.: A lengyel partizán-zászlóalj tevékenysége Közép-Boszniában. — WPH, 1976. 1. sz. 202—216. p.

Blazejczyk, J.: A Népi Hadsereg (AL) egy partizánosztaga vezetőjének visszaemlékezéseiből. — WPH, 1976. 2. sz. 180—201. p.

Bosnjak, L.: Diverziós és szabotázs akciók Horvátország északnyugati területén, 1941—1945-ben. — VOG, 1976. 1—2. sz. 107—127. p.

Czezof, T.: Egy magyar nyelvű lengyel háborúellenes röplap 1943-ból. — Lengyelország, 1976. 7. sz. 18—19., 43. p.

Gorcev, V.—*Kupreeva*, A.: Partizánkörzetek és partizántevékenység Beloruszsziában, 1941—1942-ben. — VIZs, 1976. 1. sz. 89—93. p.

Korovjakov, M. A.—*Udod*, V. P.: Szovjet emberek a romániai ellenállási mozgalomban. — ISZSZSZR, 1976. 3. sz. 107—114. p.

Kucser, V. I.: Partizán tartalékok létrehozása Ukrajnában a Nagy Honvédő Háború idején. — UIZS, 1976. 5. sz. 50—57. p.

Kühn, G.—*Weber*, W.: A buchenwaldi koncentrációs tábor illegális katonai szervezeteiről. (Dokumentumok.) — MG, 1976. 1. sz. 52—61. p.

Kühn, G.—*Weber*, W.: Az illegális katonai szervezetek internacionalista jellege, felépítésük és tevékenységük a buchenwaldi koncentrációs táborban. — MG, 1976. 4. sz. 427—439. p.

Mihajlenko, K. F.—*Mitin*, V. Sz.: Szovjet légi szállítmányok a varsói felkelők részére. — WPH, 1976. 3. sz. 240—247. p.

Oseraner, M.: Német antifasiszták a szovjet és a belorusz partizánmozgalomban. (Visszaemlékezés.) — MG, 1976. 2. sz. 199—205. p.

Panecki, T.: Lengyelek a belga elenállási mozgalomban. — WPH, 1976. 4. sz. 45—60. p.

Ragionieri, E.: Gondolatok Aligi Barducci, az olasz ellenállás egyik kimagasló alakjáról készült életrajzzal kapcsolatban. — ItC, 120. sz. 1975. 28—31. p.

Roon, G.: Hermann Kaiser és a német ellenállás. — VFZ, 1976. 3. sz. 259—286. p.

Satora, K.: A Varsói Felkelés harckocsijai az egyetemért folytatott harcokban. — WPH, 1976. 4. sz. 181—210. p.

Szavcsuk, P. O.: A pártépítés néhány kérdése az ukrán partizánalakulatoknál az 1941—1944-es években. — UIZS, 1976. 5. sz. 58—64. p.

Vitanov, P.: A tarni partizáncsoport tevékenysége és szervezete. (1942 július—1943 szeptember.) — VISZ, 1976. 3. sz. 45—56. p.

Vukceric, S.: Ellenállási mozgalom Horvátország északnyugati ellenállási területein 1941—1945-ben. — OZ, 1976. 5. sz. 87—92. p.

Háborús bűnök

Arndt, I.—*Scheffler*, W.: A zsidók szervezett elpusztítása a nemzetiszocialista megsemmisítő táborokban. — VFZ, 1976. 2. sz. 105—135. p.

Chmielewski, P.: Náci bűntettek a szovjet hadsereg komisszárjai ellen. — WPH, 1976. 2. sz. 83—95. p.

Megemlékezések a fasizmus felett aratott győzelem 31. évfordulóján

Csigodajkin, I.: Az első vonal katonái. (A nagy győzelem 31. évfordulójára.) — KVSZ, 1976. 9. sz. 32—33. p.

Moszkalenko, K.: Népünk kimagasló hőstette. — KZ, 1976. 109. sz. 3. p.

Panov, B.: A szovjet nép és fegyveres erőinek világtörténelmi győzelme a Nagy Honvédő Háborúban. — KVSZ, 1976. 12. sz. 65—75. p.

Pokriskin, A.: A győzelem formulája. — RMSov, 1976. 2. sz. 52—55. p.

Praga, Sz.: Az 1945. szeptember 7-i berlini győzelmi díszszemle. — VIZs, 1976. 9. sz. 103—105. p.

Racsev, Szt.: A balkáni népek hozzájárulása a fasizmus feletti győzelemhez. (1941—1945.) — VISZ, 1976. 2. sz. 34—47. p.

Sirkov, D.: Harminc évvel a fasizmus felett aratott győzelem után. A balkáni népek ellenállásának méltatása, számadatokkal. — Études Balkaniques, 1975. 11. sz. 5—13. p.

Suktomov, P.: Hűség az internacionalista kötelességhez. (A nagy győzelem 31. évfordulójára.) — KVSZ, 1976. 9. sz. 21—27. p.

A második világháború utáni időszak hadtörténelme

Antonov, V.: Angol—francia—izraeli agresszió Egyiptom ellen 1956-ban. — VIZs, 1976. 10. sz. 61—73. p.

Bernstein, B. J.: Az Egyesült Államok és a hidegháború kezdete. — RHDGM, 103. sz. 1976. 51—72. p.

Bracoud, M.: Katonaság és a válságok. (A világban 1945 óta lezajlott politikai válságok és azok fő katonai tanulságai.) — DN, 1976. 8—9. sz. 53—64. p.

Carell, L. F.: Az USA Különleges Erők gerilla-századai Vietnamban, 1961—1971. — SS, 1976. 2. sz. 22—25. p. és TR, 1976. 2. sz. 124—125. p.

Charisius, A.: Az imperialista katonai koalíciók lényege és a NATO stratégiája, — MG, 1976. 2. sz. 179—189. p.

Charisius, A.—*Dobias*, T.: — A NATO katonai stratégiájának fejlődése és változásai az 50-es, 60-as és 70-es években. — MG, 1976. 3. sz. 299—311., 5. sz. 517—529., 6. sz. 656—666. p.

Clausen, Ch.: Háború és béke között — a fegyverszünet. A fegyverszünet mint az 1945. utáni háborús konfliktusok lefolyásának egyik eleme. — ÖMZ, 1976. 1. sz. 12—16., 2. sz. 116—120. p.

Cserkaszov, P.: Franciaország és az USA agressziója Indokínában. — VI, 1976. 9. sz. 64—80. p.

Efremov, A. E.: Nyugat-európai integráció és az európai atomerők. — NNI, 1976. 3. sz. 14—31. p.

El-Gamasy, M.: Az 1973. októberi háború katonai stratégiája. — VD, 1976. 3. sz. 144—152. p.

Az 1956. évi szuezi események. — TR, 1976. 5. sz. 384. p.

Fonde, J.-J.: Giap tábornok és a Cho ra helység körüli hegyvidék szerepe az ellenállási mozgalomban. (1945. március—1946. március.) — RHA, 1976. 2. sz. 113—127. p.

Girschik, P.: Kína szerepe a koreai háborúban 1950/1951-ben. — TR, 1976. 6. sz. 469—470. p.

Girschik, P.: Vietnam 1975. — TR, 1976. 2. sz. 126—128. p.

Gluscsenko, E. A.: Az első köztársaság bukása Nigériában. (Az 1966. január 15-i katonai puccs történetéből.) — NAA, 1976. 4. sz. 57—67. p.

Grohs, M.: Az osztrák—magyar határ biztosítása 1956 októberében és novemberében. — TR, 1976. 5. sz. 353—356., 6. sz. 436—439. p.

Grösl, L.: Az első indokínai háború kronológiája 1940-től a gyarmati uralom végéig. (1954—1955.) — EW, 1976. 1. sz. 35—42. p.

Heslinga, R. J. W.: A NATO Katonai Kollégiuma. (25. évforduló.) — NFN, 1976. 6. sz. 15—17. p.

Hill, A.: Légi hadviselés Vietnam felett. — RUSI, 1976. 4. sz. 27—31. p.

Hill-Norton, P.: Az Európai Szövetséges Fegyveres Erők — egy új katonai tradíció 25 éve. — NFN, 1976. 1. sz. 35—39. p.

Honey, P. J.: Megjegyzések Van Tien Dung tábornoknak az 1975 tavaszi offenzívájáról írt beszámolójához. — BZK, 1976. 4. sz. 121—125. p.

Honick, M.: A SHAPE 25 éve a béke és biztonság szolgálatában. — NFN, 1976. 1. sz. 48—64. p.

Howard, J. D.: Vegyes ejtőernyős kommandó csoportok, vegyes intervenciós csoportok. Francia tapasztalatok Indokínában. — MR, 1976. 4. sz. 76—81. p.

Ivanov, O.: A vietnami lecke. — RMSov, 1976. 4. sz. 44—46. p.

Ivanov, A.—*Mogila*, L.: A Dél-afrikai Köztársaság katonai gépezete — fegyver az afrikai népek felszabadító har-

cai ellen. — VIZs, 1976. 12. sz. 87—93. p.

Jeschnonnek, F.: Inváziós csapatoktól az Egyesült Nemzetek fegyveres erőiig. — TRP, 1976. 12. sz. 877—880. p.

Korneev, L.: Az izraeli hírszerzés a nemzetközi imperializmus és cionizmus eszköze. — VIZs, 1976. 6. sz. 100—105. p.

Kummer, U.: A szocialista országok harca a fegyverkezési verseny megakadályozásáért, a leszerelésért, a katonai feszültség csökkentéséért. — M, 1976. 10. sz. 110—116. p.

Légi harcászati elvek az 1973. októberi háborúban. (Izrael.) — ÖMZ, 1976. 4. sz. 338—340. p.

Luns, J. M.: A SHAPE 25 éve, egy befejezetlen sikeres történet. — NFN, 1976. 1. sz. 32—34. p.

Maculenko, V.: A koreai háború. (Az 1950—1951. évi téli-tavaszi hadjárat.) — VIZs, 1976. 4. sz. 47—60. p.

Marshall, S. L. A.: Páncéloscsata a Golan-fensíkon. — MR, 1976. 1. sz. 3—12. p.

Mihelic, M.: Szíria polgári védelme az 1973. októberi háborúban. — OZ, 1976. 1. sz. 83—87. p.

Milenkovics, M.: Észrevételek az 1973. évi közel-keleti háború tájékoztató propagandájáról a rádió műsorsugárzás keretében. — VD, 1976. 4. sz. 149—159. p.

Nagy János: Az európai szilárd békéhez vezető úton. — MZS, 1976. 12. sz. 11—17. p.

Niemeyer, J.: A jelenkori háborús kép elemei történelmi szemszögből. — TRP, 1976. 2. sz. 73—78. p.

Paul, J.: Az USA és a NATO-szerződés megkötésének előkészületei (1948—1949). — ZG, 1976. 7. sz. 776—786. p.

Rennhack, H.: Az 1945 utáni fegyveres osztályharc politikai és katonai sajátosságai. — M, 1976. 11. sz. 110—114. p.

Roschmann, D. H.: Katonai konfliktusok és fegyveres összecsapások 1945 óta Ázsiában. 1—3. r. — ASMZ, 1976. 6. sz. 227—232., 7—8. sz. 283—287., 9. sz. 319—323. p.

Schlomann, F. W.: A „sötét háború" Koreában. — SS, 1976. 9. sz. 10—11. p.

Sharp, J.: Az Észak-európai Szövetséges Fegyveres Erők Főparancsnoksága (NEC) 25 év után. — NFN, 1976. 1. sz. 68—74. p.

Steigleder, H.: Az Egyesült Államok haditengerészetének szerepe és funkciója a Korea és Vietnam elleni agresszióban. — MG, 1976. 5. sz. 557—569. p.

Stich, K.: Az imperialista légierő alkalmazásának jellemzői az 1945 utáni helyi háborúkban. — MG, 1976. 4. sz. 439—452. p.

Sztepanov, A.: Az Európai Biztonsági és Együttműködési konferencia és a Szovjetunió. — VI, 1976. 2. sz. 3—21. p.

Toner, J.: Az 1953. évi koreai tűzszünet. — MR, 1976. 7. sz. 3—13. p.

Töpfer, H.: Az 1973-as közel-keleti háború. — TRP, 1976. 1. sz. 3—7., 3. sz. 145—151., 4. sz. 220—227. p.

Trofimenko, G.: Az USA katonapolitikai stratégiájának alakulása a második világháború után. — VI, 1976. 3. sz. 64—90. p.

Truitt, R. D.: Latin-amerikai biztonsági problémák a 60-as—70-es években. — MA, 1976. 4. sz. 169—175. p.

Van Tien Dung: Az 1975. tavaszi nagy offenzíva Dél-Vietnam ellen. Hanoi elhatározza a támadást. (Kivonat a Nhan Dan c. napilapban megjelent cikksorozatból.) — BZK, 1976. 4. sz. 126—147. p.

Westmoreland, W. C.: Westmoreland Vietnamban: szétzúzza a „nagy szikladarabot". — Army, 1976. 2. sz. 36—45. p.

Varsói Szerződés 1955—1975

Hanisch, W.—*Schönfeldt*, W.—*Schulz*, G.: A Varsói Szerződés katonapolitikai és katonai eseményei 1955—1974. között. (4. rész: 1971. február 3—1974. október 31.) — MG, 1976. 1. sz. 62—67. p.

Jakubovszkij, I.: A népek biztonsága nevében. A Varsói Szerződés megalakulásának 21. évfordulója. — KZ, 1976. 113. sz. 3. p.

Jakubovszkij, I.: Az SZKP XXV. kongresszusa és a Varsói Szerződés hadseregei fegyverbarátságának erősödése. — VIZs, 1976. 8. sz. 3—14. p.

Jaruzelski, W.: A Pajzs '76 hadgyakorlat vezetőjének jelentése E. Giereknek az 1976. szeptember 15-én tartott ülésen. — WPH, 1976. 3. sz. 7—8. p.

Marcinkowski, A.: A Varsói Szerződés — 21 év a békéért és a szocialista országok védelméért folytatott harcban. — WPH, 1976. 2. sz. 228—239. p.

Moryc, B.: A lengyel—szovjet fegyverbarátság gyökerei. — WL, 1976. 4. sz. 52—55. p.

HADTÖRTÉNELEM ORSZÁGOK SZERINT

Amerikai Egyesült Államok

Addington, L. H.: Az USA partvédő tüzérsége és a tüzérség szervezésének problémája 1907—1954 között. — MA, 1976. 1. sz. 1—6. p.

Barjaud, Y.: A 18. „Gatinais" gyalogezred az amerikai függetlenségi háborúban. — RHA, 1976. 4. sz. 165—174. p.

Dupuy, T.: A kontinentális hadseregtől a globális szuperhatalomig. (Az Egyesült Államok 200 éve a szabadság védelmében.) — EW, 1976. 10. sz. 485—491. p.

Hastings, J.: A németországi amerikai megszálló hatalom katonai közigazgatásának iratai 1945—1949 között. — VFZ, 1976. 1. sz. 75—101. p.

Kétszáz éves az Egyesült Államok gyalogsága. — Infantry, 1976. 4. sz. 28—35. p.

Koman, P.: Az amerikai kül- és biztonságpolitika. — ÖMZ, 1976. 5. sz. 372—380., 6. sz. 466—472. p.

Olak, A.: A CIA — történeti, szervezeti áttekintése, tevékenységének formái és módszerei. — WL, 1976. 7. sz. 65—71., 8. sz. 85—89. p.

Petrov, N.: Az Egyesült Államok hadászatának fejlődése 1945. után. — Zarubezsnoe Voennoe Obozrenie, 1976. 10. sz. 7—15. p.

Potapov, I.: Az USA haditengerészet csapásmérő erejének fejlődése a háború után. — VIZs, 1976. 2. sz. 79—84. p.

Schauer, H.: Az első amerikai önkéntesektől az atom nagyhatalom hadseregéig. 200 éves az USA hadserege. — TRP, 1976. 5. sz. 299—304., 6. sz. 382—387. p.

Sims, L.: Az Egyesült Államok 200 éve. Az amerikai forradalom és hagyományai. — EW, 1976. 7. sz. 330—333. p.

Szimonjan, R.—*Kalacsev*, N.: Az Egyesült Államok hadművészete a második világháború után. — Zarubezsnoe Voennoe Obozrenie, 1976. 2. sz. 13—21. p.

Szivacsev, N. V.: Néger kérdés az Egyesült Államokban a második világháború alatt. — NNI, 1976. 6. sz. 50—65. p.

Torsiello, M.: Az Amerikai Egyesült Államok megalakulásának 200. évfordulója — az első angol gyarmatosítóktól a függetlenségig. — RM, 1976. 4. sz. 39—57. p.

Wade, A. P.: A vezérkari tisztek kiválasztása az USA hadseregében, 1789—1898 között. (Elemzés.) — MA, 1976. 4. sz. 157—163. p.

Anglia

Goring, J.: Társadalmi átalakulás és katonai hanyatlás a Tudor-korabeli Angliában. A katonaállítás és képzés problémái 1536—1558 között. — History, 199. sz. 1975. 185—197. p.

Ikonopiszova, M.: Az angol közvélemény és az 1876. áprilisi felkelés. — IP, 1976. 1. sz. 73—84. p.

M[a]cGurk, J. J. N.: Az egyház és a hadsereg, 1580—1610. Az angol egyház és a hadsereg érdekellentétei. — History, 199. sz. 1975. 198—210. p.

Smith, M.: A brit légierő és az ellentámadás stratégiája a második világháború előtt. — RUSI, 1976. 2. sz. 68—73. p.

Ausztria

Adolph-Auffenberg-Komarow, H.: A burgenlandi honfoglalás 1919—1921. — S, 1976. 24. sz. [10.] p.

Balisch, A.: Az 1749. évi gyakorlati szabályzat létrejötte. Az 1748—1749. évi katonai reform egy fejezete. — Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs, 1974. 27. sz. 101—140. p.

Broucek, P.: Vezérkari főnök és legfelsőbb hadúr. Alois Klepsch-Kloth v. Roden, német főhadiszállásra delegált k.u.k. altábornagy emlékeiből. — Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs, 1974. 27. sz. 385—404. p.

Fräss-Ehrfeld, C.: Karintia 1945-ben. — Österreich in Geschichte und Literatur, 1976. 2. sz. 100—109. p.

Hlavac, F.: A hadsereg újjászervezése a Duna-monarchiában 1881—1883-ban. — Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs, 1974. 27. sz. 238—275. p.

Korkisch, F.: Húszéves az osztrák légierő. — ÖMZ, 1976. 2. sz. 100—114. p.

Kögl, W.: Tanulmányok az alsó-ausztriai hadseregről I. Miksa alatt. 1490—1506. — Mitteilungen des Instatituts für Österreichische Geschichtsforschung, 1975. 1—2. sz. 48—74. p.

Reisberg, A.: Az 1934. évi ausztriai februári felkelés katonapolitikai vonatkozásai. — MG, 1976. 6. 667—680. p.

Rothenberg, G. E.: Nemesség és katonai karrier. A Habsburg tisztikar 1740—1914 között. — MA, 1976. 4. sz. 182—187. p.

Steinböck, E.: Az osztrák Bundesheer az 1937—1938-as években. — TR, 1976, 4. sz. 278—281., 5. sz. 371—373., 6. sz. 455—457. p.

Wessely, K.: Adalékok a katonai határőrvidékek történetéhez. — ÖO, 1976. 1. sz. 90—94. p.

Winter, O. F.: Ausztria ezer éve. — TR, 1976. 3. sz. 177—182. p.

Bulgária

Cserepanov, A. I.: Bulgária viharos évei. (1944—1947.) — NNI, 1976. 5. sz. 101—111., 6. sz. 107—122. p.

Dojnov, Szt.: Társadalmi, gazdasági és politikai elkötelezettség az 1876 áprilisi felkelésben. — VISZ, 1976. 1. sz. 13—36. p.

Fermandzsiev, N.: Botev szabadcsapatok részvétele az 1877—1878-as felszabadító háborúban. — VISZ, 1976. 4. sz. 11—18. p.

Gigov, T.: Az 1876. évi áprilisi felkelés Bulgáriában. — VIZs, 1976. 4. sz. 85—88. p.

Jazarov, G.: Hriszto Botev seregének megalakulása és harci útja. — Armejszki Pregled, 1976. 5. sz. 25—29. p.

Koszev, K.: Következtetések a Gornoorjahovszki partizáncsoport fegyelméről és harci felkészüléséről. — VISZ, 1976. 2. sz. 20—33. p.

Krumov, K.: A Bolgár Kommunista Párt harca a háborús veszély és az uralkodó bolgár burzsoázia militarista politikája ellen 1935—1939 között. — VISZ, 1976. 4. sz. 33—44. p.

Radev, Szt.: Az 1876. évi áprilisi felkelés és Ausztria-Magyarország. — VISZ, 1976. 2. sz. 68—81. p.

Sipcsanov, I.: A katonai felkészülés és az 1876. évi áprilisi felkelés megszervezése. — Armejszki Pregled, 1976. 1. sz. 26—29. p.

Trajkov, V.: Az 1876. évi áprilisi felkelés, a keleti válság és a balkáni népek. — VISZ, 1976. 1. sz. 71—94. p.

Vlahov, G.: Az áprilisi felkelők hősiességének forrásai. — Armejszki Pregled, 1976. 4. sz. 20—24. p.

Vözvözova-Karateodorova, K.: Írásos dokumentumok 1875—1876-ból az áprilisi felkelés katonai előkészületeiről és lefolyásáról és Botev szabadcsapatairól. — VISZ, 1976. 1. sz. 130—269. p.

Csehszlovákia

Cejka, E.: A győzelemhez vezető úton. — HV, 1976. 5. sz. 141—168. p.

Hronsky, M.: A szlovákok nemzeti-felszabadító és forradalmi mozgalmának katonapolitikai aspektusai az 1914—1918-as években. — HV, 1976. 4. sz. 79—107. p.

[Michnak] Mihnjak, A.: A Csehszlovák Néphadsereg fejlődése 1948 februárja után. — VIZs, 1976. 10. sz. 54—60. p.

Zorach, J.: Csehszlovákia erődrendszere, ennek kiépítése és szerepe a müncheni válság időszakában. — MM, 1976. 2. sz. 81—94. p.

Finnország

Aubert, E.: Finnország és az 1939. évi háború. — RMS, 1976. 9. sz. 426—453. p.

Franciaország

Abadie-Maunert, F. A.: A norvég és svéd sajtó Pétain marsall peréről. — RHDGM, 101. sz. 1976. 87—106. p.

Bernard, J.-G.—*Chabot,* M.: A párizsi katonai kórházi komplexum. — RHA, 1976. 2. sz. 128—140. p.

Bien, D. D.: Arisztokrata reakció 1789 előtt: a hadsereg példája. — Annales Economie, Sociétés, Civilisations, 1974. 1. sz. 23—48., 2. sz. 505—534. p.

Caspard, P.: Szempontok az 1848-as osztályharc kérdéséhez: a Mobil Gárda toborzása. — Revue Historique, 1974. 3. sz. 81—107. p.

Dejonghe, E.: Szénhiány és Franciaország felosztása. (1940—1944.) — RHDGM, 102. sz. 1976. 21—55. p.

Dournel, J.-P.: Francia repülők az első világháborúban. 2. r. — RHA, 1976. 1. sz. 95—123. p.

Dreyfus, M.: A francia trockisták és a nemzeti kérdés a második világháború folyamán. — RHDGM, 103. sz. 1976. 13—26. p.

Frankenstein, R.: A francia újrafelfegyverzés pénzügyi szempontjai (1935—1939). — RHDGM, 102. sz. 1976. 1—20. p.

Noiret: Néhány megjegyzés a toborzásról és újoncozásról. — RHA, 1976. 2. sz. 7—23. p.

Palmer, M. B.: A Francia Tájékoztatási Hivatal (1940—1944.) — RHDGM, 101. sz. 1976. 19—40. p.

Spillmann, G.: A francia—libanoni kapcsolatok 150 éve. — RHA, 1976. 3. sz. 33—55. p.

Japán

Arkad'ev, A.: A militarista Japán 1939—1941. évi Szovjetunió elleni támadó terveinek kérdéséhez. — VIZS, 1976. 9. sz. 93—97. p.

Havens, Th. R. H.: A nők és a háború Japánban 1937—1945. — The American Historical Review, 1975. 4. sz. 913—934. p.

Jugoszlávia

Bajt, I.: A népfelszabadító háború tanulságainak maradandó értéke. — OZ, 1976. 1. sz. 39—43. p.

Dokumentumok. (Válogatás Tito 1941. évi beszédeiből, leveleiből, direktíváiból.) — VOG, 1976. 3. sz. 207—263. p.

Jovanovic, M.: A Fegyveres Erők tiszteletadása a Legfelsőbb Parancsnok előtt. A Katonai Tudományok Központjának döntése arról, hogy Tito elvtársnak adományozzák az első hadtudományok doktora fokozatot Jugoszláviában. — VOG, 1976. 3. sz. 53—69. p.

Kadijevics, V.: Tito — a korszerű össznépi védelmi koncepció megalkotója. — VD, 1976. 6. sz. 5—22. p.

Kriznar, I.: A szlovén partizánok társadalmi és politikai helyzete 1941-ben. — VOG, 1976. 1—2. sz. 31—54. p.

Laban, B.: A küzdelmek és győzelmek évei. (A Jugoszláv Néphadsereg megalakulásának 35. évfordulója.) — VV, 1976. 12. sz. 124—126. p.

Ljubicic, N.: Tito stratégiája. — VOG, 1976. 3. sz. 137—187. p.

Kardelj, E.: A nemzeti felszabadító felkelés és a szocialista forradalom politikai és katonai stratégiája Jugoszláviában, Tito meghatározó tevékenysége ennek kialakításában és tökéletesítésében. — VOG, 1976. 3. sz. 71—136. p.

Loncar, Z.: A jugoszláv doktrína és stratégia fejlődése a népfelszabadító háború után. — GRV, 1976. 1. sz. 13—17. p.

Miljanics, D.: A fegyveres harc hadászatának helye és tartalma az össznépi védelmi háború doktrínájában. — VD, 1976. 6. sz. 23—36. p.

Mitrovski, B.: Területi katonai igazgatási szervek 1943-ban Macedonia felszabadított részén. — OZ, 1976. 1. sz. 77—82. 2—3. sz. 113—118. p.

Stanisic, M.: Fegyveres erőink alapvető erkölcsi elvei a népi felszabadító háborúban. — VD, 1976. 1. sz. 13—33. p.

Strugar, V.: Jugoszlávia megszállási rendszere a második világháborúban. — OZ, 1976. 1. sz. 71—76., 2—3. sz. 107—113., 6. sz. 103—109. p.
[A magyar megszállási rendszer az 1. számban.]

Tito, J. B.: Felszabadulásunk, a mi művünk. — VOG, 1976. 3. sz. 11—44. p.

Tito, J. B.: Jugoszlávia felszabadulása a mi ügyünk. — OZ, 1976. 6. sz. 3—16. p.

Trgo, F.: Bizalom a saját erőnkben — Tito stratégiájának lényeges összetevője. — VOG, 1976. 3. sz. 189—204. p.

Kanada

Gravel, J. Y.: Francia Kanada és a háború 1939—1945. — RHDGM, 104. sz. 1976. 31—47. p.

Stacey, C. P.: Politika és hadműveletek (1939—1945). (Kanada a második világháborúban.) — RHDGM, 104. sz. 1976. 1—30. p.

Kína

Agnew, B.: Koalíciós hadviselés: a pekingi követségek 1900-ban. — MR, 1976. 10. sz. 58—70. p.

Mosz'ko, G.: A kínai hadsereg katonáinak maoista ideológiai megdolgozása az 1959—1965-ös években. — VIZs, 1976. 7. sz. 101—105. p.

Roell, P.: A Kínai Népi Felszabadító Hadsereg szervezete. — EW, 1976. 5. sz. 251—254. p.

Kuba

Leitner, M.: Kuba forradalmi hadseregének 20 éve. — M, 1976. 12. sz. 27—33. p.

Pubil'ones, T. B.: A Kubai Köztársaság őrhelyén. (20 éves a Kubai Néphadsereg.) — VIZs, 1976. 12. sz. 79—86. p.

Skadov, I.: Dicső évforduló. A Kubai Köztársaság Forradalmi Fegyveres Erői megalakulásának 20. évfordulójára. — VV, 1976. 12. sz. 121—124. p.

Lengyelország

Birnbach, M.: Az 1926 májusi fordulat katonai következményei Lengyelországban. — WL, 1976. 5. sz. 85—91. p.

Dubrawski, C.: A Lengyel Munkáspárt és a Népi Gárda (GL) megalakulása. — WPH, 1976. 4. sz. 3—28. p.

Gac, St.: A Lengyel Népköztársaság honi légvédelmi rendszerének kialakulása és fejlődése 1945—1975 között. — WPH, 1976. 2. sz. 96—105. p.

Geleta, M.: Politikai-nevelőmunka az 1. lengyel hadsereg híradó egységeinél és alegységeinél. — MW, 1976. 7. sz. 65—71. p.

Gierek, E.: Népünk hazafias egysége elmélyítéséért, az állam erősítéséért és a szocialista demokrácia fejlődéséért. — WPH, 1976. 1. sz. 5—22. p.

Gierek, E.: A szocializmus békeoffenzíváját és éberségünket eredményesen őriznünk kell. — WPH, 1976. 3. sz. 3—6. p.

Gronczewski, E.: Visszaemlékezés 1945—1946 nehéz napjaira. — WPH, 1976. 4. sz. 131—154. p.

Grot, L.: A Lengyel Néphadsereg 1949—1960 között. — WPH, 1976. 1. sz. 23—48. p.

Honkisz, W.: A lengyel politikai tisztképzés történetéből, 1944. május 6—1945. május 9. — WPH, 1976. 2. sz. 39—64. p.

Kacala, H.: A lengyel történelem mérföldkövei. — WL, 1976. 5. sz. 4—11. p.

Kaczmarek, K.: A 2. lengyel hadsereg részvétele Lengyelország nyugati területei gazdasági életének helyreállításában. — WPH, 1976. 4. sz. 111—130. p.

Koszutski, J.: A hazafelé vezető út. (Lengyelek hazatérése a nyugati frontokról, 1945—1947.) — WPH, 1976. 4. sz. 90—110. p.

Krakowiak, J.: Gdansk szabad város egyszemélyes postáján. Visszaemlékezés az 1937—1939 között folytatott konspirációs tevékenységre. — WPH, 1976. 1. sz. 184—201. p.

Król, St.: A Lengyel Néphadsereg kiképzési rendszerének elemzése, 1942—1945 között. — MW, 1976. 1. sz. 55—72. p.

Kumos, Z.: A Lengyel Hazafiak Szövetsége Szervezeti Bizottságának katonai tevékenysége a Szovjetunióban. — WPH, 1976. 4. sz. 29—44. p.

Lechowski, A.: A lengyel haderő propaganda-biztosító tevékenysége Varsóban az 1946—1947. évi népszavazás és országgyűlési választások idején. — WPH, 1976. 2. sz. 165—179. p.

Macichowski, J.—*Langowski*, R.: A lengyel Katonapolitikai Akadémia (WAP) 25 éves történetének kronológiája. — WL, 1976. 9. sz. 124—126. p.

Michalik, M.: Hadtudományi és katonai társadalomtudományi kutatás a lengyel Katonapolitikai Akadémián. — WL, 1976. 9. sz. 90—97. p.

A Népi Gárda (GL) fegyveres akcióinak kronológiája, 1942—1943. — WPH, 1976. 4. sz. 268—289. p.

Ochocki, K.: Marxista—leninista filozófia és a hadtudomány oktatása a lengyel Katonapolitikai Akadémián. — WL, 1976. 9. sz. 27—31. p.

Pol, K.: Frontplakátok — a Lengyel Néphadsereg műterme. — WPH, 1976. 4. sz. 155—180. p.

Ratajczyk, L.: A lengyel Katonapolitikai Akadémia (Wap) felállításának előzményei. A lengyel katonapolitikai tisztképzés történeti áttekintése. — WL 1976. 9. sz. 118—121. p.

Spychalski, M.: A népi demokrácia győzelme. Részletek — — visszaemlékezéseiből. — WPH, 1976. 4. sz. 61—89. p.

Terejowa, F.: A legyőzhetetlen. [Varsó a második világháborúban.] — Lengyelország, 1976. 9. sz. 24—25., 51. p.

Zwolinski, S.: Pártpolitikai képzés a Lengyel Néphadseregben 1945—1955 között. — WPH, 1976. 3. sz. 215—239. p.

Magyarország

Bajor Andor: II. Rákóczi Ferenc emlékezései. — KO, 1976. 3. sz. 174—176. p.

Balogh Edgár: II. Rákóczi Ferenc. — KO, 1976. 3. sz. 171—173. p.

Bethke, M.: A magyar „főhadnagy-tábornokok" háborúja 1848—1849. — ZFH, 266/267. sz. 1976. 183—196. p.

Bohm, G.—*Bethlen*, S.: Húsz évvel a

„magyar felkelés" (1956) után. — Politische Studien, 230. sz. 1976. 633—641. p.

Demény Lajos: A székelyek szerepe a román területek 1595. évi felszabadító hadjáratában. — Revista de Istorie, 1975. 4. sz. 495—514. p.

Egyed Ákos: A székely hadrendszer és katonai társadalom a XVI. századig. — KO, 1976. 4. sz. 294—300. p.

Engelmayer, Á.: A kurucok és Lengyelország. II. Rákóczi Ferenc születésének 300. évfordulóján. — Lengyelország, 1976. 3. sz. 18. p.

Engelmayer, Á.: A „La Tribune des Peuples" és a magyar szabadságharc. — Lengyelország, 1976. 3. sz. 17. p.

Faragó József: „Rákóczinak dicső kora" a kelet-európai népdalokban. — KO, 1976. 3. sz. 177—182. p.

Gosztony, P.: Magyarország 1956 őszén. — TR, 1976. 5. sz. 357—360. p.

Gosztony, P.: „Népfelkelés" Magyarországon (1956). — SS, 1976. 10. sz. 16—17. p.

Grohs, M.: Az osztrák—magyar határ biztosítása 1956. október—novemberben. — TR, 1976. 5. sz. 353—356., 6. sz. 436—439. p.

Imreh István—*Pataki* József: A székely falu társadalmi szerkezete a XVII. század elején. [Székely szabadságküzdelmek Bethlen Gábor alatt.] — KO, 1976. 5. sz. 374—377. p.

Kárpáti Ferenc: Baráti egységben. — VV, 1976. 8. sz. 118—121. p.

Kiss, I., N.: A magyar csapatok gyors mozgathatóságának gazdasági feltételei. Példák Bocskai I., Bethlen G., Vak Bottyán hadjáratainak történetéből. — Mitteilungen des Instituts für Osterreichische Geschichtsforschung, 1975. 1—2. sz. 154—163. p.

Kotenok, P.—Salkeev, V.: A hadnagyok beosztásba lépnek. Megemlékezés a Magyar Néphadsereg napjáról és a tisztavatásról. — KZ, 1976. 229. sz. 3. p.

Kuc, I. F.: Vörös huszárok. Magyar internacionalisták nyomában. — F, 1976. 14. sz. 11—12., 15—16. sz. 14—15. p.

Pall, F.: Hunyadi János 1447. évi havasalföldi hadműveletéről. — RRH, 1976. 3. sz. 447—463. p.

Rawski, T.: A gyalogság a második világháborúban. 3. r. — WPH, 1976. 1. sz. 257—289. p.

[A magyar gyalogság fejlesztési elvei, szervezete és tevékenysége a második világháború előtt és alatt. 284—287. p.]

Rubin, F.: A Magyar Néphadsereg. — RUSI, 1976. 3. sz. 59—66. p.

Scserbakov, J.: Oroszországból visszatérve... Magyar internacionalisták.] — F, 1976. 23. sz. 14—15. p.

Szmirnov, B.—*Bugajenko*, S.: Magyar internacionalisták a szovjethatalomért Szibériában. — F, 1976. 23. sz. 14—15. p.

Topolev, P.: A Magyar Néphadsereg a szocializmus védelmében. — RMSov, 1976. 9. sz. 59—60. p.

Mongólia

Cedev, D.: A Mongol Kommunista Párt a Mongol Néphadsereg szervező és vezető ereje. — VIZs, 1976. 6. sz. 88—94. p.

Dorzs, E.: A Mongol Néphadsereg 55 éve. — VM, 1976. 4. sz. 70—76. p.

Németország

Angress, W. T.: A német hadsereg és a zsidók az első világháborúban. — MM, 1976. 1. sz. 77—146. p.

Bartel, H.: A német paraszthábor a forradalmi munkásmozgalom tradíciójában. — ZG, 1975. 2. sz. 133—151. p.

Bauer, F.—*Schmiedel*, K.: Nézetek és viták a német szociáldemokrácia soraiban a militarizmusról az 1865—1875-ös években. — MG, 1976. 1. sz. 68—75. p.

Burgsdorff, H.: Nehéz haza: (Németország). — WR, 1976. 1. sz. 16—18. p.

Doehler, E.: Katonai kérdések a Német Kommunista Párt 12. kongresszusán, 1929-ben. — MG, 1976. 2. sz. 190—198. p.

Doehler, E.—*Fischer*, E.: Ernst Thällmann hozzájárulása a német munkásmozgalom harci elszántságának növeléséhez a növekvő fasiszta veszély ellen. (1929—1933. — MG, 1976. 3. sz. 274—285. p.

Drechsler, K.—*Groehler*, O.—*Hass*, G.: A fasiszta Németország politikája és stratégiája a második világháborúban. — ZG, 1976. 1. sz. 5—23. p.

Dreetz, D.: A katonai vezetés viszonya a németországi szociáldemokrata párthoz, 1914—1915-ben. Dokumentumok. — MG, 1976. 5. sz. 570—583. p.

Drobisch, K.: A militarizmus elleni harc, mint a német antifasiszta küzdelem része. 1933—1945. — MG, 1976. 3. sz. 338—343. p.

Goldhagen, E.: Világnézet és végső megoldás. A nemzetszocialista vezetőréteg antiszemitizmusa. — VFZ, 1976. 4. sz. 379—405. p.

Gutsche, W.: A német bányamonopóliumok és nagybankok és a francia érclelőhelyek az első világháború előtt. A német imperializmus gazdasági expanziója és háborús célkitűzései. — ZG, 1976. 6. sz. 681—706. p.

Hass, G.: Katonai elhatározások és a politikai vezetés a fasiszta Németországban. — MG, 1976. 5. sz. 584—590. p.

Holder, L. D.: Von Seeckt tábornok és a német elithadsereg. — MR, 1976. 10. sz. 71—79. p.

Kárny, M.: A „második kör". A Hitler ellenes tábornoki összeesküvés ún. második köre. (1939. szeptember—1940. május.) — CCH, 1975. 4. sz. 575—582. p.

Kater, M. H.: Adalék az SA és az SS ellentétes magatartásához a nemzeti szocializmus társadalomtörténetében 1925—1939. — Vierteljahrschrift für Sozial und Wirtschaftsgeschichte, 1975. 3. sz. 339—379. p.

Krammer, A. P.: Német hadifoglyok az Egyesült Államokban, 1943—1945 között. — MA, 1976. 2. sz. 68—73. p.

Kraus, J.: Birodalmi hatáskör és birodalmi honvédelmi alkotmány. Alkotmány és hadügy a XVII. századi Németországban. — WR, 1976. 1. sz. 25—31. p.

Mahlke, B.: A militarizmus és a hitleri fasizmus viszonya. — MG, 1976. 2. sz. 206—210. p.

Mai, G.: Pártközi megállapodás és szociálpolitika Németországban az első világháború kezdeti időszakában (1914—1915). — MM, 1976. 2. sz. 21—50. p.

Meier-Welker, H.: A tisztek útja a Reichsheerbe a Weimari Köztársaság idején. — MM, 1976. 1. sz. 147—180. p.

Naumann, H.: Ernst Thälmann az első világháborúban és a novemberi forradalomban. Életrajzi vázlat — — tevékenységéről 1914 nyarától 1919 májusáig, az USPD hamburgi kerületének elnökévé választásáig. — ZG, 1976. 12. sz. 1425—1436. p.

Redlin-Fluri, R.: Női ezredfőnökök és ezredtulajdonosok a német hadseregben. (XVII—XX. sz.) — ZFH, 265. sz. 1976. 102—105. p.

Német Demokratikus Köztársaság

Bokov, F.: Berlin első békés napjai. [Visszaemlékezés.] — VIZs, 1976. 7. sz. 62—69. p.

Cziborra—Falkenberg R.: A Nemzeti Néphadsereg személyi állományának történelmi hagyományok alapján történő nevelése. — M, 1976. 3. sz. 10—18. p.

Episev, A. A.: **A szovjet hadsereg** világtörténelmi győzelme 1945-ben, ennek jelentősége a hadsereg hazafias és internacionalista nevelésében. — MG, 1976. 1. sz. 16—27. p.

Falbenberg, R.: Tudományos tanácskozás a Nemzeti Néphadsereg új tradícióinak eredetéről és ápolásáról. — M, 1976. 8. sz. 108—109. p.

Ferner, V.: 20 éves a Német Demokratikus Köztársaság Nemzeti Néphadserege. — KVSZ, 1976. 4. sz. 84—88. p.

Heider, P.: Húszéves a Német Demokratikus Köztársaság Nemzeti Néphadserege. — NDK, 1976. 2. sz. 8—9. p.

Heider, P.: A Nemzeti Néphadsereg új szocialista tradíciói. A hadsereg fejlődése és tömegbefolyásoló szerepe. — M, 1976. 12. sz. 60—67. p.

Heinze, S.—*Jahn*, W.: A NSzEP szerepe a „Friedrich Engels" Katonai Akadémia létrehozásában és fejlődésében. — MG, 1976. 1. sz. 40—51. p.

Höhn, H.: A katonai-elméleti gondolkodás fejlődése a Német Nemzeti Néphadsereg szárazföldi erőinél. — MG, 1976. 2. sz. 168—178. p.

Húsz éves az NDK Néphadserege. — RMSov, 1976. 2. sz. 58—59. p.

Hübner, W.: Szocialista honvédelmi nevelés a Német Szocialista Egységpárt IX. kongresszusa után. — M, 1976. 10. sz. 14—24. p.

Kessler, H.: Megbonthatatlan egységben. Az NDK Nemzeti Néphadserege megalakulásának 20. évfordulója. — VV, 1976. 3. sz. 113—116. p.

Kessler, H.: A NSzEP történelmi szerepe a Nemzeti Néphadsereg korszerű szocialista hadsereggé válásában. — MG, 1976. 1. sz. 5—15. p.

Mai, S.—Thiel, W.: Szovjet harci hagyományok: eszköz a Német Nemzeti Néphadsereg neveléséhez. — MG, 1976. 1. sz. 28—39. p.

Peter, K.: Az NDK államhatárának 30 éves megbízható védelme. — M, 1976. 12. sz. 3—12. p.

Reinhold, W.: Közös szolgálatban. Az NDK Nemzeti Néphadserege megalakulásának 20. évfordulója. — VPVO, 1976. 3. sz. 24—26. p.

Schützle, K.: A Nemzeti Néphadsereg kiépítésének és korszerű szocialista koalíciós hadsereggé fejlődésének története. — M, 1976. 1. sz. 44—49., 2. sz. 42—49. p.

Német Szövetségi Köztársaság

Besslich, W.: A polgári védelem feladata Németország légvédelmében. Fogalmak, meghatározások és hatóságok 1916—1976. 1. r. — Zivilverteidigung, 1976. 4. sz. 48—55. p.

Borgmeyer, W.: A Bundeswehr álláspontja 1944. július 20-ával kapcsolatban. — EW, 1976. 7. sz. 347—351. p.

Müller, J.: Vadászrepülők 60 éve. — EW, 1976. 7. sz. 351—355. p.

Olaszország

Bovio, O.: Az olasz állandó hadsereg első 15 éve. — RM, 1976. 1. sz. 13—19. p.

Cruccu, R.: Olaszország részvétele a két világháborúban. Okok és tények. — RM, 1976. 1. sz. 41—48. p.

Franzosi, G.: Hadviselés a déli betyárbandák ellen az egyesítés után (1860.) — RM, 1976. 2. sz. 70—80. p.

Hale, J. R.: Katonai akadémiák a velencei Terraferma-n a XVII. sz. elején. — Studi Veneziani, 15. sz. 1973. [1975. 297—348. p.

Trofimov, V. A.: Az olasz fasizmus és Etiópia. [Az agresszió előkészítése 1935-ben.] — NNI, 1976. 6. sz. 80—93. p.

Románia

Bantea, E.: A hadsereg és a gazdaság összefüggéseinek szempontjai Romániában (1840—1940). — RRH, 1976. 4. sz. 669—685. p.

Conta, A.: Stefan cel Mare taktikai és stratégiai elgondolása a vaslui csatában. — Revista de Istorie, 1975. 1. sz. 51—66. p.

Gyulai Pál: Mihai Viteazul-erelyék nyomában. [Hadtörténelmi adalékok.] — KO, 1976. 9. sz. 698—700 p.

Kuzmanova, A.: Románia és a békeszerződések katonai záradékának eltörlése (1935—1936). — Études Balkaniques, 1975. 4. sz. 38—55. p.

Musat, M.: Harc a fasizmus ellen, a nemzeti függetlenség megvédéséért — a RKP stratégiájának alapja. — Era Socialista, 1975. 7. sz. 19—23. p.

Papacostea, S.: Moldova külpolitikája Stefan cel Mare alatt a támaszpontok vonatkozásában. — Revista de Istorie, 1975. 1. sz. 15—31. p.

Udrea, T.: A romániai belső politikai erők szerepe a nemzeti függetlenség és szuverenitás kivívásában az 1944 augusztusi antifasiszta és antiimperialista fegyveres nemzeti felkelés küszöbén. — Revista de Istorie, 1975. 11. sz. 1805—1832. p.

Spanyolország

Finley, M. C.: Az 1806—1807. évi spanyol országi felkelés. — MA, 1976. 2. sz. 84—87. p.

Svájc

Goumoens: Fegyelem a svájci ezredekben 200 évvel ezelőtt. — SS, 1976. 10. sz. 11. p.

Hirzel, W.: Svájciak idegen szolgálatban. — ZFH, 268. sz. 1976. 216—219. p.

Szovjetunió

Orosz hadtörténelem 1917-ig

Ageev, A.: N. P. Mihnevics naplójából. (Az orosz katonai vezetés az első világháború előtti években.) — VIZs, 1976. 5. sz. 69—75. p.

Kavtaradze, A.: Az orosz vezérkar történetéből (1914 augusztus—1918 május). — VIZs, 1976. 3. sz. 103—109. p.

Klier, J. D.: I. Sándor, a katonaruha és a zsidók. — Canadian-American Slavic Studies, 1975. 4. sz. 463—471. p.

Lemescsuk, N. N. Fegyveres katonai felkelés a breszti garnizonban 1906-ban. — UIZS, 1976. 6. sz. 126—129. p.

Minov, L.: Ejtőernyősök az orosz hadseregben az első világháború idején. — VIZs, 1976. 8. sz. 93—97. p.

Okmányok a Bolotnikov-felkelésről. Közli: V. I. Koreckij. — Szovetszkie Arhivü, 1976. 5. sz. 45—58. p.

Weeks, Ch.—*Baylen*, J. O.: Kolcsak amerikai küldetése. (1917. szeptember 10—november 9.) — MA, 1976. 2. sz. 63—67. p.

Zavargások a Szemenov-ezredben (1820). Dokumentumok. Közli: B. Sz. Abalihin. — Szovetszkie Arhivü, 1976. 2. sz. 56—63. p.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom, a polgárháború és a szovjetellenes intervenció időszaka

Bobülev, P.: A Nyugati Front szerepéről Kolcsak szétzúzásának időszakában. (1919.) — VIZs, 1976. 1. sz. 94—98. p.

Cseremnüh, V.: Kulturális felvilágosító munka a Vörös Hadseregben, 1918—1919-ben. — VIZs, 1976. 7. sz. 91—94. p.

Dmitriev, P.: A Vörös Hadsereg hadászati tartalékainak felhasználása az 1919 tavaszi hadjáratban. — VIZs, 1976. 9. sz. 61—69. p.

Garmiza, V. V.: A direktórium és Kolcsak 1918-ban. — VI, 1976. 10. sz. 16—32. p.

Kalenicsenko, P. M.—*Krucskevics*, G. C.: A Vörös Hadsereg lengyel forradalmi részlegének megalakulása Oroszország területén a polgárháború éveiben. — UIZS, 1976. 7. sz. 72—81. p.

Kirby, D. G. Hadiflotta a forradalomban: az orosz Balti Flotta 1917-ben. — European Studies Review, 1974. 4. sz. 345—358. p.

Kolesznicsenko, I.: A szovjet légierő vezető szerveinek létrehozása (1917—1918). — VIZs, 1976. 2. sz. 88—93. p.

Kravcsenko, I.: A Vörös Hadsereg támadó hadműveleteinek jellemző vonásai a polgárháborúban. — VIZs, 1976. 3. sz. 96—102. p.

Kravcsenko, V. Sz.: Az Aurora cirkáló orvosának feljegyzései. (Dokumentumok.) — VIZs, 1976. 1. sz. 51—60. p.

Krülov, N.: A „csendes-óceáni hadosztály"-nál. (A polgárháború befejező időszaka.) — VIZs, 1976. 3. sz. 6—72. p.

Levenstejn, M.: A katonai vezetés fontos láncszeme. [A Vörös Hadsereg felső vezetése 1918—1919-ben.] — VIZs, 1976. 8. sz. 84—88. p.

Majdanov, I.: A rendkívüli bizottság Belorussziában 1918-ban. — VI, 1976. 12. sz. 30—43. p.

A második különleges forradalmi hadsereg a vasúti szállítás helyreállításáért 1920-ban. Dokumentumok. Közli: A. A. Hodak. — Szovetszkie Arhivü, 1976. 4. sz. 64—76. p.

Miheev, Sz. P.: Az Ukrán Kommunista Párt tevékenységének történetéből. Régi katonai szakemberek a Vörös Hadseregben a polgárháború idején. — UIZS, 1976. 8. sz. 65—73. p.

Polikarpov, V. D.: Háború az ellenforradalmár tábornokok ellen a polgárháborúban. — VIZs, 1976. 5. sz. 76—87., 6. sz. 78—87. p.

Polikarpov, V. D.: A hadsereg pártmunkásainak tanácskozása V. I. Leninnel 1918 márciusában. — Voproszü Isztorii KPSzSz, 1973. 4. sz. 98—103. p.

Sirokov, V. A.: A szevasztopoli bolsevikok és a Fekete-tengeri Flotta kapcsolata az Oroszországi Szociáldemokrata Munkáspárt Központi Bizottságával, 1917 februárjától októberig. — UIZS, 1976. 6. sz. 88—94. p.

A Szovjetunió fegyveres erőinek útja a polgárháborútól napjainkig

Altunin, A.: A szovjet polgári védelem fejlődésének irányai és főbb szakaszai 1932-től 1971-ig. — VIZs, 1976. 11. sz. 39—47. p.

Babadzsanjan, A.: Dicső páncélos csapatok. (Méltatás a szovjet harckocsizók napja alkalmából.) — Tehnika i Vooruzsenie, 1976. 9. sz. 1—3. p.

Babakov, A.—*Pasztukov*, A.: Szovjet szervezési és sorozási tapasztalatok a polgárháborútól napjainkig. — RMSov, 1976. 9. sz. 12—14. p.

Baker, R. H.: A szovjet katonai doktrína eredete. — RUSI, 1976. 1. sz. 38—43. p.

Beszszarab, A.: Lenin nevét viseli. [A Leninről elnevezett Uljanovszki Páncélos Katonai Főiskola története.] — VV, 1976. 2. sz. 37—42. P.

Breyer, S.: Gorskov admirális 20 éve vezeti a szovjet haditengerészeti flottát. — SUT, 1976. 4. sz. 400—409. p.

Dement'ev, V.—*Kalincsuk*, L.: A kritika és önkritika a hadsereg és a flotta pártszervezeteiben. — VIZs, 1976. 3. sz. 79—84. p.

Fedorenko, N.: Repülőkiképzés az 1939-es 1941-es években. — VIZs, 1976. 4. sz. 100—104. p.

Gosztony, P.: A Vörös Hadsereg 1945—1953 között. — ÖMZ, 1976. 2. sz. 133—137. p.

Herndon, J. S.—*Baylen*, J. O.: Philip R. Faymonville ezredes és a Vörös Hadsereg, 1934—1943. — Slavic Review, 1975. 3. sz. 483—505. p.

Iovlev, I.: A szovjet katonai tanintézetek korszerűsítése 1921—1928-ban. — VIZs, 1976. 2. sz. 93—98. p.

Komarov, N.: A szovjet állam légvédelme a békés építés éveiben. — VPVO, 1976. 3. sz. 78—84. p.

Kulikov, V. A mai szovjet hadtudomány. — Kommuniszt, 1976. 7. sz. 38—47. p.

Kulikov, V.: A szovjet hadtudomány a jelenlegi szakaszban. — WL, 1976. 8. sz. 24—30. p.

Loszin, O.: Fő csapásmérő erő. (A szovjet harckocsizók napjára.) — KZ, 1976. 215. sz. 2. p.

Makszimov, Sz.—*Pozdnjakov*, A.: Az SZKP XXV. kongresszusa és a szovjet katonai törvényhozás. — VIZs, 1976. 11. sz. 3—11. p.

Mel'nikov, Ju.: A szocialista versenymozgalom hatalmas eszköz a csapatok harckészültségének növelésére. (Történeti áttekintés.) — VIZs, 1976. 2. sz. 12—18. p.

Mikora, V.: A „Dicsőség" érdemrend női kitüntetettjei. — VIZs, 1976. 3. sz. 51—56. p.

Milovidov, A. Sz.: A háborúról és a hadseregről szóló marxista—leninista tanítások tárgyának és tartalmának kérdéséhez. — VM, 1976. 10. sz. 49—59. p.

Moroz, I.: A győzelmek lelkesítője. (A Vörös Hadsereg a polgárháborúban és a Nagy Honvédő Háborúban.) — Aviacija i Koszmonavtika, 1976. 2. sz. 1—3. p.

Moroz, I.: A nagyhatalom szárnyai. (A szovjet légierő napjára.) — KZ, 1976. 191. sz. 2. p.

Negyvenéves a szovjet vezérkari katonai akadémia. — RMSov, 1976. 4. sz. 49. p.

Nolte, H.: A vezérkar a leninizmusban. [A Frunze Akadémia történetéről, a szovjet vezérkari tisztképzés fejlődése.] — WR, 1976. 1. sz. 14—15. p.

Pavlovszkij, I.: A harci tapasztalatoknak, a csapatok életének és tevékenységének tudományos általánosítása. — VIZs, 1976. 3. sz. 3—12. p.

Pellicia, A.: Clausewitz és a szovjet katonapolitika. — MR, 1976. 8. sz. 23—33. p.

Piha, D.D.: A Vörös Hadsereg tartalékos parancsnokainak kiképzése az 1929—1941-es években. — UIZS, 1976. 5. sz. 76—83. p.

Plakunov, K.: Harci hagyományok. (Bátorság és hazafiság iskolája. A DOSZAAF megalakulásának 50. évfordulójára.) — KVSZ, 1976. 23. sz. 46—48. p.

Pokriskin, A. I.: A fegyveres erők harci tartaléka. (Ötven éves a DOSZAAF.) — KZ, 1976. 281. sz. 2. p.

Roth, P.: Honvédelmi nevelés és haderőn kívüli kiképzés a Szovjetunióban. — Politische Studien, 228. sz. 1976. 383—390. p.

Savrov, I. E.: 40 éves a Vezérkari Akadémia. — VM, 1976. 11. sz. 3—14. p.

Szilant'ev, A.: A haza szárnyas védelmezői. (A szovjet légierő napjára.) — Aviacija i Koszmonavtika, 1976. 8. sz. 1—3. p.

Szmirnov, N.: A Szovjet Haditengerészeti Flotta a háború utáni években. — VIZs, 1976. 7. sz. 29—38. p.

Szolodkov, V. P.: A Szovjet Haditengerészeti Flotta komszomolista vezetői az 1922—1932-es években. — UIZS, 1976. 8. sz. 130—137. p.

Tjuskevics, Sz. A.—*Rübkin*, J. A.: A háborúról és a hadseregről szóló marxista—leninista tanítás: a fejlődés problémái és tendenciái. — VM, 1976. 7. sz. 66—76. p.

Uszenko, N.: Huszonötezer mérföld a víz alatt. (A Távol-Keleti Flotta egyik atomtengeralattjárójának harci útja, 1966-ban.) Visszaemlékezés. — VIZs, 1976. 10. sz. 45—53. p.

Volkovinszkij, V. M.: Az ukrajnai munkásosztály patronálása a Vörös Hadsereg felett, 1921—1925. — UIZS, 1976. 11. sz. 82—88. p.

Zamlinszkij, V. A.: A tömegvédelmi munka története az Ukrán Szovjet Szövetségi Köztársaság nyugati területén 1940—1941. júniusig. — UIZS, 1976. 5. 64—69. p.

MEGEMLÉKEZÉSEK, ÉLETRAJZOK

A polgárháború hősei. [Életrajzok.] — VIZs, 1976. 2. sz. 69—72., 8. sz. 69—72., 10. sz. 74—77., 12. sz. 75—78. p.

A Szovjetunió Hősei. [Életrajzok.] — VIZs, 1976. 1. sz. 40—44., 7. sz. 44—48., 9. sz. 42—46., 11. sz. 55—59. p.

A Szovjetunió Kétszeres Hősei. [Életrajzok.] — VIZs, 1976. 5. sz. 47—50. p.

Stefanon, G.: Az amerikai történelem legendás alakjai. George Custer, William Cooke, John Martin, Caldaia Nera, Mano Sinistra, Nuvola Rossa, Henry Carrington, William Sherman, Philip Sheridan. — RM, 1976. 4. sz. 58—70. p.

Lomov, N.: A(lekszej) I(nnokent'evics) *Antonov* hadseregtábornok (80. szüle-

tésnapjára). — VIZs, 1976. 9. sz. 115—121. p.

Getman, A.: A. H. *Babadzsanjan*, a harckocsicsapatok főmarsallja (70. születésnapjára). — VIZs, 1976. 2. sz. 50—53. p.

Grancsak, I. M.: A párt hűséges fia. *Borkanyuk* Alex 75. születésnapjára. — UIZs, 1976. 1. sz. 133—135. p.

Korunk kiemelkedő politikai, állami és katonai személyisége. (Leonid Il'ics *Brezsnyev* 70. születésnapjára.) — VIZs, 1976. 12. sz. 3—10. p.

Grigorovszkij, I.: N. N. *Burdenko*, a Szovjet Hadsereg főseb̈észe, születésének 100. évfordulójára. — VIZs, 1976. 6. sz. 125—128. p.

Konsztantinov, N.: I. D. *Csernjahovszkij* hadseregtábornok születésének 70. évfordulójára. — RMSov, 1976. 6. sz. 42—43. p.

Kurocskin, P.: I. D. Csernjahovszkij hadseregtábornok. (Születésének 70. évfordulójára.) — VIZs, 1976. 6. sz. 54—60. p.

Tolubko, V.: M. N. *Csisztjakov* tüzérségi marsall. (Születésének 80. évfordulójára.) — VIZs, 1976. 11. sz. 121—125. p.

Burczyk, M.: Feliks *[Dzerzsinszkij]* Dzierzynski halálának 50. évfordulója. — Lengyelország, 1976. 7. sz. 14—15., 44. p.

Teleszynski, J.: Feliksz *Dzerzsinszkij* — a lengyel Katonapolitikai Akadémia patrónusa. — WL, 1976. 9. sz. 122—123. p.

Teleszynski, J.: Feliksz *Dzerzsinszkij* ideológiai-politikai tevékenysége. — WPH, 1976. 2. sz. 149—164. p.

Babadzsanjan, A.: Ja. N. *Fedorenko*, a harckocsicsapatok marsallja (80. születésnapjára.) — VIZs, 1976. 10. sz. 124—128. p.

Zaharov, Sz.: A. G. *Golovko* tengernagy, születésének 70. évfordulója. — VIZs, 1976. 6. sz. 122—124. p.

Fedorov, M.: V. M. *Golovnin* altengernagy születésének kétszázadik évfordulója. — VIZs, 1976. 4. sz. 126—128. p.

Andrej *Grecsko* a Szovjetunió marsallja. (Nekrológ.) — WPH, 1976. 2. sz. 294—296. p.

Williams, J. R.: Karl von der *Groeben* gróf lovassági tábornok és fia 1859-ben. — ZFH, 264. sz. 1976. 80—81. p.

Stolz, G.: Heinrich Johann v. *Günther* báró altábornagy. [1736—1803.] — ZFH, 264. sz. 1976. 59—61. p.

Kobelev, E. V.: *Ho Si Minh*, Vietnam nagy fia. — NNI, 1976. 4. sz. 84—94., 5. sz. 84—100. p.

Pankov, D.: Iona Emmanuilovics *Jakir*. — VIZs, 1976. 7. sz. 125—127. p.

Petuhov, V.: Sz. M. Kirov katonai tevékenysége a hadsereg és a flotta technikai fejlesztésének éveiben. (Kirov születésének 90. évfordulójára.) — VIZs, 1976. 3. sz. 84—88. p.

Gelovani, A.: A. N. *Komarovszkij* hadseregtábornok 70. születésnapjára. — VIZs, 1976. 5. sz. 125—128. p.

Ovcsinnikov, R. V.: Gavrila *Lihacsev*, Pugacsov ezredese. — VI, 1976. 6. sz. 130—136. p.

Atanasiu, V.: *Mihai* Viteazul — kiemelkedő katonai személyiség. — Revista de Istorie, 1975. 4. sz. 469—482. p.

Molodcügin, M.: Egy tudós katona. (I. I. *Minc*, történész és pedagógus 80. születésnapjára.) — VIZs, 1976. 2. sz. 125—127. p.

Guszarevics, Sz. A lenini párt katonája. (A. F. *Mjasznikov* 90. születésnapjára.) — VIZs, 1976. 2. sz. 123—125. p.

[Bernard Law] *Montgomery* tábornagy. Nekrológ. — AQ, 1976. 2. sz. 154—160. p.

Lunt, J. D.: *Montgomery*, Bernard Law of Alamein. — AQ, 1976. 3. sz. 267—270. p.

Jascsenko, P.: A barátság katonája: Viktor *Nikitin*. — F, 1976. 22. sz. 14—15. p.

Bugaj, N.: G. K. *Ordzsonikidze* az északkaukázusi forradalmi bizottság elnöke. (Születésének 90. évfordulójára.) — VIZs, 1976. 10. sz. 84—88. p.

Bulkina, V. P.: A proletariátus ügyének harcosa. Kilencven éve született A. Ja. *Parhomenko*. — UIZS, 1976. 12. sz. 129—131. p.

Szolonicün, G.: A. Ja. *Parhomenko* hadosztályparancsnok. — VIZs, 1976. 11. sz. 118—121. p.

Bogomolov, P.: *Pataki* Ferenc. 1—3. rész. — F, 1976. 9. sz. 22—23., 10—11. sz. 10—11. p.

Bulfert, A.—*Nazarov*, Sz.: N. N. *Petin*, a kiváló szovjet hadmérnök születésének 100. évfordulójára. — VIZs, 1976. 5. sz. 123—125. p.

Lucsinszkij, A.: I(vanov) E(fimovics) *Petrov* hadseregtábornok. (80. születésnapjára.) — VIZs, 1976. 9. sz. 121—125. p.

Sternberg, Ja. I.: II. Rákóczi Ferenc, a magyar nemzeti felszabadító mozgalom vezére. Születésének 300. évfordulójára. — UIZS, 1976. 2. sz. 138—140. p.

Batov, P.: K(onsztantin) K(onsztantinovics) *Rokoszszovszkij*, a Szovjetunió marsallja (80. születésnapjára.) — VIZs, 1976. 12. sz. 70—74. p.

Muratcsaeva, E. P.: K. K. *Rokoszszovszkij*, a Szovjetunió marsallja 80 éve született. — UIZS, 1976. 12. sz. 127—129. p.

Rjabcsikov, V.: *Rokoszszovszkij* marsall. Születésének 80. évfordulója alkalmából. — RMSov, 1976. 12. sz. 54—55. p.

Israel, J.: Antoine de *Saint—Exupéry*, a tábori pilóta. — Icare, 78. sz. 1976. 54—61. p.

Williams, J. R.: Wilhelm v. *Schauroth* vezérőrnagy. [1784—1867.] — ZFH, 268 sz. 1976. 248—249. p.

Gerhardt, W.: Fritz *Schmenkel*. Egy német partizán a szovjet nép oldalán a Nagy Honvédő Háborúban. — MG, 1976. 3. sz. 344—349. p.

Szergej *Stemenko* hadseregtábornok. (Nekrológ.) — WPH, 1976. 2. sz. 297—299. p.

Spillman, G.: *Lyautey* tábornok előfutára: Louis-Gabriel *Suchet* marsall. — RHA, 1976. 1. sz. 69—94. p.

Ljubicic, M.: Korunk kimagasló egyénisége, Josip Broz *Tito*. — VOG, 1976. 3. sz. 45—52. p.

Plahin, V. N.: N. F. *Vatutin* hadseregtábornok 75. születésnapjára. — UIZS, 1976. 12. sz. 118—120. p.

Makarevszkij, V.: M. P. *Vorob'ev*, a műszaki csapatok marsallja (80. születésnapjára.) — VIZs, 1976. 12. sz. 119—122. p.

Zalka, N.: Apámra emlékezve. (*Zalka* Máté.) — F, 1976. 8. sz. 18—19. p.

Ivanov, I.: G. K. *Zsukov* marsall. Születésének 80. évfordulójára. — RMSov, 1976. 11. sz. 48—49. p.

Karpov, I. K.: Kiemelkedő szovjet hadvezér, G. K. *Zsukov* 80. születésnapjára. — UIZS, 1976. 12. sz. 125—127. p.

Vaszilevszkij, A.: G. K. *Zsukov*, a Szovjetunió marsallja. — VIZs, 1976. 11. sz. 60—65. p.

Összeállították:
Viniczai István
Windisch Aladárné

TARTALOM

TANULMÁNYOK

DOMBRÁDY LÓRÁND — A Kállay-féle kiugrási politika és a magyar katonai vezetés — — — — — — — — — — 523

SÁVOLY MÁRIA — A Görögország elleni olasz agresszió előzményei és lefolyása 1940 nyarától december végéig — 551

SZANATI JÓZSEF — A szovjet hadsereg tábori tüzérsége a Nagy Honvédő Háború támadó hadműveleteiben — — 579

KÖZLEMÉNYEK

T. NELLES — A Német Demokratikus Köztársaság Nemzeti Néphadserege, a Szovjetunió Fegyveres Erői és a többi szocialista hadsereg fegyveres szövetségének fejlődéséhez — — — — — — — — 61

ÁCS TIBOR — Adalékok Mészáros Lázár tudományos munkásságához és katonai portréjához — — — — 623

SZEMLE

* * * — Vojna i Armija *(Nádor Tibor)* — — — — 640

SIKIN—SZAPOZSNYIKOV — A távol-keleti győzelem *(Windisch Aladárné)* 643

R. KISLING — Die Hohe Führung der Heere Habsburg im Ersten Weltkrieg *(Farkas Márton)* — — — — 646

* * * — Voenno-isztoricseszkij Zsurnál 1979. 1—6. sz. *(Lengyel István)* — — — — — — — — 649

* * * — Wojskowy Przeglad Historyczny 1978. *(W. A.)* 656

* * * — Militärgeschichte 1978. *(Zachar József)* — — 658

BIBLIOGRÁFIA

* * * — Külföldi folyóiratok hadtörténelmi repertóriuma. 1976. II. rész. *(Viniczai István—Windisch Aladárné)* — — — — — — — — — 663

СОДЕРЖАНИЕ

СТАТЬИ

ЛОРАНД ДОМБРАДИ — Политика выхода из войны типа Каллаи и венгерское военное руководство — — — — — — — — 523

МАРИЯ ШАВОЙ — Предпосылки и осуществление итальянской агрессии против Греции с лета до конца декабря 1940 года — — 551

ЙОЖЕФ САНАТИ — Полевая артиллерия Советской Армии в наступательных операциях Великой Отечественной Войны — — 579

ПУБЛИКАЦИИ

Т. НЕЛЛЕС — О развитии вооруженного союза Национальной Народной Армии Германской Демократической Республики, Вооруженных Сил СССР и других социалистических армий — — — — — — — — — — 611

ТИБОР АЧ — Материалы о научной работе Лазаря Месарош и его облике военного деятеля — — — — — — — 623

ОБЗОР

* * * — Война и Армия *(Тибор Надор)* — — — — — 640

ШИКИН-САПОЖНИКОВ — Победа на Дальнем Востоке *(Элеонора Виндиш)* — — 643

Р. КИСЛИНГ — Die Hohe Führung der Heere Habsburg im Ersten Weltkieg *(Мартон Фаркаш)* — — — — — — — — 646

* * * — Военно-исторический Журнал, 1979, № 1—6. *(Иштван Лендель)* — — — — — — — — — — 649

* * * — Wojskowy Przeglad Historyczny, 1978 *(Э. В.)* — — 656

* * * — Militärgeschichte, 1978. *(Йожеф Захар)* — — — — 658

БИБЛИОГРАФИЯ

* * * — Обзор зарубежных военно-исторических журналов 1976, ч. II. *Иштван Виницаи—Элеонора Виндиш* — 663

INHALT

STUDIEN

LÓRÁND DOMBRÁDY — Die Aussprungpolitik der Regierung Kállay und die ungarische Militärführung — — — — 523

MÁRIA SÁVOLY — Die Italisnische Agression gegen Griechenland vom Sommer bis Dezember, 1940 — — — — 551

JÓZSEF SZANATAI — Die Feldartillerie der Sowjetarmee in den Operationen des Grossen Vaterländischen Krieges 579

MITTEILUNGEN

T. NELLES — Zur Entwicklung des Klassen- und Waffenbündnisses der National Volksarmee der DDR mit den Streitkräften der Sowjetunion und den anderen sozialistischen Armeen — — — — — — 611

TIBOR ÁCS — Daten zu der wissenschaftlichen Tätigkeit und dem militärischen Porträit von Lazar Mészáros 623

RUNDSCHAU

* * * — Wojna i Armija *(Tibor Nádor)* — — — — **640**

SCHIKIN—SAPOSNIKOFF — Sieg im Fern-Osten *(Eleonora Windisch)* — — 643

R. KISLING — Die Hohe Führung der Heere Habsburg im Ersten Weltkrieg *(Márton Farkas)* — — — — 646

* * * — Woenno-istoritscheski Shurnal 1979. Nr. 1—6. *(István Lengyel)* — — — — — — — — 649

* * * — Wojskowy Przegląd Historyczny 1978. *(E. W.)* **656**

* * * — Militärgeschichte 1978. *(József Zachar)* — — 658

BIBLIOGRAPHIE

* * * — Repertorium der ausländischen Militärzeitschriften 1976. II. Teil. *(István Viniczai—Eleonora Windisch)* — — — — — — — — — 663

Ára: 11,– Ft